

વિષય-સૂચી

અધ્યાય	વિષય	પૃષ્ઠાંક	અધ્યાય	વિષય	પૃષ્ઠાંક
નવમો સંકુદ્ધ					
૧.	વૈવસ્તવ મનુના પુત્ર રાજા સુદ્ધુભાની કથા	...	૫.	ગોકુળમાં ભગવાનનો જન્મ-મહોત્સવ	...
૨.	મનુના પૃથ્વી વગેરે પાંચ પુત્રોનો વંશ	...	૬.	પૂત્રલા-ઉદ્ધાર	...
૩.	મહર્ષિ ચ્યવન અને સુકન્યાનું ચરિત્ર, રાજા શર્યાતિનો વંશ	...	૭.	શક્ત-ભંજન અને તૃણાવર્તનો ઉદ્ધાર	...
૪.	નાભાગ અને અંબરીષાની કથા	...	૮.	નામકરણ-સંસ્કાર અને બાળલીલા	...
૫.	હુર્વાસાશના હૃદભનું નિવારણ	...	૯.	શ્રીકૃષ્ણનું ખાંડાણીપા સાથે બંધાવું	...
૬.	ઈક્ષવાકુના વંશનું વર્ણન, માન્યાતા અને સૌભરિ ઋષિની કથા	...	૧૦.	યમલાર્ઘનો ઉદ્ધાર	...
૭.	રાજા નિશંકુ અને હરિશ્ચંદ્રની કથા	...	૧૧.	ગોકુળથી વૃદ્ધાવન-ગમન તથા વત્સસુર અને બકાસુરનો ઉદ્ધાર	...
૮.	સગર-ચરિત્ર	...	૧૨.	અધાસુરનો ઉદ્ધાર	...
૯.	ભગીરથ-ચરિત્ર અને ગંગાવતરણ	...	૧૩.	ભ્રાણનો મોહ અને તેનો નાશ	...
૧૦.	ભગવાન શ્રીરામની લીલાઓનું વર્ણન	...	૧૪.	ભ્રાણને કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ	...
૧૧.	ભગવાન શ્રીરામની શેષ લીલાઓનું વર્ણન	...	૧૫.	પેનુકાસુરનો ઉદ્ધાર અને ગોપભાગકોને કાલિયનાગના વિષમાંથી બચાવવા	...
૧૨.	ઈક્ષવાકુવંશના શેષ રાજાઓનું વર્ણન	...	૧૬.	કાલિયનાગ પર કૃપા	...
૧૩.	રાજા નિમિના વંશનું વર્ણન	...	૧૭.	કાલિયના યમુનાધરમાં આવવાની કથા તથા ભગવાનનું પ્રજ્યાત્સીઓને દાવાનણથી બચાવવું	...
૧૪.	ચંદ્રવંશનું વર્ણન	...	૧૮.	પ્રલંબાસુરનો ઉદ્ધાર	...
૧૫.	ऋષીક, જમદાનિ અને પરશુરામજીનું ચરિત્ર	...	૧૯.	ગાયો અને ગોવાળોને દાવાનણમાંથી બચાવવાં	...
૧૬.	પરશુરામજીએ કરેલો શત્રીય-સંહાર અને વિશ્વામિત્રજીના વંશની કથા	...	૨૦.	વર્ષા અને શરદ ઋતુનું વર્ણન	...
૧૭.	કન્તવૃદ્ધ, રંજિ વગેરે રાજાઓના વંશનું વર્ણન	...	૨૧.	વેણુગીત	...
૧૮.	પયાતિ-ચરિત્ર	...	૨૨.	શીરષરણ-લીલા	...
૧૯.	પયાતિનો ગૃહત્વાગ	...	૨૩.	પશ્ચપત્નીઓ પર કૃપા	...
૨૦.	પૂરુણા વંશનું તથા રાજા દુધાંત અને ભરતના ચરિત્રનું વર્ણન	...	૨૪.	ઈન્દ્રપણ-નિવારણ	...
૨૧.	ભરતવંશનું વર્ણન, રાજા રંજિદેવની કથા	...	૨૫.	ગોવર્ધન-ધારણ	...
૨૨.	પાંચાલ, કૌરવ અને મગધદેશીય રાજાઓના વંશનું વર્ણન	...	૨૬.	નંદભાબા સાથે ગોવાળોની શ્રીકૃષ્ણના પ્રભાવ વિશે વાતચીત	...
૨૩.	અનુ, દુષ્ટ, તુર્વસુ અને યદુના વંશનું વર્ણન	...	૨૭.	શ્રીકૃષ્ણનો આભિષેક	...
૨૪.	વિદર્ભના વંશનું વર્ણન	...	૨૮.	નંદજીને વરણા-લોકમાંથી છોડવી લાવવા	...
દસમો સંકુદ્ધ (પૂર્વાર્ધ)					
૧.	ભગવાને પૃથ્વીને આપેલું આશાસન, વસુદેવ- દેવકીના લગ્ન અને કંસે કરેલી દેવકીના છ પુત્રોની હત્યા	...	૨૯.	રાસલીલાનો આરંભ	...
૨.	ભગવાનનો ગર્ભ-પ્રવેશ અને દેવતાઓએ કરેલી ગર્ભસ્તુતિ	...	૩૦.	શ્રીકૃષ્ણના વિરહમાં ગોપીઓની દશા	...
૩.	ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું પ્રાગટ્ય	...	૩૧.	ગોપીગીત	...
૪.	કંસના હથમાંથી છટકીને યોગમાયાએ આકાશમાં જઈને કરેલી ભવિષ્યવાણી	...	૩૨.	ભગવાનનું પ્રગટ થવું અને ગોપીઓને સાન્ત્વના આપવી	...

અધ્યાય	વિષય	પૃષ્ઠાં	અધ્યાય	વિષય	પૃષ્ઠાં
૩૭. કેશી અને વ્યોમાસુરના ઉદાર તથા નારદજીએ કરેલી ભગવાનની સુતિ	... ૩૦૩	૬૫. શ્રી બલરામજીનું પ્રજમાં જવું	... ૪૫૭		
૩૮. અકૂરજીનું પ્રજ ભક્તી પ્રવેશ	... ૩૦૭	૬૬. પૌષ્ટક અને કાચિરાજનો ઉદાર	... ૪૫૦		
૩૯. શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામનું મધુરાગમન	... ૩૧૨	૬૭. દ્વિવિદનો ઉદાર	... ૪૫૫		
૪૦. અકૂરજીએ કરેલી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની સુતિ	... ૩૧૯	૬૮. કોરવો પર બલરામજીનો કોપ અને સામનાં લગ્ન	... ૪૬૮		
૪૧. શ્રીકૃષ્ણનો મધુરામાં પ્રવેશ	... ૩૨૩	૬૯. દેવરી નારદજીએ જોયેલી ભગવાનની ગૃહયર્થ	... ૪૭૩		
૪૨. કુળજી પર કુપા, પનુખલંગ અને કંસનો ગભરાટ	... ૩૨૮	૭૦. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની નિત્યયર્થ અને તેમની પાસે જરાસંધના કેદી રાજાઓના દૂતનું આવવું	... ૪૭૮		
૪૩. કુપલયાપીડનો ઉદાર અને આખાડમાં પ્રવેશ	... ૩૩૩	૭૧. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું ઈન્ડ્રમસ્થમાં પથારવું	... ૪૮૪		
૪૪. ચાંદૂર, મુણ્ટિક વગેરે પહેલવાનોનો તથા કંસનો ઉદાર	... ૩૩૭	૭૨. પાંડવોના ચાંદસૂય પણનું આયોજન અને જરાસંધનો ઉદાર	... ૪૮૦		
૪૫. શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામનો પણોપવીત સંસ્કાર અને તેમનો ગુરુકુળમાં પ્રવેશ	... ૩૪૩	૭૩. જરાસંધની કેદમાંથી છૂટેલા રાજાઓની વિદાપ અને ભગવાનનું ઈન્ડ્રમસ્થમાં પાછા આવવું	... ૪૮૫		
૪૬. ઉદ્વજની પ્રજયાત્રા	... ૩૪૮	૭૪. ભગવાનની અભ્રપૂજા અને શિશુપાલનો ઉદાર	... ૪૮૬		
૪૭. ઉદ્વજ અને ગોપીઓનો સંવાદ અને ભ્રમરગીત	... ૩૪૯	૭૫. રાજસૂય પજ સંપન્ન અને દુર્યોધનનું અપમાન	... ૪૦૪		
૪૮. ભગવાનનું કુળજી અને અકૂરજીને દેર પથારવું	... ૩૬૫	૭૬. શાલ્વ સાથે પાદવોનું પુલ	... ૪૦૬		
૪૯. અકૂરજીનું હસ્તિનાપુર જવું	... ૩૬૬	૭૭. શાલ્વનો ઉદાર	... ૪૧૨		
દસમો સર્કાર (ઉત્તરાર્ધ)			૭૮. દંતવક્ત અને વિદૂરથનો ઉદાર તથા તીર્થપાત્રામાં બલરામજીના છાથે સૂતજીનો વધ	... ૪૧૬	
૫૦. જરાસંપ સાથે પુલ અને હારકાપુરીનું નિર્માણ	... ૩૭૩	૭૯. બલવલનો ઉદાર અને બલરામજીની તીર્થપાત્રા	... ૪૨૦		
૫૧. કાલપવનનું ભસ્મ થવું, મુયુકુનની કથા	... ૩૭૮	૮૦. શ્રીકૃષ્ણે કરેલું સુદામાજીનું સ્વાગત	... ૪૨૪		
૫૨. દ્વારકાગમન, શ્રી બલરામજીનાં લગ્ન તથા રક્ષિમશીલરવા	... ૩૮૭	૮૧. સુદામાજીને ઐખ્યર્થની ગ્રાનિ	... ૪૨૯		
૫૩. રક્ષિમશીલરવા	... ૩૮૨	૮૨. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ-બલરામ સાથે ગોપ-ગોપીઓનો મેળાપ	... ૪૩૩		
૫૪. શિશુપાલના સાથે રાજાઓનો અને રક્માનો પરાજ્ય તથા શ્રીકૃષ્ણ-રક્ષિમશીલનાં લગ્ન	... ૩૯૮	૮૩. ભગવાનની પટરાજીઓ સાથે દ્રોપદીનો વાર્તાલાપ	... ૪૩૬		
૫૫. પ્રવુનનો જન્મ અને શંભરાસુરનો વધ	... ૪૦૪	૮૪. વસુદેવજીનો યશોસ્ત્રવ	... ૪૪૪		
૫૬. સ્વમનાકમણિની કથા, જાંબવતી અને સત્યભામા સાથે શ્રીકૃષ્ણનાં લગ્ન	... ૪૦૮	૮૫. શ્રીભગવાને વસુદેવજીને આપેલો પ્રભિજ્ઞાનનો ઉપદેશ તથા દેવકીજીના છ પુત્રોને પાછા લાવવા	... ૪૪૨		
૫૭. સ્વમનાકમણિનું હરસ્ય, શત્રુન્વાનો ઉદાર અને અકૂરજીને કરી દ્વારકા બોલાવવા	... ૪૧૨	૮૬. સુભદ્રાહરણ તથા ભગવાનનું મિથિલાપુરીમાં રાજ જનક અને શુલ્કદેવ ભાલાણના થરે એક સાથે જ જવું	... ૪૪૮		
૫૮. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનાં બીજાં લગ્નનોની કથા	... ૪૧૭	૮૭. વેદસ્તુતિ	... ૪૫૫		
૫૯. ભૌમાસુરનો ઉદાર અને સોણલજાર એકસો શજકન્યાઓ સાથે શ્રીકૃષ્ણનાં લગ્ન	... ૪૨૩	૮૮. શિવજીનું સંકટમોરણ	... ૪૮૧		
૬૦. શ્રીકૃષ્ણ-રક્ષિમશીલ-સંવાદ	... ૪૨૮	૮૯. ભૂગુજાએ કરેલી ત્રિદેવોની પરીક્ષા તથા ભાલુકના મૃત બાળકોને ભગવાને પાછા લાવવા	... ૪૮૬		
૬૧. ભગવાનનાં સંતાનોનું વર્ણન તથા અનિરુદ્ધના લગ્નમાં રક્મીનું માર્પુ જવું	... ૪૩૭	૯૦. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના લીલાવિહારનું વર્ણન	... ૪૮૭		
૬૨. ઉષા અને અનિરુદ્ધનું મિલન	... ૪૪૨	અગ્નિયારમો સર્કાર			
૬૩. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સાથે બાળાસુરનું પુલ	... ૪૪૬	૧. પદુવંશને ઋષિઓનો શાપ	... ૫૦૧		
૬૪. નૃગરાજની કથા	... ૪૪૨	૨. વસુદેવજી પાસે નારદજીનું આવવું અને તેમને જનકરાજ તથા નવ પોળીશરોનો સંવાદ કહી સંભાળવવો	... ૫૦૪		

અધ્યાય	વિષય	પૃષ્ઠાંક	અધ્યાય	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૩. માયા, માયાથી પાર થવાના ઉપાય તથા ભક્ત અને કર્મયોગનું નિરૂપણ	... ૬૧૧	૨૫. ન્રષે ગુણોળી વૃત્તિઓનું નિરૂપણ	... ૭૩૩		
૪. ભગવાનના અવતારોનું વર્ણન	... ૬૧૮	૨૬. પુરુરવાની વૈરાગ્ય-ઉક્તિ	... ૭૩૭		
૫. ભક્તિહીન મનુષ્યોની ગતિ અને ભગવાનની પૂજાવિધિનું વર્ણન	... ૬૨૩	૨૭. કિયાયોગનું વર્ણન	... ૭૪૧		
૬. દેવોની ભગવાનને સ્વપ્નામ સિધ્યાવવા માટે પ્રાર્થના તથા પાદવોને પ્રભાસ શેત્રમાં જવાની તૈપારી કરતા જોઈને ઉદ્વચ્છનું ભગવાન પાસે આપવું	... ૬૨૮	૨૮. પરમાર્થ-નિરૂપણ	... ૭૪૭		
૭. અવધૂત-ઉપાખ્યાન - પૃથ્વીથી માંડીને કબૂતર સુધીના આઠ ગુરુઓની કથા	... ૬૩૬	૨૯. બાગવત-પર્માંનું નિરૂપણ અને ઉદ્વચ્છનું બદરિકાશમ જવું	... ૭૫૪		
૮. અવધૂત-ઉપાખ્યાન - અજગરથી માંડીને પિંગળા સુધીના નવ ગુરુઓની કથા	... ૬૪૫	૩૦. પદ્માંકનો સંહાર	... ૭૬૦		
૯. અવધૂત-ઉપાખ્યાન - ટિટોડીથી માંડીને બમરી સુધીના સાત ગુરુઓની કથા	... ૬૫૦	૩૧. શ્રીભગવાનનું સ્વપ્નામગમન	... ૭૬૫		
૧૦. લોકિક તથા પારલોકિક બોગોની અસારતાનું નિરૂપણ	... ૬૫૪	બારમો સંક્ષિપ્ત			
૧૧. બદ્ધ, મુક્ત અને બક્તજોનોનાં લક્ષ્ણો	... ૬૬૦	૧. કળિયુગના રાજવંશોનું વર્ણન	... ૭૬૮		
૧૨. સત્સંગનો મહિમા અને કર્મ તથા કર્મત્યાગની વિધિ	... ૬૬૫	૨. કળિયુગના પર્મા	... ૭૭૩		
૧૩. હંસરૂપે સનકાદિને આપેલા ઉપદેશનું વર્ણન	... ૬૬૮	૩. રાજ્ય, પુરાધર્મ અને કળિયુગના દોપોમાંથી બયવાનો ઉપાય - નામસંકીર્તન	... ૭૭૮		
૧૪. ભક્તિયોગનો મહિમા તથા ઘ્યાનવિધિનું વર્ણન	... ૬૭૪	૪. ચાર પ્રકારના પ્રલય	... ૭૮૪		
૧૫. ભિન્ન-ભિન્ન સિદ્ધિઓનાં નામ અને લક્ષ્ણ	... ૬૮૦	૫. શ્રીશુક્રદેવજીનો અંતિમ ઉપદેશ	... ૭૮૯		
૧૬. ભગવાનની વિભૂતિઓનું વર્ણન	... ૬૮૪	૬. પરીક્ષિતની પરમગતિ, જનમેજ્યનું સર્પસત્ર અને વેદોના શાખાબેદ	... ૭૯૧		
૧૭. વર્ણાશ્રમ-પર્માંનું નિરૂપણ	... ૬૮૮	૭. અથર્વવેદની શાખાઓ અને પુરાણોનાં લક્ષ્ણો	... ૮૦૦		
૧૮. વાનમસ્થના તથા સંન્યાસીના પર્મ	... ૬૯૫	૮. માર્કાદેશ્યજીની તપસ્યા અને વરદાન-માણિ	... ૮૦૩		
૧૯. શાન, ભક્તિ અને પરમ-નિયમ વગેરે સાધનોનું વર્ણન	... ૭૦૦	૯. માર્કાદેશ્યજીનું માયા-દર્શન	... ૮૧૦		
૨૦. શાનયોગ, કર્મયોગ અને ભક્તિયોગ	... ૭૦૪	૧૦. માર્કાદેશ્યજીને ભગવાન શંકરનું વરદાન	... ૮૧૪		
૨૧. ગુણ-દોષની વ્યવસ્થાનું સ્વરૂપ અને રહસ્ય	... ૭૧૦	૧૧. ભગવાનનાં અંગો, ઉપાંગો અને આયુધોનું રહસ્ય તથા વિભિન્ન સૂર્યગણોનું વર્ણન	... ૮૧૮		
૨૨. તત્ત્વોની સંખ્યા અને પુરુષ-પ્રકૃતિ-વિવેક	... ૭૧૫	૧૨. શ્રીમદ્ભાગવતની સંક્ષિપ્ત વિષય-સૂચી	... ૮૨૪		
૨૩. એક તિતિક્ષુ બ્રાહ્મણનો ઈતિહાસ	... ૭૨૩	૧૩. વિભિન્ન પુરાણોની શ્લોક-સંખ્યા અને શ્રીમદ્ભાગવતનો મહિમા	... ૮૩૧		
૨૪. સાંખ્યયોગ	... ૭૩૦	શ્રીમદ્ભાગવત-માહાત્મ્ય			
		૧. પરીક્ષિત અને વજનાલનો સમાગમ, શાંતિલ્ય મુનિના મુખેથી ભગવાનની લીલાના રહસ્યનું અને પ્રજલ્ભૂમિના મહત્વનું વર્ણન	... ૮૩૪		
		૨. પમુનાશ અને શ્રીકૃષ્ણની પલીઓનો સંવાદ, કીર્તનોસ્વભાવો ઉદ્વચ્છનું પ્રગટ થવું	... ૮૩૮		
		૩. શ્રીમદ્ભાગવતની પરંપરા અને એનું માહાત્મ્ય, ભાગવતજીના શ્રવણથી શ્રોતાઓને ભગવદ્- ધાર્મની પ્રાપ્તિ	... ૮૪૩		
		૪. શ્રીમદ્ભાગવતનું સ્વરૂપ, પ્રમાણ, શ્રોતા અને વક્તાનાં લક્ષ્ણો, શ્રવણવિધિ અને માહાત્મ્ય	... ૮૪૦		
		■ શ્રીમદ્ભાગવતના પાઠના વિભિન્ન પ્રયોગ	... ૮૪૪		

॥ श्रीहरिः ॥

श्रीमद्भागवतनी आरती

आरति अतिपावन पुरानकी ।
धर्म-भक्ति-विज्ञान-धानकी ॥

महापुरान भागवत निरमल ।
शुक-मुख-विग्नलित निगम-कल्प-फल ।
परमानन्द-सुधा-रसमय कल ।
लीला-रति-रस रसनिधानकी ॥ आ०

कलि-मल-मथनि त्रिताप-निवारिनि ।
जन्म-मृत्युमय भव-भय-हारिनि ।
सेवत सतत सकल सुख-कारिनि ।
सुमहोषधि हरि-चरित-गानकी ॥ आ०

विषय-विलास-विमोह-विनाशिनि ।
विमल विराग विवेक विकाशिनि ।
भगवतात्म-रहस्य प्रकाशिनि ।
परम ज्योति परमात्म-शानकी ॥ आ०

परमहंस-मुनि-मन उल्लासिनि ।
रसिक-हृदय रस-रास-विलासिनि ।
भुक्ति, मुक्ति, रति, प्रेम-सुधासिनि ।
कथा अकिञ्चनप्रिय सुज्ञानकी ॥ आ०

—★—

श्रीमद्भागवत-महापुराण

नवमो ऋक्षं

पहेलो अध्याय

वैवस्वत मनुना पुत्र राजा सुधुमनी कथा

शाश्वतवाच

मन्यज्ञराणि सर्वाणि त्वयोक्तानि श्रुतानि मे ।
वीर्याण्यनन्तवीर्यस्य हरेस्तत्र कृतानि च ॥ १ ॥

योऽसौ सत्यप्रतो नाम राज्ञिर्दिविदेश्वरः ।
ज्ञानं योऽतीतकल्पान्ते लेभे पुरुषसेवया ॥ २ ॥

स वै विवस्वतः पुत्रो मनुरासीदिति श्रुतम् ।
त्वत्सत्स्य सुताश्चोक्ता ईक्षवाकुप्रभुणा नृपाः ॥ ३ ॥

तेषां वंशं पृथग् ब्रह्मन्वंश्यानुचरितानि^१ च ।
कीर्तयस्य महाभाग नित्यं शुश्रूषतां हि नः ॥ ४ ॥

ये भूता ये भविष्याश्च भवन्त्यद्यतनाश्च ये ।
तेषां नः पुड्यकीर्तीनां सर्वेषां वद^२ विकमान् ॥ ५ ॥

सूत उवाच

अेवं परीक्षिता राजा सदसि ब्रह्मवादिनाम् ।
पृष्ठः प्रोवाच भगवान्शुकः परमधर्मवित् ॥ ६ ॥

श्रीशुक उवाच

श्रूयतां मानवो वंशः प्राचुर्येषां परन्तप ।
न शक्यते विस्तरतो वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ ७ ॥

राजा परीक्षिते पूछ्युं – भगवन्! आपे वधा
मन्यन्तरो अने तेमनामां अनांत शक्तिशाणी भगवान द्वारा
करवामां आवेला ऐश्वर्यपूर्ण चरित्रोनुं वर्णन कर्युं अने
में तेमनुं श्रवण पक्ष कर्युं ॥ १ ॥ आपे कहुं के पाछला
कल्पना अंतमां द्रविड देशना स्वामी राज्ञि सत्यप्रते
भगवाननी सेवा करीने ज्ञान प्राप्त कर्युं अने तेओं ४
आ कल्पमां वैवस्वत मनु थया. आपे तेमना ईक्षवाकु वगेरे
राजवी पुत्रोनुं पक्ष वर्णन कर्युं ॥ २-३ ॥ ब्रह्मन्! हवे तमे
कृपा करीने तेमना वंशनुं अने वंशमां थनारां जुदां-जुदां
चरित्रोनुं वर्णन करो. हे महाभाग! अमारा हृष्यमां हंमेशां
कथा सांबणवानी जिशासा रखा करे छे. ॥ ४ ॥ वैवस्वत
मनुना वंशमां जे पुरुषो थई गया, अत्यारे जे विघ्नान
होय अने भविष्यमां जे थशे – ते वधा पवित्रकीर्ति
पुरुषोनां पराक्रमनुं वर्णन करो. ॥ ५ ॥

सूतज्ञ कहे छे – शौनकादि ऋषिओ! ब्रह्मवाही
ऋषिओनी सभामां परीक्षित राजा ए ज्यारे आ प्रमाणो
प्रश्न कर्यो, त्यारे धर्मना परम धर्मज्ञ भगवान
श्रीशुकदेवज्ञाए कहुं- ॥ ६ ॥

श्रीशुकदेवज्ञाए कहुं – परीक्षित! तमे मनुवंशनुं
वर्णन संक्षेपमां सांबणो. कारण के सेकडो वर्षोमां पक्ष
तेनु विस्तारथी वर्णन करी शक्य अम नथी. ॥ ७ ॥

१. वंशपादित्यरिं । २. त्वमनुकमात् ।

परावरेषां भूतानामात्मा^१ यः पुरुषः परः ।
स अवासीदिदं विश्वं कल्पान्तेऽन्यन् द्विष्यन ॥ ८ ॥

तस्य नाभेः समभवत्पद्मकोशो हिरण्मयः ।
तस्मिन्ज्ञशे महाराज स्वयम्भूश्चतुराननः ॥ ९ ॥

मरीचिर्मनसस्तस्य जशे तस्यापि कश्यपः ।
दक्षायण्यां ततोऽदित्यां विवस्वानभवत्सुतः ॥ १० ॥

ततो मनुः श्राद्धदेवः सञ्जायामास भारत ।
श्रद्धायां जनयामास दश पुत्रान्स आत्मवान् ॥ ११ ॥

ईक्ष्वाकुनुगशर्यातिदिष्ट्युष्टकृष्णकान् ।
नरिष्यन्तं पृष्ठं^२ च नभगं च कर्विं विभुः ॥ १२ ॥

अप्रजस्य मनोः पूर्वं वसिष्ठो भगवान्दिल ।
मित्रावरुणायोरिष्टिं प्रजार्थमकरोत्प्रभुः ॥ १३ ॥

तत्र श्रद्धा मनोः पत्नी होतारं समयाच्यत ।
दुष्टिर्थमुपागम्य प्रणिपत्य पथोत्रता ॥ १४ ॥

प्रेषितोऽध्यर्थुणा होता ध्यायं सत्सुसमाहितः ।
हविषि^३ व्यचरतेन वषट्कारं गृष्णान्द्विजः ॥ १५ ॥

हीतुस्तद्व्यभियारेषां कन्येला नाम साभवत् ।
तां विलोक्य मनुः प्राह नातिहेष्मना गुरुम् ॥ १६ ॥

भगवन् उमिदं जातं कर्म वो भ्रह्मवादिनाम् ।
विपर्ययमहो कष्टं मैवं स्याद् भ्रह्मविकिया ॥ १७ ॥

यूयं मन्त्रविदो युक्तास्तपसा दृष्टिलिखाः ।
कुतः सङ्कल्पवैष्यम्यमनृतं विभुषेष्विव ॥ १८ ॥

जे परम पुरुष परमात्मा नानां-मोटां वधां ग्राहीओना आत्मा छे, प्रवयना समये मात्र तेओ ज छता; आ विश्व तथा अन्य कशुंय न छतु ॥ ८ ॥ महाराज! तेमना नाभिप्रदेशमांथी एक सुवर्णमय कमलनो कोश प्रगट थयो, ते कमलकोशमां चतुर्मुख भ्रह्माणो आविर्भाव थयो ॥ ९ ॥ भ्रह्माणो मानसपुत्र भरीच अने मरीचिना पुत्र कश्यप थया, तेमनां धर्मपत्नी दक्षपुत्री अहितिथी विवस्वान (सूर्य)नो जन्म थयो ॥ १० ॥ विवस्वाननां संश्च नामनां पत्नीथी श्राद्धदेव मनुनो जन्म थयो, परीक्षित! परम मनस्वी श्राद्धदेव राजने त्यां तेमनां पत्नी श्रद्धादेवीना गर्भथी दश पुत्रो उत्पन्न थया, तेमनां नाम ईश्वर्षु, नृग, शर्याति, दिष्ट, पृष्ठ, कृष्ण, नरिष्यन्त, पृष्ठं, नभग अने कवि छता ॥ ११-१२ ॥

वैवस्वत मनु पडेलां संतानहीन छता, ते समये सर्वसमर्थ भगवान वसिष्ठज्ञाने तेमने संतानप्राप्ति कराववा माटे मित्रावरुणानो पक्ष कराव्यो छतो ॥ १३ ॥ पक्षना आरंभमां मात्र हृष्णनो आहार लेनारां वैवस्वत मनुनां पत्नी श्रद्धादेवीने पोताना होता पासे जहाने प्रश्नामपूर्वक याचना करी ते, मने पुत्री ज प्राप्त थाय ॥ १४ ॥ त्यारे अध्यर्थुनी प्रेरणाथी होता बनेला आम्हो श्रद्धादेवीनी ईश्वरानुसार अकाग्रत्येते वषट्कारनु उच्चारण करीने पक्षकुंडमां आहुति आपी ॥ १५ ॥ ज्यारे होताअे आ प्रभाषो विपरीत कर्म कर्युं त्यारे पक्षना इणस्वरूपे पुत्रने बदले ईला नामनी पुत्रीनो जन्म थयो, तेने जोहाने श्राद्धदेव मनुमहाराजनुं मन कंठिक विशेष प्रसन्न न थयुं, तेमांने पोताना गुरुदेव वसिष्ठज्ञाने कहुं— ॥ १६ ॥ ‘भगवन्! तमे लोको तो भ्रह्मवादी छो, तमारे कर्म आ प्रभाषो विपरीत इण आपनारे कठी रीते थई गयुं? अरे, आ तो मोटा हुःभनी वात छे, वैदिककर्मानुं आवुं विपरीत इण तो क्यारेय न थवुं जोहाअे ॥ १७ ॥ तमारा लोकेनुं मन्त्रशाल तो पूर्ण छे ज; आ सिवाय तमे लोको जितेन्द्रिय पद्म छे तथा तपस्याने लीघे निष्पाप थई चूक्या छे, देवताओगां कदी असत्य संभवतुं नदी तो आपना संकल्पनुं आ विपरीत इण कठी रीते थयुं?’ ॥ १८ ॥

१. भातैष पु० २. पृष्ठं वस्वं नाभगं ३. गुहीते हविषि वाचं १५० ।

તત્ત્ત્વિશમ્ય વચ્ચસ્તસ્ય ભગવાન् પ્રપિતામહઃ ।
હોતુર્વ્યતિકમં જ્ઞાત્વા બજ્ઞાષે રવિનન્દનમ् ॥ ૧૯ ॥

એતત્સ્કુલ્પવૈપ્રમયં હોતુસે વ્યભિચારતઃ ।
તથાપિ સાધયિષ્યે તે સુપ્રજ્ઞાસ્તવં સ્વતેજસા ॥ ૨૦ ॥

એવં વ્યવસિતો રાજન् ભગવાન् સ મહાયથાઃ ।
અસ્તૌષીદાદિપુરુષમિલાયા: પુંસ્તવકામ્યયા ॥ ૨૧ ॥

તસ્મૈ કામવરં^૧ તુષ્ટો ભગવાન् હરિરીશરઃ ।
દાવિલાભવત् તેન સુદ્ધુમનઃ પુરુષર્ધભઃ ॥ ૨૨ ॥

સ એકદા મહારાજ વિચરન્મૃગ્યાં વને ।
વૃત: કતિપયામાત્યેરશ્વમારુદ્ધા^૨ સૈન્ધવમ् ॥ ૨૩ ॥

પ્રગૃહ્ય રૂચિરં ચાપં શરાંશ્ચ પરમાલ્લુતાન् ।
દંશિતોડનુમૃગાં વીરો જગામ દિશમુત્તરામ् ॥ ૨૪ ॥

સ કુમારો વનં મેરોરધસ્તાત્રવિવેશ હ ।
યત્રાસ્તે ભગવાન્ધર્વો રમમાણા: સહોમયા ॥ ૨૫ ॥

તસ્મિન્પ્રવિષ્ટ એવાસૌ સુદ્ધુમનઃ પરવીરહા ।
અપશ્યત્તુ ખિયમાત્માનમશ્યં ચ વડવાં નૃપ ॥ ૨૬ ॥

તથા તદનુગાઃ સર્વે આત્મલિક્ષાવિપર્યયમ् ।
દશ્વા વિમનસોડભૂવન્વીક્ષમાણાઃ પરસ્પરમ् ॥ ૨૭ ॥

રાજોવાચ

કથમેવંગુણો દેશઃ કેન વા ભગવન् કૃતઃ ।
પ્રશ્નમેનં સમાચક્ષ્વ પરં કૌતૂહલં હિ નઃ ॥ ૨૮ ॥

પરીક્ષિત! અમારા વૃદ્ધ પ્રપિતામહ ભગવાન વસિષ્ઠજીએ તેમની આ વાત સાંભળીને જ્ઞાણી લીધું કે હોતાએ વિપરીત સંકલ્પ કર્યો છે. તેથી તેમણે વૈવસ્તત મનુને કણું - ॥ ૧૮ ॥ 'રાજન! તમારા હોતાના વિપરીત સંકલ્પથી આપણો સંકલ્પ બારાબર, રીતે પૂરો થયો નથી. તેમ છતાં હું મારા તપના પ્રભાવથી તમને શ્રેષ્ઠ પુત્ર આપીશ.' ॥ ૨૦ ॥

પરીક્ષિત! પરમ યશસ્વી ભગવાન વસિષ્ઠજીએ આવો નિશ્ચય કરીને તે ઈલા નામની પુત્રીને જ પુરુષ બનાવી દેવા માટે પુરુષોત્તમ ભગવાન નારાયણની સ્તુતિ કરી. ॥ ૨૧ ॥ સર્વશક્તિમાન ભગવાન શ્રીહરિએ સંતુષ્ટ થઈને તેમને ઈચ્છિત વરદાન આપું, જેના પ્રભાવથી તે કન્યા જ સુદ્ધુમન નામનો ઉત્તમ પુરુષ બની ગઈ. ॥ ૨૨ ॥

મહારાજ! એક વાર રાજા સુદ્ધુમા સિન્ધુદેશના ઘોડા પર સવાર થઈ થોડા મંત્રીઓ સાથે શિકાર કરવા માટે વનમાં ગયા. ॥ ૨૩ ॥ ત્યાં સુંદર ધનુષ્ય અને પરમ અદ્ભુત બાળો લઈ તે કવચધારી વીર સુદ્ધુમાનુમાર હરણોનો પીછો કરતા કરતા ઉત્તર દિશામાં બહુ આગળ નીકળી ગયા. ॥ ૨૪ ॥ છેવટે તેઓ મેરુપર્વતની તળેટીના એક વનમાં ચાલ્યા ગયા. તે વનમાં ભગવાન શંકર પાર્વતીજીની સાથે વિહાર કરતા રહે છે. ॥ ૨૫ ॥ તેમાં પ્રવેશ કરતાં જ વીરશ્રેષ્ઠ સુદ્ધુમને જોયું કે હું સ્ત્રી થઈ ગયો છું અને ઘોડો પણ ઘોડી થઈ ગયો છે. ॥ ૨૬ ॥ પરીક્ષિત! સાથે-સાથે તેમના બધા અનુચરોએ પણ પોતાને બીરપે જોયા. તે બધા એક-બીજાનું મોં જોવા લાગ્યા, તેમનું ચિત્ત ઘણું ઉદાસ થઈ ગયું. ॥ ૨૭ ॥

રાજા પરીક્ષિતે પૂછ્યું - ભગવન! તે પ્રદેશમાં આવો વિચિત્ર ગુણ કઈ રીતે આવી ગયો? કોણે તેને આવો બનાવી દીધો હતો? તમે કૃપા કરીને મારા આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપો; કેમકે મને ઘણું જ કુતૂહલ થઈ રહ્યું છે. ॥ ૨૮ ॥

श्रीशुक उवाच

एकदा निरिं द्रष्टुमृष्यस्तत्र सुन्नताः ।
दिशो विनिमिराभासाः कुर्वन्तः समुपागमन् ॥ २८ ॥

तान् विलोक्याभिकादेवी विवासा ग्रीडिता भृशम् ।
भर्तुरङ्गात्समुत्थाय नीवीमाश्वथ पर्यधात् ॥ ३० ॥

ऋषयोऽपि तयोर्वीक्ष्य प्रसङ्गं रमभाषयोः ।
निवृताः प्रययुस्तस्मात्तरनारायणाश्रमम् ॥ ३१ ॥

तदिदं भगवानाह प्रियायाः प्रियकाम्यया ।
स्थानं यः प्रविशेदेतत्स वै योगिन्द्रेहिति ॥ ३२ ॥

तत उध्ये वनं तद्व पुरुषा वर्जयन्ति हि ।
सा चानुचरसंयुक्ता विचरार वनाद्वनम् ॥ ३३ ॥

अथ तामाश्रमाभ्याशे चरन्तीं प्रमदोत्तमाम् ।
खीभिः परिवृतां वीक्ष्य चक्मे भगवान् बुधः ॥ ३४ ॥

सापि तं चक्मे सुभूः सोमराजसुतं पतिम् ।
स तस्यां जनयामास पुरुषवस्मात्मजम् ॥ ३५ ॥

अवं खीत्वमनुप्राप्तः सुद्धुम्नो मानवो नृपः ।
सस्मार स्वकुलाचार्यं वसिष्ठमिति शुश्रुम् ॥ ३६ ॥

स तस्य तां दशां दृष्ट्वा कृपया भृशपीडितः ।
सुद्धुम्नस्याशयन् पुंस्त्वमुपाधावत शङ्करम् ॥ ३७ ॥

तुष्टस्तस्मै स भगवान् बुधे प्रियमावहन् ।
स्वां च वाचमृतां कुर्वन्निदमाह विशाम्पते ॥ ३८ ॥

श्रीशुकदेवज्ञाने कहुं - परीक्षित! एक दिवस भगवान शंकरनां दर्शन करवा माटे मोटा-मोटा तपस्वी ऋषिओं पोताना तेजस्ती दिशाओं अंधकाररहित करता ते वनमां गया ॥ २८ ॥ ते समये अंबिका देवीनुं वस्त्र थोड़ु भसी गयुं छतुं, ऋषिओं ओर्धितां आदेला जोहिने तेओ अत्यंत शरमाई गयां अने तुरत ज भगवान शंकरना घोणामांथी उठीने वस्त्रो सरभां करी लीधां ॥ ३० ॥

ऋषिओं ए पश्च जोयुं के भगवान गौरी-शंकर अत्यारे विहार करी रह्यां छे, तेथी तेओ त्यांथी पाइया हरी गया अने भगवान नर-नारायणना आश्रममां गया ॥ ३१ ॥ ते ज समये भगवान शंकरे पोतानां प्रिया भगवती अंबिकाने प्रसन्न करवा माटे कहुं के 'मारा सिवाय जे जोहि पश्च पुरुष आ स्थानमां प्रवेश करेहो, ते स्त्री बनी जरेहो' ॥ ३२ ॥ परीक्षित! त्यारथी पुरुषो ते स्थानमां प्रवेश करता नथी, हवे सुद्धुम्न स्त्री बनी गया हता, तेथी तेओ पोताना स्त्री बनी गयेला अनुचरोनी साथे एक वनथी बीजा वनमां विचरवा लाग्या ॥ ३३ ॥

ते ज समये शक्तिशाणी बुधे जोयुं के, मारा आश्रमनी पासे ज घणीबधी खीओथी वाटायेली एक सुंदर स्त्री जहि रही छे, तेमझे ते खीने माप्त करवानी ईच्छा करी ॥ ३४ ॥ ते सुंदर खीओ पश्च चन्द्रना पुत्र बुधने पति बनाववानी ईच्छा करी, त्यार पछी बुध द्वारा आ खीथी पुरुषवा नामनो पुत्र उत्पन्न थयो ॥ ३५ ॥ आ ग्रमांशे भनुपुत्र राजा सुद्धुम्न खी बनी गया, सांबणवा मणि छे के तेमझे ते स्थितिमां पोताना कुणपुरोहित वसिष्ठज्ञनुं स्मरण कर्यु ॥ ३६ ॥

सुद्धुम्ननी आवी दशा जोहिने वसिष्ठज्ञना कह्यमां करुणावश अत्यंत हुःअ थयुं, तेमझे सुद्धुम्नने झीथी पुरुष बनाववा माटे भगवान शंकरनी आराधना करी ॥ ३७ ॥ भगवान शंकर वसिष्ठज्ञ ५२ प्रसन्न थया, परीक्षित! तेमझे वसिष्ठज्ञनी अलिलाखा पूरी करवा अने पोतानी वाडीने पश्च सत्य राखतां आ ग्रमांशे कहुं- ॥ ३८ ॥

માસં પુમાન્સ ભવિતા માસં^૧ શ્રી તવ ગોત્રજઃ ।
ઈતયં વ્યવસ્થયા કામં સુધુભ્નો ડવતુ મેહિનીમ् ॥ ૩૮ ॥

આચાર્યાનુગ્રહાત્કામં લખ્યા પુંસ્તવં વ્યવસ્થયા ।
પાલયામાસ જગતીં નાભ્યનન્દન્સ્ત સ્મ તં પ્રજઃ ॥ ૪૦ ॥

તસ્યોત્કલો ગયો રાજન્સ વિમલશ્શ સુતાસ્ત્રયઃ ।
દક્ષિણાપથરાજાનો બભૂતુર્ધ્રમ્યવત્સલાઃ ॥ ૪૧ ॥

તતઃ પરિણાતે કાલે પ્રતિષ્ઠાનપતિઃ પ્રભુઃ ।
પુરુરવસ ઉત્સુજ્ય ગાં પુત્રાય ગતો વનમ् ॥ ૪૨ ॥

'વસિષ્ઠ! તમારો આ યજમાન એક મહિના સુધી પુરુષ રહેશે અને એક મહિના સુધી શ્રી. આ વ્યવસ્થા પ્રમાણે સુધુભ્ન ઈચ્છાનુસાર પૃથ્વીનું પાલન કરે.' ॥ ૩૮ ॥
આ પ્રમાણે વસિષ્ઠજના અનુગ્રહથી વ્યવસ્થા પ્રમાણે અભીષ્ટ પુરુષત્વનો લાભ મેળવીને સુધુભ્નકુમાર પૃથ્વીનું પાલન કરવા લાગ્યા. પરંતુ પ્રજા સુધુભ્નને પસંદ કરતી ન હતી. ॥ ૪૦ ॥ તેમને ત્યાં ત્રણ પુત્રો થયા - ઉત્કલ, ગય અને વિમલ, પરીક્ષિત! તેઓ બધા દક્ષિણ દેશના રાજ બન્યા. ॥ ૪૧ ॥ પછી કેટલોક કાળ વીતતાં વૃદ્ધવસ્થા આવવાથી પ્રતિષ્ઠાનપુરના અધિપતિ સુધુભ્નજીએ પોતાના પુત્ર પુરુરવાને રાજ્ય સોંપી સ્વયં તપ કરવા માટે વન તરફ પ્રયાણ કર્યું ॥ ૪૨ ॥

=★=

ઈતિ શ્રીમદ્બ્રાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં નવમસ્કન્ધે ઈલોપાખ્યાને પ્રથમોડધ્યાય: ॥ ૧ ॥
નવમા સ્કંધ-અંતર્ગત ઈલા-ઉપાખ્યાનમાંનો પહેલો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

બીજો અદ્યાય

મનુના પૃષ્ઠા વગેરે પાંચ પુત્રોનો વંશ

શ્રીશુક ઉવાચ

એવं ગતેઽથ સુધુભ્ને મનુર્વવસ્વતઃ સુતે ।
પુત્રકામસ્તપસ્તેપે યમુનાયાં શતં સમાઃ ॥ ૧ ॥

તતોડયજન્મનુર્વવમપત્યાર્થ હરિ પ્રભુમ् ।
ઈક્ષવાકુપૂર્વજ્ઞાન્સ્ત પુત્રાંલ્લેભે સ્વસદ્દશાન્સ્ત ॥ ૨ ॥

પૃષ્ઠાસ્તુ મનો: પુત્રો ગોપાલો ગુરુણા કૃતઃ ।
પાલયામાસ ગા યતો રાત્રાં વીરાસનપ્રતઃ ॥ ૩ ॥

એકદા પ્રાવિશાદ્ ગોષ્ઠ શાર્દૂલો નિશિ વર્ષતિ ।
શયાના ગાવ ઉત્થાય ભીતાસ્તા બભ્રમુર્વજે ॥ ૪ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે - હે પરીક્ષિત! આ પ્રમાણે જ્યારે સુધુભ્ન તપ કરવા માટે વનમાં ચાલ્યા ગયા, ત્યારે વૈવસ્વત મનુને પુત્રની કામનાથી યમુના ડિનારે સો વર્ષ સુધી તપ કર્યું. ॥ ૧ ॥ ત્યારપછી તેમણે સંતાન માટે સર્વશક્તિસાન ભગવાન શ્રીહરિની આરાધના કરી અને પોતાના જેવા જ દશ પુત્રો પ્રાપ્ત કર્યા, જેમાં સૌથી મોટા ઈક્ષવાકુ હતા. ॥ ૨ ॥

તે મનુપુત્રોમાંથી એકનું નામ હતું પૃષ્ઠ. ગુરુ વસિષ્ઠજીએ તેમને ગાયોની રક્ષા માટે નિયુક્ત કર્યા હતા, તેથી તેઓ રાત્રિના સમયે બહુ જ સાવધાનીથી વીરાસનમાં બેસી રહેતા અને ગાયોની રક્ષા કરતા હતા. ॥ ૩ ॥ એક દિવસે રાતના વરસાદ વરસી રહ્યો હતો, તે વખતે ગાયોના ટોળામાં એક વાદ્ય ધૂસી આવ્યો. તેનાથી સૂઈ ગયેલી ગાયો ગભરાઈને ઊભી થઈ ગઈ. તે બધી ગાયો ગૌશાળામાં જ આમ-તેમ દોડવા લાગી. ॥ ૪ ॥

ऐकं जग्राह बलवान्सा चुकोश भयातुरा ।
तस्यास्तत् कन्धिं श्रुत्वा पृष्ठोऽभिसार ह ॥ ५ ॥

भद्रगमादाय तरसा प्रलीनोदुगणे निशि ।
अज्ञानमहन्द् भभ्रोः शिरः शादूलशङ्क्या ॥ ६ ॥

व्याघ्रोऽपि वृक्षश्रवणो निलिंशाग्राहतस्ततः^१ ।
निश्चकाम भृशं भीतो रक्तं पथि समुत्सृजन् ॥ ७ ॥

मन्यमानो हतं व्यादं पृष्ठवः परवीरहा ।
अद्राक्षीत्स्वहतां भभ्रुं व्युष्टायां निशि हुःभितः ॥ ८ ॥

तं शशापु कुलाचार्यः कृतागसमकामतः ।
न क्षत्रबन्धुः शूद्रस्त्वं कर्मणा भविताऽभुना ॥ ९ ॥

ऐवं शमस्तु गुरुणा प्रत्यगृक्षार्कृताऽज्जितः ।
अधारयद् प्रतं वीर उर्ध्वरेता मुनिप्रियम् ॥ १० ॥

वासुदेवे भगवति सर्वात्मनि परेऽमले ।
ऐकान्तित्वं गतो भक्त्या सर्वभूतसुहत्समः ॥ ११ ॥

विमुक्तसङ्गः शान्तात्मा संयताक्षोऽपरिग्रहः ।
यद्युच्छयोपपत्रेन कल्पयन् वृत्तिमात्मनः ॥ १२ ॥

आत्मन्यात्मानमाधाय शानतृमः^२ समाहितः ।
विच्यार महीमेतां जडान्धबिपिराकृतिः ॥ १३ ॥

ऐवंवृतोवनं गत्वा देख्या दावाजिनमुत्थितम् ।
तेनोपयुक्तकरणो भ्रव प्राप्य परं मुनिः ॥ १४ ॥

कविः कनीयान् विषयेषु निःस्पृहो
विसृज्य राज्यं सह बन्धुभिर्वनम् ।

बणवान वादे ऐक गायने पकड़ी लीधी. ते खूब ज भयभीत थहने बराडा पाडवा लागी. ते गायनु बराडवुं सांबणीने पृष्ठ गाय पासे ढोडी आया. ॥ ५ ॥ ऐक तो धोर रात्रिनो समय अने बीजु बाजु धनधोर वाढणो छोवाथी तारा पक्ष देखाता न हता. तेमणे हाथमां तलवार उठावीने अज्ञातां ज खूब ज जोरथी तलवार वडे गायनु माथुं कापी नाघुं. तेओ ऐवुं समज्या के आ वाघछे. ॥ ६ ॥ तलवारनी धारथी वाघनो पक्ष डान कपाई गयो, ते अत्यंत भयभीत थहने रस्तामां लोही दद्दावतो भागी गयो. ॥ ७ ॥ शत्रुनो नाश करनार पृष्ठ ऐवुं समज्या के वाघ भरी गयो. परंतु रात वीती गया पछी तेमणे जोयुं के, मैं तो गायने ज मारी नाघी छे, तेथी तेमने खूब हुःभ थयुं. ॥ ८ ॥ जोके पृष्ठ जाणीजोहने अपराध डर्या न हतो तेम छतां कुलपुरोहित वसिष्ठज्ञाने तेमने शाप आयो के, 'तुं आ कर्मथी विनियत्व छोडीने शूद्र थही जा.' ॥ ९ ॥ पृष्ठप्रे पोताना गुरुदेवनो आ शाप हाथ जोडीने स्वीकारी लीधो अने आ पछी हमेशने माटे मुनिओने भ्रिय ऐवा नैष्ठिक भ्रजयारी-प्रतने अपनाव्युं. ॥ १० ॥ तेओ समस्त प्राणीओना अहेतु छितेखी तेमज सर्वना प्रत्ये समझावथी पुक्त थहने भक्ति द्वारा परम विशुद्ध सर्वात्मा लगवान वासुदेवना अनन्य प्रेमी बनी गया. ॥ ११ ॥ तेमनी तमाम आसक्तिओ नष्ट थही गई. वृत्तिओ शांत थही गई. ठन्डियो वशमां थही गई. तेओ कोई प्रकारनो संग्रह-परिग्रह करता न हता. जे काँઈ दैववश प्राप्त थही जतुं, तेनाथी पोतानो छवन-निर्वाह करी लेता हता. ॥ १२ ॥ तेओ आत्मशानथी संतुष्ट अने पोताना चितने परमात्मामां स्थित करीने प्राप्यः समाधिमां ज स्थित रहेता हता. क्याएक क्याएक जड, अंध अने भविरनी जेम पृष्ठी पर विचरण करता. ॥ १३ ॥ आ प्रमाणेनुं छवन व्यतीत करतां करतां तेओ ऐक दिवस वनमां गया. त्यां तेमणे जोयुं के दावानण सणगी रह्यो छे. मननशील पृष्ठप्रे पोताना शरीरने ते दावाजिनमां भस्म करीने परमात्माने प्राप्त थही गया. ॥ १४ ॥

मनुना सौथी नाना पुत्रनुं नाम हतुं कवि. ते पक्ष विषयोथी अत्यंत निःस्पृह हतो. ते राज्यनो त्याग करीने पोताना बन्धुओ साथे वनमां चाल्यो गयो अने पोताना

निवेश्य चिते पुरुषं स्वरोचिषं
विवेश केशोरवयाः परं गतः ॥ १५॥

कुरुपान्मानवादासन् कारुषाः क्षत्रज्ञतयः ।
उत्तरापथगोमारो भ्रह्मण्या धर्मवत्सलाः ॥ १६॥

धृष्टाद्वाईभम्भूत्क्षत्रं भ्रह्मभूयं गतं क्षितौ ।
नृगस्य वंशः सुमतिर्भूतज्योतिस्ततो वसुः ॥ १७॥

वसोः प्रतीकस्तत्पुत्र ओघवानोघवत्पिता ।
कन्या चौघवती नाम सुदर्शन उवाह ताम् ॥ १८॥

चित्रसेनो नरिष्यन्तादेक्षस्तस्य सुतोऽभवत् ।
तस्य मीढ्वांसततः कूर्य ईन्द्रसेनस्तु तत्सुतः ॥ १९॥

वीतिहोत्रस्तिवन्द्रसेनातस्य सत्यश्रवा अभूत् ।
उरुश्रवाः सुतस्तस्य देवदासतोऽभवत् ॥ २०॥

ततोऽग्निवेश्यो भगवानग्निः स्वयम्भूत्सुतः ।
कानीन ईति विष्यातो ज्ञातूकुर्यो महानृषिः ॥ २१॥

ततो भ्रह्मकुलं ज्ञातमाग्निवेश्यायनं नृप ।
नरिष्यन्तान्ययः प्रोक्तो दिष्टवंशमतः शृणु ॥ २२॥

नाभागो दिष्टपुत्रोऽन्यः कर्मणा वैश्यतां गतः ।
भलन्दनः सुतस्तस्य वत्सप्रीतिर्भलन्दनात् ॥ २३॥

वत्सप्रीतेः सुतः प्रांशुस्तसुतं प्रमतिं विदुः ।
भनित्रः प्रमतेस्तस्माच्याक्षुषोऽथ विविंशतिः ॥ २४॥

विविंशतिसुतो रम्भः भनित्रोऽस्य धार्मिकः ।
करन्धमो महाराज तस्यासीदात्मजो नृप ॥ २५॥

हृष्यमां स्वयंप्रकाशं परमात्माने विराजमाल करी किशोर
अवस्थामां ज परमपदने माप्त थई गयो ॥ १५॥

मनुपुत्र कुरुष्ठी कुरुष नामना क्षत्रियो उत्पन्न थया.
तेओ भूब ज भ्राह्मणबक्त, धर्मप्रेमी अने उत्तर देशनु
पालन करनारा हता ॥ १६॥ धृष्टना धार्ष नामना
क्षत्रियो थया. छेवटे तेओ आ शरीरथी ज भ्राह्मण बनी
गया. नृगनो पुत्र थयो सुमति, तेनो पुत्र भूतज्योति अने
भूतज्योतिनो पुत्र वसु हतो ॥ १७॥ वसुनो पुत्र प्रतीक
अने प्रतीकनो पुत्र ओघवान हतो. ओघवानना पुत्रनु
नाम पक्ष ओघवान ज हतु. तेने एक ओघवती नामनी
पुत्री पक्ष हती, जेनो विवाह सुदर्शन साथे थयो ॥ १८॥
मनुपुत्र नरिष्यन्तना चित्रसेन, तेमना ऋक्ष, ऋक्षना
भीढवान, भीढवानना कूर्य अने तेमना ईन्द्रसेन नामक
पुत्र थया ॥ १९॥ ईन्द्रसेनना वीतिहोत्र, तेमना सत्यश्रवा,
सत्यश्रवाना उरुश्रवा अने तेमना देवदत्त नामक पुत्र
थया ॥ २०॥

देवदत्तना आग्निवेश्य नामना पुत्र थया, जे स्वयं
अग्निदेव ज हता. आगण जतां तेओ ज कानीन अने
महर्षि ज्ञातूकुर्यना नामे प्रसिद्ध थया ॥ २१॥ परीक्षित!
भ्राह्मणोनु 'आग्निवेश्यायन' गोत्र तेमनाथी उद्भव्यु छे.
आ प्रमाणो नरिष्यन्तना वंशनु वर्षान में कर्यु, हवे दिष्टनो
वंश कर्हु छुं ते सांभणो ॥ २२॥

दिष्टना पुत्रनु नाम हतुं नाभाग. आ ते नाभागथी
जुदा छे, जेमनु हुं आगण वर्षान करीश. ते पोताना कर्मने
लीये वैश्य थई गयो. तेनो पुत्र थयो भलन्दन अने तेनो
वत्सप्रीति थयो ॥ २३॥ वत्सप्रीतिनो प्रांशु अने प्रांशुनो
पुत्र थयो प्रमति. प्रमतिनो भनित्र, भनित्रनो चाक्षुष अने
तेनो विविंशति नामनो पुत्र थयो ॥ २४॥ विविंशतिना
पुत्र रम्भ अने रम्भनो पुत्र भनित्र - बन्ने परमधार्मिक
हता. तेमनो पुत्र करन्धम अने करन्धमनो अवीक्षित.
महाराज परीक्षित! अवीक्षितना पुत्र मरुत चक्रवर्ती राजा

तस्यावीक्षित्सुतो यस्य मरुतश्चक्षवर्त्यभूत् ।
संवर्तोऽयाज्यद् यं वै महायोग्यजिरःसुतः ॥ २६ ॥

मरुतस्य यथा यज्ञो न तथाऽन्यस्य कश्चन ।
सर्वेहिरङ्गमयं त्वासीधत्किञ्चिच्यास्य^१ शोभनम् ॥ २७ ॥

अमाघटिन्द्रः सोमेन दक्षिणाभिर्द्विजातयः ।
मरुतः परिवेष्टारो विशेषेवाः समासदः ॥ २८ ॥

मरुतस्य दमः पुत्रस्तस्यासीद् राज्यवर्धनः^२ ।
सुधृतिस्तस्युतो ज्ञे सौधृतेयो नरः सुतः ॥ २९ ॥

तस्युतः केवलस्तस्माद् बन्धुमान्येगवांस्ततः ।
बन्धुस्तस्याभवद् यस्य तुष्णिभिन्दुर्भृतिः ॥ ३० ॥

तं भेजेऽलभ्युपादेवी भजनीयगुणालयम् ।
वराप्सरायतः पुत्राः कन्या येऽविडाऽभवत् ॥ ३१ ॥

तस्यामुत्पाद्यामास^३ विश्रवा धनं सुतम् ।
प्रादाय विद्यां परमामृषिर्योगेश्वरात्पितुः ॥ ३२ ॥

विशालः शून्यबन्धुश्च धूम्रकेतुश्च^४ तस्युताः ।
विशालो वंशकृद् राजा वैशाली निर्भमे पुरीम् ॥ ३३ ॥

हेमचन्द्रः सुतस्तस्य धूम्राक्षस्तस्य चात्मजः ।
तत्पुत्रात्संयमादासीत्कृशाश्चः सहेवजः ॥ ३४ ॥

कृशाश्चात्सोमदत्तोऽभूद् योऽश्चमेवैरिऽस्पतिम् ।
ईश्वा पुरुषमापाग्र्यां गतिं योगेश्वराश्रितः ॥ ३५ ॥

सौमदत्तिस्तु सुमतिस्तस्युतो जनमेज्यः ।
ऐते वैशालभूपालास्तुष्णिभिन्दोर्धशोधराः ॥ ३६ ॥

थया, जेमनी पासे अजिराना पुत्र महायोगी संवर्त ऋषिए
यज्ञ करायो हतो ॥ २५-२६ ॥ मरुतना जेवो यज्ञ कोइनो
थयो नथी, ते यज्ञनां नानां-मोटां बधां पात्रो अत्यंत
सुंदर अने सुवर्णानां हतां ॥ २७ ॥ ते यज्ञमां ठिन्द
सोमपान करीने मदमस्त थई गया हता अने दक्षिणाथी
ब्राह्मणो तृप्त थई गया हता, तेमां मरुदग्धो पीरसता
हता अने विशेषेवो सभासदो हता ॥ २८ ॥

मरुतना पुत्रनुं नाम दम हतुं, दमना राज्यवर्धन,
तेना सुधृति अने सुधृतिना नर नामना पुत्र थया ॥ २९ ॥
नरना केवल, केवलना बन्धुमान, बन्धुमानथी वेगवान,
वेगवानना बन्धु अने बन्धुना पुत्र राजा तुष्णिभिन्दु
थया ॥ ३० ॥ तुष्णिभिन्दु आदर्श गुणोना बंडर हता,
अप्सराओमां श्रेष्ठ अलभ्युपादेवी तेमने वरी हती,
तेनाथी तुष्णिभिन्दुने अनेक पुत्रो अने ईडविडा नामनी
ओक कन्या थई ॥ ३१ ॥ मुनिवर विश्रवाए तेमना पिता
पुलस्त्यक्ष पासेथी श्रेष्ठ विद्वा प्राप्त करीने ईडविडा साथे
लग्न क्ष्यां अने तेमना पुत्रउपे लोकपाल कुबेरक्ष उत्पन्न
थया ॥ ३२ ॥ महाराज तुष्णिभिन्दुने तेमनां पर्मपत्नीथी
त्रिशु पुत्रो थया — विशाल, शून्यबन्धु अने धूम्रकेतु,
तेमनामांथी राजा विशाल वंशवृद्धि करनारा होई तेमणे
वैशाली नामनुं नगर वसाव्यु ॥ ३३ ॥ विशालना हेमचन्द्र,
हेमचन्द्रना धूम्राक्ष, धूम्राक्षना संयम अने संयमना ऐ पुत्रो
थया — कृशाश्च अने देवजः ॥ ३४ ॥ कृशाश्चना पुत्रनुं नाम
सोमदत्त हतुं, तेणो अश्चमेध यज्ञो द्वारा यज्ञपति भगवाननी
आराधना करी अने योगेश्वर संतोनो आश्रय लઈने उत्तम
गति प्राप्त करी ॥ ३५ ॥ सोमदत्तनो पुत्र सुमति थयो
अने सुमतिना जनमेज्य थया, आ बधा तुष्णिभिन्दुनी
क्रीतिने वधारनारा विशालवंशी राजा थया ॥ ३६ ॥

—★—

इति श्रीमहाभागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां नवमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥
नवमा स्कंध-अंतर्गत बीजो अथाय समाप्त.

—★—

ગ્રીજે અદ્યાય

મહર્ષિ ચ્યવન અને સુકન્યાનું ચરિત્ર, રાજા શર્યાતિનો વંશ

શ્રીશુકુદેવજી ઉવાચ

શર્યાતિર્માનવો રાજા ખ્રલિષ્ઠ: સ^૧ બલ્લૂવ હું ।
થો વા અજિરસાં સત્રે દ્વિતીયમહ ઊચિવાનું ॥ ૧ ॥

સુકન્યા નામ તસ્યાસીતકન્યા કમલલોચના ।
તથા સાર્વ વનગતો હાગમરચ્યવનાશ્રમમું ॥ ૨ ॥

સા સખીભિ: પરિવૃતા વિચિન્યત્યઽદ્વિપાનું વને ।
વલ્મીકરન્દ્રે દદ્દોતે ઈવ જ્યોતિષી ॥ ૩ ॥

તે દૈવચોદિતા બાલા જ્યોતિષી કણ્ઠકેન વે ।
અવિધ્ય-મુગ્ધભાવેન સુસ્નાવાસુકુ તતો બહુ ॥ ૪ ॥

શકુન્મૂત્રનિરોધોઽભૂતૈનિકાનાં ચ તત્કષણાત્ ।
રાજર્ષિસ્તમુપાલક્ય પુરુષાનું વિસ્મિતોઽખ્રવીત્ ॥ ૫ ॥

અપ્યમદ્રં ન^૨ યુષ્માભિર્માર્ગવસ્ય વિચેષિતમ् ।
વ્યક્તાં કેનાપિ નસ્તસ્ય કૃતમાશ્રમદૂષણમું ॥ ૬ ॥

સુકન્યા પ્રાહ પિતરં ભીતા કિઞ્ચિતકૃતં મયા ।
દે જ્યોતિષી અજીવનાન્યા નિર્ભિત્રે કણ્ઠકેન વે ॥ ૭ ॥

દુહિતુસ્તદ્વચ: શ્રુત્વા શર્યાતિર્જીતસાધ્વસઃ ।
મુનિં પ્રસાદ્યામાસ વલ્મીકાન્તહિતં શનેઃ ॥ ૮ ॥

તદભિપ્રાયમાશાય પ્રાદાદ્ દુહિતરં મુનેઃ ।
કૃથ્રાન્મુક્તસ્તમામન્ય પુરં પ્રાયાત્સમાહિત: ॥ ૯ ॥

સુકન્યા ચ્યવનં પ્રાપ્ય પતિં પરમકોપનમું ।
પ્રીણ્યામાસ ચિતશા અપ્રમતાનુવૃત્તિભિ: ॥ ૧૦ ॥

શ્રીશુકુદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! મનુષુત્ર રાજા શર્યાતિ વેદોના નિષ્ઠાવાન વિદ્વાન હતા. તેમણે અજિરા-ગોત્રના ઋષિઓના યજ્ઞમાં બીજા દિવસનું કર્મ કરી રીતે કર્યું તે બતાવ્યું હતું. ॥ ૧ ॥ તેમની એક કમલનથના કન્યા હતી. તેનું નામ હતું સુકન્યા. એક દિવસે રાજા શર્યાતિ પોતાની કન્યા સાથે વનમાં ફરતાં-ફરતાં ચ્યવન ઋષિના આશ્રમ પર આવી પહોંચ્યા. ॥ ૨ ॥ સુકન્યા પોતાની સખીઓ સાથે વનમાં કરી-કરીને વૃક્ષોની સુંદરતા નિષ્ઠળી રહી હતી. તેણે એક જગાએ રાકડાના છિદ્રોમાં આગિયાની માફક ચળકતી બે તેજસ્વી જ્યોતિઓ જોઈ. ॥ ૩ ॥ ભાવિવશ સુકન્યાએ નિર્દોષભાવે ચપળતાપૂર્વક તે બન્ને ચળકતી જ્યોતિઓને કાંટાથી વીધી નાખી. આમ કરવાથી તેમાંથી ઘણું લોહી વહી નીકળ્યું. ॥ ૪ ॥ તે જ સમયે રાજા શર્યાતિના સૈનિકોનાં મળ-મૂત્ર બંધ થઈ ગયાં. રાજા શર્યાતિને આ જોઈને ઘણું આશ્રય થયું, તેમણે પોતાના સૈનિકોને કહ્યું, ॥ ૫ ॥ ‘અરે તમે લોકોએ ક્યાંક મહર્ષિ ચ્યવનજીના પ્રતિ કોઈ અનુચ્છિત વ્યવહાર તો કર્યો નથી ને? મને તો સપણ એવું જણાય છે કે, આપણામાંથી કોઈ-ને-કોઈએ તેમના આશ્રમમાં કશોક અનર્થ કર્યો છે.’ ॥ ૬ ॥ ત્યારે સુકન્યાએ પોતાના પિતાને બીતાં-બીતાં કહ્યું કે પિતાજ! મેં થોડો અપરાધ જરૂર કર્યો છે. મેં અજીવનાં બે જ્યોતિઓને કાંટાથી વીધી નાખી છે.’ ॥ ૭ ॥ પોતાની કન્યાની આ વાત સાંભળીને શર્યાતિ ગભરાઈ ગયા. તેમણે ધીરે-ધીરે સુન્તિ કરીને રાકડામાં છુપાયેલા ચ્યવનમુનિને પ્રસન્ન કર્યા. ॥ ૮ ॥ ત્યારપછી ચ્યવનમુનિની ઈચ્છા જાણીને તેમણે પોતાની કન્યા તેમને સમર્પિત કરી દીધી અને આ સંકટથી છૂટીને ખૂબ જ સાવધાનીપૂર્વક તેમની અનુમતિ લઈને તેઓ પોતાની રાજધાનીમાં ચાલ્યા આવ્યા. ॥ ૯ ॥

અહીં સુકન્યા પરમકોધી ચ્યવનમુનિને પોતાના પતિરૂપે પ્રાપ્ત કરીને, ખૂબ જ સાવધાનીપૂર્વક તેમની સેવા કરીને તેમને પ્રસન્ન કરવા લાગી. તે મુનિની મનોવૃત્તિને પારખીને તે પ્રમાણે જ વર્તાવ કરતી હતી. ॥ ૧૦ ॥

कस्यचित्पथं कालस्य नासत्यावाश्रमागतौ ।
तौ पूजयित्वा प्रोवाच वयो मे इतमीश्वरौ ॥ ११ ॥

ग्रहं ग्रहीष्ये सोभस्य यज्ञे वामप्यसोभपोः ।
कियतां मे वयो दुपं प्रमदानां यदीप्तिम् ॥ १२ ॥

बाढमित्यूचतुर्विप्रमिनन्द्य भिषक्तमौ ।
निमज्जतां भवानस्मिन् कृदेसिद्धविनिर्मिते ॥ १३ ॥

ईत्युक्त्वा जरया ग्रस्तदेहो धमनिसन्ततः ।
कृदं प्रवेशितोऽश्चिभ्यां वलीपलितविप्रियः ॥ १४ ॥

पुरुषाख्यं उतस्थुरपीच्या^१ वनिताप्रियाः ।
पञ्चतज्जः कुष्ठलिनस्तुल्यदृपाः सुवाससः ॥ १५ ॥

तान्त्रिक्यं वरारोहा सङ्घान्^२ सूर्यवर्यसः ।
अज्ञानती पतिं साध्यी अधिनौ शरणां यथौ ॥ १६ ॥

दर्शयित्वा पतिं तस्यै पातिप्रत्येन तोषितौ ।
अधिमामन्य यथतुर्विमानेन त्रिविष्टपम् ॥ १७ ॥

यक्षमाणोऽथ शर्यातिश्चयवनस्याश्रमं गतः ।
ददर्श हुहितुः पार्श्वे पुरुषं सूर्यवर्यसम् ॥ १८ ॥

राजा हुहितरं प्राह कृतपादाभिवन्दनाम् ।
आशिष्याप्रयुज्जनो^३ नातिप्रीतमना ईव ॥ १९ ॥

यक्षीर्षितं ते डिभिं पतिस्त्वया
प्रलभितो लोकनमस्कृतो मुनिः ।
यात्म^४ जराग्रस्तमसत्यसमतं
विहाय जारं भजसेऽमुमध्यगम् ॥ २० ॥

कथं मतिस्तेऽवगताऽन्यथा सतां
कुलप्रसूते कुलदूषणां त्विदम् ।

थोडो समय वीती गया पछी तेमना आश्रम पर बन्ने अधिनीकुमारो आव्या अवनमुनिओ तेमनो पथोचित सत्कार कर्यो अने कहुं के 'तमे बन्ने समर्थ छो, तेथी मने पुवावस्था प्रदान करो. मारुं दृप अने अवस्था ऐवां करी दो, जेने पुवान स्त्रीओ चाहे छे. मने जबर छे के तमे लोको सोभपानना अधिकारी नथी, तेम छतां हुं तमने पक्षमां सोभरसनो भाग आपीश.' ॥ ११-१२ ॥ वैद्यशिरोभजि अधिनीकुमारोओ भहरि अवनने अभिनन्दन आपतां कहुं, 'बले, जेवी आज्ञा.' अने त्यार पछी मुनिने कहुं के, 'आ सिद्धो द्वारा बनावेलो कुंड छे, तमे तेमां स्नान करो.' ॥ १३ ॥ अवनमुनिना शरीरने वृद्धावस्थाओ घेरी लीधुं हतुं. शरीरनी बधी नसो देखाती हती. शरीर परनी करचलीओधी तेमज वाण शेत थहि जवाथी तेओ जोवामां भहुं ज कुरुप लागता हता. अधिनीकुमारोओ तेमने साथे लहीने कुंडमां प्रवेश कर्यो. ॥ १४ ॥ ते ज समये कुंडमांधी त्रष्णा पुरुष बहार नीकल्या. ते त्रष्णे कमणनी माणा, कुंडल अने सुंदर वस्त्रो पहेरेला एक-सरभा देखाता हता. तेओ भूब सुंदर अने स्त्रीओने प्रिय लागे तेवा हता. ॥ १५ ॥ परमसाध्या सुकन्याओ ज्यारे जोयुं के, आ त्रष्णे एकसारजी आकृतिना तथा सूर्य जेवा तेजस्वी छे, त्यारे पोताना पतिने न ओणभातां तेषो अधिनीकुमारोनुं शरण्युं लीधुं. ॥ १६ ॥ तेना पातिप्रत्ययी अधिनीकुमारो भहुं प्रसन्न थया. तेमणे सुकन्याने तेना पति बतावी दीपा अने पछी अवनमुनिनी आज्ञा लहीने विमान द्वारा तेओ स्वर्गलोकमां चाल्या गया. ॥ १७ ॥

थोडा समय पछी पश करवानी ईक्षाथी राजा शर्याति अवनमुनिना आश्रम पर आव्या. त्यां तेमजो जोयुं के, तेमनी पुत्री सुकन्यानी पासे एक सूर्य जेवो तेजस्वी पुरुष बेडेलो छे. ॥ १८ ॥ सुकन्याओ तेमना चरणोमां प्रक्षाम कर्या. शर्यातिओ तेने आशीर्वाद न आया अने कंटक नाराज व्यक्त करतां बोल्या. ॥ १९ ॥ 'अरे, हुए बुद्धिवाणी! आ तें शुं क्युं? शुं ते सर्वना वंदनीय अवनम्भायि साथे धोखो कर्यो? अवश्य तें तेमने वृद्ध अने तारो कामना न समझने छोडी दीपा अने छवे तुं आ रस्ते जता जार पुरुषनी सेवा करी रही छे. ॥ २० ॥ तारो जन्म भूब उिचा कुणमां थयो छे. आवी विपरीत बुद्धि तेने कठी रीते प्राप्त थहि. तारो आ व्यवहार तो कुणने कलंडित करनारो छे. अरे राम-राम! तुं निर्लज्ज थहीने जार पुरुषनी सेवा करी रही छे अने आ

१. वरापीच्या । २. पुरुषान् । ३. आशिषो न ग्रहु । ४. तं ५७४० ।

બિભર્ષિ જાર યદપત્રપા કુલ
પિતુશ્ ભર્તુશ્ નયસ્યધસ્તમઃ ॥ ૨૧ ॥

એવં ખુવાણં પિતરં સ્મયમાના શુચિસ્મિતા ।
ઉવાચ તાત^૧ જામાતા તવૈષ ભૂગુનન્દનઃ ॥ ૨૨ ॥

શશંસ પિત્રે તત્સર્વ વયોરૂપાભિલભ્મનમ् ।
વિસ્મિતઃ પરમપ્રીતસનયાં પરિષસ્વજે ॥ ૨૩ ॥

સોમેન યાજ્યન્ વીરં ગ્રહ સોમસ્ય ચાગ્રહીત્ ।
અસોમપોરઘણિનોશય્યવનઃ સ્વેન તેજસા ॥ ૨૪ ॥

હન્તું તમાદદે વજં સદ્ગોમન્યુરભર્ષિતઃ ।
સવજં સ્તમ્ભયામાસ ભુજમિન્દસ્ય ભાર્ગવઃ ॥ ૨૫ ॥

અન્વજાનંસ્તતઃ સર્વ ગ્રહ સોમસ્ય ચાશ્ચિનો: ।
ભિષજાવિતિ યત્પૂર્વ સોમાહુત્યા બહિષ્કૃતૌ ॥ ૨૬ ॥

ઉત્તાનબહિરાનતો ભૂરિષેષા ઈતિ ત્રયઃ ।
શર્યાતેરભવન્ પુત્રા આનર્તાદ્ રેવતોડભવત् ॥ ૨૭ ॥

સોડન્તાઃ સમુદ્રે નગરીં વિનિર્માય કુશસ્થલીમ् ।
આસ્થિતોડભુડુક્ત વિષયાનાનર્તાદીનરિન્દમ ॥ ૨૮ ॥

તસ્ય પુત્રશં જજે કકુચિજ્યેષ્ઠ મુતમમ् ।
કકુચી રેવતીં કન્યાં સ્વામાદાય વિલું ગતઃ ॥ ૨૯ ॥

કન્યાવરં પરિપ્રથું બ્રહ્મલોકમપાવૃતમ् ।
આવર્તમાને ગાન્ધર્વસ્થિતોડલબ્ધક્ષણઃ કણમ् ॥ ૩૦ ॥

તદ્દાન આદ્યમાનમ્ય સ્વાભિપ્રાયં ન્યવેદ્યત् ।
તરછુત્વા ભગવાન્બ્રહ્મા પ્રહસ્ય તમુવાચ હ ॥ ૩૧ ॥

પ્રમાણે પોતાના પિતા અને પતિ બન્નોના વંશને ધોર નરકમાં
લઈ જઈ રહી છે.' ॥ ૨૧ ॥ રાજા શર્યાતિના આ પ્રમાણે
કહેવાથી પવિત્ર હાસ્યવાળી સુકન્યાએ પ્રસાન્નવદને કહું -
'પિતાજી! આ આપના જમાઈ સ્વયં ભૂગુનંદન મહર્ષિ અવન
જ છે.' ॥ ૨૨ ॥ ત્યારપછી તેણે પોતાના પિતાને મહર્ષિ
અવનને યોવન અને સૌનંદ્યની પ્રાપ્તિની બધી હકીકત કહી
સંભળાવી. આ બધું સાંભળીને રાજા શર્યાતિ અત્યંત વિસ્મિત
થઈ ગયા. તેમણે ખૂબ જ પ્રેમથી પોતાની પુત્રીને ગળે લગાડી
દીધી. ॥ ૨૩ ॥

મહર્ષિ અવને વીર શર્યાતિ પાસે સોમપણનું અનુષ્ઠાન
કરાવ્યું અને સોમપાનના અધિકારી ન હોવા છતાં પણ
પોતાના પ્રભાવથી અશિનીકુમારોને સોમપાન કરાવ્યું. ॥ ૨૪ ॥
ઇન્દ્ર ખૂબ જલ્દી કોધાવેશમાં આવી જાય છે. તેથી તેઓ આ
સહી ન શક્યા. તેમણે ચિડાઈને શર્યાતિને મારવા માટે વજ
ઉઠાવ્યું. મહર્ષિ અવને વજ સાથે ઇન્દ્રના હાથને ત્યાં જ
થંભાવી દીધો. ॥ ૨૫ ॥ ત્યારે બધા દેવતાઓએ અશિનીકુમારોને
સોમરસમાં ભાગ આપવાનું સ્વીકારી લીધું. તે લોકોએ વૈદ્ય
હોવાના કારણે પહેલાં અશિનીકુમારોનો સોમપાનમાંથી
બહિજાર કરી દીધો હતો. ॥ ૨૬ ॥

પરીક્ષિત! શર્યાતિના ત્રણ પુત્રો હતા. ઉત્તાનબહિ,
આનર્ત અને ભૂરિષેષા. આનર્તના રેવત થયા. ॥ ૨૭ ॥
મહારાજ! રેવતે સમુદ્રમાં કુશસ્થણી નામનું એક નગર વસાવ્યું
હતું. તેમાં રહીને તેઓ આનર્ત વગેરે દેશોનું રાજ્ય કરતા
હતા. ॥ ૨૮ ॥ તેમના શ્રેષ્ઠ એવા સો પુત્રો હતા, તેમાં સૌથી
મોટા પુત્ર હતા કકુચી. કકુચી પોતાની કન્યા રેવતીને લઈને
તેના માટે વર પૂછવા માટે બ્રહ્માજીની પાસે ગયા. તે વખતે
બ્રહ્મલોકનો રસ્તો આવા લોકો માટે ખુલ્લો હતો. બ્રહ્મલોકમાં
ગંધર્વોનું સંગીત ચાલી રહ્યું હતું. તેથી વાતચીત માટે સમય
ન મળવાથી થોડી કષ્ણો ત્યાં જ ઊભા રહ્યા. ॥ ૨૮-૩૦ ॥
ઉત્સવ પૂરો થતાં બ્રહ્માજીને નમસ્કાર કરીને તેમણે પોતાની
ઈચ્છા જણાવી. તેમની વાત સાંભળીને બ્રહ્માજીએ મલકાતા-
મલકાતાં કહું - ॥ ૩૧ ॥

अहो राजनिरुद्धास्ते कालेन हृषि ये कृताः ।
तत्पुत्रपौत्रनपूषां गोत्राणि च न शृणुमहे ॥ ३२ ॥

कालोऽभियात्क्रिणवयत्तुर्युगविकल्पितः ।
तद्गच्छ देवदेवांशो बलदेवो महाबलः ॥ ३३ ॥

कन्यारत्नमिदं राजस्तरत्नाय देहि भोः ।
भुवो भारावताराय भगवान् भूतभावनः ॥ ३४ ॥

अवतीषो निश्चांशेन पुष्यश्रवणाकीर्तिनः ।
ईत्यादिष्टोऽभिवन्याजं नृपः स्वपुरमागतः ।
त्यक्तं पुष्यजनत्रासाद् आतुभिर्दिक्षववस्थितेः ॥ ३५ ॥

सुतां दत्त्वाऽनवद्याजी भवाय बलशालिने ।
बद्याख्यं गतो^१ राजा तमुं नारायणाश्रमम् ॥ ३६ ॥

'महाराज! तमे तमारा मनमां जे लोको विशे विचारी राय्युं हतुं, ते बधा तो अत्यारे कालना मुखमां चाल्या गया छे. हवे तेमना पुत्रो, पौत्रो अथवा प्रप्रौत्रोनी तो शी वात करवी, तेमना तो गोत्रोनां नाम पक्ष सांभणवा मणतां नही. ॥ ३२ ॥' आनी वच्येना गाणामां सत्तावीश चतुर्युगीनो समय वीती चूक्यो छे. तेथी तमे पाणा जाओ. अत्यारे भगवान नारायणना अंशावतार महाबली बलदेवज्ञ पृथ्वी पर विघ्नान छे. ॥ ३३ ॥' राजन! ते नररत्नने आ कन्यारत्न तमे समर्पित करी दो. जेमनां नाम, लीला वगेरेनु श्रवण-कीर्तन बहु ज पवित्र छे - ते ज माणीमात्रानुं रक्षा करनारा भगवान पृथ्वीनो भार उतारवा माटे पोताना अंशउप बलदेवज्ञ साथे पृथ्वी पर अवतर्या छे.' राजा कुट्टीओ भ्रष्टाज्ञनो आदेश आपत करीने तेमना चरणोमां वंहन कर्या अने पोताना नगरमां पाणा इर्या. तेमना वंशजोंमे पक्षोना जयथी ते नगर छोडी दीधुं हतुं अने आम-तेम जुटी जुटी दिशाओमां रहेता हता. ॥ ३४-३५ ॥' राजा कुट्टीओ पोतानी सर्वांगसुंहर पुत्रीने परम बलशाली बलरामज्ञ साथे परक्षावी दीधी अने पोते तपस्या करवा माटे भगवान नर-नारायणना आश्रम-बदरिकाश्रम तरक चाली नीकण्या. ॥ ३६ ॥'

—★—

इति श्रीमहाभागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां नवमस्कन्ये तृतीयोऽध्यायः ॥ ३॥
नवमा संक्ष-अंतर्गत त्रीजो अध्याय समाप्त.

—★—

चोथो अद्याय

नाभाग अने अंबरीधनी कथा

श्रीशुक उवाच

नाभागो नभगापत्यं यं ततं आतरः कविम् ।
यविष्ठं व्यभजन् दायं ब्रह्मचारिणामागतम् ॥ १ ॥

आतरोऽभाइक्त किं महं भजाम पितरं तव ।
त्वां ममार्यास्तताऽभाइक्तुर्मा पुत्रक तदादथाः ॥ २ ॥

इमे अजिरसः सत्रमासतेऽद्य सुमेधसः ।
पष्ठं पष्ठमुपेत्याहः कवे मुखन्ति कर्मणि ॥ ३ ॥

श्रीशुकदेवज्ञभे कहुं - परीक्षित! मनुपुत्र नभगनो पुत्र हतो नाभाग. ज्यारे ते लांबा समय सुधी ब्रह्मचर्यर्थनुं पालन करीने पाणो आप्यो त्यारे मोटा भाईओंमे पोतानाथी नाना परंतु विद्वान भाईने तेना भागमां मात्र पिताज्ञने ज आप्या. (संपत्ति तो तेमणे पहेलां ज आपसमां वहेची लीधी हती) ॥ १ ॥ तेणो पोताना भाईओंने पूछहुं - 'भाईओ! तमे लोकोंमे मने भागमां शुं आय्युं छे?' त्यारे तेमणे जवाब आप्यो के 'अमे तारा भागमां पिताश्रीने ज तने आपीओ छीअे.' तेणो तेना पिताश्रीने जहिने कहुं - 'पिताश्री! मारा मोटा भाईओंमे मारा भागमां तमने ज आप्या छे.' पितामे कहुं - 'बेटा! तुं तेमनी वात मानीश नहीं ॥ २ ॥' जो, आ मोटा बुद्धिमान आजिरस-गोत्रना

१. अधी.

तांस्तं शंसय सूक्ते द्वे वैश्वदेवे महात्मनः ।
ते स्वर्यन्तो धनं सत्रपरिशेषितमात्मनः ॥ ४ ॥

दास्यन्ति तेऽथ तान्गरुद्ध तथा स कृतवान् यथा ।
तस्मै दत्या ययुः स्वर्गं ते सत्रपरिशेषितम् ॥ ५ ॥

तं कश्चित्स्वीकरिष्यन्तं पुरुषः कृष्णादर्शनः ।
उवाचोत्तरतोऽन्येत्य भग्नेन वास्तुकं वसु ॥ ६ ॥

भग्नेन मृषिभिर्दत्तमिति तर्हि स्म मानवः ।
स्यान्तौ ते पितरि प्रश्नः पृष्ठवान् पितरं तथा ॥ ७ ॥

यज्ञवास्तुगतं सर्वमुच्छिष्टमृषयः कवचित् ।
यकुर्विभागं रुद्राय स देवः सर्वमर्हति ॥ ८ ॥

नाभागस्तं प्रशास्याह तवेश किल वास्तुकम् ।
ईत्याह मे पिता ब्रह्मजिह्वसा त्वं प्रसादये ॥ ९ ॥

यते पितावद्धर्मं त्वं च सत्यं प्रभाषसे ।
ददाभि ते मन्त्रदेशे ज्ञानं ब्रह्म सनातनम् ॥ १० ॥

गृहाणा द्रविषां दत्तं मत्सत्रे परिशेषितम् ।
ईत्युक्तवाऽन्तर्हितो^२ रुद्रो भग्नवान्सत्यवत्सलः ॥ ११ ॥

य एतत्संस्मरेत्प्रातः सायं च सुसमाहितः ।
कविर्भवति मन्त्रशो गतिं चैव तथाऽत्मनः ॥ १२ ॥

नाभागाद्भूरीषोऽभून्भद्राभागवतः कृती ।
नास्पृशद्ब्रह्मशापोऽपि यन्न प्रतिष्ठतः कवचित् ॥ १३ ॥

राजोवाच

भग्नवर्ज्ञो तु मिथ्याभि राजर्षेस्तस्य धीमतः ।
न ग्राभूद् यत्र निर्मुक्तो ब्रह्मदण्डो दुरत्ययः ॥ १४ ॥

१. वरेष्याम् । २. न्तर्हिते ।

ब्राह्मणो अत्यारे एक बहु मोटो यज्ञ करी रह्या छे. परंतु मारा विद्वान् पुत्र! तेओ छाडा दिवसे पोताना कर्ममां भूल करी बेसे छे. ॥ ३ ॥ तु ते महात्माओ पासे जहाने तेमने वैश्वदेवसंबंधी बे सूक्त भतावी दे; ज्यारे तेओ स्वर्गं ज्या रवाना थशे त्यारे यज्ञमां बचेलुं बधुं ज धन तने आपी देशे. तेथी हवे तु तेमनी पासे चाल्यो ज्ञ. तेष्ठो पोताना पितानी आज्ञानुसार ऐ प्रमाणे ज कर्यु. ते आज्जिरस-गोत्री ब्राह्मणो ऐ पश्च यज्ञनुं बचेलुं धन तने आपी दीधुं अने तेओ स्वर्गमां चाल्या गया. ॥ ४-५ ॥

ज्यारे नाभाग ते धन लेवा लाङ्यो त्यारे उत्तर दिशामांथी एक काणा रंगनो पुरुष आव्यो. तेष्ठो कहुं - 'आ यज्ञभूमिमां जे कंठी बच्यु छे ते बधुं धन मार्हु छे.' ॥ ६ ॥

नाभागे कहुं - 'ऋषिओ आ धन भने आप्यु छे, तेथी आ मार्हु छे.' त्यारे ते पुरुषे कहुं, - 'आपक्षा विवादना विषयमां तारा पिताने ज पूछीओ.' त्यारे नाभागे जहाने पिताने पूछ्यु. ॥ ७ ॥ पिताओ कहुं, - 'एक वार दक्ष प्रज्ञपतिना यज्ञमां ऋषिलोको ऐवो निर्णय करी चूक्या छे के यज्ञभूमिमां जे कंठी बचेलुं होय ते बधो रुद्रदेवनो भाग छे. तेथी ते धन तो महादेवज्ञने ज भज्यु छोडीओ.' ॥ ८ ॥ नाभागे जहाने ते काणा रंगना पुरुष रुद्र भग्नवानने प्रश्नाम कर्या अने कहुं के, 'प्रभु! यज्ञभूमिनी तमाम वस्तुओ आपनी छे, मारा पिताओ आम ज कहुं छे. भग्नवन्! माराथी अपराध थयो छे. हुं मस्तक नभावी आपनी थमा माग्नु छुं.' ॥ ९ ॥ त्यारे भग्नवान रुद्रे कहुं - 'तारा पिताओ धर्मने अनुकूण निर्णय आप्यो छे अने ते पश्च आवीने भने सत्यं ज कहुं छे. तु वेदोनो अर्थं तो पहेलांथी ज जाङ्गो छे. हवे हुं तने सनातन ब्रह्मतत्त्वनुं ज्ञान आपुं छुं. ॥ १० ॥ अहीं यज्ञमां बचेलो भारो जे अंश छे ते आ धन पश्च हुं तने ज आपी रह्यो छुं; तु आनो स्वीकार कर.' आटलुं कहीने सत्यप्रेमी भग्नवान रुद्र अन्तर्धान थहि गया. ॥ ११ ॥ जे भनुष्य प्रातःकाणे अने सायंकाणे एकाग्राचित्तथी आ आप्याननुं स्मरणा करे छे, ते प्रतिभाशाजी अने वेदज्ञ थाय ज छे, साथे-साथे पोताना स्वरूपने पश्च जाङ्गी ले छे. ॥ १२ ॥ नाभागना पुत्र अंबरीष थया. तेओ भग्नवानना अत्यंत प्रेमी अने उदार धर्मात्मा छता. जे ब्रह्मशाप क्यारेय रोडी शकातो नथी, ते पश्च अंबरीषनो स्पर्शं न करी शक्यो. ॥ १३ ॥

राजा परीक्षिते पूछ्यु - भग्नवन्! हुं परमज्ञानी राजर्षि अंबरीषनुं चरित्र संबोध्या ईच्छुं छुं. ब्राह्मणे कोषित थहाने तेमने ऐवो दंड आप्यो, जे कोई रीते टाप्ती

श्रीशुक उवाच

अम्बरीषो महाभागः समद्विपवतीं महीम् ।
अव्ययां च श्रियं लब्ध्या विभवं चातुलं भुवि ॥ १५ ॥

मेनेऽतिहुर्लभं पुंसां सर्वं तत्स्वभसंस्तुतम् ।
विद्वान्विभवनिर्वाङ्म तमो विशति पत्पुमान् ॥ १६ ॥

वासुदेवे भगवति तद्वक्तेषु च साधुषु ।
प्रामो भावं परं विशं येनेदं लोष्टवत्स्मृतम् ॥ १७ ॥

स वै मनः कृष्णपदारविन्द्यो-
र्वचांसि वैकुण्ठगुणानुवर्णने ।
करौ हरेभन्दिरभार्जनादिषु
श्रुतिं चकाराच्युतसत्कथोदये ॥ १८ ॥

मुकुन्दलिङ्गालयदर्शने दशौ
तद्भूत्यगात्रस्पर्शोऽज्ञसङ्गमम् ।
द्राष्टां च तत्पादसरोजसौरभे
श्रीमतुलस्या रसनां तदर्पिते ॥ १९ ॥

पादौ हरेः क्षेत्रपदानुसर्पणे^१
शिरो हृषीकेशपदाभिवन्दने ।
कामं च दास्ये न तु कामकाम्यया
यथोत्तमश्लोकज्ञनाश्रयारूपतिः ॥ २० ॥

ऐवं सदा कर्मकलापमात्मनः
परेऽधियज्ञे भगवत्यधोक्षजे ।
सर्वात्मभावं विद्धन्महीभिमां
तत्त्विष्ठविप्राभितिः शशास इ ॥ २१ ॥

इज्जेऽश्वेषैरधियज्ञमीश्वरं
महाविभूत्योपचिताङ्गदक्षिणैः ।

शकाय ऐवो न छतो; परंतु ते पश्च तेमनुं कांठ बगाड़ी
न शक्यो ॥ १४ ॥

श्रीशुकदेवज्ञाने कहुं – परीक्षित! अम्बरीष महान
भाग्यशाली हता, पृथ्वीना साते द्विप, अचल संपत्ति अने
अपार ऐश्वर्य तेमने ग्राप्त हुं, जोके आ बहुं साधारण
मनुष्यो माटे अत्यंत हुर्लभ छे, तेम छतां तेओ तेने
स्वभातुल्य समज्ञता हता, केमके तेओ जाज्ञता हता के,
जे धन-वैभवना लोभमां पडीने मनुष्य धोर नरकमां जाय
छे, ते मात्र चार दिवसनी चांदनी छे; अर्थात् वैभवो
नाशवान छे अने वैभवथी मनुष्य मोहमां पडे छे ॥ १५-
१६ ॥ भगवान श्रीकृष्णमां अने तेमना प्रेमास्पद साधुओमां
तेमनो परमप्रेम हतो, तेवो प्रेम ग्राप्त थहि जाय तो आ
समस्त विश्व अने तेनी समस्त संपत्ति माटीना ढेका जेवी
लागे छे ॥ १७ ॥ तेमषे पोताना मनने श्रीकृष्णचन्दनां
चरणकमणोनी सेवामां, वालीने भगवानना गुणोना
वर्णनमां, हाथने श्रीहरिनुं मंटिर साक्षुङ राखवामां,
कानने अच्युत भगवाननी उत्तम कथाओ सांबलवामां
परोव्यां हतां ॥ १८ ॥ तेमषे पोतानां बन्ने नेत्रोने मुङ्द
भगवाननां अने तेमनां मंटिरोनुं दर्शन करवामां, शरीर
भगवद्भक्तोना श्रीअंगनो स्पर्श करवामां, नासिका
भगवाननां चरणकमणो पर चढेलां तुलसीनी दिव्य सुगंध
लेवामां अने रसना (जिह्वा)नो भगवानने अपृष्ठा करेला
नैवेद्यनो प्रसाद लेवामां उपयोग कर्या हतो ॥ १९ ॥
अंबरीषना चरण भगवाननां तीर्थक्षेत्रो वगेरेनी पदयात्रा
करता हता अने मस्तकथी भगवाननां चरणकमणोनी
वंदना कर्या करता हता, राजा अंबरीषे पवित्रकीर्ति
भगवानना निर्जनोने ग्राप्त थतो भगवत्प्रेम ग्राप्त थाय
ते गाटे भाणा, चंदन वगेरे लोग-सामग्री भगवाननी
सेवामां समर्पित करी दीधी हती ॥ २० ॥ आ प्रभाषे
तेमषे पोतानां बधां कर्मो वशपुरुप, ईन्द्रियातीत भगवानने
के जेओ सर्वात्मा अने सर्वस्वत्रुप छे ऐवुं समज्ञने समर्पित
करी दीधां हतां अने भगवद्भक्त ब्राह्मणोनी आशानुसार
तेओ आ पृथ्वीनुं शासन करता हता ॥ २१ ॥ तेमषे
‘धन्व’ नामना निर्जन प्रदेशमां सरस्वती नदीना प्रवाह
सामे वसिष्ठ, असित, गौतम वगेरे जुदा-जुदा आग्नायो
द्वारा महान ऐश्वर्यने कारणे सर्वांग-परिपूर्ण तथा मोटी-

१. अप्यनुसर्पणे । २. तथोऽ ।

તતેર્વસિષ્ઠાસિતગૌતમાદિભિ^૧-

ધન્યન્યભિસોતમસૌ સરસ્વતીમ् ॥ ૨૨ ॥

યસ્ય કનુષુ ગીર્વાણૈः સદસ્યા ઋત્વિજો જનાઃ ।
તુલ્યરૂપાશાનિમિષા વ્યદશ્યન્ત સુવાસસઃ ॥ ૨૩ ॥

સ્વર્ગો ન પ્રાર્થિતો યસ્ય મનુજૈરમરપ્રિય: ।
શૃષ્ટવલ્લિન્ધિરૂપગાયલ્લિનુતમશલોકચેષ્ટિતમ् ॥ ૨૪ ॥

સમર્દ્ધયન્તિતાઙ્કામા: સ્વારાજ્યપરિમાવિતા:^૨ ।
દુર્લભા નાપિ સિદ્ધાનાં મુકુન્દ હદિ પશ્યત: ^૩ ॥ ૨૫ ॥

સ ઈત્યં ભક્તિયોગેન તપોયુક્તેન પાર્થિવ: ।
સ્વધર્મણ હરિં પ્રીણાન્ સજાન્સર્વાજ્ઞનેજ્ઞહૌ ॥ ૨૬ ॥

ગૃહેષુ દારેષુ સુતેષુ બન્ધુષુ
દ્વિપોતમસ્યન્દનવાજ્ઞિપત્તિષુ^૪ ।
અક્ષયરત્નાભરણાયુધાદિ-
ઘનાન્તકોશેષ્યકરોદસન્મતિમ् ॥ ૨૭ ॥

તસ્મા અદાદરિશ્ચક્ત પ્રત્યનીકભયાવહમ् ।
એકાન્તભક્તિભાવેન પ્રીતો ભૃત્યાભિરક્ષણમ્^૫ ॥ ૨૮ ॥

આરિરાધયિષુ:^૬ કૃષ્ણાં મહિષ્યા તુલ્યશીલયા ।
યુક્ત: સાંવત્સરં વીરો દધાર દ્વાદશીપ્રતમ્ ॥ ૨૯ ॥

પ્રતાન્તે કાર્તિકે માસિ ત્રિરાત્રં સમુપોષિત: ।
સ્નાત: કદાચિત્કાલિન્દ્યાં હરિં મધુવનેડર્યયત् ॥ ૩૦ ॥

મહાભિપેકવિધિના સર્વોપસ્કરસમ્પદા ।
અભિપિચ્યામ્બરાકુલ્પૈર્ણ્યમાલ્યાહૃણાદિભિ:^૭ ॥ ૩૧ ॥

તદ્ગતાન્તરભાવેન પૂજ્યામાસ કેશવમ् ।
ભ્રાણાંશ મહાભાગાન્સિદ્ધાર્થાનપિ ભક્તિઃ ॥ ૩૨ ॥

મોટી દક્ષિણાવાળા અનેક અશમેષ પજો કરીને પણાધિપતિ ભગવાનની આરાધના કરી હતી. ॥ ૨૨ ॥ તેમના પજોમાં દેવતાઓની સાથે જ્યારે-જ્યારે સભાસદો અને ઋત્વિજો બેસી જતા હતા ત્યારે તેમનાં નેત્રોની પલકો પડતી ન હતી અને તેઓ પોતાનાં સુંદર વસ્ત્રો અને એવા જ રૂપને કારણો દેવતાઓ જેવા જ દેખાતા હતા. ॥ ૨૩ ॥ તેમનાં પ્રજાજનો, મહાત્માઓ દ્વારા ગવાયેલા ભગવાનના ઉત્તમ ચરિત્રોનું ક્યારેક ખૂબ પ્રેમથી શ્રવણ કરતા અને ક્યારેક તેનું ગાન કરતા. આ પ્રમાણે તેમના રાજ્યના મનુષો દેવતાઓના અત્યંત પ્રિય એવા સ્વર્ગની પજો ઈચ્છા કરતા ન હતા. ॥ ૨૪ ॥ તેઓ પોતાના દૃઢ્યમાં અનંત પ્રેમનું દાન કરવાલાણ શ્રીહરિનું નિત્ય-નિરંતર દર્શન કરતા રહેતા હતા. તેથી જે મોટા-મોટા સિદ્ધોને પજો દુર્લભ એવી ભોગ-સામગ્રી પજો તે લોકોને હર્ષિત કરી શકતી ન હતી. તે વસ્તુઓ તેમના આત્માનંદની સામે અત્યંત તુલ્ય અને તિરસ્કૃત હતી. ॥ ૨૫ ॥ રાજા અંબરીષ આ પ્રમાણે તપસ્યાથી પુક્ત ભક્તિયોગ અને પ્રજાપાલનરૂપી સ્વર્પર્મ દારા ભગવાનને પ્રસન્ન કરવા લાગ્યા અને ધીરે-ધીરે તેમણે બધા પ્રકારની આસક્તિઓનો ત્યાગ કરી દીધો. ॥ ૨૬ ॥ ઘર, પલ્લી, પુત્ર, ભાઈ-બન્ધુ, મોટા-મોટા હાથી, રથ, ઘોડા અને પાયદળ (ચતુરંગિણી સેના) અક્ષય રલો, આભૂષણો અને આયુધો વગેરે તમામ વસ્તુઓ તથા અખૂટ રાજ્ય-કોષ (ખજાનો)ના સંબંધમાં તેમનો એવો દફ નિશ્ચય હતો કે તે બધાં જ અસત્ય છે. ॥ ૨૭ ॥ તેમની અનન્ય પ્રેમમયી ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈને ભગવાને તેમના રથાણની જવાબદારી સુદર્શન ચક્રને સોંપી હતી, જે વિરોધીઓને ભયભીત કરનારું અને ભગવદ્ભક્તોની રક્ષા કરવાવાળું છે. ॥ ૨૮ ॥ રાજા અંબરીષનાં પલ્લી પજો તેમનાં જેવાં જ ધર્મશીલ, સંસારથી વિરક્ત અને ભક્તિપરાયણ હતાં. એક સમયે તેમણે પોતાનાં પલ્લી સાથે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની આરાધના કરવા માટે એક વર્ષ સુધી દ્વાદશીપ્રત્યાન એકાદશી-પ્રત કરવાનો નિયમ લીધો. ॥ ૨૯ ॥ પ્રતની સમાપ્તિ થયા પછી કારતક ભહિનામાં તેમણે ત્રણ રાત્રિના ઉપવાસ કર્યો અને એક દિવસ પમુનાશ્રમાં સ્નાન કરીને મધુવનમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરી. ॥ ૩૦ ॥ તેમણે મહાભિપેકની વિધિ પ્રમાણે બધા પ્રકારની સામગ્રી તથા સંપત્તિ દ્વારા ભગવાનનો અભિપેક કર્યો અને હંદ્યાથી તન્મય થઈને વસ્ત્ર, આભૂષણ, ચન્દ્ર, માળા અને અર્ધ વગેરે દ્વારા તેમની પૂજા કરી. જોકે અત્યંત ભાગ્યશાળી એવા ભ્રાણણોને આવી પૂજાની કોઈ આવશ્યકતા ન હતી, તેમની તમામ કામનાઓ આપમેળે પૂર્ણ થઈ ચૂકી હતી - તેઓ સિદ્ધ હતા. - તો પજો રાજા અંબરીષે

૧. અભિ: સ્વર્ધુન્યભિસોતવતી સર્વ । ૨. અધિવેષિતા: । ૩. પશ્યતામ્ । ૪. વજિવસ્તુષુ । ૫. ભૂતાલિં । ૬. અધુર્વિષુ । ૭. અલ્બ્યં ।

गवां रुक्मिणीयोऽपवत्सोपस्करसम्पदाम् ।
पथःशीलवयोऽपवत्सोपस्करसम्पदाम् ॥ ३३॥

प्राहिष्ठोत्साधु विप्रेभ्यो गृहेषु न्यर्बुद्धानि पद् ।
भोजयित्वा द्विजनगे स्वादृतं गुणवत्तमम्^१ ॥ ३४॥

लब्धकामैरनुशासतः पारषायोपचक्षमे ।
तस्य तर्ह्यतिथिः साक्षाद्दुर्वासा भगवानभूत् ॥ ३५॥

तमानर्चातिथिं भूपः प्रत्युत्थानासनार्हं श्रौः ।
यथाचेऽभ्यवहाराय पादमूलमुपागतः ॥ ३६॥

प्रतिनन्द्य स तद्याच्यां^२ कर्तुमावश्यकं गतः ।
निममज्जुं भृहद्ध्याय-कालिन्दीसलिलेशुभे^३ ॥ ३७॥

मुहूर्तार्धावशिष्टायां द्वादश्यां पारषां प्रति ।
चिन्तयामास धर्मशो द्विजैस्तद्वर्मसङ्कटे ॥ ३८॥

भ्राह्मातिकमे दोषो द्वादश्यां यदपारषो ।
यत्कृत्वा साधु मे भूयादधर्मो वान मां स्पृशेत् ॥ ३९॥

अभ्यसा केवलेनाथ करिष्ये प्रतपारषाम् ।
प्राहुरभ्यक्षणां विप्रा त्वशितं नाशितं च तत् ॥ ४०॥

ठित्यपः प्राश्य राज्ञिं चिन्तयन्मनसाच्युतम् ।
प्रत्ययस्तु कुरुत्र्येष्ठ द्विजागमनमेव सः ॥ ४१॥

दुर्वासा यमुनाकूलात्कृतावश्यक आगतः ।
राज्ञाभिनन्दितस्तस्य बुद्धुषे चेष्टितं विष्या ॥ ४२॥

मन्युना प्रचलद्गात्रो भुक्टीकुटिलाननः ।
बुद्धुक्षितश्च सुतरां कृताऽज्जलिमभाषत ॥ ४३॥

बहित्तिभावथी तेमनुं पूजन कर्म् त्यारपद्धी पहेलां भ्राह्मणोने स्वादिष्ट अने अत्यंत गुणकारी भोजन करवीने ते लोकोना परे साठ करोड शङ्खगारेली गायो मोक्ली दीधी. ते गायोनां शिंगडां सुवर्णाथी, भरीओ चांदीथी महेली हती. सुंदर-सुंदर वस्त्रो तेमने ओढाडवामां आव्यां हतां. ते गायो बहु ज सुशील, नानी वपनी, जोवामां सुंदर, वाछडावाणी अने भूब दूध आपनारी हती. तेमनी साथे दोहवानी उपयोगी सामग्री पड़ा राजा अंबरीषे मोक्ली आपी हती. ॥ ३१-३४ ॥

ज्यारे भ्राह्मणोने सर्व कांઈ अपाई चूक्यु त्यारे राजा अने तेमनी. आज्ञा लहीने प्रतनुं पारषुं करवानी तेयारी करी. ते ज समये शाप अने वरदान आपवामां समर्थ स्वयं दुर्वासाज्ज पड़ा तेमने त्यां अतिथिना इपमां पधार्या. ॥ ३५ ॥

राजा अंबरीष तेमने जोतां ज उला थई गया, तेमने आसन आपीने बेसाड्या अने विविध प्रकारनी सामग्री हारा अतिथिरुपे आवेला दुर्वासाज्जनी पूजा करी. तेमना चरखोमां प्रङ्गाम करीने अंबरीषे भोजन माटे प्रार्थना करी. ॥ ३६ ॥

दुर्वासाज्ज अंबरीषनी प्रार्थना स्वीकारी लीधी अने त्यार पद्धी आवश्यक कर्माथी निवृत थवा माटे तेओ नहींडिनारे चाल्या गया. तेओ परश्वरनुं ध्यान करीने यमुनाज्जना पवित्र जणमां स्नान करवा लाग्या. ॥ ३७ ॥ आ बाजु, द्वादशी मात्र घडीभर बाढी हती. धर्मक्ष अंबरीषे धर्मसंकटमां पडीने भ्राह्मणो साथे परामर्श डर्या. ॥ ३८ ॥ तेमणे कहुं - 'ब्रह्मदेवो! भ्राह्मणोने भोजन कराव्या विना स्वयं भोजन करी लेवुं - अने द्वादशी रहे त्यां सुधीमां पारषुं न करवुं - बन्ने प्रकारे होष लागे छ. तेथी आ समये जेवुं करवाथी मारुं हित थाय अने मने पाप न लागे, ऐवुं काम करवुं जोईओ. ॥ ३९ ॥

त्यारे भ्राह्मणो साथे विचार-विमर्श करीने तेमणे कहुं - 'भूदेवो! श्रुतिओमां ऐवुं कहेवामां आव्युं छे के, जण पी लेवुं ए भोजन कर्म् पड़ा गण्याय अने भोजन न कर्म् पड़ा गण्याय. तेथी अत्यारे मात्र जणाथी पारषुं करी लउ छुं? ॥ ४० ॥ ऐवो निश्चय करीने मनमां ज लगवाननुं चित्तन करीने राज्ञिं अंबरीषे जण पी लीधुं अने परीक्षित! तेओ मात्र दुर्वासाज्जना आववानी राह जोवा लाग्या. ॥ ४१ ॥ दुर्वासाज्ज आवश्यक कर्माथी परवारीने यमुनाडिनारेथी पाद्धा आव्या. ज्यारे राजा अगण वधीने तेमनुं अभिवादन कर्म् त्यारे तेमणे अनुमानथी ज जाही लीधुं के राजा अगण करी लीधुं छे. ॥ ४२ ॥ ते समये दुर्वासा भूब भूज्या हता. तेथी ए जाही लहीने के, राजा अगण करी लीधुं छे, तेओ कोषधी प्रूजवा लाग्या. अमरो चडी जवाथी तेमनुं मुख विकट (भयंकर) थई गयुं. तेमणे हाथ जोडीने उलेला अंबरीषने धमकावीने कहुं. ॥ ४३ ॥

१. गुणवन्मयु । २. तद्यक्ष्यां । ३. निर्भूत । ४. शुचे ।

અહો અસ્ય નૃંસસ્ય શ્રિયો-ન્મતસ્ય^૧ પશ્યત ।
ધર્મવ્યતિક્રમં વિષ્ણો-રભક્તસ્યેશમાનિનः^૨ ॥ ૪૪ ॥

યો મામતિથિમાયાતમાતિથેન નિમન્ય ચ ।
અદત્તા ભુક્તવાંસ્તસ્ય સદ્ગલે દર્શયે ફલમ્ ॥ ૪૫ ॥

એવં ખુવાણ ઉત્કૃત્ય જરાં રોષવિદીપિત: ।
તયા^૩ સ નિર્મમેતસ્મૈ કૃત્યાં કાલાનલોપમાભ્ ॥ ૪૬ ॥

તામાપતની જ્યવલતીમસિહસ્તાં^૪ પદાભુવમ્ ।
વેપયની સમુદ્ધીક્ષ્ય ન ચચાલ પદાનૃપ: ॥ ૪૭ ॥

પ્રાજિદાં ભૂત્યરક્ષાયાં પુરુષેણ મહાતમના ।
દદાહ કૃત્યાં તાં ચક્ક કુદ્રાહિમિવ પાવક: ॥ ૪૮ ॥

તદભિદ્રવહુદ્વીક્ષ્ય^૫ સ્વપ્રયાસં ચ નિષ્ફલમ્ ।
દુર્વાસા દુદ્રુવે ભીતો દિક્ષુ પ્રાણપરીષ્યા ॥ ૪૯ ॥

તમન્વધાવદ્રગવદ્રથાઙ્
દાવાજિનિરુદ્ધૂતશિખો^૬ યથાહિમ્ ।
તથાનુષક્તાં^૭ મુનિરીકમાણો
ગુહાં વિવિકુ: પ્રસસાર મેરો: ॥ ૫૦ ॥

દિશો નભ: ક્રમાં વિવરાન્ સમુદ્રાં-
લ્વોકાન્ સપાલાંસ્ત્રિદિવં ગત: સ: ।
યતો યતો ધાવતિ તત્ત્વ તત્ત્વ
સુદર્શનાં દુષ્ટસહં દદર્શ ॥ ૫૧ ॥

અલઘનાથ: સ યદી કુતશ્ચિત્
સન્ત્રસ્તચિત્તોડરણમેધમાણાઃ ।
દેવં વિરિભ્યં સમગ્રાદ્વિધાત-
સ્વાત્મયોનેડજિતતેજસો માભ્ ॥ ૫૨ ॥

'આહો! જુઓ તો ખરા, આ કેટલો કૂર છે! આ સંપત્તિના મદમાં કેટલો ચકચૂર થઈ ગયો છે. ભગવાનની ભક્તિ તો સ્પશ્ચ પણ નથી અને આ પોતાની જાતને મોટો સમર્થ માને છે. આજે આજે ધર્મનું ઉલ્લંઘન કરીને બહુ અન્યાય કર્યા છે. ॥ ૪૪ ॥ જુઓ, હું તેનો અતિથિ બનીને આવ્યો છું. એજે અતિથિ-સત્કાર કરવા મને નિમંત્રણ પણ આપ્યું છે, તેમ છતાં મને ભોજન કરાવ્યા વિના જ જમી લીધ્યું છે. સારું, જો, 'તને હવે એનું ફળ ચખાડું છું.' ॥ ૪૫ ॥ આમ કહેતાં કહેતાં તેઓ કોષ્ઠથી સુળગી ઉઠાવા. તેમજો પોતાની એક જરા ઉખાડી અને તેનાથી અંબરીષને મારી નાખવા માટે એક કૃત્યા ઉત્પન્ન કરી. તે પ્રલયકાળના અજિન જેવી બડલડ બળતી, હાથમાં તલવાર લઈને રાજા અંબરીષ પર તૂટી પડી. તે સમયે તે તેના પગના ધમકારાથી પૃથ્વીને પ્રુજાવી રહી હતી. પરંતુ રાજા અંબરીષ તેને જોઈને સહેજ પણ પોતાના સ્થાનેથી ખસ્યા નહીં. ॥ ૪૬-૪૭ ॥ પરમપુરુષ પરમાત્માએ પોતાના સેવકની રક્ષા માટે પહેલેથી જ સુદર્શન ચકને જવાબદારી સૌંપી હતી. જેમ અજિન કોષ્ઠથી હુંકાડા મારતા સાપને બસ્મ કરી નાખે છે, તે જ રીતે ચકે દુર્વાસાજીની કૃત્યાને બાળીને બસ્મનો ઢગલો કરી દીધો. ॥ ૪૮ ॥ હવે દુર્વાસાજીએ જોયું કે, મારી બનાવેલી કૃત્યા તો બળી રહી છે અને ચક મારી તરફ આવી રહ્યું છે, ત્યારે તેઓ ભયભીત થઈને પોતાના પ્રાણ બચાવવા માટે એકાએક ભાગી નીકલ્યા. ॥ ૪૯ ॥ જેમ ઉંચી-ઉંચી લપટોવાનો દાવાનણ સાપની પાછળ દોડે છે, તે જ પ્રમાણે ભગવાનનું ચક તેમની પાછળ-પાછળ દોડવા લાગ્યું. જ્યારે દુર્વાસાજીએ જોયું કે ચક તો મારી પાછળ પડી ગયું છે, ત્યારે સુસેરૂ પર્વતની ગુફામાં પ્રવેશ કરવાં માટે તે તરફ દોડવા લાગ્યા. ॥ ૫૦ ॥ દુર્વાસાજી ચારે દિશા, આકાશ, પૃથ્વી, અતલ-વિતલ વગેરે નીચેના લોક, સમુદ્ર, લોકપાલ અને તેમના દારા સુરક્ષિત લોકોમાં તથા સ્વર્ગલોક સુધી ગયા, પરંતુ જ્યાં-જ્યાં તેઓ ગયા ત્યાં-ત્યાં તેમજો અસાધ તેજવાળા ચકને પોતાની પાછળ પડેલું જોયું. ॥ ૫૧ ॥ જ્યારે તેમને ક્યાંય પણ કોઈ રક્ષા કરનાર ન મળ્યું ત્યારે તો તેઓ વધારે ભયભીત થઈ ગયા. પોતાના માટે રક્ષક શોધતા શોધતા તેઓ દેવશિરોમણિ ભ્રમાજી પાસે ગયા અને બોલ્યા – 'ભ્રમાજી! તમે સ્વયંબૂધો. ભગવાનના આ તેજોમય ચકથી મારી રક્ષા કરો.' ॥ ૫૨ ॥

૧. શ્રિય મતસ્ય । ૨. વસ્ત્રોદમાનિન: । ૩. તપસા નિં । ૪. વિનીમસિં । ૫. નદ્વમુદ્રીં । ૬. દાવાજિં । ૭. તથાવસકતાં ।

श्रीभागवत

स्थानं मठीयं सहविश्वमेतत्
कीडावसाने द्विपरार्धसंग्नो ।
भूभज्ञमात्रेण छि सन्दिधक्षोः
कालात्मनो यस्य तिरोभविष्यति ॥ ५३ ॥

अहं भवो दक्षभूगुप्रधानाः
प्रजेशभूतेशसुरेशमुख्याः ।
सर्व वयं यन्नियमं प्रपत्ता
मूर्ख्यर्पितं लोकहितं वहामः ॥ ५४ ॥

प्रत्याघ्यातो विरिच्येन विष्णुचकोपतापितः ।
दुर्वासाः शरणं यातः शर्वं तेलासवासिनम् ॥ ५५ ॥

श्रीरुद्र उवाच

वयं न तात प्रभवाम भूमिं
यस्मिन्परेऽन्येऽप्यजल्लवक्षाः ।
भवन्ति काले न भवन्ति हीटशाः
सहखशो यत्र वयं भ्रमामः ॥ ५६ ॥

अहं सनत्कुमारश्च नारदो भगवानः ।
कपिलोऽपान्तरतमो देवलो धर्म आसुरिः ॥ ५७ ॥

मरीचिप्रभाश्चान्ये सिद्धेशाः पारदर्शिनः ।
विदाम न वयं सर्वे यन्मायां भाययाऽवृत्ताः ॥ ५८ ॥

तस्य विशेषरस्येहं शश्रं दुर्विष्फङ्गं छि नः ।
तमेव शरणं याहि हरिस्ते शं विधास्यति ॥ ५९ ॥

ततो निराशो दुर्वासाः पदं भगवतो ययौ ।
वैकुण्ठाभ्यं यदध्यास्ते श्रीनिवासः श्रिया सह ॥ ६० ॥

सन्दर्भमानोऽक्षितशस्त्रवलिना
तत्पादमूले पतितः सरेपथुः ।

ब्रह्माज्ञाने कहुं – ‘ज्यारे मारुं बे परार्धनुं आयुष्य समाप्त थे अने कालस्वरूप भगवान् पोतानी आ सुषिलीला समेटवा लागरो अने आ जगत्तेव बाणी नाभवा इच्छो, ते समये तेमना मात्र भवां चढावतां ज आ तमाम संसार अने मारो आ लोक पश्च लीन थहि जशे ॥ ५३ ॥

हुं, शंकरज्ञ, दक्ष-भूगु वगेरे प्रजापतिभो, भूतेश्वरो, देवेशशे वगेरे भधा जेमना बनावेला नियमोथी बंधायेला छीअे तथा जेमनी आज्ञा शिरोधार्य करीने अमे लोको संसारनुं छित करीअे छीअे. (अेमना भक्तना द्रोहीने भगवव्या माटे अमे समर्थ नथी.) ॥ ५४ ॥ ज्यारे ब्रह्माज्ञाने दुर्वासाने आ ग्रमाणे निराश करी दीधा, त्यारे भगवानना चक्षी बणी रहेला दुर्वासा तेलासवासी भगवान् शंकरनां शरणमां गया ॥ ५५ ॥

श्रीमहादेवज्ञाने कहुं – ‘दुर्वासाज्ञ! जे अनंत परमेश्वरमां ब्रह्मा जेवा ज्ञवो अने तेमनी उपाधिरूप आवां ब्रह्मांडरूप शरीरो तथा बीजं पश्च आवां हजारो ब्रह्मांडो उत्पन्न थाय छे तथा नाश पामे छे. जे ब्रह्मांडोमां अमारा जेवा तो हजारो भटकता रहे छे – ते प्रभुना संबंधमां अमे कशुंप करवानुं सामर्थ्य परावता नथी ॥ ५६ ॥

हुं, सनत्कुमारो, नारद, भगवान् ब्रह्मा, कपिलदेव, अपांतरतम, देवल, धर्म, आसुरि तथा मरीच वगेरे बीजा सर्वज्ञ सिद्धेश्वरो – आ अमे भधाय भगवाननी मायाने जाह्नी शक्ता नथी. कारण के अमे ते ज भायाना चक्रावामां छीअे ॥ ५७-५८ ॥ आ चक ते विशेषरस्य शरन छे. आ अमारा लोको माटे असहा छे. तमे तेमना ज शरणमां जाओ. ते भगवान् ज तमारुं मंगल करशे, अमे कांडी करी शक्तीमे अम नथी ॥ ५९ ॥ त्यांथी पश्च निराश थहि दुर्वासा भगवानना परमधाम वैकुण्ठमां गया, ज्यां लक्ष्मीपति भगवान् लक्ष्मीज्ञनी साथे निवास करे छे ॥ ६० ॥ दुर्वासाज्ञ भगवानना चक्ना तेज्जी बणी रह्या उता. तेओ प्रूजता प्रूजता भगवानना चरणोमां पडी गया. तेमझे कहुं – ‘हे अच्युत! हे अनंत! आप संतोना ओकमात्र इछदेव छो.

આહાચ્યુતાનંત સદીસ્થિત પ્રભો
કૃતાગસં માડવ^૧ હિ વિશ્વભાવન ॥ ૬૧ ॥

અજ્ઞાનતાં તે પરમાનુભાવં
કૃતં ભયાધં ભવતઃ પ્રિયાશામ્ ।
વિધેહિ તસ્યાપચિતિં વિધાત-
મુચ્યેત યત્સામ્યુદ્ઘિતે નારકોડપિ ॥ ૬૨ ॥

શ્રીલગવાનુવાચ

અહું ભક્તપરાધીનો વ્યાસ્તવતન્ત્ર ઈવ દ્વિજ ।
સાધુભિર્ગ્રસહદ્યો ભક્તેર્ભક્તજનપ્રિય: ॥ ૬૩ ॥

નાહમાત્માનમાશાસે મલ્લક્તે: સાધુભિર્વિના ।
શ્રિયં ચાત્યન્તિકીં બ્રહ્મન્ યેષાં ગતિરહું પરા ॥ ૬૪ ॥

યે દારાગારપુત્રામાન્ પ્રાણાન્વિતમિમં પરમ્ ।
હિત્વા માં શરણં યાતા: કથં તાંસ્ત્યકૃતુમુત્સહે ॥ ૬૫ ॥

મધિ નિર્બદ્ધહદ્યા: સાધવઃ સમદર્શના: ^૨ ।
વશીકુર્વન્તિ માં ભક્ત્યા સત્ત્વિત્રય: સત્પતિં યથા ॥ ૬૬ ॥

મત્સેવયા પ્રતીતં ચ સાલોક્યાદિચતુષ્ટયમ્ ।
નેચ્છન્તિ સેવયા પૂર્ણા: કુતોડન્યતકાલવિદ્યુતમ્ ॥ ૬૭ ॥

સાધવો હદ્યં મહાં સાધૂનાં હદ્યં તહમ્ ^૩ ।
મદન્યતે ન જાનન્તિ નાહં તેભ્યો મનાગપિ ॥ ૬૮ ॥

ઉપાયં કથયિષ્યામિ તવ વિપ્ર શૃષ્ટુષ્ય તત્ ।
અયં હ્યાત્માભિચારસે પતસ્તં યાતુવૈ ભવાન્ ।
સાધુષુ પ્રહિતં તેજઃ પ્રહર્તુ: કુરુતેડશિવમ્ ॥ ૬૯ ॥

પ્રભુ! વિશ્વના જીવનદાતા! હું અપરાધી છું. આપ મારી રક્ષા કરો. ॥ ૬૧ ॥ આપનો પરમ પ્રભાવ ન જાગ્રવાને કારણે જ મેં આપના પ્રિય ભક્તનો અપરાધ કર્યો છે. પ્રભુ! આપ મને તેનાથી બચાવો. આપના નામમાત્રનું ઉચ્ચારણ કરવાથી નરકના જીવો પણ મુક્ત થઈ જાય છે.' ॥ ૬૨ ॥

શ્રીલગવાને કહ્યું - દુર્વાસાજી! હું બધી રીતે ભક્તોને આધીન છું. હું બિલકુલ સ્વતંત્ર નથી. મારા સીધા-સાદા સરળ ભક્તોએ મારા હદ્યને તેમના વશ કરી રાખ્યું છે. ભક્તજનો મને પ્રેમ કરે છે, હું તેમને પ્રેમ કરું છું. ॥ ૬૩ ॥ બ્રહ્મન્! મારા ભક્તોનો એકમાત્ર આશ્રય હું જ છું. તેથી મારા સાધુસ્વભાવના ભક્તોને છોડીને ન તો હું સ્વયં મારી જાતને ચાહું છું કે ન મારી અર્ધાજિની વિનાશરહિત લક્ષ્મીને પણ. ॥ ૬૪ ॥ જે ભક્તો પત્ની, પુત્ર, ધર, ગુરુજનો, પ્રાક્ત, ધન, આ લોક અને પરલોક - બધું જ છોડીને માત્ર મારા જ શરણમાં આવી ગયા છે, તેમને છોડવાનો વિચાર પણ હું કર્ય રીતે કરી શકું? ॥ ૬૫ ॥ જેમ સતી સ્ત્રી પોતાના પાતિપ્રત્યથી સદાચારી પતિને વશ કરી લે છે, તેવી જ રીતે મારી સાથે પોતાના હદ્યને પ્રેમ-બંધનથી બાંધી રાખનારા સમદર્શી સાધુપુરુષો ભક્તિ દ્વારા મને પોતાને વશ કરી લે છે. ॥ ૬૬ ॥ મારા અનન્ય પ્રેમી ભક્તો સેવાથી જ પોતાને પરિપૂર્ણ હૃતકૃત્ય માને છે. મારી સેવાના ફળસ્વરૂપ જ્યારે તેમને સાલોક્ય, સારૂપ્ય વગેરે મુક્તિઓ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેઓ તેનો પણ સ્વીકાર કરવા ઈચ્છતા નથી, પછી સમયના પ્રવાહમાં નાથ થઈ જનારી વસ્તુઓની તો વાત જ કર્યાં છે? ॥ ૬૭ ॥ દુર્વાસાજી! હું તમને બીજું શું કહું, મારા પ્રેમી ભક્તો તો મારું હદ્ય છે અને તે પ્રેમીભક્તોનું હદ્ય સ્વયં હું છું. તેઓ મારા સિવાય બીજું કંઈ પણ જાણતા નથી. ॥ ૬૮ ॥ દુર્વાસાજી! સાંભળો, હું તમને એક ઉપાય જાતાવું છું. જેમનું અનિષ્ટ કરવાથી ત્યારે આ વિપત્તિમાં પડવું પડ્યું છે, તમે તેમની પાસે જાઓ. નિરપરાય સંતોના અનિષ્ટની ચેષ્ટાથી અનિષ્ટ કરનારનું જ અમંગલ થાય છે. ॥ ૬૯ ॥

૧. મામવ વિશ્વો । ૨. ઠદીશીન: । ૩. તહમ્ ।

तपो विद्या च विप्राणां निःश्रेयसकरे उभे ।
ते एव हुविनीतस्य कल्पेते कर्तुरन्यथा ॥ ७० ॥

ब्रह्मस्तद्गच्छ भद्रं ते नाभागतनयं नृपम् ।
क्षमापय महाभागं ततः शान्तिर्भविष्यति ॥ ७१ ॥

अमां संदेह नथी के ब्राह्मणोंने माटे तपस्या अने विद्या परम कल्याणां सापनों छे. परंतु जो ब्राह्मण उद्द अने अन्यायी बनी जाय, तो ते बन्ने (तपस्या अने विद्या) विपरीत कण आपवा माडे छे. ॥ ७० ॥ हुवासाञ्छ!
तमारे कल्याण थाओ. तमे नाभागना पुत्र परम भाग्यशाणी राजा अंबरीष पासे जाओ अने तेमनी बामा मागो, त्यारे तमने शांति मणरो. ॥ ७१ ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहस्यां संहितायां नवमस्कन्देऽम्भरीषचरिते चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥
नवमा संख-अंतर्गत अम्भरीषचरित्रमानो योथो अध्याय समाप्त.

—★—

पांचमो अद्याय

हुवासाञ्छना हुःअनुं निवारण

श्रीशुक उवाच

एवं भगवताऽडिष्ठो हुवासाश्चकतापितः ।
अम्भरीषमुपावृत्य तत्पादौ हुःभितोऽग्रहीत् ॥ १ ॥

तस्य सोद्यमनं^१ वीक्ष्य पादस्पर्शविलक्षितः^२ ।
अस्तावीताऽरेरसं कृपया पीडितो भृशम् ॥ २ ॥

अम्भरीष उवाच

त्वमजिनर्भगवान्सूर्यस्त्वं सोमो ज्योतिषां पतिः ।
त्वमापस्त्वं क्षितिर्व्योम वायुमात्रेन्द्रियाणि च ॥ ३ ॥

सुदर्शन नमस्तुभ्यं सहस्राराच्युतप्रिय ।
सर्वाख्यातिन्द्रियाय स्वस्ति भूया ईडस्पते ॥ ४ ॥

त्वं धर्मस्त्वमृतं सत्यं त्वं पशोऽभिलयश्चलुक् ।
त्वं लोकपालः सर्वात्मा त्वं तेजः पौरुषं परम् ॥ ५ ॥

नमः सुनाभाभिलधर्मसेतते
त्वधर्मशीलासुरधूमकेतते

श्रीशुकटेवज्ञामे कहुं – परीक्षित! ज्यारे भगवाने आ प्रमाणे आशा आपी त्यारे सुदर्शन चक्ना तेजथी बणी रहेला हुवासा पाणा इरीने राजा अंबरीषनी पासे आव्या अने तेमणे अत्यंत हुःभी थईने राजना चरण पकडी लीधा. ॥ १ ॥ हुवासानी आवी चेष्टा ज्ञेईने अर्थात् तेमना द्वारा पोताना चरण पकडवाथी लक्षित थईने राजा अंबरीष भगवानना चक्नी सुति करवा लाग्या. ते वजते तेमनुं हृदय हुवासाञ्छनो संताप ज्ञेईने करुणाथी अत्यंत द्रवित थई रहुं हतुं. ॥ २ ॥

अंबरीषे कहुं – ग्रभु सुदर्शन! तमे अजिनस्वरूप छो. तमे ज परम समर्थ सूर्यदेव छो. समस्त नक्षत्रमंडणना अधिपति चन्द्रमा पश्च तमारुं स्वरूप छे. जग, पृथ्वी, आकाश, वायु, पञ्चतन्मात्राओ अने संपूर्ण ईन्द्रियोना उपमां तमे ज रहेला छो. ॥ ३ ॥ भगवानना प्रिय हक्कार दांतवाणा चकटेव! हुं तमने नमस्कार करे हुं. समस्त अस्त्र-शस्त्रोने नह करवामां समर्थ अने पृथ्वीना रक्षक! तमे आ ब्राह्मणानी रक्षा करो. ॥ ४ ॥ तमे स्वयं ज धर्म छो, मधुर अने सत्यवाङ्मी पश्च तमे ज छो, तमे ज संघणा पश्चोना अधिपति अने स्वयं पश्च पश्चरूप छो. तमे सर्वलोकोना रक्षक अने सर्वलोकस्वरूप पश्च छो. तमे परमपुरुष परमात्मानुं श्रेष्ठ तेज छो. ॥ ५ ॥ हे सुनाभ! (अर्थात् सुंदर मध्यमभागवाणा सुदर्शनचक!) तमे समस्त धर्मानी मर्यादाना रक्षक छो. अधर्मनुं आचरण करनारा असुरोने भस्म करवा माटे तमे साक्षात् अजिन छो. तमे त्रिलोकना रक्षक छो अने विशुद्ध

१. तद्वस्तन् । २. स्पर्शेन लक्षितः ।

તૈલોક્યગોપાય   વિશુદ્ધવર્ચસે
મનોજવાયાદ્બુતકર્મણે   ગૃહે ॥ ૬ ॥

તતોજસા   ધર્મમધેન   સંહતં
તમઃ પ્રકાશશ્વ ધૃતો^૧   મહાત્મનામ् ।
દુરત્યયસ્તે મહિમા ગિરાં પતે
ત્વદ્રૂપમેતસદસત્યરાવરમ् ॥ ૭ ॥

યદા   વિસૃષ્ટસ્ત્વમનગ્જનેન   વૈ
બલં   પ્રવિષ્ટોડજિત   દેત્યદાનવમ् ।
બાહૂદરોવર્દ્ધિશિરોધરાણિ
વૃક્ષાશજસં   પ્રધને   વિરાજસે ॥ ૮ ॥

સ ત્વં   જગત્ત્વાણ ખલપ્રહાણયે
નિરૂપિતઃ   સર્વસહો   ગદાભૂતા ।
વિપ્રસ્ય   ચાસ્મત્કુલદૈવહેતવે
વિધેહિ   ભર્ત તદનુગ્રહો   હિ ન: ॥ ૯ ॥

યદ્યસ્તિ દત્તમિષ્ટં વા સ્વધર્મો વા સ્વનુષ્ઠિતઃ ।
કુલં નો વિપ્રદૈવં ચેદ્દ દ્વિજો ભવતુ વિજ્વર: ॥ ૧૦ ॥

યદિ નો ભગવાન્નીત એક: સર્વગુણાશ્રય: ।
સર્વભૂતાત્મભાવેન દ્વિજો ભવતુ વિજ્વર: ॥ ૧૧ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

ઈતિ સંસ્તુવતો રાજો વિષ્ણુચક્ષ સુદર્શનમ् ।
અશામ્યતસર્વતો વિપ્રં પ્રદહ્દ રાજ્યાચ્યા ॥ ૧૨ ॥

સમુક્તોડખાનિતાપેન દુર્વાસા: સ્વસ્તિમાંસ્તતઃ ।
પ્રશાંસ તમુર્વીશં યુજ્ઞાન: પરમાશિષ: ॥ ૧૩ ॥

તેજસ્વરૂપ છે. તમારી ગતિ મનના વેગ જેવી છે અને તમારા કર્મ અદ્ભુત છે. હું તમને નમસ્કાર કરું છું, તમારી સ્તુતિ કરું છું. ॥ ૮ ॥ વેદવાણીના અધીશ્વર! તમારા ધર્મમય તેજથી અન્યકારનો નાશ થાય છે અને સૂર્ય વળે મહાપુરુષોના પ્રકાશની રક્ષા થાય છે. તમારો મહિમા અપાર છે, તેને વાણીથી વર્ણવી શકાય નહીં. ઊચા-નીચા અને નાના-મોટાના બેદભાવથી યુક્ત આ સમસ્ત કાર્ય-કારણાત્મક જગત તમારું જ સ્વરૂપ છે. ॥ ૯ ॥ હે સુદર્શન ચક! તમારા પર કોઈ વિજય પ્રાપ્ત કરી શકતું નથી. જે વખતે નિરંજન ભગવાન તમને યુદ્ધમાં પ્રવૃત્ત કરે છે ત્યારે તમે દેત્યો અને દાનવોની સેનામાં પ્રવેશ કરીને તેમની ભુજાઓ, ઉદર, જાંધ, ચરણ અને ગરદન વળે નિરંતર છેદતા રહો છો; ત્યારે યુદ્ધભૂમિમાં વિશેષરૂપે છવાઈ જાઓ છો. ॥ ૧૦ ॥ વિશ્વના રક્ષક! તમે રક્ષાભૂમિમાં બધાના પ્રહારો સહી લો છો, તમારું કોઈ કશું અહિત કરી શકતું નથી. ગદાધારી ભગવાને દુષ્ણોનો નાશ કરવા માટે તમને નિયુક્તા કર્યા છે. તમે કૃપા કરીને મારા કુળના ભાગ્યોદ્ય માટે દુર્વાસાજીનું કલ્યાણ કરો. આ તમારો અમારા ઉપર મહાન અનુગ્રહ થશે. ॥ ૧૧ ॥ જો મેં થોડું પણ દાન કર્યું હોય, પજો કર્યા હોય અથવા મારા ધર્મનું પાલન કર્યું હોય, જો અમારા કુળના લોકો બ્રાહ્મણોને જ પોતાના આરાધ્ય દેવ માનતા હોય, તો દુર્વાસાજીનું સંકટ ટળી જાય. ॥ ૧૦ ॥ ભગવાન સમસ્ત ગુણોના એકમાત્ર આશ્રય છે. સમસ્ત પ્રાણીઓના આત્મારૂપે જો મેં તેમને માન્યા હોય તો અને તેઓ મારા પર પ્રસન્ન હોય તો દુર્વાસાજીના દૃદ્યનો સમગ્ર તાપ નાચ થઈ જાય. ॥ ૧૧ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે - જ્યારે અંબરીષ રાજાએ દુર્વાસાજીને ચારેબાજુથી બાળી રહેલા ભગવાનના સુદર્શનચકની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી ત્યારે તેમની પ્રાર્થનાથી ચક શાંત થઈ ગયું. ॥ ૧૨ ॥ જ્યારે દુર્વાસા ચકના તાપથી મુક્ત થઈ ગયા અને તેમનું ચિત્ત સ્વસ્થ થઈ ગયું ત્યારે તેઓ અંબરીષ રાજાને અનેક-અનેક ઉત્તમ આશીર્વાદ આપતા રહીને તેમની પ્રશાંસ કરવા લાગ્યા. ॥ ૧૩ ॥

૧. ધૃતો ।

हुर्वासा उवाच

अहो अनन्तदासानां महात्मं दृष्टमध्य मे ।
कृतागसोऽपि यद् राजन् मज्जलानि सभीहसे ॥ १४ ॥

दुष्करः को नु साधूनां हुस्त्यजो वा महात्मनाम् ।
यैः सङ्गृहीतो भगवान् सात्वतामृषभोऽहरिः ॥ १५ ॥

यशामश्रुतिमात्रेण पुमान्भवति निर्मलः ।
तस्य तीर्थपदः किं वा दासानामवशिष्यते ॥ १६ ॥

राजन्ननुगृहीतोऽहं^१ त्वयाऽतिकरुणात्मना ।
मद्यं पृष्ठतः कृत्वा प्राणा यन्मेऽभिरक्षिताः ॥ १७ ॥

राजा तमकृताहारः प्रत्यागमनकाङ्क्षया ।
चरणावुपसङ्गृह्य प्रसाद्य समभोजयत् ॥ १८ ॥

सोऽशित्वाऽहं तमानीतमातिथ्यं सार्वकामिकम् ।
तृमात्मा नृपतिं प्राह भुज्यतामिति सादरम् ॥ १९ ॥

प्रीतोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि तव भागवतस्य वै ।
दर्शनस्पर्शनालापैरातिथ्येनात्ममेधसा ॥ २० ॥

कर्मावदातमेतते गायन्ति स्वःस्त्रियो मुहुः ।
कीर्ति^२ परमपुण्यां च कीर्तयिष्यति भूरियम् ॥ २१ ॥

श्रीशुक्र उवाच

अेवं सङ्कीर्त्य राजानं हुर्वासाः परितोषितः ।
यथौ विहाय साऽऽमन्य भ्रष्टलोकमहेतुकम् ॥ २२ ॥

संवत्सरोऽत्यगात्मावद् यावता नागतो गतः ।
मुनिस्तदर्शनाकाङ्क्षो राजाऽभ्यक्षो भभूवह ॥ २३ ॥

१. ओऽस्मि । २. कीर्ति तां परमां पुण्यां कीर्ति ।

हुर्वासाञ्चभे कहुं — धन्य छो। आजे में भगवानना प्रिय भक्तनु महात्म जोहुं, राजन्! में तमारो अपराध कर्यो, छतां तमे मारा माटे मंगलकामना करी रखा छो। आ तमारो केवो उदार भाव छो? ॥ १४ ॥ जेमणे भक्तपत्सब भगवान श्रीहरिनां चरणकमणोने प्रेमभावथी पकडी लीधा छे — तेवा साधुपुरुषो माटे कयुं कार्य मुश्केल छो? जेमनु हृदय उदार छे, ते महात्माओ भला, कई वस्तुनो परित्याग करी शकता नथी? ॥ १५ ॥ जेमना मंगलमय नामोना श्रवणमात्रथी छव निर्भज थहि जाय छे — ते ज तीर्थपाद भगवाननां चरणकमणोना जे दास छे, तेमना माटे कयुं कर्तव्य शेष रही जाय छो? ॥ १६ ॥ महाराज अंबरीष! तमारं हृदय करुणाभावथी परिपूर्ण छे. तमे मारा उपर महान अनुग्रह कर्यो छे. अहो, तमे मारा अपराधने विसारीने मारा प्राणोनी रखा करी छो! ॥ १७ ॥

परीक्षित! ज्यारथी हुर्वासाञ्च भयथी भाज्या हता, त्यारथी अत्यार सुधी अंबरीष याज्ञो बोजन कहुं न हतुं. तेओ हुर्वासाञ्चना पाणा आववानी राह जोहि रखा हता. हवे तेमणे हुर्वासाञ्चना चरण पकडी लीधा अने तेमने प्रसन्न करीने विविपूर्वक बोजन कराव्युं. ॥ १८ ॥ अंबरीष राजा खूब आदरभाव साथे अतिथिने योग्य तमाम प्रकारनी बोजन-सामग्री लहि आव्या. हुर्वासाञ्च बोजन करीने तृपा थहि गया. हवे तेमणे आदरपूर्वक कहुं — ‘राजन्! हवे तमे पश्च बोजन करी लो. ॥ १९ ॥ अंबरीष! तमे भगवानना प्रिय भक्त छो. तमारां दर्शन, स्पर्श, वार्तालाप अने आतिथ्यथी हुं अत्यंत प्रसन्न अने अनुगृहीत हुं करणके, तमारी बुद्धि अने अंतःकरण निरंतर परमात्मामां ज जोडायेलां छे. ॥ २० ॥ स्वर्गनी देवांगनाओ वारंवार तमारा आ उज्जल्य चरित्रनु गान करती रहेशे. आ पृथ्वी पश्च तमारी परम पुण्यमयी कीर्तिनु संकीर्तन करती रहेशे.’ ॥ २१ ॥

श्रीशुक्रदेवज्ञ कहे छे — हुर्वासाञ्चभे खूब ज संतुष्ट थहिने अंबरीष राजना गुणोनी प्रशंसा करी अने त्यारभाद तेमनी अनुमति लहिने आकाशमार्गे तेमणे भ्रष्टलोक तरक प्रयाण कहुं, जे केवण निष्कामकर्माद्यी ज ग्राम थाय छे. ॥ २२ ॥ परीक्षित! ज्यारे सुदर्शनचक्रथी भयभीत थहिने हुर्वासाञ्च भाज्या हता, त्यारथी तेओ पाणा आव्या त्यां सुधीमां एक वर्षनो समय वीती गयो. आठला दिवस सुधी अंबरीष राजा तेमनां दर्शननी आकंक्षाथी मात्र जणपान ज करता रखा. ॥ २३ ॥

ગતે^૧ ચ દુર્વાસસિ સોડમખરીષો
દ્વિજોપયોગાતિપવિત્રમાહરત^૨ ।
ऋષેવિભોક્ષં વ્યસનં ચ બુદ્ધ્યા
મેને સ્વવીર્ય ચ પરાનુભાવમ્^૩ ॥ ૨૪ ॥

એવંવિધાનેકગુણઃ સ રાજી
પરાત્મનિ બ્રહ્મણિ વાસુદેવે ।
ક્રિયાકલાપૈ: સમુવાહ ભક્તિં
ધ્યાદદવિરિજ્યાશિરયાંશકાર ॥ ૨૫ ॥

અથામ્ભરીષસ્તનયેષુ રાજ્યં
સમાનશીલેષુ વિસૃજ્ય ધીર:^૪ ।
વન વિવેશાત્મનિ વાસુદેવે
મનો દ્વદ્દ ધ્વસ્તગુણપ્રવાહ: ॥ ૨૬ ॥

ઈત્યેતત્પુષ્યમાઘ્યાનમભરીષસ્ય ભૂપતે: ।
સહ્કીર્તયનુધ્યાયન્મક્તો ભગવતો ભવેતુ ॥ ૨૭ ॥

જ્યારે દુર્વાસાજી ચાલ્યા ગયા, ત્યારે તેમના ભોજન
બાદ શેષ રહેલા અત્યંત પવિત્ર અન્નનું તેમણે ભોજન
કર્યું। પોતાના કારણે દુર્વાસાજીના ઉપર હુંમ આવવું અને
પછી પોતાની જ પ્રાર્થનાથી તેમાંથી તેમની મુક્તિ થવી
— આ બન્ને વાતો તેમણે પોતાના દ્વારા થઈ હોવા છતાં
તેમણે ભગવાનનો જ મહિમા છે, એવું માન્યું ॥ ૨૪ ॥
અંબરીષ રાજામાં એવા—એવા અનેક સદ્ગુણ હતા. પોતાના
સમસ્ત કર્મો દ્વારા તેઓ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા શ્રીમદ્ગવાનમાં
ભક્તિભાવની અલિવૃદ્ધિ કરતા રહેતા હતા. આવી
ભક્તિના પ્રભાવથી તેમણે બ્રહ્મલોક સુધીના સમસ્ત ભોગોને
નરક-તુલ્ય સમજ્યા ॥ ૨૫ ॥

ત્યારપછી અંબરીષ રાજાએ પોતાના જેવા જ તેમના
ભક્ત પુગોને રાજ્યનો ભાર સૌંપી દીધો અને સ્વયં વનમાં
ચાલ્યા ગયા. ત્યાં તેઓ બૂબ ધૈર્યપૂર્વક આત્મસ્વરૂપ
ભગવાનમાં પોતાનું મન પરોવીને ગુણોના પ્રવાહરૂપ
સંસારથી મુક્ત થઈ ગયા ॥ ૨૬ ॥ પરીક્ષિત! મહારાજ
અંબરીષનું આ પવિત્ર આઘ્યાન છે. જે મનુષ્ય આનું
સંકીર્તન અને સમરણ કરે છે, તે ભગવાનનો ભક્ત થઈ
જય છે. ॥ ૨૭ ॥

=★=

ઈતિ શ્રીમદ્બાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં નવમસ્કન્દેઽમ્ભરીષચરિતં^૫ નામ પર્યમોડધ્યાય: ॥ ૫ ॥
નવમા સુંધ-અંતર્ગત અંબરીષચરિત નામનો પાંચમો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

૭૩૦ અદ્યાય

ઈક્ષવાકુના વંશનું વર્ણન, માન્યાતા અને સૌભરિ ઋષિની કથા

શ્રીશુક ઉવાચ

વિરૂપ: કેતુમાઙ્ગમુરમ્ભરીષસુતાખ્યઃ ।
વિરૂપાત્પૃષ્ટશ્યોઽભૂતાત્પુત્રસ્તુ રથીતર: ॥ ૧ ॥

રથીતરસ્યાપ્રજસ્ય ભાર્યાયાં તન્તવેડર્થિત: ।
અજિંરા જન્યામાસ બ્રહ્મવર્ચસ્વિન: સુતાન્ ॥ ૨ ॥

શ્રીશુકદેવજીએ કહ્યું — પરીક્ષિત! અંબરીષને વિરૂપ,
કેતુમાન અને શંખ નામના ત્રણ પુત્રો હતા — વિરૂપનો
પૃથ્વેશ અને તેનો પુત્ર રથીતર થયો ॥ ૧ ॥

રથીતર સંતાનહીન હતો. વંશપરંપરાની રૂબા માટે
તેણે અજિંરા ઋષિને પ્રાર્થના કરી, તેમણે તેમની પત્નીથી
બ્રહ્મતેજ દ્વારા અનેક પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યા. ॥ ૨ ॥

૧. ગતેષથ । ૨. વ્યાલિપવિં । ૩. મહાનુભાવમ् । ૪. દીર: । ૫. વ્યરિતે ।

अते क्षेत्रे^१ प्रसूता वै पुनस्त्वाजिरसाः स्मृताः ।
रथीतराणां प्रवराः क्षत्रोपेता द्विजातयः ॥ ३ ॥

क्षुपतस्तु मनोर्जशे ईक्षवाकुर्वाणातः सुतः ।
तस्य पुत्रशतज्येष्ठा विकुक्षिनिभिदण्डकाः ॥ ४ ॥

तेषां पुरस्तादभवत्त्वार्थावर्ते नृपा नृप ।
पञ्चविंशतिः पश्चात्य त्रयो मध्ये परेऽन्यतः ॥ ५ ॥

स एकदाङ्गकाश्रादे ईक्षवाकुः सुतमाहिशत् ।
मांसमानीयतां भेद्यं विकुक्षे गच्छ मा चिरम् ॥ ६ ॥

तथेति स वनं गत्वा भृगान्हत्वा डियार्हेणान्^२ ।
आन्तो भुभुक्षितो वीरः शशं चादपस्मृतिः ॥ ७ ॥

शेषं निवेद्यामास पित्रे तेन च तद्गुरुः ।
योहितः प्रोक्षणायाह दुष्टमेतदकर्मकम् ॥ ८ ॥

शात्वा पुत्रस्य तत्कर्म गुरुणाडभिलितं नृपः ।
देशान्तिःसारयामास सुतं त्यक्तविविष्टं रथा ॥ ९ ॥

स तु विप्रेण संवादं ज्ञापकेन समाचरन् ।
त्यक्त्वा क्लेवरं योगी स तेनावाप यत्परम् ॥ १० ॥

पितर्युपरतेऽन्येत्य विकुक्षिः पृथिवीभिमाम् ।
शासदीजे हरिं यज्ञैः शशाद ईति विश्रुतः ॥ ११ ॥

पुरञ्जयस्तस्य सुत ईन्द्रवाह ईतीरितः ।
कुकुत्स्थ ईति चायुक्तः^३ शृणु नामानि कर्मभिः ॥ १२ ॥

कृतान्त आसीत्समरो देवानां सह दानवैः ।
पार्खिण्यग्राहो वृतो वीरो देवैर्हत्यपराजितैः ॥ १३ ॥

जोके आ बधा रथीतरनी पल्लीथी उत्पन्न थया हता, तेथी अेमनु गोत्र ते जे हेवुं जोईतुं हतुं के जे रथीतरनुं हतुं, हतां पश्च तेओ आजिरस जे क्षेवाया, तेओ जे रथीतरकुणमां प्रवर (कुणमां सर्वश्रेष्ठ पुरुष) क्षेवाया क्षरण के, तेओ क्षत्रोपेत भ्रात्राणा हता — अर्थात् क्षत्रिय अने भ्रात्राणा बन्ने गोत्रो साथे अेमनो संबंध हतो ॥ ३ ॥

परीक्षित! एकवार अेवुं बन्युं के मनुमहाराजने छीक आवी त्यारे तेमनी नासिकामांथी ईक्षवाकु नामनो पुत्र उत्पन्न थयो, ईक्षवाकुना सो पुत्रो हता, तेमनामां सौथी मोटा त्रश्च हता — विकुक्षि, निमि अने दंडक ॥ ४ ॥ परीक्षित! तेमनाथी नाना पर्यास पुत्रो आर्यावर्तना पूर्वभागना अने पर्यास पश्चिमभागना तथा उपर्युक्त त्रश्च मध्यभागना अधिपति थया, भाकीना सुडतालीस दक्षिणा वगेरे अन्य प्रदेशोना अधिपति थया ॥ ५ ॥ एकवार ईक्षवाकु राजाए अष्टका-शास्त्राना समये पोताना मोटा पुत्रने आशा करतां कहुं — ‘विकुक्षि! त्यारथी जहाने शास्त्रने योग्य पवित्र पशुओनुं मांस लहि आव.’ ॥ ६ ॥ वीर विकुक्षि ‘जे वी आशा’ कहीने वन तरफ चाली नीकल्यो, त्यां तेषो शास्त्रने योग्य घण्टां पशुओनो शिकार कर्यो, ते धाकी तो गयो ज हतो, भूम पश्च लागी हती, ऐटले ए वात भुलाई गर्ह के शास्त्रना माटे मारेलां पशुओने पोते न खावां जोईओ, ते एक ससलाने खाई गयो ॥ ७ ॥ विकुक्षिए नचेलुं मांस लावीने पोताना पिताने आयुं, ईक्षवाकुए हवे पोताना गुरुदेवने तेनु प्रोक्षण करवा माटे कहुं, त्यारे गुरुओ कहुं के, आ मांस तो दृष्टित होवायी शास्त्रने योग्य नथी ॥ ८ ॥ परीक्षित! गुरुणां क्षेवाथी ईक्षवाकु राजाने तेना पुत्रना कृत्यनी जाहा थहि गर्ह, तेमणे शास्त्रीय विधिनुं उल्लंघन करनारा पुत्रने कोधवश पोताना देशमांथी काढी मूळ्यो ॥ ९ ॥ त्यारपछी ईक्षवाकु राजाए पोताना गुरुदेव वसिष्ठज्ञ साथे शानसंबंधी चर्चा करी, अने पछी पोग द्वारा शरीरनो त्याग करीने तेमणे परमपद प्राप्त कर्यु ॥ १० ॥ पितानो देहांत थहि जतां विकुक्षि पोतानी राजधानीमां पाछो आव्यो अने पृथ्वीनुं शासन करवा लाग्यो, तेषो मोटा यज्ञो द्वारा भगवाननी आराधना करी अने संसारमां शशाद नामथी प्रस्पात थयो ॥ ११ ॥ विकुक्षिना पुत्रनुं नाम पुरञ्जय हतुं, तेने जे कोई ‘ईन्द्रवाह’ अने कोई ‘कुकुत्स्थ’ कहे छे, जे कर्माने कारणे तेनां आ नाम पड्यां हतां, ते संबंधो ॥ १२ ॥

सत्यपुणना अंतमां घोर देवासुर-संग्राम थयो हतो, तेमां बधा जे देवताओ दृत्योथी हारी गया, त्यारे तेमणे वीर पुरञ्जयने मद्द माटे पोतानो भित्र बनाव्यो ॥ १३ ॥

१. क्षेत्रप्रसूता । २. व्यापाहरन् । ३. च ग्रोक्तः ।

वयनाद् देवदेवस्य विष्णोर्विश्वात्मनः प्रभोः ।
वाहनत्वे वृत्सस्य भभूवेन्द्रो महावृष्टः ॥ १४ ॥

संसन्द्वे धनुहिंव्यमादाय विशिखाजितान् ।
स्तूपमानः समारुहा^१ युयुत्सुः कुटि स्थितः ॥ १५ ॥

तेजसाऽङ्गायितो विष्णोः पुरुषस्य परात्मनः ।
प्रतीच्यां दिशि देत्यानां न्यरुणात्रिदशैः पुरम् ॥ १६ ॥

तेजस्य चाभूत^२ प्रधनं तुमुलं लोभहर्षणम् ।
यमाय भल्लैरनयद् देत्यान् येऽभिययुमृषे ॥ १७ ॥

तस्येषु पाताभिमुखं युग्मान्ताजिभिवोल्बणम् ।
विसुज्य दुद्रुवुद्देत्या हन्यमानाः स्वमालयम् ॥ १८ ॥

जित्वा पुरं धनं सर्वं सश्रीकं वज्जपाणये ।
प्रत्ययक्षत्स राज्ञिरिति नामभिराहतः ॥ १९ ॥

पुरञ्जयस्य पुत्रोऽभूदनेनास्तसुतः पृथुः ।
विश्वरन्धिस्ततश्चन्द्रो युवनाशश्च तत्सुतः ॥ २० ॥

शाबस्तस्तसुतो येन शाबस्ती निर्ममेऽपुरी ।
भृहदश्चस्तु शाबस्तिस्ततः कुवलयाशकः ॥ २१ ॥

यः प्रियार्थमुत्कृस्य धुन्धुनामासुरं बली ।
सुतानामेकविंशत्या सहस्रैरहनद् वृतः ॥ २२ ॥

धुन्धुमार ईति ध्यातस्तसुतास्ते च जज्ज्वलुः ।
धुन्धोर्मुखाजिना सर्वे त्रय अवावशेषिताः ॥ २३ ॥

दण्डाशः कपिलाशश्च भद्राश्च ईति भारत ।
दण्डाश्च पुत्रो हर्यशो निकुम्भस्तसुतः स्मृतः ॥ २४ ॥

पुरञ्जये कल्पु के, 'ओ देवराज ईन्द्र मारा वाहन बने तो हु पुष्ट करी शक्त हुँ.' प्रथम तो ईन्द्र आ वातनो अस्वीकार करी दीधो. परंतु पाछणथी देवताओना आराघ्यदेव सर्वशक्तिमान भगवाननी वात मानीने ईन्द्र ऐक भोटो बण्ठ बनी गया. ॥ १४ ॥ सर्वान्तर्यामी भगवान विष्णुओ पुरञ्जयने पोतानी शक्ति आपी. तेमणे मात्र क्षत्र्य पडेरीने हिंव्य धनुष्य अने तीक्ष्ण बाण लीधां. त्यारबाह बण्ठ उपर सवार थड्हने ते तेनी कुदू (भांध) पर बेसी गया. ज्यारे आ प्रभाणे तेओ पुष्ट करवा तेयार थया, त्यारे देवताओ तेमनी स्तुति करवा लाग्या. देवताओने साथे लड्हने तेमणे पश्चिम तरफथी देत्योना नगरने थेरी लीधु. ॥ १५-१६ ॥ वीर पुरञ्जयनु देत्यो साथे अत्यंत रोमांचक उत्र पुष्ट थयुं. पुष्टमां जे-जे देत्य तेमनी सामे आव्या तेमने पुरञ्जये पोतानां बाणो द्वारा पमराजने हवाले करी दीधा. ॥ १७ ॥ तेमनां बाणोनी वृष्टि जाणे प्रलयकाणना भडभडता अजिन जेवी हती. जे क्रोठ तेमनी सामे आवतुं ते छिन्न-भिन्न थड्ह जतुं. देत्योनी हिमत भांगी गई. तेओ रक्षभूमि छोडीने पोत-पोतानां धरोमां धुसी गया. ॥ १८ ॥ देत्योनु नगर, संपत्ति अने ऐश्वर्य - बधुं ज पुरञ्जये छतीने ईन्द्रने आपी दीधु. आधी ते राज्ञिने पुर छतवाने कारणे 'पुरञ्जय', ईन्द्रने वाहन बनाववाना कारणे 'ईन्द्रवाह' अने बण्ठनी कुदू (भांध) पर बेसवाने कारणे 'कुत्स्थ' कडेवामां आवे छ. ॥ १९ ॥

पुरञ्जयना पुत्र हता अनेना. तेना पुत्र पृथु थया. पृथुना विश्वरन्धि, तेना चन्द्र अने चन्द्रना पुत्र पृथुना थया. ॥ २० ॥ पृथुना थया. पुत्र थया शाबस्त, जेमणे शाबस्ती पुरी वसावी. शाबस्तना भृहदश्च अने तेना कुवलयाश्च थया. ॥ २१ ॥ तेओ धूब बण्ठवान हता. तेमणे उतंक ऋषिने प्रसन्न करवा माटे पोताना ऐकवीस हजार पुत्रोने साथे लड्हने धुन्धु नामना देत्यनो वर्ष कर्यो. ॥ २२ ॥ आ कारणे तेमनु नाम 'धुन्धुमार' थयुं. धुन्धु देत्यना मोढामांथी नीकणेला अजिनथी राजाना बधा पुत्रो बणी गया. मात्र त्रष्णा ज पुत्रो बधी गया हता. ॥ २३ ॥ परीक्षित! आ बधी गयेला त्रष्णा पुत्रोनां नाम हतां - दण्डाश्च, कपिलाशश्च अने भद्राश्च. दण्डाश्चना हर्यश अने तेमना निकुम्भ नामना पुत्र थया. ॥ २४ ॥

१. स गन्धर्वः । २. द्यूतसुमहत् । ३. निर्मिता ।

बर्हङ्गाश्चौ^१ निकुम्भस्य कुशाश्चोऽथास्य^२ सेनजित् ।
युवनाश्चोऽभवतास्य सोऽनपत्यो वनं गतः ॥ २५ ॥

भार्याशतेन निर्विघ्ना ऋषयोऽस्य कृपालवः ।
ईर्ष्णि स्म वर्तयाम्यकुरैन्द्रीं ते सुसमाहिताः ॥ २६ ॥

राजा तघशसदनं प्रविष्टो निशि तर्षितः ।
दृष्ट्वा शयानान्विप्रांस्तान् पपौ मन्त्रजलं स्वयम् ॥ २७ ॥

उत्थितास्ते निशाम्याऽथ व्युदं कलशं प्रभो ।
प्रथम्युः कस्य कर्मेण पीतं पुंसवनं जलम् ॥ २८ ॥

राजा पीतं विदित्वाऽथ ईश्वरप्रहितेन ते ।
ईश्वराय नमश्चकुरुहो देवबलं जलम् ॥ २९ ॥

ततः काल उपावृते कुक्षिं निर्भिद्य दक्षिणाम् ।
युवनाश्चस्य तनयश्चकवर्तीं जग्जान^३ ह ॥ ३० ॥

कं धास्यति कुमारोऽयं स्तन्यं रोद्यते भृशम् ।
मां धाता वत्स मा रोदीरितीन्द्रो देशिनीमदात् ॥ ३१ ॥

न भमार पिता तस्य विप्रदेवप्रसादतः ।
युवनाश्चोऽथ तत्रैव तपसा सिद्धिमन्वग्रात् ॥ ३२ ॥

त्रसदस्युरितीन्द्रोऽज्ञ विद्ये नाम तस्य^४ वै ।
पस्मात् त्रसन्ति ह्युद्गनादस्यवो रावणादयः ॥ ३३ ॥

यौवनाश्चोऽथ मान्याता चकवर्त्यवनीं प्रभुः ।
समद्विपवतीमेकः शशासाच्युतेजसा ॥ ३४ ॥

ईजे च यशं कुतुभिरात्मविद् भूरिदक्षिणैः ।
सर्वदेवमयं देवं सर्वात्मकमतीन्द्रियम् ॥ ३५ ॥

निकुम्भना बर्हङ्गाश्च, तेमना कृशाश्च, कुशाश्चना सेनजित अने सेनजितना युवनाश्च नामना पुत्र थया, युवनाश्च संतानहीन हता, तेथी तेओ अत्यंत दुःखी थઈने पोतानी सो पत्नीओ साथे वनमां चाल्या गया, त्यां ऋषिओंसे कृपा करीने युवनाश्च पासे पुत्रप्राप्ति माटे भूब एकाग्रतापूर्वक ईन्द्रदेवतानो यश कराव्यो, ॥ २५-२६ ॥ एक दिवस राजा युवनाश्चने रात्रिना समये भूब तरस लागी, तो पश्चाणामां गया, परंतु त्यां जोयुं के ऋषिओं तो बधा सूर्य रक्षा छे, त्यारे जग्नप्राप्तिनो बीजो दोइ उपाय न जोतां तेमझे पश्चाणामांथी मंत्रो द्वारा अभिमंत्रित छे जण छतुं ते पी लीयुं, ॥ २७ ॥ परीक्षित! ज्यारे प्रातःकाळे ऋषिओं निद्रामांथी उठ्या अने तेमझे जोयुं के, कणशमां तो जण छे ज नहीं, त्यारे तेमझे पूछ्युं, 'आ कोनुं काम छे? पुत्र उत्पन्न करनाऱ्णं जण कोक्षा पी गयुं?' ॥ २८ ॥ छेवटे ज्यारे तेमने ए खबर पडी के, भगवाननी ग्रेष्माथी राजा युवनाश्च ज ते जण पी गया छे त्यारे ते लोकोंसे भगवानना चरणोमां नमस्कार कर्या अने कह्युं - 'धन्य छे! भगवाननी आवी ज ईच्छा छे!' ॥ २९ ॥ त्यारपछी प्रसवनो समय आव्यो त्यारे युवनाश्चनी जमणी दूष चीरीने तेमांथी एक चकवर्ती पुत्रनो जन्म थयो, ॥ ३० ॥ ते बाणकने रह्युं जोइने ऋषिओंसे कह्युं - 'आ बाणक स्तनपान करवा माटे रडी रह्युं छे, तेथी आ कोनुं दूष पीशे?' त्यारे ईन्द्रे कह्युं, 'मारुं दूष पीशे', ('मां धाता'), 'बेटा! तु रड नहीं,' आम कहीने ईन्द्रे पोतानी तर्जनी आंगणी तेना मुखमां नाखी दीधी, ॥ ३१ ॥ भ्रामको अने देवताओंनी कृपाथी ते बाणकना पिता युवनाश्चनुं पश्च मृत्यु थयुं नहीं, तेओ त्यां ज तपस्या करीने मुक्त थई गया, ॥ ३२ ॥ परीक्षित! ईन्द्रे ते बाणकनुं नाम त्रसदस्यु राष्युं, कारण के रावण वगेरे दस्यु (लूटाराओ) तेनाथी उद्गग्न अने भयभीत रहेता हता, ॥ ३३ ॥ युवनाश्चना पुत्र मान्याता (त्रसदस्यु) चकवर्ती राजा थया, भगवानना तेजस्थी तेजस्वी थઈने तेमझे एकला हाथे ज सातहीपनी पृथ्वीनुं शासन कर्युं, ॥ ३४ ॥ तेओ जोके आत्मजानी हता, तेमने कर्मकांडनी विशेष आवश्यकता न हती - तेम छतां तेमझे मोटी-मोटी दक्षिणावाणा यशो द्वारा ते पश्चस्वरूप प्रभुनी आराधना करी के जोओ स्वयंप्रकाश, सर्वदेवस्वरूप, सर्वात्मा अने ईन्द्रियातीत छे, ॥ ३५ ॥

१. बर्हङ्गाश्चो । २. कृशाश्चश्चास्य । ३. जग्जापता । ४. यस्य ।

દવ્યં મન્ત્રો વિધિર્જો યજમાનસ્તથત્વિજ્ઞઃ ।
ધર્મો દેશશ્ચ કાલશ્ચ સર્વમેતદ્યદાત્મકમ् ॥ ૩૬ ॥

યાવત્સૂર્ય ઉદેતિ સ્મ યાવચ્ય પ્રતિતિષ્ઠતિ ।
સર્વ તદૌવનાશુસ્ય માન્ધાતુ: ક્ષેત્રમુચ્યતે ॥ ૩૭ ॥

શશબિન્દોર્દુહિતરિ બિન્દુમત્યામધાત્રૂપઃ^૧ ।
પુરુકુત્સમભરીષં મુચુકુન્દં ચ યોગિનમ् ।
તેષાં સ્વસારઃ પર્યાશાશત્સૌભરિં વાનિરે પતિમ् ॥ ૩૮ ॥

યમુનાન્તર્જલે મગનસ્તયમાનઃ પરંતપ: ।
નિર્વિતિં મીનરાજસ્ય વીક્ષ્ય મૈથુનધર્મિણઃ ॥ ૩૯ ॥

જાતસ્પૃહો નૃપં વિપ્ર: કન્યામેકામધાચત ।
સોડઘાહ ગૃહિતાં બ્રહ્મન્નકામં કન્યા સ્વયંવરે ॥ ૪૦ ॥

સ વિચિન્ત્યાપિયં લ્લીણાં જરઠોડયમસમ્મતઃ ।
વલીપલિત એજલ્ક ઈત્યહં પ્રત્યુદાહતઃ ॥ ૪૧ ॥

સાધયિષ્યે તથાડકત્માનં સુરલ્લીણામપીપિતમ્ ।
કિં પુનર્મનુજેન્દ્રાણામિતિ વ્યવસિતઃ પ્રભુ: ॥ ૪૨ ॥

મુનિઃ પ્રવેશિતઃ ક્ષત્રા કન્યાનઃ પુરમૃદ્ધિમત् ।
વૃતશ્ચ^૨ રાજકન્યાભિરેકઃ પર્યાશતા વરઃ ॥ ૪૩ ॥

તાસાં કલિરભૂદ્ભૂયાંસ્તદર્થેડપોદ્ય સૌહદમ્ ।
મમાનુરૂપો નાયં વ ઈતિ તદ્ગતચેતસામ્ ॥ ૪૪ ॥

સ   બહુચસ્તાભિરપારણીય-
તપઃશ્રિયાડનદ્યપરિચ્છદેષુ ।
ગૃહેષુ   નાનોપવનામલામ્ભઃ-
સરસ્સુ   સૌગાન્ધિકકાનનેષુ ॥ ૪૫ ॥

બગવાન સિવાય બીજું છે જ શુ? યજની સામગ્રી, મન્ત્ર, વિધિ-વિધાન, યજા, યજમાન, ઋત્વિજ, ધર્મ, દેશ અને કાલ - આ બધાં જ બગવાનનાં સ્વરૂપ છે. ॥ ૩૬ ॥ પરીક્ષિત! જ્યાંથી સૂર્યનો ઉદ્ય થાય છે, અને જ્યાં તે અસ્ત થાય છે, તે સંપૂર્ણ પૃથ્વીનો હિસ્સો પુવનાશના પુત્ર માન્યાતાના જ અધિકારમાં હતો. ॥ ૩૭ ॥

શશબિન્દુના પુત્રી બિન્દુમતી, રાજા માન્યાતાના પત્ની હતાં. તેમના ગર્ભથી ત્રણ પુત્રો થયા - પૂરુષ્ઠ, અંબરીષ (આ બીજા અંબરીષ છે) અને યોગી મુચુકુન્દ. એમને પચાસ બહેનો હતી. તે બધી જ સૌભરિ ઋષિને પતિ તરીકે વરી હતી. ॥ ૩૮ ॥ પરમ તપસ્વી સૌભરિજી એકવાર યમુનાશમાં ઝૂભકી લગાવીને તપસ્યા કરી રહ્યા હતા. ત્યાં તેમણે જોયું કે, એક મત્સ્યરાજ તેની પત્નીઓ સાથે બહુ સુખ લોગવી રહ્યો હતો. ॥ ૩૯ ॥ તેના સુખને જોઈને બ્રાહ્મણ સૌભરિના મનમાં પણ લગ્ન કરવાની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ અને તેમણે રાજા માન્યાતાની પાસે આવીને તેમની પચાસ કન્યાઓમાંથી એક કન્યાની માગણી કરી. રાજાએ કહ્યું - 'બ્રહ્મન્! મારી કન્યા જો સ્વયંવરમાં તમને સ્વીકારે તો તમે તેને લઈ જશો.' ॥ ૪૦ ॥ સૌભરિ ઋષિ રાજા માન્યાતાનો અલિપ્રાય સમજી ગયા. તેમણે વિચાર્યું, 'રાજાએ મને એટલા માટે આવો શુદ્ધ જવાબ આપો છે કે, હવે હું વૃદ્ધ થઈ ગયો છું, શરીર ઉપર કરચલીઓ પડી ગઈ છે, કેશ પાકી ગયા છે અને માથું કાંપે છે, તેથી હવે કોઈ સ્ત્રી મારો સ્વીકાર કરી શકશે નહીં.' ॥ ૪૧ ॥ બહુ સરસ! હું મારા શરીરને એવું સુંદર બનાવીશ કે રાજકન્યાઓ તો શું, દેવાંગનાઓ પણ મને વરવા લાલાયિત થઈ જશો.' આમ વિચારીને સમર્થ સૌભરિજીએ એ પ્રમાણો જ કર્યું. ॥ ૪૨ ॥

પછી કૃંણ મુશ્કેલી હતી! અંતઃપુરના રથકે સૌભરિ ઋષિને કન્યાઓના સજાવેલા મહેલમાં પહોંચાડી દીપા. પછી તો તે બધી જ પચાસે કન્યાઓએ એક સૌભરિને જ પોતાના પતિ તરીકે સ્વીકારી લીધા. ॥ ૪૩ ॥ તે કન્યાઓનું મન સૌભરિજીમાં એ રીતે આસક્ત થઈ ગયું કે તેઓ તેમના માટે પરસ્પરના પ્રેમભાવને તિલાંજલિ આપીને કંકાસ કરવા લાગી અને એક-બીજાને કહેવા લાગી, 'આ ઋષિ તારા યોગ્ય નથી, મારા યોગ્ય છે.' ॥ ૪૪ ॥ ઋગ્વેદી સૌભરિએ તે બધી કન્યાઓ સાથે લગ્ન કરી લીધાં. તેઓ પોતાની અપાર તપસ્યાના પ્રભાવથી અલ્પંત કીમતી સામગ્રીઓથી શાંતગારેલાં ઉપવનો અને નિર્મણ જળથી પરિપૂર્ણ સરોવરોથી યુક્ત અને સુગન્ધિત પુષ્પોનાં ઉદ્યાનોથી ઘેરાપેલા મહેલમાં કીમતી શાંયાઓ, બેઠકો, વસ્ત્રો, આભૂષણો, સ્નાન, અનુલેપન, સ્વાહિષ ભોજન અને પુષ્પમાળાઓ સાથે પોતાની પત્નીઓ સાથે વિહાર કરવા લાગ્યા. સુંદર-સુંદર વસ્ત્ર-

महार्हशय्यासनवलभूषणा-
स्नानानुलेपात्मवहारमाल्पकैः ।
स्वलङ्कृतस्त्रीपुरुषेषु नित्यदा
रेमेऽनुगायद्विजभूजवन्दिषु ॥ ४६ ॥

यद्गार्हस्थ्यं तु संवीक्ष्य समद्विपवतीपतिः ।
विस्मितः स्तम्भमङ्गहात्सार्वभौमश्रियान्वितम् ॥ ४७ ॥

अेवं गृहेष्वभिरतो विषयान् विविधैः सुजैः ।
सेवमानो न चातुर्घटाञ्चस्तोडिरिवानलः ॥ ४८ ॥

स कदाचिहुपासीन आत्मापह्नवमात्मनः ।
ददर्श बहूवृचाचार्यो भीनसङ्गसमुत्थितम् ॥ ४९ ॥

अहो ईमं पश्यत मे^१ विनाशं
तपस्विनः सञ्चरितप्रतस्य ।
अन्तर्जले वारियरप्रसङ्गात्
प्रच्यावितं भ्रम चिरं धृतं यत् ॥ ५० ॥

सर्जं त्यजेत मिथुनप्रतिनां मुमुक्षुः
सर्वात्मना न विसृजेद् बहिरिन्द्रियाणि ।
एकश्चरन् रहसि चित्तमनन्त ईशे
युज्ञत तद्व्रतिषु साधुषु चेत्प्रसङ्गः ॥ ५१ ॥

एकस्तपस्वहमथाभसि मत्स्यसङ्गात्
पञ्चाशादासमुत पञ्चसहस्रसर्गः ।
नानां प्रज्ञाम्युभयकृत्यमनोरथानां
मायागुणैर्हतमतिर्विषयेऽर्थभावः ॥ ५२ ॥

अेवं वसन्गृहे कालं^२ विरक्तो न्यासमास्थितः ।
वनं जग्गामानुययुस्तपत्यः पतिदेवताः ॥ ५३ ॥

तत्र उतपत्वा तपस्तीक्ष्णमात्मकर्णनमात्मवान्^३ ।
सहेवाग्निभिरात्मानं युयोज परमात्मनि ॥ ५४ ॥

आभूषणो धारण करेला ऋ-पुरुषो सदा तेमनी सेवामां
रहेवा लाभ्या क्यांक पक्षीओनो कलरव संबणातो हतो
तो क्यांक अमरोनो मधुर गुंजार संबणातो हतो अने
क्यांक-क्यांक बंदीजनो बिरदावली गाई रहा हता ॥ ४५-
४६ ॥ सात दीपोवाणी पृथ्वीना स्वामी मान्याता सौभरिणा
आ गृहस्थ-छवननुं सुख जोઈने आशर्यचित थई गया.
तेमनुं सार्वज्ञैम सम्पत्तिना स्वामी होवानुं अभिमान चाल्युं
गयुं ॥ ४७ ॥ आ प्रमाणो सौभरि गृहस्थ-सुखमां आसक्त
थईने पोतानी नीरोग ठन्डियोथी अनेक विषयोनुं सेवन
करता रहा. तेम छतां जेम धीनी आहुतिओथी अग्नि
तुप्त थतो नथी, ते ४ प्रमाणो तेमने पश्चा संतोष न
थयो, बल्के कामवासना वधती गई ॥ ४८ ॥

ऋग्वेदाचार्य सौभरिणु एक दिवस स्वस्थ चित्ते बेळा
हता, त्यारे तेमणे जोयुं के अरे...रे मत्स्यराजना ब्रह्मबरना
संगथी हुं कई रीते मारी तपस्या तथा मारुं ब्रह्मशान खोई
बेठो! ॥ ४९ ॥ तेओ विचारवा लाभ्या - 'अरे, हुं तो
महान तपस्यी हतो, मैं सारी रीते प्रतोनुं अनुष्ठान पश्चा
कर्युं हतुं, मारुं आ अप्यःपतन तो जुओ! मैं दीर्घकाणथी मारा
ब्रह्मतेजने अकुण्डा राज्युं हतुं, परंतु जग्नमां विहार करती
एक माछलीना संसर्गथी मारुं ते ब्रह्मतेज नष्ट थई गयुं.
॥ ५० ॥ तेथी जेने मोक्षनी ठक्का छे, ते पुरुषे भोगी
प्राक्षीओनो संग छोडी देवो जोईअ, अने एक ब्रह्मा माटे
पश्चा पोतानी ठन्डियोने बहिर्मुख न यवा देवी जोईअ, ते
एकलो ४ रहे अने एकांतमां पोताना चित्तने सर्वशक्तिमान
ब्रगवानमां ४ परोदी हे, जो संग करवानी जड़र जलाय
तो ब्रगवानना अनन्य प्रेमी निष्ठावान महात्माओनो ४
संग करे ॥ ५१ ॥ पहेलां हुं एकलो एकांतमां ४ तप करतो
हतो, पछी जग्नमां माछलीनो संग यवाथी लग्न करीने
एकमांथी पचास थई गयो अने पछी संतानोउपे पांच हजार
थई गयो! विषयोमां सत्यबुद्धि होवाथी मायाना गुणोअे
मारी बुद्धि हरी लीधी, हवे तो लोक अने परलोकना संबंधमां
मारुं भन एटली लालसाग्रोथी भराई गयुं छे के, हुं कोई
पश्चा रीते तेनो अंत जोतो नथी ॥ ५२ ॥ आ प्रमाणो
विचार करतां करतां तेओ थोडा दिवस तो धरमां ४ रहा.
पछी विरक्ता थईने तेमणे संन्यास अहङ्कार कर्यो अने तेओ
वनमां चाल्या गया, पोताना पतिने ४ सर्वस्व माननारी
तेमनी पत्नीओ पश्चा तेमनी साथे वनमां चाली
नीकणी ॥ ५३ ॥ त्यां जहीने परम संयमी सौभरिण्ये
अत्यंत धोर तप कर्युं, शरीरने सुकवी नाप्युं अने आहवनीय
वगेरे अग्निओनी साथे ४ पोतानी जातने परमात्मामां
लीन करी दीधी ॥ ५४ ॥ परीक्षित! तेमनी पत्नीओअे

१. संशोधोन्ते । २. कालं । ३. तीक्रम । ४. अमात्मवित् ।

તા:સ્વપત્રુમહારાજ નિરીક્ષાધ્યાત્મિકી ગતિમ् ।

અન્વીયુસ્તત્રભાવેણ અજિં શાન્તમિવાર્યિષ: ॥ ૫૫ ॥

જ્યારે પોતાના પતિ સૌભરિ મુનિની આધ્યાત્મિક ગતિ જોઈ,
ત્યારે જેમ જ્વાળાઓ શાંત અજિનમાં લીન થઈ જાય છે
- તે જ પ્રમાણે તેઓ તેમના પ્રભાવથી સતી થઈને તેમનામાં
જ લીન થઈ ગઈ, તેમની જ ગતિને પ્રાપ્ત થઈ ગઈ. ॥ ૫૫ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમત્રાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં નવમસ્કન્યે સૌભર્યાખ્યાને યોગ્યાદ્યાય: ॥ ૬ ॥

નવમા સુંધ-અંતર્ગત સૌભરિ-આધ્યાત્મિકાનો છઢો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

સાતમો અદ્યાય

રાજ ત્રિશંકુ અને હરિશંકની કથા

શ્રીશુક ઉવાચ

માન્યાતુ: પુત્રપ્રવરો યોડભરીષ: પ્રકીર્તિત: ।
પિતામહેન પ્રવૃતો યૌવનાશ્ચશ્ચ^૧ તત્સુત: ।
હારીતસ્તસ્ય^૨ પુત્રોડભૂન્માન્યાત્રપ્રવરા ઈમે ॥ ૧ ॥

નર્મદા ભાતુભિર્દાન પુરુકુત્સાય યોરગે: ।
તથા રસાતલાં નીતો ભુજગેન્દ્રપ્રયુક્તયા ॥ ૨ ॥

ગન્ધર્વાનવધીતત્ત્ર વધ્યાન્યૈ વિષ્ણુશક્તિધૂકૃ^૩ ।
નાગાલ્લભ્યવર: સર્પાદભયં સ્મરતામિદમ् ॥ ૩ ॥

ત્રસદસ્યુ: પૌરુકુત્સો યોડનરષ્યસ્ય દેહકૃત્ ।
હર્યશ્વસ્તસુતસ્તમાદરુણોડથ ત્રિબન્ધન: ॥ ૪ ॥

તસ્ય સત્યગ્રત: પુત્રલિશકૃરિતિ વિશ્રુત: ।
પ્રામશ્યાષાલતાં શાપાદ્ ગુરો: કૌશિકતેજસા ॥ ૫ ॥

સશરીરો ગત: સ્વર્ગમધાપિ દિવિ દેશ્યતે ।
પાતિતોડવાક્ષિરા દેવૈસ્તેનૈવ સ્તમિતો બલાત્ ॥ ૬ ॥

તૈશકૃવો હરિશન્દ્રો વિશ્વામિત્રવસિષ્ઠયો: ।
યત્ત્રિમિત્તમભૂદ્ યુદ્ધ પક્ષિણોર્બહુવાર્ષિકમ् ॥ ૭ ॥

શ્રીશુકદેવજીએ કહું - પરીક્ષેત! હું વર્ણન કરી
ચૂક્યો હું કે, માંધાતાના પુત્રોમાં સૌથી મોટા અભરીષ
હતા. તેમના દાદા પુવનાશે તેમને પુત્રરૂપે સ્વીકારી લીધા.
તેમનો પુત્ર થયો યૌવનાશ અને યૌવનાશનો હારીત.
માંધાતાના વંશમાં આ ત્રણ અવાન્તર ગોત્રોના પ્રવર્તક
થયા. ॥ ૧ ॥ માન્યાતાના બીજા પુત્ર પૂરુકુત્સ સાથે
નાગોએ પોતાની બહેન નર્મદાનું લગ્ન કર્યું હતું. નાગરાજ
વાસુકિની આજાથી નર્મદા તેના પતિને રસાતલમાં લઈ
ગઈ. ॥ ૨ ॥ ત્યાં ભગવાનની શક્તિથી સંપન્ન થઈને
પૂરુકુત્સે વધ કરવા યોગ્ય ગંધર્વાને મારી નાખ્યા.
આનાથી પ્રસન્ન થઈને નાગરાજે પૂરુકુત્સને વરદાન આપ્યું
કે, જે આ પ્રસંગનું સ્મરણ કરશે, તે સર્પાથી નિર્ભય થઈ
જશે. ॥ ૩ ॥ રાજ પૂરુકુત્સનો પુત્ર ત્રસદસ્યુ હતો. તેના
પુત્ર થયા અનરષ્ય. અનરષ્યના હર્યશ્વ, તેમના અરુણ
અને અરુણનો પુત્ર થયો ત્રિબન્ધન. ॥ ૪ ॥ ત્રિબન્ધનનો
પુત્ર સત્યગ્રત થયો. સત્યગ્રત ત્રિશંકુના નામથી પણ પ્રસિદ્ધ
થયો. જોકે ત્રિશંકુ પોતાના પિતા અને ગુરુદેવના શાપથી
ચાંડાળ બની ગયા હતા પરંતુ વિશ્વામિત્રજીના પ્રભાવથી
સદેહ સ્વર્ગમાં ચાલ્યા ગયા. દેવતાઓએ તેમને ત્યાંથી
પાછા ધકેલ્યા અને તેઓ ઊંઘા મસ્તકે પડી ગયા; પરંતુ
વિશ્વામિત્રજીએ પોતાના તપોબળથી તેમને આકાશમાં જ
સ્થિર કરી દીધા. તેઓ આજે પણ આકાશમાં લટકી
રહેલા દેખાય છે. ॥ ૫-૬ ॥

ત્રિશંકુના પુત્ર હતા હરિશન્દ્ર. તેમના માટે
વિશ્વામિત્ર અને વસિષ્ઠ એક-બીજાને શાપ આપીને પક્ષી
થઈ ગયા અને ઘણાં વર્ષો સુધી લડતા રહ્યા. ॥ ૭ ॥

सोऽनपत्यो विष्णुषात्मा नारदस्योपदेशतः ।
वरुणं शरणं यातः पुत्रो मे जायतां प्रभो ॥ ८ ॥

यहि वीरो महाराज तेनैव त्वां यजे ईति ।
तथेति वरुणेनास्य पुत्रो जातस्तु रोहितः ॥ ९ ॥

जातः सुतो हनेनाऽमां यज्ञस्वेति सोऽभ्रवीत् ।
यदा पशुनिर्देशः स्यादथ मेध्यो भवेदिति ॥ १० ॥

निर्देशे च स आगत्य यज्ञस्वेत्याह सोऽभ्रवीत् ।
दन्ताः पशोर्यज्ञायेरन्तर्थं मेध्यो भवेदिति ॥ ११ ॥

जातादन्तायज्ञस्वेति स प्रत्याहाथ सोऽभ्रवीत् ।
यदा पतन्त्रस्य दन्ता अथ मेध्यो भवेदिति ॥ १२ ॥

पशोनिर्पतितादन्तायज्ञस्वेत्याह सोऽभ्रवीत् ।
यदा पशोः पुनर्दन्ता जायन्तेऽथ पशुः शुचिः ॥ १३ ॥

पुनर्जीता यज्ञस्वेति स प्रत्याहाथ सोऽभ्रवीत् ।
सात्त्वाहिको यदा राजन्नराजन्योऽथ पशुः शुचिः ॥ १४ ॥

ईति पुत्रानुरागेषां स्नेहयन्त्रितयेतसा ।
कालं वर्त्यता तं तमुक्तो देवस्तमैक्षत ॥ १५ ॥

रोहितस्तद्बिशाय पितुः कर्म चिकीर्षितम् ।
प्राणप्रेप्सुर्धनुष्पाणिररण्यं प्रत्यपद्यत ॥ १६ ॥

पितरं वरुणग्रस्तं श्रुत्वा जातमहोदरम् ।
रोहितो ग्राममेयाय तमिन्द्रः प्रत्यधेष्ठत ॥ १७ ॥

भूमेः पर्यटनं पुष्टयं तीर्थक्षेत्रनिषेवणैः ।
रोहितायादिशक्तः^१ सोऽप्यरण्येऽवस्तत्^२ समाम् ॥ १८ ॥

हरिश्चन्द्रने कोई संतान न छतुं. तेथो तेओ बहु उदास रह्या करता हता. नारदश्चना उपदेशथी तेओ वरुणदेवताना शरणमां गया अने तेमने प्रार्थना करी के, 'प्रभु! मने पुत्र ग्राप्त थाय. ॥ ८ ॥ महाराज! जो मारे त्वां वीर पुत्र थशे तो हुं तेना द्वारा तमारं पूजन करीश.' वरुणदेवे कहुं - 'सारं.' त्यारे वरुणदेवनी हृपाथी हरिश्चन्द्रने रोहित नामनो पुत्र थयो. ॥ ९ ॥ पुत्र थतां ज वरुणदेवे आवीने कहुं - 'हरिश्चन्द्र! तमने पुत्रप्राप्ति थई गई. हवे तेना द्वारा मारं पूजन करो.' हरिश्चन्द्रे कहुं - 'हवे आपनो आ पशपशु (रोहित) दश दिवसथी उपरनो थई जशे त्यारे ते पशने योग्य थशे.' ॥ १० ॥ दश दिवस वीती गया पछी वरुणो आवीने कहुं - 'हवे मारो पश करो.' हरिश्चन्द्रे कहुं, 'ज्यारे तमारा पशपशुना मुखमां दांत आवशे त्यारे ते पशने योग्य थशे.' ॥ ११ ॥ दांत नीकल्या पछी वरुणो कहुं - 'हवे आना दांत आवी गया छे, मारो पश करो.' हरिश्चन्द्रे कहुं - 'ज्यारे आना दूधना दांत पडी जशे, त्यारे आ पशने योग्य थशे.' ॥ १२ ॥ दूधना दांत पडी गया पछी वरुणो कहुं - 'हवे आ पशपशुना दांत पडी गया छे, मारो पश करो.' हरिश्चन्द्रे कहुं - 'ज्यारे तेना बीछवारना दांत आवी जशे त्यारे आ पशु पशने योग्य थई जशे.' ॥ १३ ॥ दांत करी उगा आव्या त्यारे वरुणो कहुं - 'हवे मारो पश करो.' हरिश्चन्द्रे कहुं - 'वरुणश्च महाराज! शत्रिय ज्यारे कवच धारका करे छे त्यारे तेने पश माटे पवित्र पशु मानवामां आवे छे.' ॥ १४ ॥ परीक्षित! आ प्रमाणो राजा हरिश्चन्द्र पुत्रना प्रेममां वायदाओ करीने समय टाणता रह्या. तेनु कारण ऐ हतुं के, पुत्रस्नेहना बंधने तेमना हृदयने जड़ी लीधुं हतुं. तेओ जे समय कहेता, वरुणदेव ते समयनी राह. जोता. ॥ १५ ॥ ज्यारे रोहितने आ वातनी भबर पडी के, पिताज्ञ तो मारं बलिदान आपवा ईर्ष्णे छे त्यारे ते पोताना प्राणोनी रक्षा माटे धाथमां धनुष्य लहीने वनमां चाल्यो गयो. ॥ १६ ॥ थोडा दिवस पछी तेने भबर पडी के, वरुणदेवे क्रोपायमान थईने मारा पिताज्ञ पर आकमण कर्पु छे, जेना कारणो तेओ जगोदर नामना रोगथी पीडाय छे, त्यारे रोहित पोताना नगर तरफ चाली नीकल्यो. परंतु ईन्द्रे आवीने तेने रोडी लीधो. ॥ १७ ॥ ईन्द्रे कहुं - 'बेटा रोहित! पशपशु बनीने भरवा करतां तो पवित्र तीर्थो अने केनोनुं सेवन करतां रहीने पृथ्वी पर विचरवुं ज सारुं छे.' ईन्द्रनी वात मानीने ते एक वर्ष सुधी वनमां ज रह्यो. ॥ १८ ॥

१. रोहित लाइश० २. डकर०

अेवं द्वितीये तृतीये चतुर्थे पञ्चमे तथा ।
अज्येत्यात्मेत्यस्थविरोद्धिप्रोभूत्वाऽडहवृत्रहा ॥ १८ ॥

पष्ठं संवत्सरं तत्र चरित्या रोहितः पुरीम् ।
उप्रजन्मज्जगर्त्ताऽद्दीप्तान्मध्यमं सुतम् ॥ २० ॥

शुनःशेषं पशुं पित्रे प्रदाय समवन्धत ।
ततः पुरुषमेधेन हरिश्चन्द्रो महायशः ॥ २१ ॥

मुक्तोदरोऽयज्ञद् देवान् वरुणादीन्महत्कथः ।
विश्वामित्रोऽभवतस्मिन्होता चाध्यर्घुरात्मवान् ॥ २२ ॥

जमदग्निरभूद्भ्रम्मा वसिष्ठोऽयास्यसामगः ।
तस्मै तुष्टो ददाविन्द्रः शातकौभमयं रथम् ॥ २३ ॥

शुनःशेषस्य माहात्म्यमुपरिष्ठात्मचक्ष्यते ।
सत्यसारां धृतिं देष्ट्वा समर्पस्य च भूपतेः ॥ २४ ॥

विश्वामित्रो भृशं प्रीतो ददावविहतां गतिम् ।
मनःपृथिव्यां तामद्विस्तेजसाऽपोऽनिलेन तत् ॥ २५ ॥

जे वायुं धारयंस्तत्य भूतादौ तं महात्मनि ।
तस्मिन् शानकलां ध्यात्वात्याऽशानं विनिर्दहन् ॥ २६ ॥

हित्वा तां स्वेन भावेन निर्वाणसुभसंविदा ।
अनिर्देश्याप्रतकर्येण तस्थौ विध्वस्तब्धनः ॥ २७ ॥

आ औ प्रभाषे नीजा, त्रीजा, चोथा अने पांचमा वर्षे पशु रोहिते पोताना पिता पासे जवानो विचार कर्या, परंतु वृद्ध भावशानो देश धारणा करीने दरेक वर्षते इन्द्र आवीने तेने रोकी लेता ॥ १८ ॥ आ प्रभाषे छ वर्ष सुधी रोहित वनमां ज रह्यो. सातमा वर्षे ज्यारे ते पोताना नगर तरफ जवा लाभ्यो त्यारे तेषो अच्छगर्त पासेथी तेमना वयला पुत्र शुनःशेषने वेचातो लड़ लीधो अने तेने पशपशु बनाववा माटे पोताना पिताने सोंपीने तेमना चरणोमां नमस्कार कर्या. त्यारे परम यशस्वी अने श्रेष्ठ चरित्रवाणा राजा हरिश्चन्द्रे जणोदर नामना रोगथी धृटीने पुरुषमेध यज्ञ द्वारा वरुणा वगेरे देवताओंनु यज्ञन कर्यु. ते पशमां विश्वामित्रज्ञ होता थया. परम संयमी जमदग्निए अध्वर्युनुं कार्य कर्यु. वसिष्ठज्ञ ब्रह्मा बन्या अने अयास्य मुनि सामग्रान करनार उद्गाता बन्या. ते समये इन्द्रजे प्रसन्न थहने हरिश्चन्द्रने सोनानो एक रथ आय्यो हतो ॥ २०-२३ ॥

परीक्षित! आगण जतां हुं शुनःशेषनुं माहात्म्य कहीश. हरिश्चन्द्रने तेमना पत्नी साथे सत्यमां दद्वापूर्वक स्थित जोईने विश्वामित्रज्ञ धृष्णा ज म्रसन्न थया. तेमधो तेमने ते शाननो उपदेश कर्यो, जेनो क्यारेय नाश थतो नथी. ते प्रभाषे राजा हरिश्चन्द्रजे पोताना मनने पृथ्वीमां, पृथ्वीने जणमां, जणने तेजमां, तेजने वायुमां अने वायुने आकाशमां स्थिर करीने, आकाशने अहंकारमां लीन करी दीधु. पछी अहंकारने महतत्त्वमां लीन करीने तेमां शान-क्लानुं ध्यान कर्यु अने तेनाथी अशानने भस्म करी दीधु ॥ २४-२६ ॥ त्यारपछी निर्वाणसुभनी अनुभूतिथी ते शान-क्लानो पशा परित्याग करी दीधो अने सधानां बंधनोथी मुक्त थहने तेओ पोताना ते स्वरूपमां स्थित थह गया, जेनुं न तो कोई रीते वर्जन करी शकाय छे ३ न तो तेना विशे कोई प्रकारनुं अनुमान पशा करी शकाय छे ॥ २७ ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां नवमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्यानं नाम सम्मोहन्यायः ॥ ७ ॥

नवमा संख्या-अंतर्गत हरिश्चन्द्र-उपाख्यान नामनो सातमो अध्याय समाप्त.

—★—

आठमो अद्याय

सगर-चरित्र

श्रीशुक^१ उवाच

हरितो शोहितसुतश्चम्पस्तस्माद्^२ विनिर्भिता ।
यम्पापुरी सुदेवोऽतो विजयो यस्य चात्मजः ॥ १ ॥

उभरुक्स्तसुतस्माद् वृक्स्तस्यापि बाहुकः ।
सोऽरिभिर्हितभू राजा सभायो वनमाविशत् ॥ २ ॥

वृद्धं तं पञ्चतां प्राप्तं महिष्यनु मरिष्यती ।
और्वेषा ज्ञनताडक्तमानं प्रजावन्तं निवारिता ॥ ३ ॥

आशायास्यै सपत्नीभिर्गरो दत्तोऽन्धसा सह ।
सह^४ तेनैव सञ्जातः सगराख्यो महायशः ॥ ४ ॥

सगरश्चक्वत्यासीत्सागरो यत्सुतैः कृतः ।
पस्तालजड्डान् यवनाङ्छकान् हैहयबर्बरान् ॥ ५ ॥

नावधीद् गुरुवाक्येन यक्ते विकृतवेषिणः ।
मुष्टाङ्छमशुधरान्कांश्चिन्मुक्तकेशार्धमुष्टितान् ॥ ६ ॥

अनन्तर्वाससः कांश्चिद्भिर्वाससोऽपरान् ।
सोऽश्चमेष्यरथजत सर्ववेदसुरात्मकम् ॥ ७ ॥

और्वोपदिष्टयोगेन हरिमात्मानमीश्वरम् ।
तस्योत्सृष्टं पशुं यज्ञे जहाराश्चं पुरन्दरः ॥ ८ ॥

सुमत्यास्तनया दमाः पितुरादेशकारिणः ।
हयमन्येषमाणास्ते समन्तात्यभन्महीम् ॥ ९ ॥

श्रीशुकदेवज्ञाने कहुं – शोहितनो पुत्र हतो हरित.
हरितधी चम्प थयो. तेषो ज यम्पापुरी वसावी हती. चम्पधी
सुदेव अने तेनो पुत्र विजय थयो. ॥ १ ॥ विजयनो भरुक,
भरुकनो वृक अने वृकनो पुत्र थयो बाहुक. शत्रुओंसे बाहुक
पासेथी राज्य छिनवी लीधुं त्यारे ते पोतानी पत्नी साथे
वनमां चाल्यो गयो. ॥ २ ॥ वनमां गया पट्ठी वृद्धावस्थाने
कारणो बाहुकनु मृत्यु थयुं. त्यारे तेनी साथे तेनी पत्नी सती
थवा माटे तैयार थई. परंतु महर्षि और्वने ए खबर हती
के तेना उदरमां गर्भ छे. तेथी तेमणे तेने सती थतां रोकी
लीधी. ॥ ३ ॥ ज्यारे तेनी शोक्योने आ वातनी खबर पड़ी
त्यारे तेमणे तेने लोकन साथे गर (विष) आपी दीधुं. परंतु
गर्भ पर विषनो कोई प्रभाव न पड़यो; बल्के ते विषनी
साथे ज एक बाणकनो जन्म थयो, जे गर (विष)नी साथे
पेदा थयो छोवाने कारणो 'सगर' कहेवायो. सगर मोटा
कीर्तिमान राजा थया. ॥ ४ ॥

सगर चक्रवर्ती सप्राट हता. तेमना पुत्रोंसे पृथ्वीने
भोदीने समुद्र बनावी दीधो हतो. सगरे पोताना गुरुदेव
और्वनी आशा मानीने तालजंघ, पवन, शक, हैहय
अने बर्बर जातिना लोकोनो वध न कर्यो, बल्के तेमने
विश्रृप बनावी दीधा. तेमाना केटलांकनां माथां मुंडावी
नाख्यां, केटलाकने मूछ-दाढ़ी रखाव्यां, केटलाकने छूटा
केशवाणा बनाव्या अने केटलाकनां माथां अड्यां मुंडावी
नाख्यां. ॥ ५-६ ॥ केटलाक लोकोने सगरे मात्र वस्त्र
ओढवानी ज आशा आपी, पहुरवानी नहीं. अने
केटलाकने मात्र लंगोटी पहुरवानुं ज कहुं, ओढवानुं नहीं.
त्यारपछी सगर राजा और्व ऋषिना उपदेश अनुसार
अश्चमेष्य पश वारा संपूर्ण वेद अने देवतामय, आत्मस्वरूप,
सर्वशक्तिमान भगवाननी आराधना करी. तेना यक्षमां
जे धोड़े छोडवामां आव्यो हतो, तेने इन्द्रे योरी
लीधी. ॥ ७-८ ॥ ते वज्रते महाराष्ट्री सुभतिना गर्भधी
उत्पन्न थयेला सगरना पुत्रो पोताना पितानी आशानुसार
धोड़ा माटे पूरी पृथ्वीने चारे बाजुथी शोधी वल्या.
ज्यारे तेमने क्षयांय धोड़े न मर्यो, त्यारे तेमणे खूब
अलिमान साथे बधी बाजुथी पृथ्वीने भोदी नाखी. ॥ ९ ॥

१. बाहरप्रिष्ठरवाच । २. उपस्तेन । ३. क्र०३० । ४. न हतस्तेन ।

પ્રાગુદીચ્યાં દિશિ હથં દદશુ: કપિલાન્તિકે ।
એષ વાજિહરશૌર આસ્તે મીલિતલોચન: ॥ ૧૦ ॥

હન્યતાં હન્યતાં પાપ ઈતિ ષણિસહલિણઃ ।
ઉદાયુધા અભિયુરુલન્મિમેષ તદા મુનિઃ ॥ ૧૧ ॥

સ્વશરીરાજિના તાવન્મહેન્રહતચેતસ: ।
મહુદ્વયતિકમહતા ભસ્મસાદભવન્ કષણાત् ॥ ૧૨ ॥

ન સાધુવાદો મુનિકોપભર્જિતા
નૃપેન્દ્રપુત્રા ઈતિ સત્યધામનિ ।
કથં તમો રોષમયં વિભાવ્યતે
જગત્પવિત્રાત્મનિ એ રજો ભુવ: ॥ ૧૩ ॥

યસ્યેરિતા સાહ્યમયી દૃઢેહ નૌ-
ર્થયા મુમુક્ષુસ્તરતે દુરત્યયમ् ।
ભવાર્ણવં મૃત્યુપથં વિપશ્ચિત:
પરાત્મભૂતસ્ય કથં પૃથક્મતિ: ॥ ૧૪ ॥

યોડસમગ્જસ ઈત્યુક્તઃ સ કેશિન્યા નૃપાત્મજઃ ।
તસ્ય પુત્રોઽશુમાત્રામ પિતામહહિતે રતઃ ॥ ૧૫ ॥

અસમગ્જસ આત્માનં દર્શયત્તસમગ્જસમ् ।
જાતિસ્મર: પુરા સજ્જાદ્યોગી યોગાદ્ વિચાલિત: ॥ ૧૬ ॥

આચરન્ ગહિતં લોકે જ્ઞાતીનાં કર્મ વિપ્રિયમ् ।
સરથ્યાં કીડતો બાલાન્ પ્રાસ્યદુદ્દેઝયગ્જનમ् ॥ ૧૭ ॥

એવંવૃતઃ પરિત્યક્તઃ પિતા સ્નેહમપોહ્ય વૈ ।
યોગૈશ્વર્યેણ બાલાંસ્તાન્ દર્શયિત્વા તતો યથો ॥ ૧૮ ॥

અયોધ્યાવાસિન: સર્વે બાલકાન્ પુનરાગતાન્ ।
દ્ષ્ટ્વા વિસિસ્મિરે રાજન્ રાજા ચાયન્વતથ્યત^૧ ॥ ૧૯ ॥

ખોદતાં ખોદતાં તેમને પૂર્વ-ઉત્તરના છેડા પર કપિલમુનિ પાસે
પોતાનો ઘોડો જોવા મળ્યો. ઘોડાને જોઈને સાઠ હજાર
રાજકુમારો શસ્ત્રો ઉપાડીને એવું કહેતા કહેતા તેમની તરફ
દોડ્યા કે, ‘આ જ અમારા ઘોડાને ચોરવાવાળો ચોર છે. જુઓ
તો ખરા, આજો અત્યારે કેવી આંખો મીંચી રાખી છે! આ પાપી
છે. આને મારી નાખો, મારી નાખો.’ તે સમયે કપિલમુનિએ
પોતાનાં નેત્રો ઘોલ્યાં. ॥ ૧૦-૧૧ ॥ ઈન્દ્રએ રાજકુમારોની
બુદ્ધિહરીલીધી હતી, તેથી તેમણે કપિલમુનિ જેવા મહાપુરુષનો
તિરસ્કાર કર્યો. આ તિરસ્કારના ફળસ્વરૂપ તેમના શરીરમાં
ઉત્પન્ન થયેલા અભિનથી જ એ સાઠ હજાર સગરપુત્રો કષ્ણવારમાં
જ ભસ્મ થઈ ગયા. ॥ ૧૨ ॥ પરીક્ષિત! સગરના પુત્રો
કપિલમુનિના કોષ્ઠથી ભસ્મ થઈ ગયા એમ કહેવું ઉચ્ચિત નથી.
કપિલમુનિ તો શુદ્ધ સત્ત્વગુણના પરમ આશ્રય છે. તેમનું શરીર
તો જગતને પવિત્ર કરતું રહે છે. તેમનામાં ભલા, કોષ્ઠરૂપી
તમોગુણની સંભાવના કેમ કરી શકાય? પૃથ્વીની પૂળનો કંઈ
આકાશ સાથે કોઈ સંબંધ થાય છે? ॥ ૧૩ ॥ આ સંસાર-સાગર
એક મૃત્યુમય પંથ છે. તેને પાર જવું બહુ કઠણ છે. પરંતુ
કપિલમુનિએ આ જગતમાં સાંખ્યશાસ્ત્રની એક એવી દફનાંકા
બજાવી દીધી છે, જેનાથી મુક્તિની ઈચ્છા રાખનાર કોઈ પણ
વ્યક્તિ તે સમુદ્રને પાર કરી જાય છે. તેઓ માત્ર પરમ જ્ઞાની
જ નથી, સ્વયં પરમાત્મા છે. તેમનામાં ભલા, શત્રુ-મિત્રની
બેદબુદ્ધિ કઈ રીતે થઈ શકે? ॥ ૧૪ ॥

સગરના બીજાં પત્નીનું નામ હતું કેશિની. તેમના
ગર્ભથી તેમને અસમંજસ નામનો પુત્ર થયો હતો. અસમંજસના
પુત્રનું નામ હતું અંશુમાન. તે પોતાના દાદા સગરની આજ્જાનું
પાલન કરવામાં તથા તેમની સેવામાં લાગેલો રહેતો
હતો. ॥ ૧૫ ॥ અસમંજસ પહેલા જન્મમાં યોગી હતા, પરંતુ
આ જન્મમાં પણ તેમને પૂર્વજન્મની સ્મૃતિ જળવાઈ રહી હતી.
તેથી તેઓ એવું કામ કરતા હતા, જેથી બાઈ-બંધુ તેમને ત્રય
ન સમજે. તેઓ ક્યારેક-ક્યારેક નિંદિત કર્મ પણ કરી બેસતા
અને પોતાને પાગલ-જેવા દેખાડતા – ત્યાં સુધી કે, રમતા
છોકરાઓને સરયુમાં ફેડી દેતા! આ પ્રમાણે તેમણે લોકોને
દુઃખી કરી દીધા હતા. ॥ ૧૬-૧૭ ॥ છેવટે તેમની આવી
હરકતો જોઈને પિતાએ પુત્રસ્નેહને તિલાંજલિ આપી દીધી
અને તેમનો ત્યાગ કરી દીધો. ત્યારપછી અસમંજસે પોતાના
યોગબળથી તે બધા બાળકોને જીવિત કરી દીધા અને પોતાના
પિતાને બતાવીને તેઓ વનમાં ચાલ્યા ગયા. ॥ ૧૮ ॥
અયોધ્યાના નાગરિકોએ જ્યારે જોયું કે, અમારા બાળકો તો
જીવતા આવી ગયા છે ત્યારે તેમને આપાર આશ્રય થયું
અને રાજી સગરને પણ ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો. ॥ ૧૯ ॥

अंशुमांशोटितो राशा तुरज्ञान्येषणे ययो ।
पितृव्यभातानुपथं भस्मान्ति दृष्टे हयम् ॥ २० ॥

त्रासीनं मुनिं वीक्ष्य कपिलाभ्यमधोक्षजम् ।
अस्तौत्समाहितमनाः प्राङ्गलिः प्रणातो महान् ॥ २१ ॥

अंशुमानुवाच

न पश्यति त्यां परमात्मनोऽज्ञनो
न बुध्यतेऽद्यापि समाधियुक्तिभिः ।
कुतोऽपरे तस्य भनःशरीरधी-
विसर्गसृष्टा^१ वयमप्रकाशाः ॥ २२ ॥

ये देहभाजस्तिगुणप्रधाना
गुणान् विपश्यन्त्युत^२ वा तमश्च ।
यन्मायया मोहितयेतसस्ते
विद्वः स्वसंस्थं न बहिःप्रकाशाः ॥ २३ ॥

न त्वामहं शानधनं स्वभाव-
प्रधस्तमायागुणभेदमोहैः^३ ।
सनन्हनाद्यमुनिभिर्विभाव्यं
कथं हि मूढः परिभावयामि ॥ २४ ॥

प्रशान्तमायागुणकर्मलिङ्-
मनामरुपं सदसदिमुक्तम्^४ ।
शानोपदेशाय गृहीतदेहं^५
नमामहे त्यां पुरुषं पुराणम् ॥ २५ ॥

त्वन्मायारचितेऽलोके वस्तुभुद्या गृहादिषु ।
भ्रमन्ति कामलोभेष्यामोहविभ्रान्तयेतसः ॥ २६ ॥

अद्य नः सर्वभूतात्मन् कामकर्मन्त्रियाशयः ।
मोहपाशो देशिष्ठशो भगवंस्तव दर्शनात् ॥ २७ ॥

त्यार पछी राजा सणरनी आशाथी अंशुमान घोडाने शोधवा
माटे नीकल्या. तेमણે પોતानા કક्षાઓ દ्वારા ખોઢेलા સમુద્રના
ડિનારે-ડિનારે જઈને તેમના શરીરની ભસ્મની પાસે જ
घોડાને જોયો. ॥ २० ॥ ત્યાં જ ભગવાનના અવતાર
કપિલમુનિ બેઢેલા હતા. તેમને જોઈને ઉદારહદયી અંશુમાને
તેમના ચરણોમાં પ્રણામ કર્યા અને હાથ જોડીને એકાગ્ર મનથી
તેમની સુત્તિ કરી. ॥ २१ ॥

अंशुમાને કહ્યું – ભગવન्! આપ અજ્ઞના ભ્રમાજીથી
પણ પર છો. તેથી તેઓ આપને પ્રત્યક્ષ જોઈ શકતા નથી.
જોવાની વાત તો બાજુ પર રહી, તેઓ સમાધિ દ्वારા
પ્રત્યક્ષરૂપે અથવા તર્કો દ्वારા પરોક્ષરૂપે આજ સુધી આપને
જાડી શક્યા નથી. અમે લોકો તો તેમનાં મન, શરીર અને
બુદ્ધિથી ઉત્પન્ન થનારી સુદ્ધિ દ्वારા ઉત્પન્ન થયેલા અજ્ઞાની
જીવ છીએ. ત્યારે ભલા, અમે આપને કઈ રીતે સમજી
શકીએ? ॥ २२ ॥ સંસારના શરીરધારીઓ સત્ત્વગુણ, રજોગુણ
અથવા તમોગુણ-પ્રધાન છે. તેઓ જાગ્રત અને
સ્વભાવસ્થાઓમાં માત્ર ગુણમય પદાર્�ો, વિષયોને અને
સુધુનિ અવસ્થામાં માત્ર અજ્ઞાન-જ-અજ્ઞાન જુએ છે. એનું
કારણ એ છે કે, તેઓ આપની માયાથી મોહિત થઈ રહ્યા
છે. તેઓ બહિર્મુખ હોવાના કારણે બહારની વસ્તુઓને તો
જુએ છે, પરંતુ પોતાના જ હદ્યમાં રિથેત આપને જોઈ શકતા
નથી. ॥ २३ ॥ આપ એકરસ જ્ઞાનધન છો. સનન્દન વગેરે
મુનિઓ, જેઓ આત્મસ્વરૂપના અનુભવથી માયાના ગુણો
દ्वારા થનારા ભેદભાવને અને તેના કારણે અજ્ઞાનને નાચ
કરી ચૂક્યા છે, તેઓ આપનું નિરંતર ચિંતન કરતા રહે છે.
માયાના ગુણોમાં જ ભૂલો પડેલો હું મૂઢ, કઈ રીતે આપનું
ચિંતન કરો? ॥ २४ ॥ માયા, તેના ગુણો અને ગુણોને કારણે
થનારાં કર્મ અને કર્મના સંસ્કારથી બનેલું આ લિંગશરીર
આપમાં છે જ નહીં. ન તો આપનું નામ છે અને ન તો
રૂપ છે. આપમાં ન તો કાર્ય છે અને ન તો કારણ. આપ
સનાતન આત્મા છો. શાનનો ઉપદેશ આપવા માટે જ આપે
આ શરીર ધારણ કર્યું છે. અમે આપને નમસ્કાર કરીએ
છીએ. ॥ २५ ॥ પ્રભુ! આ સંસાર આપની માયાનો વિલાસ
છે. તેને સત્ય સમજને કામ, લોભ, ઈર્ષા અને મોહથી
લોકોનું ચિંતા, શરીર અને ધર વગેરેમાં બટકવા લાગે છે.
લોકો આના જ ચકરાવામાં ફસાઈ જાય છે. ॥ २६ ॥ હે
સમસ્ત ગ્રાણીઓના આત્મા પ્રભુ! આજે આપનાં દર્શનથી
મારા મોહની તે દઢ ગ્રંથિ છુટી ગઈ જે કામના, કર્મ અને
છન્દ્રિયોને પોષજી આપે છે. ॥ २७ ॥

१. ઝુલાવયવપ્રકાશકા: २. ગ્રાપસ્થો ३. વન્યમોહળો: ४. વદ્વિષુક્તમ् ५. વાલિદ્રગં ६. પત્રયા રચિતે ।

શ્રીશુકુ ઉવાચ

ઈતયં ગીતાનુભાવસ્તં ભગવાન્કપિલો મુનિઃ ।
અંશુમન્તમુવાચેદમનુગૃહ્ય ધિયા નૃપ ॥ ૨૮ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ

અશ્વોડયં નીયતાં વત્સ પિતામહપશુસ્તવ ।
ઈમે ચ પિતરો દળા ગજામ્ભોડહંતિ નેતરત્ ॥ ૨૯ ॥

તં પરિક્રમ્ય શિરસા પ્રસાદ્ય હૃદમાનયત્ ।
સગરસ્તેન પશુના કંતુશેષં સમાપ્યત્ ॥ ૩૦ ॥

રાજ્યમંશુમતિન્યસ્ય નિઃસ્પૃહો મુક્તબન્ધનઃ ।
ઓર્વોપદિષ્ટમાર્ગેણ લેખે ગતિમનુતમાભ્ ॥ ૩૧ ॥

શ્રીશુકુદેવજી કહે છે - પરીક્ષિત! જ્યારે અંશુમાને ભગવાન કપિલમુનિના પ્રભાવની આ પ્રમાણે સુતિ કરી ત્યારે તેમણે મનમાં જ અંશુમાન ઉપર બહુ અનુગ્રહ કરીને કહું - ॥ ૨૮ ॥

શ્રીભગવાને કહું - 'બેટા! આ ઘોડે તારા પિતામહનો યજ્ઞપશુ છે. એને તું લઈ જા. તમારા ભસ્મ થઈ ગયેલા કાકાઓનો ઉદ્ધાર માત્ર ગંગાજળથી થશે, બીજો કોઈ ઉપાય નથી.' ॥ ૨૯ ॥ અંશુમાને ખૂબ જ વિનાન્તરાથી તેમને પ્રસન્ન કરીને તેમની પ્રદક્ષિણા કરી અને તે ઘોડાને લઈને નગરમાં આવ્યા. સગરે તે યજ્ઞપશુ દ્વારા પજાની શેષ કિયા પૂરી કરી. ॥ ૩૦ ॥

ત્યારે રાજા સગરે અંશુમાનને રાજ્યનો ભાર સૌંપી દીધો અને તેઓ સ્વયં વિષયોધી ઉપરામ અને બન્ધનમુક્ત થઈ ગયા. તેમણે મહર્ષિ ઔર્વના બતાવેલા માર્ગ પરમપદની પ્રાપ્તિ કરી. ॥ ૩૧ ॥

=★=

ઈતિ શ્રીમદ્ભગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં નવમસ્કન્ધે સગરોપાદ્યાનેડાષ્ટમોડધ્યાય: ॥ ૮ ॥
નવમા સ્ક્રિપ્ટ-અંતર્ગત સગર-ઉપાદ્યાનમાંનો આઠમો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

નવમો અદ્યાય

ભગીરથ-ચરિત્ર અને ગંગાવતરણ

શ્રીશુકુ ઉવાચ

અંશુમાંશ તપસ્તેપે ગજાનયનકાભ્યા ।
કાલં મહાન્તં નાશકનોત્ત તતઃ કાલેન સંસ્થિતઃ ॥ ૧ ॥

દિલીપસ્તત્સુતસ્તદ્વદ્ધશક્તઃ કાલમેયિવાન् ।
ભગીરથસ્તસ્ય પુત્રસ્તેપે સ સુમહાતપ: ॥ ૨ ॥

દર્શયામાસ તં દેવી પ્રસત્તા વરદાસ્તિ તે ।
ઈત્યુક્તઃ સ્વમલિપ્તાયં શશંસાવનતો નૃપ: ॥ ૩ ॥

શ્રીશુકુદેવજીએ કહું - પરીક્ષિત! અંશુમાને ગંગાજીને પૃથ્વી પર લાવવાની કામનાથી ઘણાં વર્ષો સુધી ઘોર તપ કર્યું, પરંતુ તેમને સફળતા મળી નહીં, સમય આવ્યે તેમનું પણ મૃત્યુ થઈ ગયું. ॥ ૧ ॥ અંશુમાનના પુત્ર દિલીપે પણ તેવું જ તપ કર્યું, પરંતુ તેઓ પણ અસફળ જ રહ્યા, સમય પર તેમનું પણ મૃત્યુ થઈ ગયું. દિલીપના પુત્ર હતા ભગીરથ, તેમણે બહુ ભારે તપ કર્યું. ॥ ૨ ॥ તેમના તપથી પ્રસન્ન થઈને ભગવતી ગંગાએ તેમને દર્શન આપ્યાં અને કહું કે - 'હું તમને વરદાન આપવા માટે આવી છું.' ગંગાજીના આમ કહેવાથી રાજા ભગીરથે ખૂબ જ નાન્તરાપૂર્વક પોતાની ઈચ્છા જણાવી કે 'તમે મૃત્યુલોકમાં પદારો.' ॥ ૩ ॥

कोऽपि धारयिता वेगं पतन्या मे महीतले ।
अन्यथा भूतलं भित्वा नृप यास्ये रसातलम् ॥ ४ ॥

किञ्चाहं न भुवं यास्ये नरा मध्यामृजन्यधम् ।
मृग्नभि तदधं कुत्र राजंस्तत्र विचिन्त्यताम् ॥ ५ ॥

बगीरथ उवाच

साधवो न्यासिनः शान्ता भ्रष्टिष्ठा लोकपावनाः ।
हृन्त्यधं तेऽज्जसज्जात् तेष्यास्ते हृष्यभिद्विः ॥ ६ ॥

धारयिष्यति ते वेगं रुद्रस्त्वात्मा शरीरिणाम् ।
यस्मिन्नोत्तमिदं प्रोतं विश्वं शाटीव तनुषु ॥ ७ ॥

इत्युक्त्वा स नृपो देवं तपसाऽतोष्यच्छिवम् ।
कालेनात्पीयसा राजंस्तस्येशः^१ समतुष्यत ॥ ८ ॥

तथेति राजाभिहितं सर्वलोकहितः शिवः ।
दधारावहितो गजां पादपूतजलां हरेः ॥ ९ ॥

भगीरथः^२ स राजर्षिनिन्ये भुवनपावनीम् ।
यत्र स्वपितृष्णां देहा भस्मीभूताः स्म शेरते ॥ १० ॥

रथेन वायुवेगेन प्रयान्तमनुधावती ।
देशान् पुनर्जीविन्दिवानासिङ्गत् सगरात्मजान् ॥ ११ ॥

पञ्जलस्पर्शमानेषां उ भ्रह्मदण्डहता अपि ।
सगरात्मजादिवं जग्मुः केवलं देहभस्मभिः ॥ १२ ॥

भस्मीभूताऽसज्जेन स्वर्यात्ताः सगरात्मजाः ।
किं पुनः श्रद्धया देवीं ये सेवने धृतद्रताः ॥ १३ ॥

१. वृश्चालुष्टुष्टत । २. वृथोऽथ । ३. ते जल० ।

[गंगाञ्जभे कहुं —] 'ज्यारे हुं स्वर्गमांशी भूतल उपर उत्तरीश त्यारे मारा वेगने जीलनार कोई जोઈने. आम नहीं थाय तो हुं पृथ्वीने इडीने रसातलमां चाली जहिश. ॥ ४ ॥' आ सिवाय ए कारणो पङ्क हुं पृथ्वी पर जहिश नहीं के, लोको मारामां पोतानां पाप धोशे. पछी ए बधां पापने हुं क्यां धोईश? भगीरथ! आ बाबतमां तमे पोते विचार करी लो.' ॥ ५ ॥

भगीरथे कहुं — 'मा! जेमहो लोक-परोलोक, धन-संपत्ति अने पत्नी-पुत्रनी कमनाओनो त्याग करी दीधो छे, जेओ संसारधी उपराम थहने पोते आत्मस्वरूपमां स्थित (शांत) छे, जेओ भ्रष्टनिष्ठ अने लोकोने पवित्र करनारा परोपकारी सज्जनो छे — तेओ पोताना अंग-स्पर्शधी तमारां पापने नष्ट करी देशे. कारण के तेमना हृष्यमां अधरुपी (पापउपी) अधासुरने मारवावाणा भगवान ढमेशां निवास करे छे. ॥ ६ ॥' समस्त प्राणीओना आत्मा रुद्रदेव तमारा वेगने पारज्ञ करी देशे. कारण के तांत्रामां रहेली साडीनी नाहक आ तमाम विश्व भगवान रुद्रमां ज ओतप्रोत छे.' ॥ ७ ॥ परीक्षित! गंगाञ्जने आ प्रमाणो कहीने भगीरथ राजाए तप वडे भगवान शंकरने प्रसन्न कर्या. थोडा ज समयमां महादेवक्ष तेमना पर प्रसन्न थही गया. ॥ ८ ॥ भगवान शंकर तो संपूर्ण जगत्तना डितेधी छे, राजानी वात तेमहो 'तथास्तु' कहीने स्वीकारी लीधा. पछी शिवज्ञभे सावधान थहने गंगाञ्जने पोताना मस्तक उपर धारण कर्या. केम न करे, भगवानना चरणोनो स्पर्श थवाथी गंगाञ्जनुं जग परम-पवित्र छे. ॥ ९ ॥ त्यार पछी राजर्षि भगीरथ त्रिलोकने पावन करनारां गंगाञ्जने त्यां लही गया ज्यां तेमना पितृओनां शरीर भस्मरूपे पड्यां हतां. ॥ १० ॥ तेओ वायुवेगे चालनारा रथ पर बेसीने आगण-आगण चाली रह्या हता अने तेमनी पाइण-पाइण गंगाञ्ज रस्तामां आवता प्रदेशोने पवित्र करतां रहीने थोड़ी रह्यां हतां. आ प्रमाणो गंगासागर-संगम पर पहोचीने तेमहो सगरना भस्म थही गयेला पुत्रोने पोताना जगमां इबाडी दीधा. ॥ ११ ॥ जोके सगरना आ पुत्रो भ्राष्टवाना तिरस्कारना कारणो भस्म थही गया हता, तेमना उद्वारनो कोई उपाय न हतो, छतां पङ्क मात्र शरीरनी भस्म साथे गंगाज्ञनो स्पर्श थही जवाथी ज तेओ स्वर्गमां चाल्या गया. ॥ १२ ॥ परीक्षित! ज्यारे गंगाज्ञ साथे शरीरनी भस्मनो स्पर्श थही जवाथी सगरना पुत्रोने स्वर्गनी ग्रामि थही गही, त्यारे जे लोको श्रद्धा साथे नियम लहीने गंगाञ्जनुं सेवन करे छे, तेमना माटे तो कहेवुं ज शु? ॥ १३ ॥'

न हीतपरमाशर्यं स्वर्धुन्या यदिहोटितम् ।
अनन्तचरणाभ्योऽप्रसूताया भवच्छिदः ॥ १४ ॥

संनिवेश्य मनो यस्मिन्शृङ्ख्या मुनयोऽभलाः ।
त्रैगुड्यं दुस्त्यजं हित्या सद्यो यातास्तदात्मताम् ॥ १५ ॥

श्रुतो भगीरथाज्ज्ञेतस्य नाभोऽपरोऽभवत् ।
सिन्धुदीपस्ततस्तस्माद्युतायुस्ततोऽभवत् ॥ १६ ॥

ऋतुपर्णो नलसभो योऽश्वविद्यामयाप्लात् ।
दत्त्वाऽक्षहृदयं चास्मै^१ सर्वकामस्तु तत्सुतः ॥ १७ ॥

ततः सुदासस्तपुत्रो मद्यन्तीपतिर्नृप ।
आहुर्भिन्नसंहं यं वै कल्माषाऽध्रिमुत क्वचित् ।
वसिष्ठशापाद् रक्षोऽभूद्नपत्यः स्वकर्मणा ॥ १८ ॥

यजोवाच

किनिभितो गुरोः शापः सौदासस्य महात्मनः ।
अतद् वेदितुभिर्थामः कथ्यतां न रहो यदि ॥ १९ ॥

श्रीशुक उवाच

सौदासो मृगयां कञ्चित्यरन् रक्षो जघान इ ।
मुमोय आतरं सोऽथ गतः प्रतिचिकीर्षया ॥ २० ॥

स चिन्तयन्न राशः सूदृपधरो गृहे ।
गुरवे भोक्तुकामाय पक्त्वा निन्ये नराभिष्ठम् ॥ २१ ॥

परिवेक्ष्यमाणं भगवान् विलोक्याभक्ष्यमञ्जसा ।
राजानमशपत्कुद्धो रक्षो हीवं भविष्यसि ॥ २२ ॥

में गंगाज्ञना भृहिमा विशे जे कांઈ कहुँ छे, तेमां आशर्यनी कोई वात न थी. करण के गंगाज्ञ भगवानना ते चरणोभांथी नीकल्यां छे, जेमनुं शब्दा साथे चितन करीने भोटा-भोटा भुनिओ निर्मल थई जाय छे अने त्रिशे गुणोना न छूटी शके तेवा बंधनने कापीने तुरत ज भगवत्स्वरूप बनी जाय छे. तो पछी गंगाज्ञ संसारना बंधनने कापी नाखे अमां कई भोटी वात छे? ॥ १४-१५ ॥

भगीरथना पुत्र छता श्रुत, श्रुतना नाभ थया. आ नाभ पूर्वोक्त नाभथी जुदा छे. नाभनो पुत्र छतो सिन्धुदीप अने सिन्धुदीपनो पुत्र अयुतायु छतो. अयुतायुना पुत्रनुं नाम ऋतुपर्णी छतु. ते नलनो भिन्न छतो. तेषो नलने पासा फेक्वानी विद्यानुं रहस्य बताव्यु छतु अने तेना बदलामां तेषो अश्वविद्या शीझी छती. ऋतुपर्णीनो पुत्र सर्वकाम थयो. ॥ १६-१७ ॥ परीक्षित! सर्वकामना पुत्रनुं नाम सुदास छतु. सुदासने सौदास नामनो पुत्र छतो अने सौदासनी पत्नीनुं नाम मद्यन्ती छतु. सौदासने ज कोई क भिन्नसह कहे छे अने क्यांक तेने कल्माषपाद पषा कहो छे. ते वसिष्ठमुनिना शापथी राक्षस थई गयो छतो अने वणी तेनां कर्मोने लीधे ते संतानलीन रक्षो. ॥ १८ ॥

परीक्षित राजा ए पूछ्युं – भगवन्! अमे ए जाहावा ईच्छीए छी ए के, महात्मा सौदासने वसिष्ठज्ञ शाप केम आप्यो? जो आ प्रसंग गुप्त राखवा जेवो न होय तो कृपा करी तमे अमने कहो. ॥ १९ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ ए कहुँ – परीक्षित! एक वार राजा सौदास शिकार करवा माटे गया छता. त्यां तेमषे कोई राक्षसने भारी नाभ्यो अने तेना भाईने छोडी दीधो. तेषो राजाना आ कृत्यने अन्याय मानीने तेमनी साथे भाईना मृत्युनो बदलो लेवा माटे ते रसोईयाना उपे तेना धरमां आवी गयो. ज्यारे एक दिवसे भोजन करवा माटे गुरु वसिष्ठज्ञ राजाने त्यां पदार्पा त्यारे तेषो मनुष्यनुं मांस रांधीने तेमने पीरसी दीधुँ. ॥ २०-२१ ॥ ज्यारे सर्वसमर्थ वसिष्ठज्ञ जोयुं के, पीरसेलो पदार्थ तो तद्दन अभक्ष्य छे, त्यारे तेमषे कोषित थईने राजाने शाप आपी दीधो के, ‘तुं राक्षस थई जा.’ ॥ २२ ॥

रक्षःकृतं तद् विदित्वा यके द्वादशवार्षिकम् ।
सोऽप्यपोऽज्जलिनाऽऽदाय गुरुं शमुद्यतः ॥ २३॥

वारितो मदयन्त्याऽपो रुशतीः पादयोर्जहै ।
दिशः भमवनीं सर्वं पश्यत्त्वमयं नृपः ॥ २४॥

राक्षसं भावमापत्तः पादे कल्माषतां गतः ।
व्यवायकाले दृशे वनौकोहम्पती द्विजौ ॥ २५॥

कुधातों जगृहे विप्रं तत्पत्त्याहाकृतार्थवत् ।
न भवान्राक्षसः साक्षादिक्ष्वाकूणां महारथः ॥ २६॥

मदयन्त्याः पतिर्वीरं नाधर्मं कर्तुमर्हसि^१ ।
देहि मेऽपत्यकामाया अकृतार्थं पतिं द्विजम् ॥ २७॥

देहोऽयं मानुषो राजन् पुरुषस्याभिलार्थदः ।
तस्मादस्य वधो वीरं सर्वार्थवधं उच्यते ॥ २८॥

अेष हि भ्रात्रिषो विद्वांस्तपःशीलगुणान्वितः ।
आरिराधयिषुर्भूत्वं महापुरुषसञ्जितम् ।
सर्वभूतात्मभावेन भूतेष्वान्तर्हितं गुणैः ॥ २९॥

सोऽयं भ्रह्मिवर्यस्ते राजर्षिप्रवराद् विभो ।
कथमर्हति धर्मक्षे वधं पितुरिवात्मजः ॥ ३०॥

तस्य साधोरपापस्य भूषास्य भ्रह्मवाहिनः ।
कथं वधं यथा ब्रह्मोर्मन्यते^२ सन्मतो भवान् ॥ ३१॥

यद्यं डियते भक्षस्तर्हि मां खाद पूर्वतः ।
न श्विष्ये विना येन क्षणं च मृतकं यथा ॥ ३२॥

अेवं करुणाभाषिष्या विलपन्त्या अनाथवत् ।
व्याघ्रः पशुभिवाखादत्सौदासः शापमोहितः ॥ ३३॥

ज्यारे तेमने आ वातनी खबर पड़ी के आ कृत्य तो राक्षसनुं छे – राजनुं नथी, त्यारे तेमणे ते शापने मात्र बार वर्ष माटे मर्यादित करी दीधो. ते वधते राजा सौदास पशा पोतानी अंजलिमां जग लઈने गुरु वसिष्ठज्ञने शाप आपवा तैयार थया. ॥ २३ ॥ परंतु तेमनी पत्नी मदयन्तीमे तेमने आम करतां रोकी लीधा. आ पछी सौदासे विचार कर्यो के, 'दिशाओ, आकाश अने पृथ्वी – बधुं ज श्वमय ज छे. त्यारे आ शापनुं तीक्ष्ण जग क्यां छोड़ु? छेवटे तेमणे ते जगने पोताना पग उपर नांझी दीधुं. (आ कारणे तेमनुं नाम 'मित्रसह' थयुं.) ॥ २४ ॥ ते जगथी तेमना पग करा पड़ी गया, तेथी तेमनुं नाम 'कल्माषपाद' थयुं. हवे शापने कारणे तेओ राक्षस बनी चूक्या हता. एक दिवस राक्षस बनेला राजा कल्माषपाद एक भ्रात्रिष-दंपतीने सहवासना समये जोई लीधुं. ॥ २५ ॥ कल्माषपादने भूख तो लागी ज हती, तेषो भ्रात्रिषाने पकड़ी लीधो. भ्रात्रिष-पत्नीनी कामना हज पूर्ण थहि न हती. तेषो कहुं – 'राजन्! तमे राक्षस नथी. तमे महाराष्ट्री मदयन्तीना पति अने इक्ष्वाकुवंशना वीर महारथी छो. तमारे आवो अधर्म न करवो जोईमे. मने संताननी कामना छे अने मारा पतिनी पशा कामना हज पूरी थहि नथी, तेथी तमे मने मारो आ भ्रात्रिष पति आपी छो. ॥ २६-२७ ॥ राजन्! आ मनुष्य शरीर श्वने धर्म, अर्थ, काम अने मोक्ष चारेय पुरुषार्थोनी प्राप्ति करावनारुं छे. तेथी हे वीर! आ शरीरने नष्ट करी देवुं ऐ बधा पुरुषार्थोनी हत्या करेवाप छे. ॥ २८ ॥ ऐ उपरांत आ विद्वान भ्रात्रिष छे, तप, शील वगेरे महान गुणोथी संपन्न छे. आ भ्रात्रिष ते पुरुषोत्तम परब्रह्मनी समस्त प्राणीओना आत्माना उपमां आराधना करवा ईच्छे छे, जे परमात्मा समस्त पदार्थोंमां विद्यमान छे, परन्तु जुदा-जुदा गुणोथी ढंकायेला रहे छे. ॥ २९ ॥ राजन्! तमे शक्तिशाणी छो, तमे धर्मनो भर्म सारी रीते जाणो छो. जेम पिताना हाथे पुत्रनुं मृत्यु उचित नथी ते ज प्रभाणे तमारा जेवा श्रेष्ठ राजर्षिना हाथे मारा श्रेष्ठ भ्रह्मिष पतिनो वध कोई रीते उचित नथी. ॥ ३० ॥ साधु समाज तमारो बहु आदर करे छे. तो भला, तमे मारा परोपकारी, निरपराध, श्रोत्रिय अने भ्रह्मवादी पतिनो वध कोई रीते उचित मानो छो? आ तो गायना जेवा अत्यंत सरण छे. ॥ ३१ ॥ तेम छितां तमे जो तेमने खाई जवा ज ईच्छो छो, तो प्रथम मने खाई जव. कारणे के मारा पति विना हुं शब्दवत् बनी जहिश अने एक क्षण पशा ज्वाली नहीं शक्त. ॥ ३२ ॥ भ्रात्रिष-पत्नी भूख ज करुणापूर्ण वाणीमां आ प्रभाणे कहीने अनाथनी जेम रुद्धा लागी. परंतु सौदासे शापना प्रभावने कारणे तेनी विनांती उपर कोई ध्यान आप्तु नहीं अने ते भ्रात्रिषाने ऐ रीते खाई गयो

१. ऋहस्य । २. ब्रह्मोर्मन्यो मन्यते भवान् ।

ब्राह्मणी वीक्ष्य दिविषु पुरुषादेन भक्षितम् ।
शोयन्त्यात्मानमुर्वीशमशपत्कुपिता सती ॥ ३४ ॥

यस्मान्मे भक्षितः पाप कामार्त्तियाः पतिस्त्वया ।
तवापि मृत्युराधानाद्कृतप्रश्न दर्शितः ॥ ३५ ॥

ऐवं भित्रसहै शप्त्वा पतिलोकपरायणा ।
तदस्थीनि सभिद्वेदग्नौ प्रास्य अर्तुर्गतिं^१ गता ॥ ३६ ॥

विशापो द्वादशाष्टान्ते मैथुनाय समुद्यतः ।
विशाय^२ ब्राह्मणीशापं महिष्या सनिवारितः ॥ ३७ ॥

तत उर्ध्वं स तत्याज लोकुभ्यं कर्मणाऽप्रज्ञः^३ ।
वसिष्ठस्तदनुशातो मदयन्त्यां प्रज्ञामधात् ॥ ३८ ॥

सा वै सम समा गर्भमविभ्रम व्यज्ञायत ।
जघेऽशमनोदरं तस्याः सोऽशमकस्तेन कथ्यते ॥ ३९ ॥

अशमकान्मूलको जशो यः ऋतिः परिरक्षितः ।
नारीकवच ईत्युक्तो निःक्षत्रे मूलकोऽभवत् ॥ ४० ॥

ततो दशरथस्तस्मात्पुत्र ऐडविडस्ततः^४ ।
राजा विश्वसहै यस्य खट्वाऽगश्चकवर्त्यभूत् ॥ ४१ ॥

यो देवैरर्थितो हैत्यानवधीद् युधि दुर्जयः ।
मुहूर्तमायुर्जात्यैत्य स्वपुरं सन्दधे मनः ॥ ४२ ॥

न मे ब्रह्मकुलात्माणाः कुलदैवान्त चात्मजाः ।
न श्रियो न मही राज्यं न दाराश्चातिवल्लभाः ॥ ४३ ॥

न बाल्येऽपि मतिर्महामधर्मे रमते कवचित् ।
नापश्यमुत्तमश्लोकादन्यत् किञ्चन वस्त्वहम् ॥ ४४ ॥

जेम वाघ कोई पशुने खाई जाय ॥ ३३ ॥ ज्यारे ब्राह्मणीओ जोपुंके मारा गर्भाधान माटेतत्पर पतिने आ खाई गयो, त्यारे ते बहु ज शोकाकुल थई गई, अने ते सती ब्राह्मणीओ कोषपूर्वक राजने शाप आपी दीधो ॥ ३४ ॥ ‘अरे पापी! हुं अत्यारे कामथी पीडित थई रही हती, ऐवी अवस्थामां तुं मारा पतिने खाई गयो छे, तेथी हे मूर्ख! ज्यारे तुं स्त्री साथे सहवास करीश त्यारे तारं मृत्यु थशे, आ वात हुं तने प्रथमथी ज कही हुं छुं.’ ॥ ३५ ॥ आ प्रमाणे भित्रसहने शाप आपीने ब्राह्मणी पोताना पतिनां अस्थिओने लडलहती चितामां नांझीने स्वयं पशुसती थई गई अने तेषो ते जगति प्राप्त करी जे तेना पतिदेवे माप्त करी हती. ते पोताना पतिने छोडीने बीजा कोई लोकमां जवा पशा ईश्छती न हती. ॥ ३६ ॥

बार वर्ष वीत्या पछी राजा सौदास शापमुक्त थई गया. ज्यारे तेओ सहवास माटे पोतानी पत्नी पासे गया, त्यारे तेमनी पत्नीओ तेमने रोकी दीधा, कारण के तेने ते ब्राह्मणीना शापनी जाणा हती. ॥ ३७ ॥ त्यार पछी तेमणे स्त्री-सुखनो बिलकुल परित्याग करी दीधो. आ प्रमाणे पोतानां कर्मकण प्रमाणे तेओ सन्तानहीन थई गया. त्यारे वसिष्ठज्ञाए तेमना कहेवाथी मदयन्तीने गर्भाधान कराव्युं. ॥ ३८ ॥ मदयन्ती सात वर्ष सुधी गर्भने धारणा करती रही परंतु बाणक पेदा थयुं नहीं. त्यारे वसिष्ठज्ञाए पथ्यरथी तेना पेट पर महार कर्या. तेनाथी जे बाणक थयो ते बाणक अश्म (पथ्यर)ना महारथी पेदा थयो होवाने कारणे ‘अश्मक’ कहेवायो. ॥ ३९ ॥ अश्मकनो पुत्र मूलक थयो. ज्यारे परशुरामण्डले पृथ्वीने क्षत्रियरहित करी त्यारे स्त्रीओओ तेने छुपावीने राजी दीधो हतो. तेथी तेनुं नाम ‘नारीकवच’ पशा थयुं. तेने मूलक ऐटला माटे कहे छे के, पृथ्वी क्षत्रियो रहित थई गई त्यारे ते आवंशनो मूल (प्रवर्तक) बन्यो. ॥ ४० ॥ मूलकना पुत्र दशरथ थया. दशरथना पुत्र ऐडविड अने ऐडविडना पुत्र थया राजा विश्वसह. विश्वसहना पुत्र ज यक्षर्ता समाट खट्वांग थया. ॥ ४१ ॥ युद्धमां तेमने कोई छती शक्तुं न हतुं. तेमणे देवताओनी प्रार्थनाथी देत्योनो संहार कर्या हतो. ज्यारे तेमने देवताओ पासेथी ऐ जाणवा मध्युं के हवे मारं आयुध्य मात्र बे घडीनुं ज बाकीछे, त्यारे तेओ पोतानी राजधानीमां पाणा आव्या अने तेमणे पोताना मनने भगवानमां परोवी दीधुं. ॥ ४२ ॥ तेओ मनमां विचारवा लाङ्या, के ‘मारा कुणना ईष्टदेवता ब्राह्मण छे! तेमनाथी वधीने भने मारा प्राण पशा प्रिय नथी. ऐटलुं ज नहि, ब्राह्मणो करतां भने पत्नी, पुत्र, लक्ष्मी, राज्य अने पृथ्वी पशा प्रिय नथी. ॥ ४३ ॥ मारं मन बाणपदामां पशा क्यारेय अधर्म तरफ गयुं नथी. में पवित्रकीर्ति भगवान सिवाय बीजा कोई वस्तु सत्यरूपे स्वीकारी नथी. ॥ ४४ ॥

१. अर्तुर्गति । २. विश्वाय । ३. उद्ग्राजः । ४. ऐडविडः ।

देवः कामवरो दतो मह्यं त्रिभुवनेश्वरैः ।
न वृषो तमहं कामं भूतभावनभावनः ॥ ४५ ॥

ये विक्षिमेन्द्रियधियो देवास्ते स्वहृष्टि स्थितम् ।
न विन्दन्ति प्रियं शश्वदात्मानं किमुतापरे ॥ ४६ ॥

अथेशमायारचितेषु सज्जं
गुणेषु^१ गन्धर्वपुरोपमेषु ।
३६ प्रकृत्याऽऽत्मनि विश्वकर्तु-
र्भावेन हित्वा तमहं प्रपद्ये ॥ ४७ ॥

ईति व्यवसितो बुद्ध्या नारायणगुहीतया ।
हित्वाऽन्यभावमशानं ततः स्वं भावमाश्रितः ॥ ४८ ॥

यतद् भ्रष्ट परं सूक्ष्ममशून्यं शून्यकल्पितम् ।
भगवान् वासुदेवेति यं गृषान्ति हि सात्वताः ॥ ४९ ॥

तत्रो लोकना स्वाभी देवताओं अने अत्मीष्ट वरदान भागवा क्षम्युं. परंतु मैं ते लोगोंनी लालसा बिलकुल न करी. कारण के समस्त प्राणीओंना छवनदाता श्रीहरिनी भावनामां जहुं भग्न वर्षी रब्हो हतो ॥ ४५ ॥ ४६ देवताओंनुं मन अने इन्द्रियों विषयोंमां भटकी रब्हां छे, तेओं सत्त्वगुणप्रधान होवा छतां पश्च पोताना क्षम्यमां विराजमान, सदा सर्वदा प्रियतमना उपमां रहेवावाणा पोताना आत्मस्वरूप भगवानने जाणता नथी. पछी रजोगुण अने तमोगुणवाणा लोकों तो तेमने जाणी जहेवी रीते शडे? ॥ ४६ ॥ तेथी हवे आ विषयोंमां हुं आसक्त थतो नथी, ते तो मायानो घेल छे, आकाशमां न होवा छतां प्रतीत थनारा गन्धर्वनगरोनी जेम आमनी सत्ता नथी. ते तो अज्ञानवश यित एव यढी बेठा छे, संसारना साच्चा रचयिता भगवाननी भावनामां लीन थड्हने हुं विषयोंनो त्याग करीने भात्र भगवाननुं शरण्युं लही रब्हो हुं. ॥ ४७ ॥ परीक्षित! भगवाने खटवांग राजनी बुद्धिने पहेलांधी ज पोताना तरफ आकर्षित करी राजी हती, ते कारणों तेओं अंतिम समये आवो निश्चय करी शक्या. हवे तेमहो शरीर वगेरे अनात्म पदार्थोंमां जे अज्ञानमूलक आत्मभाव हतो, तेनो परित्याग करी दीधो अने पोताना वास्तविक आत्मभावमां स्थित थड्ह गया. ॥ ४८ ॥ ते स्व-स्वरूप साक्षात् परब्रह्म छे. ते सूक्ष्मधी पश्च सूक्ष्म, शून्यवत्, जहुं. परंतु ते शून्य नहीं, परम सत्य छे. भक्तजनों ते जहुं वस्तुनुं 'भगवान वासुदेव' ऐवा नामथी वर्णन करे छे. ॥ ४९ ॥

—★—

ईति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां नवमस्कन्धे सूर्यवंशानुवर्णाने^२ नवमोऽध्यायः ॥ ८ ॥
नवमा संख-अंतर्गत सूर्यवंशानुवर्णनमांनो नवमो अध्याय समाप्त.

—★—

८ समो अध्याय

भगवान् श्रीरामनी लीलाओंनुं वर्णन

श्रीशुक्त उपाय

भटवाङ्गाद् दीर्घबाहुश्च रघुस्तस्मात्पृथुश्वाः ।
अज्जस्ततो महाराजस्तस्माद् दशरथोऽभवत् ॥ १ ॥
तस्यापि भगवानेष साक्षाद् भ्रष्टमयो हरिः ।
अंशांशेन चतुर्धाऽगात्पुत्रत्वं प्रार्थितः सुरैः ।
रामलक्ष्मणाभरतशत्रुघ्नाः । ईति सञ्जया ॥ २ ॥
तस्यानुचरितं राजन्नुषिभिस्तावदर्शिभिः ।
श्रुतं हि वर्णितं भूरि त्वया सीतापतेर्मुहुः ॥ ३ ॥

श्रीशुक्तदेवज्ञाने क्षम्युं - परीक्षित! खटवांगना पुत्र दीर्घबाहु अने दीर्घबाहुना परम पशस्वी पुत्र रघु थया. रघुना अज्ज अने अज्जना महाराज दशरथ थया. ॥ १ ॥ देवताओंनी प्रार्थनाथी साक्षात् परब्रह्म परमात्मा भगवान् श्रीहरि पोताना अंशथी चार उप धारण करीने दशरथ राजना पुत्र थया. तेमनां नाम हतां - श्रीराम, लक्ष्मण, भरत अने शत्रुघ्न. ॥ २ ॥

परीक्षित! सीतापति भगवान् श्रीरामनुं चरित्र तो तत्पदशी ऋषिओंने विस्तारथी वर्णन्युं छे अने तमे घर्जीवार तेने सांभज्युं पश्च छे. ॥ ३ ॥

१. चिद्गेषु गन्धर्वपुरोगणेषु । २. वर्णनं नाम ।

गुर्वर्थे त्यक्तराज्यो व्ययरदनुवनं
पद्मपद्म्भ्यां प्रियायाः
पाणिस्पर्शाक्षमाभ्यां मृजितपथरुजो
यो हरीन्नानुभ्याम् ।
वेत्तुप्याच्छूर्पङ्गाभ्याः प्रियविरहलघा-
डकोपितभूविजृभ्य-
त्रस्ताभिष्वर्भद्वसेतुः खलदवदहनः
कोसलेन्द्रोऽवतामः ॥ ४ ॥

विश्वाभित्राध्यरे येन मारीचादा निशाचराः ।
पश्यतो लक्ष्मणस्यैव हता नैऋतपुजवाः ॥ ५ ॥

यो लोकवीरसभितो धनुरैशमुग्रं
सीतास्वयंवरगृहे त्रिशतोपनीतम् ।
आदाय बालगजलील ईवेक्षुयच्छि
सज्जुकृतं नृप विकृष्टं भभञ्ज मध्ये ॥ ६ ॥

जित्वाऽनुरूपगुणशीलवयोऽज्ञज्ञपां^१
सीताभिधां श्रियमुरस्यभिलभ्यमानाम् ।
मार्गे व्रजन् भृगुपतेर्व्यनयत्प्रदृढं
दर्पं महीमकृत यस्त्रिरराजभीजाम् ॥ ७ ॥

५: सत्यपाशपरिवीतपितुर्निर्देशं
खेषास्य चापि शिरसा जगृहे सभार्थः ।
राज्यं श्रियं प्रष्णायिनः सुहृदो निवासं
त्यक्त्वा ययौ वनमसूनिव मुक्तसङ्गः ॥ ८ ॥

रक्षःस्वसुर्व्यकृत उपमशुद्धबुद्धे-
स्तस्याः भरतिशिरदृष्णमुख्यबन्धून् ।
जग्ने चतुर्दशसहस्रमपारणीय-
कोदण्डपाणिरटमान उवास कृच्छ्रम् ॥ ९ ॥

बगवान् श्रीरामे पोताना पिता राजा दशरथना सत्यना रक्षा माटे राजपाट छोडी दीधु अने तेओ वन-वन करता रक्षा, तेमनां चरणाकमणो ऐटला कोमण हतां के परम सुकुमारी जनकीज्ञना करकमणनो स्पर्श पश्च तेमनाथी सहन थतो न हतो, ते ज चरण ज्यारे वनमां चालतां-चालतां थाकी जता, त्यारे हनुमान अने लक्ष्मण तेमनी चरण-सेवाथी तेमनो श्रम दूर करता हता, शूर्पशाखाने नाक-कान कापीने विरुप करी देवाने कारणो तेमने पोतानी त्रियतमा जनकीज्ञनो वियोग पश्च सहन करवो पड्यो, आ वियोगने कारणो उत्पन्न थयेला कोधथी चढी गयेली लूकुटिना विलासथी समुद्रने प्रुजावी देनारा श्रीरामे समुद्रनी प्रार्थनाथी समुद्र उपर सेतु बांधीने लंकामां जृद्ध दुष्ट राक्षसोना वनने दावाजिननी जेम भस्म करी दीधु, ते कोसलनरेश अमारी रक्षा करो ॥ ४ ॥

बगवान् श्रीरामे विश्वाभित्रना यज्ञमां लक्ष्मणानी सामे ज मारीच वगेरे राक्षसोने मारी नाभ्या, तेमनी गङ्गातरी बहु मोटा राक्षसोमां थती हती ॥ ५ ॥ परीक्षित! जनकपुरमां सीताज्ञनो स्वयंवर थर्द रक्षो हतो, संसारना वीर पुरुषोनी सभामां बगवान् शंकरनुते भयंकर धनुष्य मूडेलुं हतुं, ते ऐटलुं भारे हतुं के, एकी साथे लक्ष्मणो वीर पुरुषो बहु ज परिश्रमथी तेने सभामां लावी शक्या हता, बगवान् श्रीरामे ते धनुष्यने सहजमां ज उठावीने तेना पर प्रत्यंचा चडावी दीधी अने घेयीने बाल गजराजनी जेम मध्यलागमांथी तेना बे टुकडा करी नाभ्या ॥ ६ ॥ बगवाने पोताना वक्षःस्थण परस्थान आपीने जेमनुं सन्नान इर्पुं छे ते लक्ष्मीज्ञ स्वयं सीताना नामथी जनकपुरमां अवतर्याहतां, तेओ गुणा, शील, अवस्था, सप्रमाण शरीर अने सौन्दर्यमां बधी रीते बगवान् श्रीरामने अनुरूप हतां, बगवाने धनुष्य तोडीने तेमने प्राप्त करी लीधां, अयोध्या पाण्डा वणतां रस्तामां ते परशुरामज्ञ साथे लेटो थयो जेमको एकवीशवार पृथ्वीने क्षत्रियबीजथी रहित करी दीधी हती, बगवाने परशुरामज्ञना अपार गर्वने नष्ट करी नाभ्यो ॥ ७ ॥

त्यार पछी पिताना वयनने सत्य करवा माटे तेमणे वनवासनो स्वीकार कर्यो, जोके महाराज दशरथे पोतानां पत्नीने आधीन थर्दने ज तेने एवं वयन आप्युं हतुं, केमके तेओ सत्यना बंधनमां बंधाई गया हता, श्रीरामे पत्नी सहित पितानी आज्ञाने शिरोधार्य करी प्रसन्नतापूर्वक पोतानुं राज्य, लक्ष्मी, त्रियज्ञनो, सुहृदो अने राजभवनने त्यज्ञने अरण्यनी पात्रा करी, जेम कोई छवन्मुक्त योगी ग्रामोनो सहज रीते त्याग करी देषे ॥ ८ ॥

वनमां पहोचीने बगवाने राक्षसराज रावङ्गनी बहेन शूर्पशाखाने विरुप करी दीधी, कारण के तेनी बुद्धि खूब ज कलुषित, अमवासनाने लीधे अशुद्ध हती, तेना पक्षपाती भर, दृष्टिगति, त्रिशिरा वगेरे मुख्य-मुख्य भाईओ के जे संभ्यामां घोड

सीताकथाश्रवणादीपितहस्युयेन
सृष्टं विलोक्य नृपते दशकन्धरेष्ठा ।
जघेऽल्लुतैङ्गवपुषाऽश्रमतोऽपकृष्टो
भारीयमाशु विशिष्टेन यथा कमुद्रः ॥ १० ॥

रक्षोऽप्यमेन वृक्षवद् विपिनेऽसमक्षं
वैदेहराजद्वित्यर्थपयापितायाभ् ।
आत्रा वने कृपाङ्गवत् प्रियया वियुक्तः
खीसज्जिनां गतिभिति प्रथयंश्चयार ॥ ११ ॥

दुध्याऽत्मकृत्यहतकृत्यमहान्कर्मन्धं
सम्यं विधाय कपिलिर्द्वितागतिं तेः ।
बुद्ध्याऽथैवालिनिहते प्लवगेन्द्रसैन्ये-
र्वलाभगात्स मनुजोऽजमवार्यिताऽध्रिः ॥ १२ ॥

यद्रोषविभ्रमविवृताकटाक्षपात्-२
सम्भ्रान्तनक्मकरो भयगीर्णधोषः ।
सिन्धुः शिरस्यर्हणं परिगृह्य उपी
पादारविन्दमुपगम्य बभाष अतत् ॥ १३ ॥

न त्वां वयं जडविष्यो नु विदाम भूमन् ३
कृतस्थमादिपुरुषं जगतामधीशम् ।
पत्सत्यतः सुरगणा रजसः प्रजेशा
मन्योश्च भूतपतयः सभवान् गुणेशः ॥ १४ ॥

हजार हता — हाथमां महान धनुष्य लઈने भगवान् श्रीरामे
तेमनो सहज रीते नाश करी नांच्यो. तेमझे लीलापूर्वक अनेक
प्रकारनां कष्ट सहन करीने वनमां आम-तेम परिज्ञामणा करतां
निवास कर्या हतो. ॥ ८ ॥ परीक्षित। ज्यारे रावणे सीताज्ञना
उप, गुणा, सौन्दर्य वगेरेनी वात सांजणी त्यारे तेनु हृष्य
कामवासनाथी आतुर थई गयु. तेझे अद्भुत हरणना वेशमां
भारीयने तेमनी पर्कुटि पासे भोकल्यो. ते हरण धीरे-धीरे
भगवानने त्यांथी दूर लઈ गयो. छेवटे भगवाने तेने पोताना
बाणथी उत्तर्स्वरूपवाणा वीरभद्रे दक्षनो नाश कर्या हतो तेम,
सहजताथी भारी नांच्यो. ॥ ९ ॥ ज्यारे भगवान् श्रीराम
जंगलमां दूर नीकणी गया त्यारे (लक्ष्मणज्ञनी गेरहाजरीमां)
नीच राक्षस रावणे वरुनी माफक त्यां आवीने विदेहकुमारी
सुकुमारी श्रीसीताज्ञनुं हरण करी लीयु. त्यार पछी तेओ
पोतानी प्राणप्रिया सीताज्ञना विरहमां पोताना भाई
लक्ष्मणनी साथे रांक मनुष्यनी जेम वन-वगडे भटकवा लाग्या.
अने आ रीते तेमझे जगतने ए बोध आय्यो के, 'जे स्त्रीओमां
आसक्ति राखे छे तेमनी आवी दशा थाय छे.' ॥ ११ ॥
त्यार पछी भगवाने गीधराज जटायुनो अजिनसंस्कार कर्या,
जेमझे पोताना प्राणोनी परवा न करतां सीताज्ञने छोडाववा
माटे पराकर्मी रावण साथे युद्ध कर्यु. आ परोपकारउपी
कार्यथी तेमनां बधां कर्मबंधनो नष्ट थई चूक्यां हतां. पछी
भगवाने कर्मबंधनो संहार कर्या अने त्यार पछी सुश्रीव वगेरे
कपिवरो साथे भित्रता करीने वालीनो वध कर्या, त्यार पछी
कपिवरो द्वारा पोतानी प्राणप्रियानी शोध करावी. ब्रह्माज्ञ
अने शंकर भगवान् जेमना चरणोनी वंदना करे छे ते
भगवान् श्रीराम मनुष्यना जेवी लीला करता वानरोनी
सेनाओ साथे समुद्रतट पर पहोच्या. ॥ १२ ॥ (समुद्र मार्ग
आपे ते माटे उपवास अने प्रार्थना करवा छतां समुद्र पर
तेनो कोई प्रभाव न पड्यो, त्यार) भगवाने कोइनी लीला
करतां रहीने पोतानी वक जूकुटिथी समुद्र तरफ जोयु. ते
जे समये समुद्रना जग्यर ग्राणीओ - भोटा भोटा भगर
अने भयछो भण्डणी उठाया. भयभीत थई जवाने शारणो
समुद्रनी गर्जना शांत थई गर्ज. त्यारे समुद्र मनुष्यना उपमां
पोताना मस्तक उपर अनेक बेट-उपहारो लઈने भगवानना
शरणो आय्यो अने आ प्रभाणो विनंती करवा लाग्यो. ॥ १३ ॥
'हे अनंत! अमे भूर्ज छीओ; तेथी आपना वास्तविक स्वरूपने
जाणता नथी. जाणीओ पक्षा केवी रीते? आप समस्त जगतना
एकमात्र स्वामी, आदिकारण अने जगतनां सधानां
परिवर्तनोमां एकरस रहेनारा छो. आप समस्त गुणोना
स्वामी छो. तेथी ज्यारे आप सत्त्वगुणों स्वीकार करो
छो त्यारे देवताओनी, रजोगुणोनो स्वीकार करो छो
त्यारे प्रजापतिओनी अने तमोगुणोनो स्वीकार करो छो
त्यारे आपना कोधथी रुद्रगणोनी उत्पत्ति थाय छे. ॥ १४ ॥

કામં પ્રયાહિ જહિ વિશ્રવસોડવમેહ
તૈલોક્ષ્યરાવણમવાખુહિ વીરપલીમ્ ।
બધીહિ સેતુમિહ તે યશસો વિતત્વૈ
ગાયન્તિ દિન્જિવજ્યિનો યમુપેત્ય ભૂપા: ॥ ૧૫॥

બદ્ધ્યોદ્ધૌ રધુપતિવિચિધાદ્રિકૂટૈ:
સેતું કપીન્દ્રકરકમ્પિતભૂ રૂહાઙ્માં: ।
સુશ્રીવનીલહનુમત્રમુખેરનીકે-^૧
લઙ્ઘાં વિભીષણદશાડવિશદગ્રદ્ધામ્ ॥ ૧૬॥

સા વાનરેન્દ્રબલરૂદ્વવિહારકોષ-^૨
શ્રીદ્વારગોપુરસદોવલભીવિટજ્ઞા ।
નિર્મજ્યમાનવિષણુધ્વજહેમકુમ્ભ-
શૃજાટકા ગજકુલૈન્હદિનીવ ઘૂર્ણા ॥ ૧૭॥

રક્ષઃપતિસ્તદવલોક્ય નિકુમ્ભકુમ્ભ-
ધૂમ્રાક્ષદુર્મુખસુરાન્તનરાન્તકાદીન્ ।
પુત્ર પ્રહસતમતિકાયવિકમ્પનાદીન્
સર્વાનુગાન્ સમહિનોદથ કુમ્ભકર્ણમ્ ॥ ૧૮॥

તાં યાતુધાનપૃતનામસિશૂલચાપ-
પ્રાસર્થિશક્તિશરતોમરખ્રગદુર્ગામ્ ।
સુશ્રીવલક્ષ્મણમરલસુતગન્યમાદ-
નીલાજદક્ષપનસાદિભિરન્યિતોડગાત્ ॥ ૧૯॥

તેઠનીકપા રધુપતેરભિપત્ય સર્વ
કંદ વર્દ્ધમિભપત્તિરથાશ્યોધૈ: ।
જધુર્દુમૈર્ગરિગદેષુભિરજદાદ્યા:
સીતાભિમર્શાહતમજલરાવણોશાન્ ॥ ૨૦॥

રક્ષઃપતિ: સ્વબલનાથિમવેક્ષ્ય રૂષ
આરુહ્ય ઉયાનકમથાભિસસાર રામમ્ ।
સ્વઃસ્યન્થને ધુમતિર્થ માતલિનોપનીતે
વિભ્રાજમાનમહનમિશિતે: કુરગ્રૈ: ॥ ૨૧॥

હે વીરશિરોમણિ! આપ પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે મને ઓળંગી જાઓ અને ત્રણો લોકને રડાવનાર વિશ્રવાના કુપુત્ર રાવણને મારીને પોતાનાં પલીને ફરીથી પ્રાપ્ત કરી લો. પરંતુ આપને મારી એક પ્રાર્થના છે. 'આપ અહીં મારા ઉપર એક સેતુ નિર્માણ કરો, જેથી આપના યશનો વિસ્તાર થશે અને આગળ જતાં જ્યારે મોટા-મોટા રાજાઓ દિન્જિવજ્ય કરતા-કરતા અહીં આવશે, ત્યારે તેઓ આપના યશનું ગાન કરશે!' ॥ ૧૫॥

ભગવાન શ્રીરામે અનેક-અનેક પર્વતોનાં શિખરોથી સમુદ્ર ઉપર સેતુ બાંધ્યો. જ્યારે મોટા-મોટા વાનરલીરો મોટા-મોટા પર્વતો ઉઠાવી-ઉઠાવીને લાવતા હતા ત્યારે તેમના ઉપર રહેલાં વૃક્ષો અને મોટી-મોટી શિલાઓ થર-થર ડેલતી હતી. ત્યાર પછી વિભીષણાની સલાહથી ભગવાને સુશ્રીવ, નીલ, હનુમાન વગેરે પ્રમુખ વીર-વાનરો સહિતની મોટી વાનરસેના સાથે લંકામાં પ્રવેશ કર્યો. લંકા તો શ્રીહનુમાનજી દ્વારા પહેલેથી જ બાળી નાખવામાં આવી હતી. ॥ ૧૬॥ તે સમયે વાનરસેનાએ લંકાના હરવા-ફરવાનાં અને ખેલ-કૂદનાં સ્થાનો, અનાજનાં ગોદામો, ખજાના, દરવાજા, ફાટક, સલ્લાલવન, છજાં અને પક્ષીઓને રહેવાનાં સ્થાનો સહિત પૂરી લંકાને દેરી લીધી. તેમણે ત્યાંની વેદી, ધજાઓ, સોનાના કણશ અને ચોતરા-ચબૂતરા તોડી-કોડી નાખ્યા. તે સમયે લંકા એવી જણાતી હતી, જાણો હાથીઓના ટોળાઓએ સરોવરને ઘમરોળી નાખ્યું હોય. ॥ ૧૭॥ આ જોઈને રાક્ષસરાજ રાવણો નિકુમ્ભ, કુમ્ભ, ધૂમ્રાક્ષ, દુર્મુખ, સુરાન્તક, નરાન્તક, પ્રહસ્ત, અતિકાય, વિકમ્પન વગેરે પોતાના અનુચ્ચરો, પુત્ર મેઘનાદ અને છેવટે ભાઈ હુંભકર્ણને પણ યુદ્ધ કરવા માટે મોકલ્યા. ॥ ૧૮॥ રાક્ષસોની તે વિશાળ સેના તલવારો, ત્રિશૂળ, ધનુષ્ય, પ્રાસ, ઋષિ, શક્તિ, બાણ, ભાલા, ખર્દગ, વગેરે શરૂત-અસ્ત્રોથી સુરક્ષિત અને અત્યંત દુર્ગમ (સમજી ન શકાય તેવી) હતી. ભગવાન શ્રીરામે સુશ્રીવ, લક્ષ્મણ, હનુમાન, ગન્ય-માદન, નીલ, અંગદ, જાખ્યાવાન અને પનસ વગેરે વીરોને પોતાની સાથે લઈને રાક્ષસોની સેનાનો સામનો કર્યો. ॥ ૧૯॥ રધુવંશશિરોમણિ ભગવાન શ્રીરામે અંગદ વગેરે બધા સેનાપતિઓ રાક્ષસોની ચતુરંગિણી સેના - હાથી, રથ, ધોડેસવારો અને પાયદળ સાથે દંડ્યુદ્ધ કરવા લાગ્યા અને રાક્ષસોને વૃક્ષ, પર્વતના શિખરો, ગઢા અને બાણોથી મારવા લાગ્યા. રાક્ષસોનો સંહાર તો સ્વાભાવિક હતો. કારણ કે તેઓ તે જ રાવણના અનુચ્ચર હતા, તેનું મંગલ (શ્રેષ્ઠ) શ્રીસીતાજીનો સ્વર્ણ કરવાને લીધે પહેલેથી નાથ થઈ ચૂક્યું હતું. ॥ ૨૦॥

જ્યારે રાક્ષસરાજ રાવણો જોયું કે મારી સેનાનો તો નાશ થઈ રહ્યો છે, ત્યારે તે કોષે ભરાઈને પુષ્પક વિમાન પર આરૂઢ થઈને ભગવાન શ્રીરામની સામે આવ્યો. તે સમયે ઈન્દ્રનો સારથી માતલિ અત્યંત તેજસ્વી દિવ્ય રથ લઈને

૧. ડરનેકે: ૨. ડકોષ૦ ૩. પાલક૦ ૪. મહતિ ।

रामस्तमाह पुरुषादपुरीष यशः
कान्ताऽसमक्षमसतापहता श्वत्^१ ते ।
त्यक्तत्रपस्य इलमध्य जुगुप्सितस्य
यस्त्रामि काल ईव कर्तुरलद्यवीर्यः ॥ २२ ॥

अेवं क्षिपन् धनुषि सन्वितमुत्सर्ज
बाणं स वज्रमिव तद्वृद्धयं विभेद ।
सोऽसृग् वमन् दशमुण्ड्यपतद्विमाना-
द्वाहेति जल्पति जने सुकृतीव रिक्तः ॥ २३ ॥

ततो निष्कर्ष लङ्घया यातुधान्यः सहस्रशः ।
मन्दोदर्या समं तस्मिन् प्रलङ्घत्य^२ उपाद्रवन् ॥ २४ ॥

स्वान्स्वान्बन्धून् परिष्ठज्य लक्ष्मणेषु भिरहितान् ।
रुरुदुः सुस्वरं दीना धन्य आत्मानमात्मना ॥ २५ ॥

हा हताः स्म वयं नाथ लोकरावण रावण ।
कु यायाच्छरणं लङ्घा त्वद्विहीना पराहिता ॥ २६ ॥

नैवं वेद महाभाग भवान् कामवशं गतः ।
तेजोऽनुभावं सीताया येन नीतो दशाभिमाम् ॥ २७ ॥

कृतेषा विष्वा लङ्घा वयं च कुलनन्धन ।
देहः कृतोऽन्नं गृष्णाणामात्मा नरकहेतवे ॥ २८ ॥

श्रीशुक उवाच

स्वानां विभीषणश्चके कोसलेन्द्रानुभोहितः ।
पितृमेधविधानेन यदुक्तं साम्परायिकम् ॥ २९ ॥

ततो ददर्श भगवानशोकवनिकाशमेति^३ ।
क्षामां स्वविरहव्याधिं शिंशपामूलमास्थिताम् ॥ ३० ॥

आव्यो अने भगवान श्रीराम तेना पर विराजमान थया.
रावण पोतानां तीक्ष्ण बाष्णोथी तेमना उपर प्रहार करवा
लाय्यो ॥ २९ ॥

भगवान श्रीरामे रावणने कहुं - 'नीय राक्षस! तुं
कृतरानी जेम अमारी गेरखाजरीमां भारां प्राणप्रिया पत्नीने
हरी लाव्यो. ते हुएतानी हृष ओणंगी दीधी। तारा जेवो
निर्वज्ज अने निंदनीय भीजो कोणा हरे? जेम काणने कोई टाणी
शक्तुं नथी - कर्त्तापड्हाना अभिमानीने ते इण आप्या विना
रही नथी शक्तो, ते ज प्रमाणे आजे हुं तने तारा करतूतनु इण
चाहुं छुं.' ॥ २२ ॥ आ प्रमाणे रावणने विकारतां भगवान
श्रीरामे पोताना धनुष्य पर चढावेलुं बाण तेना उपर छोड़ुं.
ते बाणे वज्रनी जेम तेना हृषयने छिन्न-लिन्न करी नांझ्युं.
ते पोतानां दशे मोणांथी लोही ओक्तो विमानमांथी पडी गयो
- भराबर ए रीते के, जेम पुक्ष्यात्माओ भोग समाप्त थतां
स्वर्गमांथी नीचे पडे छे. ते समये तेना नगरजनो, स्वजनो
'हाय-हाय' करीने रहवा लाय्या. ॥ २३ ॥

ताराबाद हजारो राक्षसीओ मन्दोदरीनी साथे २५-
२६ती लंकामांथी नीकणीने रक्षाभूमिमां आवी. ॥ २४ ॥ तेमले
ज्ञेयुं के तेमनां स्वजन-संबंधीओ लक्ष्मणाणां बाष्णोथी छिन्न-
लिन्न यहिने पड़यांछ. तेओ लाथेथी छाती कूटती-कूटती पोतानां
सगां-संबंधीओने हृषये लगाईने उंचा स्वरे विलाप करी रही
हती. ॥ २५ ॥ हाय-हाय स्वामी! आजे अमे बधां विना भोते
भराई गयां. एक हिवस एवो हतो ज्यारे तमारा भयथी समस्त
लोकमां त्रास केलाई जतो हतो. आजे एवो हिवस आवी
पहोच्यो के तमारा न रहेवाथी आपका शत्रुओ लंकानी हुईशा
करी रह्या छे अने एवो प्रश्न थई रहो छे के, हवे लंका कोने
अधीन रहेशे. ॥ २६ ॥ तमे बधी रीते सम्पन्न हता, कोई
वातनी उक्षय न हती. परंतु तमे कामने वश थई गया अने
अेवुं न विचारी शक्या के सीताजु केटलां तेजस्वी छे अने तेमनो
प्रभाव केवो छे. तमारी आ भूल तमारी हुईशानुं कारण
बनी. ॥ २७ ॥ एक समये तमारां कार्योथी अमे बधां अने
सधणो राक्षसवंश आनंदित थतो हतो अने आजे अमे बधां अने
आ बधी लंकानगरी विष्वा बनी गई छे. तमारुं ते शरीर, जेना
माटे तमे आ बधुं कर्यु, आजे ते गीधोनुं भोजन बनी रह्यु छे
अने पोताना आत्माने तमे नरकनो अधिकारी बनावी दीधो.
आ बधुं तमारी अक्षसमज अने तमारी कामवासनानु इण
छे. ॥ २८ ॥

श्रीशुकहेवलु कहे छे - परीक्षित! कोसलाधीश भगवान
श्रीरामचन्द्रजनी आक्षोथी विभीषणे पोताना स्वजन-
संबंधीओनुं पितृयज्ञ-विधिथी शास्त्र अनुसार अन्त्येष्टि-कर्म
कर्यु. ॥ २९ ॥ त्यार पही भगवान श्रीरामे अशोकवाटिकाना
आश्रममां अशोकवृक्षनी नीचे बेटेलां श्रीसीताजुने जोयां. तेओ

१. स्वयन्तो । २. रुदत्यसता । ३. उक्तवने ।

रामः प्रियतमां भार्या दीनां वीक्ष्यान्वकम्पत ।
आत्मसन्दर्शनाक्षादविक्सनमुभपद्गजम् ॥ ३१ ॥

आरोप्यारुरुहे यानं भ्रातृभ्यां हनुमधुतः ।
विभीषणाय भगवान् दत्ता रक्षोगणेशताम् ॥ ३२ ॥

लक्ष्मायुश्च कल्पान्तं ययौ चीर्षाप्रतः पुरीम् ।
अवकीर्यमाणः कुसुमैर्लोकपालापितैः पथि ॥ ३३ ॥

उपगीयमानचरितः शतधृत्यादिभिर्मुदा ।
गोमूत्रयावकं श्रुत्वा भ्रातरं वल्कलाभरम् ॥ ३४ ॥

महाकारुणिकोडतप्यज्जटिलं स्थष्टिलेशयम् ।
भरतः प्रामाकर्ष्य पौरामात्यपुरोहितैः ॥ ३५ ॥

पादुके शिरसि न्यस्य रामं प्रत्युद्घतोऽग्रजम्^१ ।
नन्दिग्रामात् स्वशिखिराद् गीतवादित्रनिःस्वनैः ॥ ३६ ॥

भ्रह्मघोषेण च मुहुः पठलिर्भ्रह्मवादिभिः^२ ।
स्वर्णकक्षपताकाभिर्मैश्चित्रध्वजै रथैः ॥ ३७ ॥

सद्यै रक्षसत्राहेभैः पुरटवर्भभिः ।
श्रेष्ठीभिर्वारमुभ्याभिर्भृत्यैश्चैव पदानुगैः ॥ ३८ ॥

पारमेष्ठ्यान्युपादाय पङ्ग्यान्युच्यावयानि च ।
पादयोन्यपतत्^३ प्रेम्भा ग्रक्षिलशहृदेशाणः ॥ ३९ ॥

पादुके न्यस्य पुरतः प्राञ्जलिर्भाष्पलोचनः ।
तमाशिलध्य चिरं दोर्भ्या स्नापयन्तेन्द्रजैर्जलैः ॥ ४० ॥

रामो लक्ष्मणसीताभ्यां विप्रेभ्यो येऽर्हसतमाः^४ ।
तेभ्यः स्वयं नमश्चके प्रजाभिश्च नमस्कृतः ॥ ४१ ॥

श्रीरामना विरहना व्याधिथी हुः खी अने अत्यंत हुर्बुद्ध थर्छ रह्यां हतां ॥ ३० ॥ पोतानां प्राणप्रिया अर्धाङ्गिनी श्रीसीताज्ञने अत्यंत रांक दशामां ज्ञेयाने श्रीरामनुं हृदय प्रेम अने करुणाथी उभराई गयुं. आ बाजु भगवाननां दर्शन प्राप्त करीने सीताज्ञनुं हृदय प्रेम अने आनंदथी परिपूर्ण थर्छ गयुं. तेमनुं मुभकमण खीली उठयुं ॥ ३१ ॥ भगवाने विभीषणाने राक्षसोनुं स्वामित्व, लंकापुरीनुं राज्य अने एक कल्पनुं आयुष्य आयुं. त्यारबाद पहेलां सीताज्ञने विभानमां बेसाडीने भाई लक्ष्मण अने सुश्रीप तथा सेवक हनुमानज्ञनी साथे स्वयं पश्च विमानमां बेहा. आ प्रमाणो चौद वर्षनुं प्रत पूरुं थर्छ जवाथी तेमणे पोताना नगर तरक प्रयाण कर्युं. ते समये रस्तामां भ्रह्माण वगेरे लोकपालो तेमना पर खूब ज आनंदपूर्वक पुष्पोनी वृष्टि करवा लाग्या ॥ ३२-३३ ॥

आ बाजु भ्रह्मा वगेरे खूब ज आनंदथी भगवाननी लीलाओनुं गान करी रह्या हता अने त्यां ज्यारे भगवानने खबर पडी के भरतज्ञ मात्र गोमूत्रमां रांधेला जवनी राब खाय छे, वल्कल पहेरे छे अने पृथ्वी पर कुश पाथरीने सूवे छे अने तेमणे पश्च भस्तक पर जटा वधारी छे, त्यारे खूब हुः खी थया. तेमनी दशानुं स्मरणा करीने परम करुणाशील भगवाननुं हृदय भराई आयुं. ज्यारे भरतज्ञने खबर पडी के, मारा मोटाबाई भगवान श्रीराम आवी रह्या छे, त्यारे तेओ नगरज्ञनो, मंत्रीओ अने पुरोहितोने साथे लई अने भगवाननी पादुकाओ भस्तक पर मूडीने तेमनुं सामैयुं करवा चाल्या, ज्यारे भरतज्ञ पोताना रहेवाना स्थान नंदिग्रामथी नीडण्या त्यारे लोको तेमनी साथे-साथे मंगलगान करता अने वाञ्छिन्नो वगाइता चालवा लाग्या. वेदवादी ब्राह्मणो वारंवार वेदमंत्रोनुं उच्चारण करवा लाग्या अने तेनो ध्वनि चारेबाजु गुंजवा लाग्यो. सोनेरी डिनारीवाणी धज्ञ-पताकाओ, परंगी धज्ञओथी शङ्खगारेला रथ, सुवर्णाथी सज्जेला उत्तम धोडा तथा सुवर्णाना कवच पहेरेला सैनिको साथे चालवा लाग्या. नगरनां देपाची-मंडणो, श्रेष्ठ वारांगनाओ, पापदण अने महाराजाओने योग्य नानी-मोटी खधी सामग्री पश्च तेमनी साथे हती. भगवानने ज्ञेतां ज प्रेमथी पीगेला भरतज्ञनुं हृदय गद्गद थर्छ गयुं. नेत्रोमां अश्रु छलकाई गयां, तेओ भगवानना चरणोमां ढणी पड़वा ॥ ३४-३८ ॥ तेमणे प्रभुनी सामे तेमनी पादुकाओ भूडी दीधी अने हाथ ज्ञेयाने उभा रह्या. नेत्रोमांथी अश्रुनी धारा वही रही हती. भगवाने पोताना अने हाथथी पकडीने धडी वार सुधी भरतज्ञने हृदये लगाई राख्या. भगवाननां नेत्रज्ञनी भरत भीजाई गया ॥ ४० ॥ त्यार पछी सीताज्ञ अने लक्ष्मणाण साथे भगवान श्रीरामे

१. प्रत्युद्घतोऽ । २. शंसक्लिं । ३. तन्मूर्धां । ४. ऽर्हसतमाः ।

धुन्वन्त उत्तरासज्जान् पर्ति वीक्ष्य चिरागतम् ।
उत्तराः कोसला माल्यैः किरन्तो ननृतुमुदा ॥ ४२ ॥

पाहुके भरतोऽगृह्णाच्यामरव्यज्ञोतमे ।
विभीषणः ससुग्रीवः शेतच्छत्रं मरुत्सुतः ॥ ४३ ॥

धनुर्निष्ठांश्चनुधनः^१ सीता तीर्थकमङ्गलुम् ।
अभिभ्रदज्जदः खड़गं हैमं चर्मक्षराण् नृप ॥ ४४ ॥

पुष्पकस्थोऽन्वितः^२ श्रीभिः स्तूपमानश्च बन्दिभिः ।
विरेषे भगवान् राजन् ग्रहेशन्द ईवोदितः ॥ ४५ ॥

आतुभिर्नन्दितः सोऽपि सोत्सवां प्राविशत्पुरीम् ।
प्रविश्य राजभवनं गुरुपत्नीः^३ स्वमातरम् ॥ ४६ ॥

गुरुन् वयस्यावरज्जान् पूजितः प्रत्यपूजयत् ।
दैहेणी लक्षणाश्चैव यथावत्समुपेयतुः ॥ ४७ ॥

पुत्रान् स्वमातरस्तास्तु प्राणांस्तन्य ईवोत्थिताः ।
आरोप्याङ्केऽभिधिग्यन्त्यो बाध्यौ वैर्विज्ञुः शुचः ॥ ४८ ॥

जटा निर्मुच्य विधिवत्कुलवृद्धैः समं गुरुः ।
अत्यधिग्यद्यथैवेन्द्रं चतुः सिन्धुञ्जलादिभिः^४ ॥ ४९ ॥

ऐवं कृतशिरः स्नानः सुवासाः अव्यलङ्कृतः ।
स्वलङ्कृतैः सुवासो भिर्भातुभिर्भार्यया भभौ ॥ ५० ॥

अग्रहीदासनं भ्रात्रा प्रणिपत्य प्रसादितः ।
प्रज्ञः स्वधर्मनिरता वर्णाश्रमगुणान्विताः ।
जुगोप पितृवद् रामो भेनिरे पितरं च तम् ॥ ५१ ॥

त्रेतायां वर्तमानायां कालः कृतसमोऽभवत् ।
रामे राजनि धर्मजे सर्वभूतसुखावहे ॥ ५२ ॥

भ्रात्राशो अने पूजनीय गुरुज्ञनोने वंदन कर्या तथा सघणा प्रज्ञज्ञनोमें मस्तक नमावी प्रेम साथे भगवानना चरणोमां प्रश्नाम कर्या ॥ ४१ ॥ ते समये उत्तरकोसल देशना रहेवावाणा समस्त प्रज्ञज्ञनो पोताना स्वामी भगवानने पश्चां वर्षों पछी आवेला ज्ञेईने पोताना हुपहा छलावी-छलावीने पुष्पोनी वृष्टि करतां आनन्दविलोर थई नायवा लाभ्या ॥ ४२ ॥ भरतज्ञामे भगवाननी पाहुडाओ लीधी, विभीषणे श्रेष्ठ चामर, सुग्रीवे पंखो अने हनुमानज्ञामे शेत छत्र लीधु हतु ॥ ४३ ॥ परीक्षित! शत्रुघ्नज्ञामे धनुष्य अने तरक्ष, सीताज्ञामे तीर्थोनां जणथी भरेलु कमंडण, अंगहे सोनानुं खडग अने जंबवंतज्ञामे ढाल लीधी ॥ ४४ ॥ आ लोको साथे भगवान पुष्पक विमान पर आँढ़ थई गया, चारे बाजु पथास्थाने स्त्रीओ बेसी गई, बांदीज्ञनो स्तुति करता हता त्यारे पुष्पक विमान पर भगवान श्रीरामचंद्रज्ञ, श्रहोनी साथे चन्द्रमानी जेम शोभी रह्या हता ॥ ४५ ॥

आ प्रभाषे भगवाने भाईओनुं अलिनंदन स्वीकारीने तेमनी साथे अयोध्यापुरीमां प्रवेश कर्यो त्यारे संपूर्ण नगरी आनन्दोत्सवथी परिपूर्ण थई रही हती, राजमहेलमां प्रवेश करीने तेमणे पोतानां माता कोशल्याज्ञ, अन्य माताओ, गुरुज्ञनो, बराबरीना मित्रो अने नाना मोटा बधानु पथायोऽय सम्मान कर्यु तथा तेमना द्वारा करायेला सम्माननो स्वीकार कर्यो, श्रीसीताज्ञ अने लक्षणाज्ञामे पश्च भगवाननी साथे-साथे बधाना प्रति पथायोऽय व्यवहार कर्यो ॥ ४६-४७ ॥ ते समये जेम मृत शरीरमां प्राणोनो संचार थई जाय ते ज रीते माताओ पोताना पुत्रोना आगमनथी हर्षित थई गयां, तेमणे पुत्रोने पोताना घोणामां बेसाड्या अने नेत्रोनां अश्रुओथी तेमनो अलिषेक कर्यो त्यारे तेमनो बधो शोक निवृत थई गयो ॥ ४८ ॥ त्यार पछी वसिष्ठज्ञामे बीजा गुरुज्ञनो साथे विधिपूर्वक भगवाननी जटा उत्तरावी अने बृहस्पतिमे जेवो ठन्डनो अलिषेक कर्यो हतो, ते ज प्रभाषे चारे समुद्रना जण वगेरेथी भगवान श्रीरामचंद्रज्ञनो अलिषेक कर्यो ॥ ४९ ॥ राज्यालिषेक वधते तीर्थोनां जणथी मस्तक-स्नान करीने, सुंदर वस्त्रो, पुष्पमाणाओ अने अलंकारो धारण कर्यां बधा भाईओ अने ज्ञानकीज्ञामे पश्च सुंदर-सुंदर वस्त्र अने अलंकारो धारण कर्यां तेमनी साथे भगवान श्रीरामचंद्रज्ञ अत्यंत शोभवा लाभ्या ॥ ५० ॥ भरतज्ञामे तेमना चरणोमां पड़ीने तेमने प्रसन्न कर्या अने तेमना आग्रह करवाथी भगवान श्रीरामे राज्यसिंहासननो स्वीकार कर्यो, त्यारपछी तेऽप्यो पोत-पोताना धर्ममां तत्पर तथा पर्णाश्रमना आचारने पाणनारी प्रजानु पिता समान पालन करवा लाभ्या, तेमनी प्रजा पश्च तेमने पोताना पिता ज मानती हती ॥ ५१ ॥ परीक्षित! ज्यारे समस्त प्राणीओने सुख आपवावाणा परम पर्मज भगवान

१. खड़गं श० । २. वस्त्रो वृतः । ३. वृत्ती । ४. चतुर्भिः सागराभ्युजिः ।

વનાનિ નથો ગિરયો વર્ણાંશિ દીપસિન્ધવः ।
સર્વે કામદુધા આસન્ન પ્રજ્ઞાનાં ભરતર્ષભ ॥ ૫૩॥

નાધિવ્યાધિજરાગલાનિહુઃખશોકભયકલમાઃ^૧ ।
મૃત્યુશાનિચ્છતાં નાસીદ્ રામે રાજન્યધોક્ષજે ॥ ૫૪॥

એકપત્નીપ્રતધરો રાજર્ષિચરિતઃ શુચિઃ ।
સ્વર્પમ્ ગૃહમેધીયં શિક્ષયન્ સ્વયમાચરત् ॥ ૫૫॥

પ્રેમણાઙ્નુવૃત્તા શીલેન પ્રશ્રયાવનતા સતી ।
વિયા લિયા ચ ભાવજ્ઞા ભર્તુઃ સીતાહરન્મનઃ ॥ ૫૬॥

શ્રીરામ રાજા થયા ત્યારે હતો તો ત્રેતાયુગ, પરંતુ સત્યયુગ જેવું લાગતું હતું ॥ ૫૨ ॥ પરીક્ષિત! તે સમયે વનો, નદીઓ, પર્વતો, ભૂ-ખંડો, દીપો અને સમુદ્રબધાં જ્યોતિશ્વરાં જેવાં સમસ્ત કામનાઓને પૂરી કરનારાં બની રહ્યાં હતાં ॥ ૫૩ ॥ ઈન્દ્રિયાતીત ભગવાન શ્રીરામચંદ્રજ્ઞના શાસન સમયે કોઈને માનસિક ચિંતા અથવા શારીરિક રોગો થતા ન હતા. વૃદ્ધાવસ્થા, દુર્બળતા, દુઃખ-શોક, ભય અને થાક નામમાત્રનાં પણ ન હતાં. ત્યાં સુધી કે જે મરવા ઈચ્છતા ન હતા તેમનું મૃત્યુ પણ થતું ન હતું ॥ ૫૪ ॥ ભગવાન શ્રીરામ એકપત્નીપ્રતધારી હતા, તેમનું ચરિત્ર અત્યંત પવિત્ર અને રાજર્ષિઓ જેવું હતું. તેઓ ગૃહસ્થોચિત સ્વર્પર્મનું શિક્ષણ આપવા માટે સ્વયં તે પર્મનું આચરણ કરતા હતા ॥ ૫૫ ॥ સતીશિરોમણિ સીતાજી પોતાના પતિના હૃદયના ભાવને જાણતાં હતાં. તેમણે પ્રેમથી, સેવાથી, શીલથી, અત્યંત વિનયથી તથા પોતાની બુદ્ધિ અને લજ્જા વગેરે ગુણોથી પોતાના પતિ ભગવાન શ્રીરામચંદ્રજ્ઞનું મન છતી લીધું હતું ॥ ૫૬ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્ભગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં નવમસ્કન્ધે રામચરિતે^૨ દશમોડધ્યાય: ॥ ૧૦॥

નવમા સ્ક્રિપ્ટ-અંતર્ગત શ્રીરામચરિત્રમાંનો દસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

અગ્નિયારમો અદ્યાય

ભગવાન શ્રીરામની શેષ લીલાઓનું વર્ણન

શ્રીશુક ઉવાચ

ભગવાનાત્મનાઙ્ગલતમાં રામ ઉત્તમકલ્પકે^૩ ।
સર્વદેવમયં^૪ દેવમીજ આચાર્યવાન્ ભષે: ॥ ૧॥

હોત્રેડદદાદ^૫ દિશં પ્રાચીં બ્રહ્મણે દક્ષિણાં પ્રભુ: ।
અધ્વર્યવે પ્રતીચીં ચ ઉદીચીં સામગ્ય સ: ॥ ૨॥

આચાર્યાય દદૌ શેષાં યાવતી ભૂસ્તદન્તરા ।
મન્યમાન ઈંડ કૃત્સનં બ્રાહ્મણોડહૃતિ નિઃસ્પૃહ: ॥ ૩॥

ઈત્યાં   તદલક્ષ્મારવાસોભ્યામવશેષિતઃ ।
તથા રાજ્યપિ વૈદેહી સૌમજભ્યાવશેષિતા ॥ ૪॥

શ્રીશુકદેવજ્ઞાને કહ્યું – પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીરામે ગુરુ વસિએ પોતાના આચાર્ય બનાવીને ઉત્તમ સામગ્રીઓથી યુક્ત પણો દ્વારા પોતે પોતાના સર્વદેવમય આત્મસ્વરૂપનું પણ કર્યું ॥ ૧ ॥ તેમણે હોતાને પૂર્વ દિશા, પ્રબ્રાને દક્ષિણ દિશા, અધ્વર્યુને પદ્મિમ અને ઉદ્ગૃહાતાને ઉત્તર દિશા આપી દીધી ॥ ૨ ॥ તેની વચ્ચે જેટલી ભૂમિ શેષ રહી હતી, તે તેમણે આચાર્યને આપી દીધી. તેમનો એવો નિશ્ચય હતો કે, સંપૂર્ણ ભૂમંડળનો એકમાત્ર અધિકારી નિઃસ્પૃહ બ્રાહ્મણ જ છે. ॥ ૩ ॥ આ પ્રમાણે સમસ્ત ભૂમંડળનું દાન કરીને તેમણે પોતાના શરીરનાં વસ્ત્રો અને અલંકારો જ પોતાની પાસે ચાખ્યાં. આ જ પ્રમાણે મહારાણી સીતાજ્ઞની પાસે પણ માત્ર માંગલિક વસ્ત્ર અને આભૂષણો જ હતાં ॥ ૪ ॥

૧. નાધિવ્યાધિજરાગલાનિહુ:અં । ૨. રામાનુચરિતં નામ । ૩. ડલ્પક: । ૪. વ્યમયો । ૫. હોત્રે તદાદિશલમાચી ।

ते तु भ्रष्टाण्यदेवस्य^१ वात्सल्यं वीक्ष्य संस्तुतम् ।
प्रीताः किलश्चिद्यस्तस्मै प्रत्यर्थेन्द्र भव्याधिरे ॥ ५ ॥

अप्रतं नस्त्वया द्विं नु भगवन् भुवनेश्वर ।
पश्चोऽनाहृदयं विश्य तमो हंसि स्वरोचिषा ॥ ६ ॥

नमो भ्रष्टाण्यदेवाय रामायाकुण्ठमेघसे ।
उत्तमश्लोकधुर्याय न्यस्तदृष्टार्पिताङ्ग्रये ॥ ७ ॥

कदाचित्त्विलोकजिज्ञासुर्गूढो रात्मामलक्षितः ।
चरन् वायोऽशृणुषोद^२ रामो भार्यामुद्दिश्य कस्यचित् ॥ ८ ॥

नाहं बिभर्मि त्वां दुष्टामसतीं परवेशमगाम् ।
खीलोभीउ बिभृयात्सीतां रामो नाहं भजे पुनः ॥ ९ ॥

ईति लोकाद् बहुमुखाद् दुराराध्यादसंविदः ।
पत्या भीतेन सा त्यक्ता प्रामा प्राचेतसाश्रमम् ॥ १० ॥

अन्तर्वर्त्त्यागते काले यमो सा सुषुपुवे सुतौ ।
कुशो लव ईति व्यातौ तयोश्चके किया मुनिः ॥ ११ ॥

अज्ञादश्चित्तकेतुश्च^३ लक्ष्मणस्यात्मजौ स्मृतौ ।
तक्षः पुष्कल ईत्यास्तां भरतस्य महीपते ॥ १२ ॥

सुबाहुः श्रुतसेनश्च शत्रुघ्नस्य भव्यावतुः ।
गन्धर्वान्कोटिशो जघ्ने भरतो विजये दिशाम् ॥ १३ ॥

तदीयं धनमानीय सर्वं राशे न्यवेद्यत् ।
शत्रुघ्नश्च मधोः पुत्रं लवणं नाम राक्षसम् ।
उत्ता मधुवने यके मथुरां नाम वै पुरीम् ॥ १४ ॥

मुनौ निक्षिप्य तनयौ सीता भर्त्रा^४ विवासिता ।
ध्यायन्ती रामयरणौ विवरं प्रविवेश इ ॥ १५ ॥

ज्यारे आचार्यवगेऽव्राक्षणो ज्ञेयुः के भगवान् श्रीराम
तो ब्राक्षणो ने ज पोताना ईश्वरेव माने छे, तेमना हृष्यमां
ब्राक्षणो ना प्रति अनन्ता स्नोड छे, त्यारे तेमनुं हृष्य प्रेमथी
लीजाई गयुः, तेमणो प्रसन्न थहने वधी पृथ्वी भगवानने पाएँ
आपी अने कहुः ॥ ५ ॥ ‘प्रभु! आप सद्या लोकोना ऐकमात्र
स्वामी छो, आप तो अमारा हृष्यमां रहीने पोतानी ज्योतिथी
अक्षानहपी अंधकारनो नाश करी रह्यां छो, आम जोतां आपे
अमने शु नथी आप्युः? ॥ ६ ॥ आपनुं ज्ञान अनंत छे,
पवित्रजीतिवाणा पुरुषोमां आप सर्वश्रेष्ठ छो, जेओ कोईने कोई
प्रकारनी पीडा पहोचाउता नथी तेवा महात्माओने आपे
आपना चरणकमण आपी राख्यां छे, आम छोवा छतां पक्ष
आप ब्राक्षणो ने पोताना ईश्वरेव मानो छो, भगवन्! आपना
आ रामरूपने अमे नमस्कार करीए छीओ.’ ॥ ७ ॥

परीक्षित! ऐकवार पोतानी प्रजानी स्थिति ज्ञानवा माटे
भगवान् श्रीराम चात्रिना समये छुपाईने कोईने कह्या विना
नगरमां फरी रह्या छता, ते समये तेमणो कोईकनी आ वात
सांबणी, ते पोतानी पत्नीने कही रह्यो छतो ॥ ८ ॥ ‘अरे! तुं
हुए अने कुलटा छे, तुं पारका धरमां रहीने आवी छे, खी-लोभी
राम भलेने सीताने राखे, परंतु हु तने राखी शक्षु अम
नथी.’ ॥ ९ ॥ भरेभर बधा लोको ने प्रसन्न राखवा ए सहेलुं
काम नथी, कारण के भूर्ज लोकोनो तो तोटो नथी, ज्यारे
भगवान् श्रीरामे धरणा लोकोनां मुखेथी आवी वात सांबणी
त्यारे लोकापवादनी भीतिने कारणो तेमणो सीतज्ञनो परित्याग
करी दीधो, त्यारे सीताज्ञ वाल्मीकिमुनिना आश्रममां रहेवा
लाख्यां ॥ १० ॥ सीताज्ञ ते समये गर्वती छतां, समय आव्ये
तेमणो एडी साथे बे पुत्रो ने जन्म आप्यो, तेमनां नाम छतां –
कुश अने लव, वाल्मीकि मुनिये तेमना जातकर्म वगेरे संस्कार
कर्या ॥ ११ ॥ लक्ष्मणज्ञने बे पुत्र थया – अंगाद अने चित्रकेतु,
परीक्षित। आ ज प्रमाणे भरतज्ञने पक्ष बे पुत्र थया, तेमनां
नाम तक अने पुष्कल छतां ॥ १२ ॥ शत्रुघ्नज्ञने पक्ष बे पुत्र
थया – सुबाहु अने श्रुतसेन, भरतज्ञ ए दिविज्यमां करोडो
गन्धर्वोनो संहार कर्या ॥ १३ ॥ तेमणो गन्धर्वोनुं सघणुं धन
लावीने पोताना मोर्याभाई भगवान् श्रीरामनी सेवामां अर्पण
कर्युः, शत्रुघ्नज्ञ ए गधुवनमां मधुना पुत्र लवणा नामना राक्षसने
मारीने त्यां मधुरा नामनुं नगर वसाव्युः ॥ १४ ॥ भगवान्
श्रीराम द्वारा त्यक्त दीप्तिलां सीताज्ञ ए पोताना पुत्रो ने
वाल्मीकिना धाथमां सौंपी दीधा अने भगवान् श्रीराम यंद्रज्ञना
यरणोनुं ध्यान करतां करतां तेओ पृथ्वी देवीना लोकमां सिधावी
गयां ॥ १५ ॥

१. ब्राक्षण । २. वयोऽ । ३. स्त्रेणो दि निं । ४. दृश्यन्देतुश्च । ५. भर्तृऽ ।

તચ્છુત્વા ભગવાન્રામો રન્ધુત્ત્રપિ ધિયા શુચઃ ।
સ્મરસ્લસ્યા ગુણાંસ્તાન્તાશક્નોદ્ રોહુમીશ્વર: ॥ ૧૬ ॥

શ્રીપુંપ્રસજ્જ એતાદુક્સર્વત્ર^૧ ત્રાસમાવહઃ ।
અપીશ્રાણાં કિમુત ગ્રામ્યસ્ય ગૃહચેતસ: ॥ ૧૭ ॥

તત ઉદ્ધ્વ બ્રહ્મચર્ય ધારયત્તજુહોત્પ્રભુ: ।
ત્રયોદશાબ્દસાહલમનિહોત્રમખાદિતમ્ ॥ ૧૮ ॥

સ્મરતાં હદ્દિ વિન્યસ્ય વિદ્વ દષ્ડકક્ષટકૈ: ।
સ્વપાદપલ્લવં રામ આત્મજ્યોતિરગાતત: ॥ ૧૯ ॥

નેં યશો રધુપતે: સુરયાચ્યાડકા-
લીલાતનોરધિકસામ્યવિમુક્તધામઃ ।
રક્ષોવધો જલધિબન્ધનમખ્રપૂર્ગો^૨
કિ તસ્ય શત્રુહનને કપય: સહાયા: ॥ ૨૦ ॥

યસ્યામલં નૃપસદસ્સુ યશોડધુનાપિ
ગાયન્ત્યધનમૃથયો દિગિભેન્નપદ્મમ્ ।
નાકપાલવસુપાલક્રિટજુઝ-
પાદામ્બુજં રધુપતિં શરણાં પ્રપદે ॥ ૨૧ ॥

સયૈ:સ્પૃષ્ટોડભિદ્ધો વા સંવિષ્ટોડનુગતોડપિવા^૩ ।
કોસલાસ્તે યયુ: સ્થાનં યત્ર ગચ્છન્તિ યોગિન: ॥ ૨૨ ॥

પુરુષો રામચરિતં શ્રવણોરૂપધારયન્ ।
આનૃંશસ્યપરો રાજન્ કર્મબન્ધૈર્વિમુચ્યતે ॥ ૨૩ ॥

શાશ્વતાચ

કથં સ ભગવાન્રામો આતૃન્વા સ્વયમાત્મનઃ ।
તસ્મિન્ન્વા તેઽન્વવર્તત્તપ્રેજા: પૌરાશ્ર ઈશ્વરે ॥ ૨૪ ॥

૧. સર્વત્રોત્તાપમાવહત્ । ૨. ઓમસ્તપાણો: । ૩. સર્વતોં ।

આ સમાચાર સાંભળીને ભગવાન શ્રીરામે પોતાના શોકના આવેગને પોતાના વિદેશ દ્વારા રોકવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ પરમ સમર્થ દ્વારા છતાં પણ તેઓ તેને રોકી ન શક્યા. કેમકે, તેમને જાનકીછિના પવિત્ર ગુણોનું વારંવાર સ્મરણ થયા કરતું હતું. ॥ ૧૬ ॥ પરીક્ષિત! આ સ્ત્રી અને પુરુષનો સંબંધ સર્વત્ર આ જ પ્રમાણે હુંખનું કારણ છે. આ વાત મોટા-મોટા સમર્થ લોકો માટે પણ આવી જ છે, પછી ઘરમાં આસક્ત વિષયી પુરુષોનું તો કહેવું જ શું? ॥ ૧૭ ॥

આ પછી ભગવાન શ્રીરામે બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરીને તેર હજાર વર્ષ સુધી અખંડરૂપે અગ્નિહોત્ર પ્રત આચર્યું હતું. ॥ ૧૮ ॥ ત્યાર પછી પોતાનું સ્મરણ કરવાવાળા ભક્તોના હૃદયમાં પોતાના દંડકવનમાં કાંટાથી વાધાયેલાં ચરણકમળોને સ્થાપિત કરીને તેઓ પોતાના સ્વયંપ્રકાશ પરમ જ્યોતિર્મય ધામમાં પદ્ધારી ગયા. ॥ ૧૯ ॥

પરીક્ષિત! ભગવાનના જેવું પ્રતાપશાળી અન્ય કોઈ નથી, પછી તેમનાથી ચઢિયાતું તો હોય જ ક્યાંથી? તેમણે દેવતાઓની પ્રાર્થનાથી આ લીલા-વિશ્રાં ધારણ કર્યો હતો. આવી સ્થિતિમાં રધુવંશશિરોમણિ ભગવાન શ્રીરામને માટે આ કોઈ મોટા ગૌરવની વાત નથી કે તેમણે અસ્ત્ર-શસ્ત્રાથી રાક્ષસોનો સંભાર કર્યો અથવા સમુદ્ર ઉપર સેતુ નિર્માણ કર્યો. ખરેખર, તેમને શત્રુઓને મારવા માટે વાનરોની મદદની પણ શી જરૂર હતી? આ બધી તેમની લીલા છે. ॥ ૨૦ ॥

ભગવાન શ્રીરામનો નિર્મણ પણ સમસ્ત પાપોને નાશ કરનારો છે. તેનો એટલો વિસ્તાર થયો છે કે દિવ્યગંગનું શ્યામ શરીર પણ ભગવાનના નિર્મણ પણની ઉજ્જીવળતાથી ચમકી ઉઠે છે. આજે પણ મોટા-મોટા ઋષિ-મહર્ષિઓ રાજાઓની સભામાં તેનું ગાન કરે છે. સ્વર્ગના દેવતાઓ અને પૃથ્વીના રાજાઓ પોતાના સુંદર મુગટોથી તેમનાં ચરણકમળોની સેવા કરતા રહે છે. હું તે જ રધુવંશશિરોમણિ ભગવાન શ્રીરામચંદ્રનું શરણ ગ્રહણ કરું છું. ॥ ૨૧ ॥ જેમણે ભગવાન શ્રીરામનું દર્શન અને સ્પર્શ કર્યો, તેમનો સહવાસ અથવા અનુગમન કર્યું તે બધા જ તથા કોસલદેશના નિવાસીઓ પણ તે જ લોકમાં ગયા, જ્યાં મોટા-મોટા યોગીઓ યોગસાધના દ્વારા જાય છે. ॥ ૨૨ ॥ જે પુરુષ પોતાના કાન દ્વારા ભગવાન શ્રીરામનું ચરિત્ર સાંલળે છે – તેને સરળતા, કોમળતા વગેરે ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે. પરીક્ષિત! માત્ર એટલું જ નહીં, તે સધળા કર્મબન્ધનોથી મુક્ત થઈ જાય છે. ॥ ૨૩ ॥

રાજા પરીક્ષિતે પૂછ્યું – ભગવાન શ્રીરામ સ્વયં પોતાના ભાઈઓ સાથે કેવા પ્રકારનો વ્યવહાર કરતા હતા? તથા ભરત વગેરે ભાઈઓ, પ્રજાજનો અને અયોધ્યાવાસી ભગવાન શ્રીરામ પ્રત્યે કેવો વર્તાવ કરતા હતા? ॥ ૨૪ ॥

श्रीशुक^१ उवाच

अथादिशद् दिव्यज्ये भ्रातृं खिभुवनेश्वरः ।
आत्मानं दर्शयन् स्वानां पुरीमैक्षत सानुगः ॥ २५॥

आसिक्तमार्गा गन्धोदैः करिषां मदशीकरैः ।
स्वामिनं प्राममालोक्य मत्तां वा सुतरामिव ॥ २६॥

प्रासादगोपुरसभाचैत्यदेवगृहादिषु^२ ।
विन्यस्तहेमकलशैः पताकाभिश्च महिताम् ॥ २७॥

पूर्णैः सवृन्ते रभमालिः पहुकाभिः सुवाससाम् ।
आदर्शैरशुकैः लग्निः कृतकौतुकतोरणाम् ॥ २८॥

तमुपेयुस्तत्र^३ तत्र पौरा अर्हणापाणायः ।
आशिषो युयुजुर्देव पाठीमां ग्रादत्यपोहृताम्^४ ॥ २९॥

ततः प्रजा वीक्ष्य पतिं चिरागतं
दिदक्षयोत्सुष्टगृहाः लियो नराः ।
आरुव्य हर्म्याएयरविन्दलोचनं^५
भृत्यनेत्राः कुसुमैरवाकिरन् ॥ ३०॥

अथ प्रविष्टः स्वगृहं जुष्टं स्वैः पूर्वराजभिः ।
अनन्ताभिलक्षोशाठ्यमनध्योरुपरिच्छदम् ॥ ३१॥

विदुमोहुभ्यरद्वारैवैदूर्धस्तम्भपदितिभिः ।
स्थुलैर्मारकते^६ स्वर्णैर्भातस्तिक्षितिभिः ॥ ३२॥

चित्रस्तिभिः पहुकाभिर्वासोमणिगणांशुकैः ।
मुक्ताइकैश्चिदुल्लासैः कान्तकमोपपतिभिः ॥ ३३॥

धूपटीपैः सुरभिभिर्महितं पुण्यमण्डनैः^७ ।
श्रीपुभिः सुरसङ्काशैर्जुष्टं भूषणाभूषणैः ॥ ३४॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छ - त्रिभुवनपति महाराज श्रीरामे राज्यसिंहासन स्वीकार कर्या पछी पोताना भाईओने दिव्यज्यनी आज्ञा आपी अने स्वयं पोताना निजज्ञनोने दर्शन आपता रहीने पोताना अनुचरो साथे नगरनी देखरेख राखवा लाग्या ॥ २५ ॥ ते सभये अयोध्यापुरीना मार्गो सुगन्धित जग अने हाथीओना भद्रबिन्दुओथी सिंचायेला रहेता हता. ऐसुं लागतुं हतुं जाणे आ नगरी पोताना स्वामी श्रीरामचंद्रज्ञने ज्ञेईने अत्यंत भद्रेली बनी गई होय ॥ २६ ॥ तेना भडेलो, दरवाजाओ, सभाभवन, विहारस्थानो अने देवालयो वगेरेमां सुवर्णाना कणश राखवामां आव्या हता अने अनेक स्थानोमां पताकाओं लहेराई रही हती ॥ २७ ॥ कणवी लयेली चोपारीओनां वृक्षो अने दीटा सहित फणवाणी तेलोथी अने जात-जातनी धज्जाओथी जाणे अयोध्या नगरीओ उत्तम वस्त्र पहेर्या होय तेवी तथा दर्पणोनां अने पुण्यमाणाओनां तोरणो बांधवाथी उत्तम रीते शोभती हती ॥ २८ ॥ नगरवासीओ पोताना लाथमां जातजातनी लेटो लहीने भगवान पासे आवता अने तेमने प्रार्थना करता के, 'हे देव! पहेलां आपे ज वराहरुपे पृथ्वीनो उद्धार कर्या हतो, हवे आप ज आनुं पालन करो' ॥ २९ ॥ परीक्षित! ते सभये ज्यारे प्रजाने भबर पडती के, घण्टा समय पछी भगवान श्रीराम अहों पधार्या छे, त्यारे बधा ज झी-पुरुषो तेमनां दर्शननी लालसाथी घर-द्वार छोड़ीने ढोड़ी जता. तेओ ऊंची ऊंची अटारीओ पर चढ़ीने अत्यन्त नेत्रोथी कमलनयन भगवानने निरभतां निरभतां तेमनां उपर पुण्यो वरसावता हता ॥ ३० ॥

आ प्रमाणे प्रजानु निरीक्षण करीने भगवान पोताना पूर्वना राजाओओ सेवेलां सभग्र अनंत श्रेष्ठ-भजनाओथी भरपूर अने अनमोल अनेक जातना राच-रचीलावाणा पोताना राजभवनमां आवी जता ॥ ३१ ॥ महेलोनादारना उबरा परवाणाना बनेला हता. भवनोमां वैदूर्धमणिना स्तंभोनी छारमाणा हती. स्वर्ण मरकत मणिनी भूमि हती तथा रुटिकमणिनी दिवालो हती ॥ ३२ ॥ रंग-बे-रंगी माणाओ, पताकाओ, मणिओनो प्रकाश, शुद्ध चेतन जेवां उज्ज्वला मोती, सुन्दर-सुन्दर भोगसामधी, सुगन्धित पूप-दीप तथा पुण्योनां आभूषणोथी ते महेल खूब शङ्खगारेला हता. आभूषणोने पक्ष सुन्दर बनावनारा देवताओ जेवां झी-पुरुषो सेवामां लागेलां रहेतां हतां ॥ ३३-३४ ॥

१. बादरापणिरुवाच । २. गोपुरसद्सभाचैत्यगृहादिषु । ३. व्युस्ततस्तत्र । ४. त्वयाहवृताम् । ५. व्योम्यनं न तुमो । ६. तथा स्वर्णैर्मारकतेर्भात० । ७. अण्डवैः ।

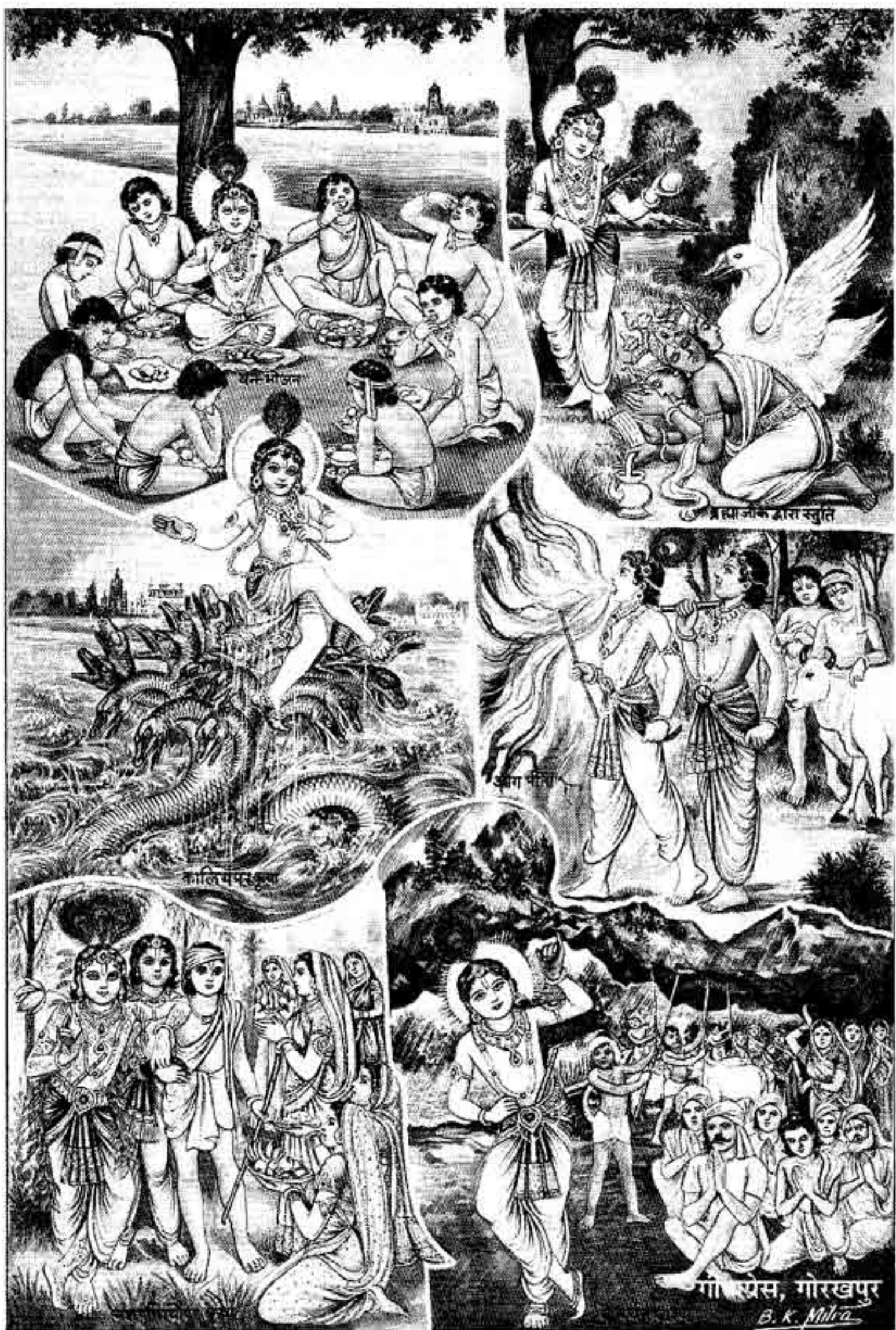
राजा भगीरथकी प्रार्थनापर भगवान् शिवका गङ्गाको अपने सिरपर धारण करना
Entreated by Bhagiratha Lord Siva holds Gaṅgā on his head

मर्यादापुरुषोत्तम भगवान् श्रीराम
Lord Rāma the Maryādāpuruṣottama

भगवान् श्रीकृष्णके बालचरित्र (क)
Childly pranks of Lord Sri Krṣṇa (A)

भगवान् श्रीकृष्णके बालचरित्र (ख)
Childly pranks of Lord Śrī Kṛṣṇa (B)

B.K. Mitra

जरासन्धके कारागारसे राजाओंकी मुक्ति
The release of kings from the prison of Jarāsandha

शाल्व-संग्राम

Battle with Śālva

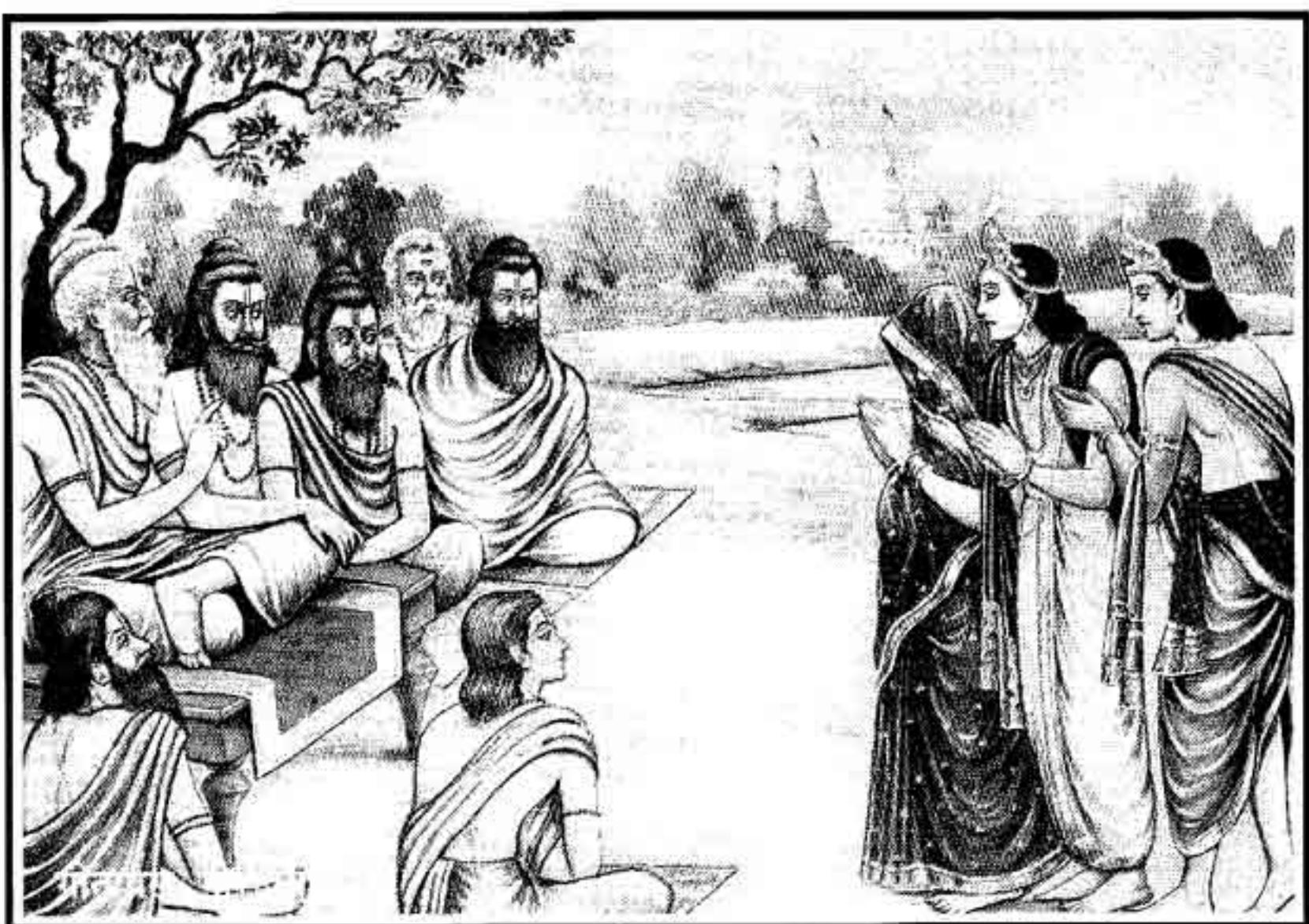

दन्तवक्त्र और विदूरथका उद्धार
Liberation of Dantavaktra and Vidūratha

माता देवकीके मृत पुत्रोंको वापस लाना

Restoration of dead sons of Devakī

यदुकुलके विनाशका शाप

Curse for the annihilation of Yadu dynasty

गीताप्रेस, गोरखपुर

B. K. Mitra

परमधाम-गमनके पूर्वकी झाँकी
The glimpse of final departure of Lord

તરસ્મિન् સભગવાન् રામः સ્નિગ્ધયા પ્રિયયેષ્યા ।
રેમે સ્વારામધીરાણામૃષભઃ સીતયા કિલ ॥ ઉપ॥

બુભુજે^૧ ચ યથાકાલં કામાન્ ધર્મમપીડયન્ ।
વર્ષપૂગાન્ બહૂનૃણામભિધ્યાતાડિપલ્લવઃ ॥ ઉદ॥

પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીરામ આત્મારામ જિતેન્દ્રિય પુરુષોના શિરોમણિ છે. તે જ મહેલમાં તેઓ પોતાના પ્રાણપ્રિયા પ્રેમમધી પણી શ્રીસીતાજીની સાથે વિહાર કરતા હતા. ॥ ઉપ॥ બધાં જ રી-પુરુષો જેમનાં ચરણકમળોનું ધ્યાન કરતા રહે છે, તે જ ભગવાન શ્રીરામ ઘણાં વર્ષો સુધી ધર્મની મર્યાદાનું પાલન કરતા રહીને સમયાનુસાર ભોગોનો ઉપભોગ કરતા રહ્યા. ॥ ઉદ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્બાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં નવમસ્કન્યે શ્રીરામોપાખ્યાને^૨ એકાદશોડધ્યાય: ॥ ૧૧॥
નવમા સ્કંધ-અંતર્ગત શ્રીરામ-ઉપાખ્યાનમાંનો અગિયારમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

બારમો અધ્યાય

ઈક્ષવાકુવંશના શેષ રાજાઓનું વર્ણન

શ્રીશુક ઉવાચ

કુશસ્ય ચાતિથિસ્તસ્માનિધિધસ્તસ્તસુતો નભ: ।
પુષ્ટરીકોડથ તત્પુત્ર: ક્ષેમધન્યાડભવત્તત: ॥ ૧॥

દેવાનીકસ્તતોડનીહ: ^૩પારિયાત્રોડથતત્તુત: ।
તતો બલસ્થલસ્તસ્માદ્વજનાભોડક્ષસ્મભવ: ॥ ૨॥

ખગણાસ્તસુતસ્તસ્માદ્વિધૃતિશાભવત્ત્રૈ સુત: ।
તતો હિરણ્યનાભોડભૂદ્યોગાચાર્યસ્તુ જૈમિને: ॥ ૩॥

શિષ્ય: કૌમલ્ય આધ્યાત્મં પાજવલ્ક્યોડધ્યગાદ્યત: ।
યોગં મહોદયમૃષિહ્નદયગ્રન્ધિભેદકમ્^૪ ॥ ૪॥

પુષ્યો હિરણ્યનાભસ્ય પ્રુવસન્ધિસ્તતોડભવત્ ।
સુદર્શનોડથાગ્નિવર્ણા: શીદ્રસ્તસ્ય મરુ: સુત: ॥ ૫॥

યોડસાવાસ્તે યોગસિદ્ધ: કલાપગ્રામમાન્ત્રિત: ।
કલેરન્તે સૂર્યવંશં નાણ ભાવયિતા પુન: ॥ ૬॥

શ્રીશુકદેવજીએ કહ્યું - પરીક્ષિત! કુથનો પુત્ર અતિથિ થયો, તેનો નિષ્પદ, નિષ્પદનો નભ, નભનો પુંડરીક અને પુંડરીકનો પુત્ર ક્ષેમધન્યાના થયો. ॥ ૧॥ ક્ષેમધન્યાના દેવાનીક, દેવાનીકનો અનીહ, અનીહનો પારિયાત્ર, પારિયાત્રનો બલસ્થલ અને બલસ્થલનો પુત્ર થયો વજનાભ. આ વજનાભ સૂર્યનો અંશ હતો. ॥ ૨॥

વજનાભથી ખગણા, ખગણથી વિધૃતિ અને વિધૃતિથી હિરણ્યનાભની ઉત્પત્તિ થઈ. તે જૈમિન્નિનો શિષ્ય અને યોગાચાર્ય હતો. ॥ ૩॥ કોસલદેશવાસી પાજવલ્ક્ય ઋષિએ તેમની શિષ્યતા સ્વીકારીને તેમની પાસેથી અધ્યાત્મ-યોગનું શિક્ષણ ગ્રહણ કર્યું હતું. તે યોગ હદ્યની ગ્રંથિને ખોલી નામનારો અને પરમાસિદ્ધ આપનારો છે. ॥ ૪॥

હિરણ્યનાભનો પુષ્ય, પુષ્યનો પ્રુવસન્ધિ, પ્રુવસન્ધિનો સુદર્શન, સુદર્શનનો અગ્નિવર્ણ, અગ્નિવર્ણનો શીદ્ર અને શીદ્રનો પુત્ર થયો મરુ. ॥ ૫॥ મરુએ યોગસાધના દારા સિદ્ધ પ્રાપ્ત કરી અને તે આજે પણ કલાપ નામના ગામમાં રહે છે. કલિયુગના અંતમાં સૂર્યવંશ નાણ થઈ જતાં તે સૂર્યવંશને આગળ ચલાવશે. ॥ ૬॥

૧. બુભુજે સ કામાનન્યાનપીડયન્ । ૨. માચીન પ્રતમાં ‘શ્રીરામોપાખ્યાને’ એટલો અંશ નથી. ૩. વ્હોન: । ૪. વિસુષ્ટિશાભવત્તત: ।
૫. વનેદનમ્.

तस्मात्^१ प्रसुश्रुतस्तस्य सन्विस्तस्याप्यमर्पणः ।
महस्यांसंतसुतस्तस्माद् विश्वसाहौडन्वज्ञयत ॥ ७ ॥

ततः^२ प्रसेनजितास्मात्को भविता पुनः ।
ततो बृहद्भलो यस्तु पित्रा ते समरे हतः ॥ ८ ॥

ऐते हीक्ष्याकुभूपाला अतीताः शृणुवनागतान् ।
बृहद्भलस्य भविता पुत्रो नाम बृहद्रणः ॥ ९ ॥

उरुक्कियस्ततस्तस्य वत्सवृद्धो भविष्यति ।
प्रतिव्योमस्ततो भानुहिंवाको वाहिनीपतिः ॥ १० ॥

सहदेवस्ततो वीरो बृहदश्चोडथ भानुमान् ।
प्रतीकाश्चो भानुमतः सुप्रतीकोडथ तत्सुतः ॥ ११ ॥

भविता मरुदेवोडथ सुनक्षत्रोडथ पुज्जरः ।
तस्यान्तरिक्षस्तत्पुत्रः सुतपास्तदभित्रजित् ॥ १२ ॥

बृहद्राजस्तु^३ तस्यापि बहिस्तस्मात्कृतग्न्यः ।
रणांज्यस्तस्य सुतः सञ्जयो भविता ततः ॥ १३ ॥

तस्माच्छाक्षोडथ^४ शुद्धोदो लाङ्गलस्तस्तुतः सूतः ।
ततः प्रसेनजितास्मात्कुद्रको भविता ततः ॥ १४ ॥

रणाको भविता तस्मात्सुरथस्तनयस्ततः ।
सुमित्रो नाम निषान्त ऐते बाहृद्भलान्वयाः^५ ॥ १५ ॥

ईक्ष्याकुष्णामयं वंशः सुमित्रान्तो भविष्यति ।
यतस्तं प्राप्य राजानं संस्थां प्राप्स्यति वै कलौ ॥ १६ ॥

१. मरुथी मसुश्रुत, तेनाथी सन्मि अने सन्विधा अमर्पणानो जन्म थयो. अमर्पणानो महस्यान अने महस्याननो विश्वसाहौड. ॥ ७ ॥ २. विश्वसाहौडनो प्रसेनजित, प्रसेनजितनो तक्क अने तक्कनो पुत्र बृहद्भल थयो. परीक्षित! आ ४ बृहद्भलने तमारा पिता अलिमन्तुओ पुडमां मारी नाख्यो हतो. ॥ ८ ॥

परीक्षित! ईक्ष्याकु वंशना आटला राजाओ थઈ चूक्या ७. हवे—पछी थनारा राजाओना संबंधमां सांभળो. बृहद्भलनो पुत्र थशे बृहद्रण. ॥ ९ ॥ बृहद्रणानो उरुक्किय, तेनो वत्सवृद्ध, वत्सवृद्धनो प्रतिव्योम, प्रतिव्योमनो भानु. अने भानुनो पुत्र थशे सेनापति हिंवाक. ॥ १० ॥ हिंवाकनो वीर सहदेव, सहदेवनो बृहदश्च, बृहदश्चनो भानुमान, भानुमाननो प्रतीकाश्च अने प्रतीकाश्चनो पुत्र थशे सुप्रतीक. ॥ ११ ॥ सुप्रतीकनो मरुदेव, मरुदेवनो सुनक्षत्र, सुनक्षत्रनो पुज्जर, पुज्जरनो अंतरिक्ष, अंतरिक्षनो सुतपा अने तेनो पुत्र थशे अभित्रजित्. ॥ १२ ॥ अभित्रजितथी बृहद्राज, बृहद्राजथी बहिं, बहिंथी कृतंज्य, कृतंज्यथी रणांज्य अने तेनाथी संज्य थशे. ॥ १३ ॥ संज्यनो शाक्य, तेनो शुद्धोद अने शुद्धोदनो लाङ्गल, लाङ्गलनो प्रसेनजित् अने प्रसेनजितनो पुत्र कुद्रक थशे. ॥ १४ ॥ कुद्रकथी रणक, रणकथी सुरथ अने सुरथथी आ वंशना अंतिम राजा सुमित्रनो जन्म थशे. आ बधा बृहद्भलना वंशपर हशे. ॥ १५ ॥ ईक्ष्याकुनो आ वंश सुमित्र राजा सुधी चालशे. त्यार पछी कलिपुगमां आ वंश समाप्त थई जशे. ॥ १६ ॥

—★—

०१ श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां नवमस्कन्ये ईक्ष्याकुवंशवर्णानं^६ नाम द्वादशोडध्यायः ॥ १२ ॥
नवमा संख-अंतर्गत ईक्ष्याकुवंशवर्णन नामनो बारमो अध्याय समाप्त.

—★—

१. तस्मात् प्रश्रुतपुत्रस्तु सन्मि० २. मायीन प्रतमां 'ततः... पुनः' ए पूर्वार्थ नथी, अना स्थाने आ प्रतमां आवेद 'भविता..... भित्रजित' ए भारमो श्लोक आपेक्षा छे, अमां पक्ष 'मरुदेवो'ने स्थाने 'मनुदेवो' पाठ छे. ३. बृहद्भुजस्तु । ४. तस्मात्साध्योडथ । ५. बाहृद्भलः सूतः । ६. वंशानुक्त्यने श्रीरामचरिते ।

તેરમો અદ્યાય

રાજા નિમિના વંશનું વર્ણન

શ્રીશુક ઉવાચ

**નિમિરિક્ષાકુતનયો વસિષ્ઠમવૃતત્વિજમ् ।
આરભ્ય સત્રં સોડપ્યાહ શકેણ પ્રાગ્વતોડસ્મિભો: ॥ ૧ ॥**

**તં નિર્વત્યાગમિષ્યામિ તાવન્માં પ્રતિપાલય ।
તૂષ્ણીમાસીદ્ ગૃહપતિ: સોડપીન્દ્રસ્યાકરોન્મખમ् ॥ ૨ ॥**

**નિમિશ્વલમિં વિદ્વાન્સત્રમારભતાત્મવાન् ।
ઋત્યિગિમરપરૈસ્તાવત્તાગમદ્ યાવતા ગુરુ: ॥ ૩ ॥**

**શિષ્યવ્યતિક્રમં વીક્ષ્ય નિર્વત્ય ગુરુરાગત: ।
અશપત્પતતાદ્ દેહો નિમિ: પણ્ડિતમાનિન: ॥ ૪ ॥**

**નિમિ: પ્રતિદ્દૌ શાપં ગુરવેઽધર્મવર્તિને ।
તવાપિ પતતાદ્ દેહો લોભાદ્ર્મમજાનત: ॥ ૫ ॥**

**ઈત્યુત્સર્જ સ્વં દેહં નિમિરધ્યાત્મકોવિદઃ ।
મિત્રાવરુણાયોર્જઝો ઉર્વશ્યાં પ્રપિતામહઃ ॥ ૬ ॥**

**ગન્ધવસ્તુષુ તદ્દેહં^૧ નિધાય મુનિસત્તમા: ।
સમાપે સત્રયાગોઽથ દેવાનૂચુ: સમાગતાન् ॥ ૭ ॥**

**રાજો જીવતુ દેહોઽયં પ્રસન્ના: પ્રભવો યદિ ।
તથેત્યુક્તે નિમિ: પ્રાહ મા ભૂન્મે દેહબન્ધનમ् ॥ ૮ ॥**

**યસ્ય યોગં ન વાભજન્તિ વિયોગભયકાતરા: ।
ભજન્તિ ચરણાભ્રોજં મુનયો હરિમેધસ: ॥ ૯ ॥**

**દેહં નાવરુણતોર્હ દુઃખશોકભયાવહમ्^૨ ।
સર્વત્રાસ્ય યતો મૃત્યુમર્ત્યાનામુદકે યથા ॥ ૧૦ ॥**

શ્રીશુકદેવજીએ કહું – પરીક્ષિત! ઈક્ષવાકુના પુત્ર નિમિ હતા. તેમણે પજો આરંભીને મહર્ષિ વસિષ્ઠજીનું પજના ઋત્યિજ (આચાર્ય) તરીકે વરણ કર્યું. વસિષ્ઠજીએ કહું કે, ‘રાજન! ઈને પોતાના પજ માટે મારું પહેલેથી જ વરણ કર્યું છે ॥ ૧ ॥’ તેમનો પજ પૂરો કરીને હું તમારી પાસે આવીશ. ત્યાં સુધી તમે મારી પ્રતીક્ષા કરજો.’ આ વાત સાંભળીને નિમિરાજા કાંઈ બોલ્યા નહિ અને વસિષ્ઠજી ઈન્દ્રનો પજ કરાવવા ચાલ્યા ગયા. ॥ ૨ ॥ /વિચારશીલ નિમિએ એવું વિચારીને કે જીવન તો ક્ષણબંગુર છે, વિલંબ કરવો ઉચ્ચિત ન માન્યું અને પજનો પ્રારંભ કરી દીધો. જ્યાં સુધી ગુરુ વસિષ્ઠ આવી ન જાય ત્યાં સુધીના સમય માટે તેમણે બીજા બ્રાહ્મણનું ઋત્યિજ તરીકે વરણ કરી લીધું. ॥ ૩ ॥ ગુરુ વસિષ્ઠજી જ્યારે ઈન્દ્રનો પજ સંપન્ન કરાવીને પાછા આવ્યા ત્યારે તેમણે જોયું કે તેમના શિષ્ય નિમિએ તો તેમની વાત ન માનીને પજ પ્રારંભ કરી દીધો છે. ત્યારે તેમણે શાપ આપો, ‘નિમિને પોતાની વિચારશીલતા અને પંડિતાઈનું બહુ અલિમાન છે, તેથી તેનું શરીર નાશ થઈ જાય.’ ॥ ૪ ॥ નિમિની દાઢિએ વસિષ્ઠજીનો આ શાપ ધર્મને અનુકૂળ નહિ, બલકે પ્રતિકૂળ હતો. તેથી તેમણે પજ શાપ આપી દીધો કે, ‘તમે લોભવશ પોતાના ધર્મનો આદર નથી કર્યો, તેથી તમારું શરીર પજ નાશ થઈ જાય.’ ॥ ૫ ॥ આવું કહીને આત્મવિદ્યામાં નિપુણ નિમિએ પોતાના શરીરનો ત્યાગ કરી દીધો. પરીક્ષિત! આ બાજુ અમારા વૃદ્ધ પ્રપિતામહ વસિષ્ઠજીએ પજ પોતાના શરીરનો ત્યાગ કરીને મિત્રાવરુણને ત્યાં ઉર્વશીના ગર્ભથી જન્મ લીધો. ॥ ૬ ॥ રાજા નિમિના પજમાં આવેલા શ્રેષ્ઠ મુનિઓએ રાજાના શરીરને સુંગાધિત પદાર્થોમાં મૂડી દીધું. જ્યારે પજસત્રની સમાપ્તિ થઈ અને દેવતાઓ ત્યાં આવ્યા ત્યારે પજ કરાવી રહેલા બ્રાહ્મણોએ દેવતાઓને પ્રાર્થના કરી. ॥ ૭ ॥ ‘મહાનુભાવો! આપલોકો સમર્થ છો. જો તમે પ્રસન્ન હોતો રાજા નિમિનું આ શરીર જીવતું થઈ જાય.’ દેવતાઓએ કહું, ‘એવું જ થાઓ.’ તે સમયે નિમિએ કહું, ‘મારે દેહનું બંધન ન જોઈએ.’ ॥ ૮ ॥ વિચારશીલ મુનિઓ પોતાની બુદ્ધિને લગ્નવાનમાં જ જોડી દે છે અને તેમનાં જ ચરણકમળોની બક્કિતી કરે છે. એક ને એક દિવસ આ શરીર અવશ્ય છૂટી જશે – આવા જયથી જીત (ગ્રસ્ત) હોવાના લીધે તેઓ આ શરીરનો સંયોગ કર્યારેય ઈચ્છતા નથી; તેઓ તો મુક્ત થવા જ ઈચ્છે છે. ॥ ૯ ॥ તેથી હું હવે દુઃખ શોક અને બયનું મૂળ કારણ એવા આ શરીરને ધારણ કરવા ઈચ્છતો નથી. જેમ જળમાં રહેતી માછલી માટે

૧. તં દેહ. ૨. ઠબ્યાશ્વયાત્.

देवा जियुः

विदेह उद्यतां कामं लोचनेषु शरीरिणाम् ।
उन्मेषणनिमेषाभ्यां लक्षितोऽध्यात्मसंस्थितः ॥ ११ ॥

अराजकभयं नृषां मन्यमाना महर्घयः ।
देहं ममन्युः स्म निमेः कुमारः समजायत ॥ १२ ॥

जन्मना जनकः सोऽभूद् वैदेहस्तु विदेहजः ।
भिथिलो मथनाजगतो भिथिलायेन निर्मिता ॥ १३ ॥

तस्माद्ब्रह्मसुस्तस्य पुत्रोऽभूतन्तिवर्धनः ।
ततः सुकेतुस्तस्यापि देवरातो^१ महीपते ॥ १४ ॥

तस्माद्ब्रह्मद्रथस्तस्य महावीर्यः सुधृतिता ।
सुधृतेर्धृष्टकेतुर्व उर्धशोऽथ मरुस्ततः ॥ १५ ॥

मरोः^२ प्रतीपक्षस्तस्माजगतः कृतिरथो^३ यतः ।
देवमीढस्तस्य सुतो विश्रुतोऽथ^४ महाधृतिः ॥ १६ ॥

^५ कृतिरातस्तस्तस्मान्महारोमाथ तत्सुतः ।
स्वर्णरोमा सुतस्तस्य^६ क्षस्वरोमा व्यजायत ॥ १७ ॥

ततः^७ सीरध्वजो जशे पशार्थं कर्पतो महीम् ।
सीता सीराग्रतो जाता तस्मात्सीरध्वजः स्मृतः ॥ १८ ॥

कुशध्वजस्तस्य पुत्रस्ततो धर्मध्वजो नृपः ।
धर्मध्वजस्य हौ पुत्रो कृतध्वजमितध्वजो ॥ १९ ॥

कृतध्वजतेशिध्वजः खाण्डिक्यस्तु भितध्वजत् ।
कृतध्वजसुतो राजग्रामविद्याविशारदः ॥ २० ॥

सर्वत्र मृत्युं छे, तेम आ शरीर माटे पड़ा सर्वत्र मृत्युं ज मृत्युं छे ॥ १० ॥

देवताओं ए कहुं — ‘मुनिओ! राजा निमि शरीर विना ज प्राणीओनां नेत्रोमां पोतानी छृच्छा प्रमाणो निवास करे. तेओ त्यां रहीने सूक्ष्म शरीर द्वारा भगवाननुं चितन करता रहे. आंखनां पोपचां उधडे अने बंध थाय औनाथी राजा निमिना अस्तित्वनी अबर पड़े. ॥ ११ ॥ त्यार पछी महर्घिओं एवो विचार करीने के, ‘राजा न रहेवाथी लोडोमां अराजकता इलाई जशे’ निमिना शरीरनुं भंथन कर्यु. ते भंथनथी एक कुमार उत्पन्न थयो. ॥ १२ ॥ जन्म लेवाना कारणो तेनु नाम जनक पड़ु. विदेहथी उत्पन्न थवाना कारणो ‘वैदेह’ अने भंथनथी उत्पन्न थवाना कारणो ते ज बाणकनुं नाम ‘भिथिल’ थयु. तेहो ज भिथिलापुरी वसावी. ॥ १३ ॥

परीक्षित! जनकनो उदावसु, तेनो नन्दिवर्धन, नन्दिवर्धननो सुकेतु, तेनो देवरात, देवरातनो बृहद्रथ, बृहद्रथनो महावीर्य, महावीर्यनो सुधृति, सुधृतिनो धृष्टकेतु, धृष्टकेतुनो उर्धश अने तेनो मरु नामनो पुत्र थयो. ॥ १४-१५ ॥ मरुनो प्रतीपक, प्रतीपकनो कृतिरथ, कृतिरथथी देवमीढ, देवमीढथी विश्रुत अने विश्रुतथी महाधृतिनो जन्म थयो. ॥ १६ ॥ महाधृतिनो कृतिरात, कृतिरातनो महारोमा, महारोमानो स्वर्णरोमा अने स्वर्णरोमानो पुत्र महाराज सीरध्वज हता. तेओ जपारे पक्ष माटे पृथ्वी ऐडी रखा हता त्यारे तेमना सीर (हण)ना अग्रभागथी सीताज्ञ उत्पन्न थयां. आ कारणो ज तेमनुं नाम ‘सीरध्वज’ पड़ु. ॥ १८ ॥ सीरध्वजना कुशध्वज, कुशध्वजना धर्मध्वज अने धर्मध्वजने बे पुत्रो थया. कृतध्वज अने भितध्वज. ॥ १९ ॥ कृतध्वजना केशिध्वज अने भितध्वजना खाण्डिक्य थया. परीक्षित! केशिध्वज आत्मविद्यामां बहु प्रवीक्षा हता. ॥ २० ॥

१. नृपो । २. प्रतीपक्षतः । ३. कृतः । ४. विश्रनाथो भरुकृतिः । ५. विश्रतस्तस्तस्तः । ६. तस्मात् । ७. सीरध्वजततो राजन् पशार्थं ।

ખાણિકય: કર્મતાવશો ભીત: કેશિધ્વજીદ્રુતઃ ।
ભાનુમાંસ્તસ્ય પુત્રોડભૂચ્છતદ્યુમનસ્તુતસુતઃ ॥ ૨૧ ॥

શુચિસ્તાનયસ્તસ્માત્સનદ્વાજસતોડભવત् ।
ઉધ્વકેતુ: સનદ્વાજાદજોડથ પુરુજિત્સુતઃ ॥ ૨૨ ॥

અરિષ્ટનેમિસ્તસ્યાપિ^૧ શ્રુતાયુસ્તસુપાર્શ્વક: ।
તત્શિત્રરથો યસ્ય ક્ષેમધિર્મધિલાધિપ: ॥ ૨૩ ॥

તસ્માત્સમરથસ્તસ્ય સુતઃ સત્યરથસ્તતઃ ।
આસીદ્દુપગુરુસત્સમાદુપગુમોડજિનસમ્મવઃ^૨ ॥ ૨૪ ॥

વસ્વનન્તોડથ તત્પુત્રો યુયુધો યત્સુભાષણા: ।
શ્રુતસતતો જ્યોતસ્માદવિજ્યોડસ્માદતઃસુતઃ ॥ ૨૫ ॥

શુનકસત્તસુતો જણે વીતહબ્યો^૩ ધૃતિસતતઃ ।
બહુલાશ્ચો^૪ ધૃતેસ્તસ્ય કૃતિરસ્ય મહાવશી ॥ ૨૬ ॥

એતે વૈ મૈથિલા રાજશાત્મવિદ્યાવિશારદા: ।
યોગેશ્વરપ્રસાદેન દુદ્દેર્મુક્તા ગૃહેષ્યપિ ॥ ૨૭ ॥

ખાણિકય કર્મકાંડના મર્મશ હતા. તેઓ કેશિધ્વજીથી બયબીત થઈને ભાગી ગયા. કેશિધ્વજનો પુત્ર ભાનુમાન અને ભાનુમાનનો પુત્ર શતદ્યુમન હતો. ॥ ૨૧ ॥ શતદ્યુમનથી શુચિ, શુચિથી સનદ્વાજ, સનદ્વાજથી ઉધ્વકેતુ, ઉધ્વકેતુથી અજ, અજથી પુરુજિત, પુરુજિતથી અરિષ્ટનેમિ, અરિષ્ટનેમિથી શ્રુતાયુ, શ્રુતાયુથી સુપાર્શ્વક, સુપાર્શ્વકથી ચિત્રરથ અને ચિત્રરથથી મિથિલાપતિ ક્ષેમધિનો જન્મ થયો. ॥ ૨૨-૨૩ ॥ ક્ષેમધિયી સમરથ, સમરથથી સત્યરથ, સત્યરથથી ઉપગુરુ અને ઉપગુરુથી ઉપગુપ્ત નામનો પુત્ર થયો. આ ઉપગુપ્ત અજિનો અંશ હતો. ॥ ૨૪ ॥ ઉપગુપ્તનો વસ્વનન્ત, વસ્વનન્તનો યુયુધ, યુયુધનો સુભાષણ, સુભાષણનો શ્રુત, શ્રુતનો જય, જયનો વિજય અને વિજયનો ઋત નામનો પુત્ર થયો. ॥ ૨૫ ॥ ઋતનો શુનક, શુનકનો વીતહબ્ય, વીતહબ્યનો ધૃતિ, ધૃતિનો બહુલાશ્ચ, બહુલાશ્ચનો કૃતિ અને કૃતિનો પુત્ર થયો મહાવશી. ॥ ૨૬ ॥

પરીક્ષિત! આ મિથિલના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા બધા રાજાઓ ‘મૈથિલ’ કહેવાય છે. આ બધા જ આત્મજ્ઞાની અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેવા છતાં પણ સુખ-દુઃખ વગેરે હંદોથી મુક્ત હતા. કેમ ન હોય, યાજીવલ્લય જેવા મોટા-મોટા યોગેશ્વરોની તેમના પર મહાન કૂપા હતી. ॥ ૨૭ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્ભગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં નવમસ્કન્યે નિમિવંશાનુવર્ણાનં^૫ નામ ત્રયોડશોડધ્યાય: ॥ ૧૭ ॥
નવમા સ્ક્રિપ્તાંતર્ગત નિમિવંશાનુવર્ણાન નામનો તેરમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

૧૦

ચોદમો અદ્યાય

ચંદ્રવંશનું વર્ણિન

શ્રીશુક ઉવાચ

અથાત: શ્રુતાં રાજનુવંશ: સોમસ્ય પાવન: ।
યस્મિનૈલાદયો ભૂપા: કીર્તયાંતે પુષ્પકીર્તય: ॥ ૧ ॥

શ્રીશુકદેવજીએ કહ્યું – પરીક્ષિત! હવે હું તમને ચંદ્રમાના પવિત્ર વંશનું વર્ણિન સંભળાવું છું. આ વંશમાં પુરુરવા વગેરે મોટા-મોટા પવિત્રકીર્તિ રાજાઓનું પશગાન કરવામાં આવે છે. ॥ ૧ ॥

૧. ઋષાભૂત. ૨. ઊપગુરુસ્ત્વાનં. ૩. વીતહબ્યો. ૪. બહુલાશ્ચો. ૫. જનકવંશસ્ત્રયોં.

सहस्रिरसः पुंसो नाभिकृदसरोरुहात् ।
आतस्यासीत्सुतो धातुरन्त्रिः पितृसभो गुणैः ॥ २ ॥

तस्य हेऽभ्योऽभवत्पुत्रः सोमोऽभूतमयः किल ।
विप्रौषध्युग्माणां ब्रह्मणा कल्पितः पतिः ॥ ३ ॥

सोऽयज्ञद् राजसूयेन विजित्य भुवनत्रयम् ।
पत्नीं बृहस्पतेर्दर्पातारां नामाहरद् ब्रह्मात् ॥ ४ ॥

यदा स देवगुरुणा याचितोऽभीक्षणो भद्रात् ।
नात्यज्ञत् तर्क्षते जशे सुरदानवविग्रहः ॥ ५ ॥

शुको बृहस्पतेर्द्वादग्रहीत्^१ सासुरोदुपम् ।
हरो गुरुसुतं स्नेहात्सर्वभूतगण्णावृतः ॥ ६ ॥

सर्वदेवगणोपेतो महेन्द्रो गुरुमन्वयात् ।
सुरासुरविनाशोऽभूत्समरस्तारकमयः ॥ ७ ॥

निवेदितोऽथाजिरसा सोमं निर्भत्स्य विश्वकृत्^२ ।
तारां स्वभर्ते प्रायच्छदन्तर्वलीमवैत्यतिः ॥ ८ ॥

त्यज त्यजाशु दुष्प्रशे भत्केत्रादाहितं परैः ।
नाहं त्वां भस्मसात्कुर्यां खियं सान्तानिकः सति ॥ ९ ॥

तत्याज ग्रीडिता तारा कुमारं कनकप्रभम् ।
स्पृहामाजिरसश्चेदे कुमारे सोम एव च ॥ १० ॥

ममायं न तवेत्युच्यैस्तस्मिन् विवदमानयोः ।
प्रश्नुर्ज्ञापयो देवा नैवोये ग्रीडिता तु सा ॥ ११ ॥

कुमारो मातरं प्राप्तु कुपितोऽलीकलज्जया ।
किं न वोयस्यसहृते आत्मावदं वदाशु मे ॥ १२ ॥

१ उज्जरो भस्तकवाणा विराट पुरुष नारायणाना नाभि-
सरोवरना कमणमांथी ब्रह्माण्ड उत्पन्न थया ब्रह्माण्डना पुत्र
थया अन्त्रि. तेऽपो पोताना गुणोने कारणे ब्रह्माण्ड जेवा ४
हता ॥ २ ॥ ते ४ अन्त्रिना नेत्रोमांथी अभूतमय चन्द्रमानो
जन्म थयो. ब्रह्माण्डमे चन्द्रमाने भ्रामणो, औषधिओ अने
नक्षत्रोना अविपत्ति बनाय्या ॥ ३ ॥ तेमणे त्रिशो लोक उपर
विजय प्राप्त कर्यां अने राजसूय पक्ष कर्या. तेथी तेमनु अभिमान
वधी गयुं अने तेमणे बणपूर्वक बृहस्पतिज्ञानां पत्नी तारानुं
हरक्ष कर्युं ॥ ४ ॥ देवगुरु बृहस्पतिज्ञमे पोतानां पत्नीने
पाणां आपी देवा माटे तेमनी पासे वारंवार याचना करी, परंतु
तेऽपो एटला मदान्य थई गया हता के तेमणे कोई रीते
बृहस्पतिज्ञानां पत्नीने पाणां न आप्यां. आना कारणे देवता
अने दानवो वच्ये धोर संग्राम थयो ॥ ५ ॥ शुकाचार्यज्ञमे
बृहस्पतिज्ञ परना देखने कारणे असुरो सहित चन्द्रमानो पक्ष
लीधो अने महादेवज्ञमे स्नेहवश समस्त भूतगङ्गो साथे
पोताना विद्यागुरु अंगिराज्ञना पुत्र बृहस्पतिज्ञनो पक्ष
लीधो ॥ ६ ॥ देवराज ईर्जने पक्ष सद्गुरु देवताओ साथे पोताना
गुरु बृहस्पतिनो ४ पक्ष लीधो. आ प्रमाणे तारा
(बृहस्पतिज्ञना पत्नी) ना निमित्तयो देवताओ अने असुरोनो
संहार करनारो धोर संग्राम थयो ॥ ७ ॥

त्यारपछी अंगिरा ऋषिमे ब्रह्माण्ड पासे जीर्णने आ पुरु
शेकवानी प्रार्थना करी. आथी ब्रह्माण्डमे चन्द्रमाने बहु
धमङ्गव्या फटकार्या त्यारे ताराने तेनां पति बृहस्पतिज्ञने चोपी
दीधां. ज्यारे बृहस्पतिज्ञने ए खबर पडी के तारा तो गर्भवती
छे, त्यारे तेमणे कह्युं - ॥ ८ ॥ 'हुष्ट ज्ञी! परपुरुषना स्वापेला
गर्भने तारे मारा क्षेत्रमांथी जलदी छोडी देवो जोईअे, तेनो तुरत
त्याग करी हे. उरीशा नहीं, हुं तने शाप आपीने भस्म करतो
नथी, कारण के एक तो तुं लीछे अने बीजुं, मने पक्ष संताननी
क्रामना छे. देवी छोवाने कारणे तुं निर्दोष पक्ष छे.' ॥ ९ ॥
पोताना पतिनी वात सांभर्णीने तारा अत्यंत लज्जित थई.
तेणे सुवर्णना जेवी क्रन्तिवाणो एक बाणक पोताना गर्भथी
अलग करी दीधो. ते बाणकने जोईने चन्द्रमा अने बृहस्पति
- बन्ने मोहित थई गया अने बन्ने तेने प्राप्त करवानी
ईक्षणा धराववा लाभ्या ॥ १० ॥ हवे तेऽपो एक-बीजा साथे
उच्यस्वरे विवाद करवा लाभ्या के, 'आ पुत्र मारो गनाय
छे, मने मणवो जोईअे, तमने न मणे.' त्यारे ऋषिओ अने
देवताओ ताराने पूछ्युक्ते 'आ कोनो पुत्र छे?' परंतु लज्जावश
ताराएं कोई उत्तर न आप्यो ॥ ११ ॥ बाणके पोतानी
भातानी जूठी लज्जाथी कोपित थईने कह्युं - 'अरे, तुं कहेती
केम नथी? तुं तारुं कुकर्म मने जलदी भतावी हे.' ॥ १२ ॥

બ્રહ્માતાં^૧ રહ આહૃય સમપ્રાકીચ્ચ સાન્વયન् ।
સોમસ્યેત્યાહ શનકૈઃ સોમસ્તાં તાવદગ્રહીત ॥ ૧૩ ॥

તસ્યાત્મયોનિરકૃત બુધ ઈત્યભિધાં નૃપ ।
બુદ્ધયા ગમ્ભીરયા યેન પુત્રેણાપોહુરાષમુદમ् ॥ ૧૪ ॥

તત: પુરુષા જજો ઈલાયાં ય ઉદાહતઃ ।
તસ્ય ઉપગુણૌદાર્થશીલદવિષાવિકમાન् ॥ ૧૫ ॥

શ્રુત્વોર્વશીન્દ્રભવને ગીયમાનાન् સુરર્ષિણા ।
તદન્તિકમુપેયાય દેવી સ્મરશરાઈતા ॥ ૧૬ ॥

મિત્રાવરુણાયો: શાપાદાપના નરલોકતામ् ।
નિશમ્ય^૨ પુરુષશ્રોષ્ઠ કન્દર્પમિવ રૂપિણામ् ।
ધૂતિં વિષભ્ય લલના ઉપતસ્થે તદન્તિકે ॥ ૧૭ ॥

સ તાં વિલોક્ય નૃપતિહર્ષેણોત્કુલલોચનઃ ।
ઉવાચ શલક્ષણાયા વાચા દેવીં હષ્ટતનૂરૂહઃ ॥ ૧૮ ॥

રાજોવાચ

સ્વાગતં તે વરારોહે આસ્યતાં કરવામ કિમ् ।
સંરમસ્વ મયા સાકુ^૩ રતિનો શાશ્વતી: સમા: ॥ ૧૯ ॥

ઉર્વશ્યવાચ

કસ્યાસ્તવયિન સજ્જેત મનો દિષ્ટિશ સુન્દર ।
યદજ્ઞાન્તરમાસાધ્ય ચ્યવતે હ રિરંસયા ॥ ૨૦ ॥

એતાવુરણકૌ રાજન્યાસૌ રક્ષસ્વ માનદ ।
સંરસ્યે ભવતા^૪ સાકુ શલાધ્ય: શ્રીણાં વર: સમૃતઃ ॥ ૨૧ ॥

તે વખતે બ્રહ્માજીએ તારાને એકાંતમાં બોલાવીને ઘણું-
ઘણું સમજાવીને પૂછ્યું. ત્યારે તારાએ કહ્યું - 'ચન્દ્રમાનો.'
તેથી ચન્દ્રમાએ તે બાળકને લઈ લીધો. ॥ ૧૩ ॥ પરીક્ષિત!
બ્રહ્માજીએ તે બાળકનું નામ 'બુધ' રાખ્યું, કેમકે તેની બુદ્ધિ
બહુ, જ ગંભીર હતી. આવો પુત્ર મળી જવાથી ચંદ્રમાને
ખૂબ આનંદ થયો. ॥ ૧૪ ॥

પરીક્ષિત! બુધ દ્વારા ઈલાના ગર્ભથી પુરુષવાનો જન્મ
થયો એ વાત હું તમને પહેલાં કહી ચૂક્યો છું. એક વાર
ચન્દ્રની સભામાં દેવર્ષિ નારદજી પુરુષવાના રૂપ, ગુણ,
ઉદ્ધારતા, શીલ-સ્વભાવ, ધન-સંપત્તિ અને પરાક્રમનું ગાન
કરી રહ્યા હતા. તે સાંભળીને ઉર્વશીના મનમાં કામભાવનો
ઉદ્ય થઈ ગયો. અને તેનાથી પીડિતું થઈને તે દેવાંગના
પુરુષવા પાસે ચાલી આવી. ॥ ૧૫-૧૬ ॥ જોકે ઉર્વશીને
મિત્રાવરુણના શાપથી જ મૃત્યુલોકમાં આવવું પડ્યું હતું
/ હતાં પુરુષશિરોમણિ પુરુષવા સાક્ષાત કામદેવની જ મૂર્તિ
જેવા સુંદર છે - આ સાંભળીને સુર-સુંદરી ઉર્વશીએ ધૈર્ય
ધારણ કર્યું અને તે તેમની પાસે ચાલી આવી. ॥ ૧૭ ॥
દેવાંગના ઉર્વશીને જોઈને પુરુષવાનાં નેત્રો હર્ષથી ખીલી
ઓક્યાં. તેમના શરીરમાં રોમાંચ થઈ ગયો. તેમણે અત્યંત
મધુરવાહીથી કહ્યું - ॥ ૧૮ ॥

રાજા પુરુષવાએ કહ્યું - સુંદરી! તારું સ્વાગત છે.
બેસ, હું તારી શું સેવા કરું? તું મારી સાથે વિહાર કર
અને આપણા બન્નેનો આ વિહાર અનંતકાળ સુધી ચાલતો
રહે. ॥ ૧૯ ॥

ઉર્વશીએ કહ્યું - 'રાજન! તમે સૌંદર્યની મૂર્તિ જેવા
છો. ભલા, એવી કોણ કામિની છે, જેની દર્શિ અને મન
તમારામાં આસક્ત ન થઈ જાય? કેમકે તમારી પાસે
આવીને મારું મન તમારી સાથે વિલાસની ઈચ્છાથી પોતાનું
ધૈર્ય ખોઈ બેહું છે. ॥ ૨૦ ॥ રાજન! જે પુરુષ ઉપગુણ
વગેરેથી પ્રશંસનીય હોય છે, તે જ જીઓને પસંદ હોય
છે. તેથી હું તમારી સાથે અવશ્ય વિહાર કરીશ. પરંતુ
મારા પ્રિય મહારાજ! મારી એક શરત છે. હું તમને
અનામતના ઉપમાં ઘેટાનાં બે બચ્ચાં સોધું છું. તમે તેની
રક્ષા કરજો. ॥ ૨૧ ॥

૧. તારાં સમાહૃય । ૨. નિશમ્ય । ૩. સાદ્દુ સુરતિ: શામ । ૪. જા શશકુલાધ્ય:

धृतं मे वीर भक्षयं स्यानेके ताऽन्यत्र मैथुनात् ।
विवाससं तत्^१ तथेति प्रतिपेदे महामनः ॥ २२ ॥

अहो रूपमहो भावो नरलोकविमोहनम् ।
को न सेवेत मनुजो देवीं त्वां स्वयमागताम् ॥ २३ ॥

तथा स पुरुषश्रेष्ठो रमयन्त्या यथार्हतः ।
रेमे सुरविहारेषु कामं चैत्ररथादिषु ॥ २४ ॥

रममाणस्तया देव्या पद्मकिञ्जलिगन्धया ।
तन्मुखामोदमुषितो मुमुदेकहर्गणान् बहून् ॥ २५ ॥

अपश्यतुर्वशीमिन्द्रो गन्धर्वान् समयोदयत् ।
उर्वशीरहितं मह्यमास्थानं नातिशोभते ॥ २६ ॥

ते उपेत्य महाराते तमसि प्रत्युपस्थिते ।
उर्वश्या उरष्णौ जहुन्यस्तौ राजनि जायया ॥ २७ ॥

निशम्याकन्दितं देवी पुत्रयोर्नीयमानयोः ।
हतास्म्यहं कुनाथेन नपुंसा वीरमानिना ॥ २८ ॥

यद्विश्रम्भादहं नस्या हतापत्या च दस्युभिः ।
यः शेते निशि सन्त्रस्तो यथा नारी हिवा पुमान् ॥ २९ ॥

ईति वाक्सायडैर्विद्धः प्रतोलैरिव कुञ्जरः ।
निशि निलिंशमादाय विवलोऽन्यद्रवद् रुधा ॥ ३० ॥

ते विसृज्यो रष्णौ तत्र व्यद्योतन्त स्मविद्युतः^२ ।
आदाय मेषावायान्तं न न मैक्षत सा पतिम् ॥ ३१ ॥

ऐलोडपि शयने जायामपश्यन् विमना ईव ।
तन्यितो विक्लबः^३ शोचन् बलामोन्मतावन्महीम् ॥ ३२ ॥

वीरशिरोभाषिणा हुं भात्र धीनो ज आहार करीश अने
सहवास सिवाय बीजा कोई पश्चा समये हुं तमने वस्त्रथी
विलूषित ज जोईश । परम मनस्वी पुरुरवाए 'बहु सारं' ऐम
कही तेनी शरत स्वीकारी लीधी ॥ २२ ॥ अने करी उर्वशीए
कहुं, 'तमारं आ सोदर्य अद्भुत छे ।' पुरुरवाए कहुं - 'देवी !
तमारो भाव अलौटिक छे, ए तो समस्त मानवस्तु ऐने मोहित
करनारो छे. अने हे देवी ! कृपा करीने तमे स्वयं अहो आव्या
छे. पष्ठी, ऐवो कोषा मनुष्य छे जे तमने न स्वीकारे ? ॥ २३ ॥

। परीक्षित ! त्यारे उर्वशी कामशास्त्र प्रभाष्णे पुरुषश्रेष्ठ
पुरुरवा साथे विहार करवा लागी. ए बन्ने देवताओनां
विहार-स्थानो चैत्ररथ, नन्दनवन वगेरे उपवनोमां स्वशजन्द
विहार करवा लाग्यां ॥ २४ ॥ देवी उर्वशीना अंगमांथी
कुम्ह-केसर जेवी सुगंध नीकलती हती. तेनी साथे राजा
पुरुरवाए घण्टा वर्षा सुधी आनन्द-विहार कर्या. तेओ उर्वशीनुं
सुवासित मुख जोईने पोतानी सूध-बूध खोई बोढा
हता ॥ २५ ॥ अहो स्वर्गमां ज्यारे इन्द्रजे उर्वशीने जोई
नहीं त्यारे तेने लाववा माटे इन्द्रजे गन्धर्वोने मोकल्या अने
कहुं - 'उर्वशी विना मने आ स्वर्गनो सभामंडप नीरस लागे
छे.' ॥ २६ ॥ ते गन्धर्वो मध्यरात्रिना घोर अंधकारमां त्यां
गया अने राजानी पासे अनामत तरीके राखेलां बे घेटां
योरीने लागी गया ॥ २७ ॥ उर्वशीजे ज्यारे गन्धर्वो द्वारा
लई जवातां पोताना पुत्र जेवा प्रिय बे घेटांओनी बै-बै
सांभणी त्यारे ते बोली उठी के, 'अरे, आ कायरने भारी स्वामी
बनावीने हुं भराई गई. आ नपुंसक पोताने मोटो वीर माने
छे. आ मारां घेटांने पश्चा न भवावी शक्यो ॥ २८ ॥ आना
पर विश्वास मूकवाने लीधे लुटाराओ भारा भव्याने लूटीने लई
जई रक्षा छे. हुं तो भरी गई. जुओ तो भरा ! आ हिवसे तो
पुरुष जेवो छे परंतु रात्रिना समये ऊओनी जेम इरपोक
थईने सूर्झी रहे छे.' ॥ २९ ॥ परीक्षित ! जेम हाथीने कोई
अंकुशथी लीधी नाए ते ज रीते उर्वशीजे तेनां वाज्बाष्टोथी
राजाने लीधी नाष्यो. राजा पुरुरवाने अत्यंत कोध आव्यो अने
हाथमां तलवार लईने जे अवस्थामां सूता हता ते ज
अवस्थामां तेओ ते तरफ ढोडी गया ॥ ३० ॥ गन्धर्वों अे
राजाने आवता जोईने ते घेटांओने तो त्यां ढोडी दीधां अने
स्वयं वीजणीनी जेम प्रकाश पाथरवा लाग्या. ज्यारे राजा
पुरुरवा घेटांने लईने पाछा आव्या त्यारे उर्वशीजे ते प्रकाशमां
राजाने वस्त्राभूषणा पारका कर्या विनानी अवस्थामां जोई
लीधा. (बस, ते तुरत ज तेमने ढोडीने चाली गई.) ॥ ३१ ॥

॥ परीक्षित ! राजा पुरुरवाए ज्यारे पोताना शयनमंडमां
पोतानी प्रियतमा उर्वशीने जोई नहीं तो तेओ उदास थई
गया. तेमनुं चित उर्वशीमां ज रहेलुं छतुं. तेओ उर्वशी माटे
शोकमन थई गया अने उन्मत्तनी जेम पृथ्वी पर आम-तेम

१. तथा वेति । २. विक्षताः । ३. विक्लबः ।

સતાં વીક્ષ્ય કુરુક્ષેત્રે સરસ્વત્યાં ચ તત્સભીઃ ।
પત્રચ પ્રહષ્ટવદનાઃ પ્રાહ સૂક્તં પુરુરવાઃ ॥ ૩૩ ॥

અહો જાયે તિષ્ઠ તિષ્ઠ ઘોરે ન ત્યક્તુમર્હસિ ।
માં ત્વમધ્યાપ્યનિર્વત્ય વચાંસિ કૃષાવાવહૈ ॥ ૩૪ ॥

સુદેહોડયં પતત્યત્ર દેવિ દૂરં હતસ્ત્વયા^૧ ।
ખાદ્યાયેનં વૃકાગૃપ્રાસ્તત્ત્રસાદસ્ય નાસ્પદમ् ॥ ૩૫ ॥

ઉર્વશ્યવાચ

મામૃથાઃ પુરુષોડસિત્વં માસ્મત્વાડદ્યુર્વકાઈમે ।
કવાપિ સાધ્યં ન વૈ ઋણાં વૃકાણાં હદ્યં યથા ॥ ૩૬ ॥

ખિયો હ્યકરુણાઃ કૂરા દુર્મર્ધા:^૨ પ્રિયસાહસાઃ ।
ધાન્યલ્પાર્થેઽપિ વિશ્રબ્ધં પતિં ભ્રાતરમઘુત ॥ ૩૭ ॥

વિધાયાલીકવિશ્રભમણેષુ ત્યક્તસૌહદાઃ ।
નવં નવમભીષન્યઃ પુંશ્રલ્યઃ સ્વૈરવૃત્તયઃ ॥ ૩૮ ॥

સંવત્સરાન્તે હિ ભવાનેકરાત્રં મયેશ્વર ।
વત્સ્યત્યપત્યાનિચતે ભવિષ્યન્યપરાણિભોઃ ॥ ૩૯ ॥

અન્તર્વાત્નીમુપાલક્ષ્ય દેવીં સ પ્રય્યૌ પુરમ્ ।
પુનસ્તત્ર ગતોડદાન્તે ઉર્વશીં વીરમાતરમ્ ॥ ૪૦ ॥

ઉપલભ્ય મુદ્દાયુક્તઃ સમુવાસ ત્યાનિશામ્ ।
અથૈનમુર્વશી પ્રાહ કૃપણાં વિરહાતુરમ્ ॥ ૪૧ ॥

ગન્ધર્વાનુપધાવેમાંસ્તુભ્યં દાસ્યનિતિ માભિતિ ।
તસ્ય સંસ્તુવતસ્તુષા અગ્નિસ્થાલીં દદુર્નૃપ ।
ઉર્વશીં મન્યમાનસાં સોડબુધ્યત ચરન્દ્વને ॥ ૪૨ ॥

ભટકવા લાગ્યા ॥ ૩૨ ॥ એક દિવસ કુરુક્ષેત્રમાં સરસ્વતી નદીના ડિનારે ઉર્વશી અને તેની પાંચ પ્રસાન્નવદના સભીઓને તેમજો જોઈ અને ખૂબ મધુર વાણીમાં કહ્યું— ॥ ૩૩ ॥ ‘પ્રિયા! કષાભર ઊભી રહે. એક વાર મારી વાત માની લે. નિષ્ઠર! હવે આજે તો મને સુખી કર્યા વિના જઈશ નહીં. આવ, આપણો બન્ને કંઈક વાતો તો કરી લઈએ. ॥ ૩૪ ॥ દેવી! હવે આ શરીર પર તારી કૃપાદિટ રહી નથી, તેથી તેને તે દૂર ફેરી દીધું છે. તેથી મારું આ સુંદર શરીર હવે અહીં જ ઢગલો થઈ જશે અને ગીધ-વરુઓ તેને ખાઈ જશે.’ ॥ ૩૫ ॥

ઉર્વશીએ કહ્યું — રાજન! તમે પુરુષ છો, આ પ્રમાણે મરશો નહિ. જુઓ, આ વરુઓ ખરેખર તમને ખાઈ ન જાય! કીઓ કોઈની મિત્ર હોતી નથી. કીઓનું હદ્ય અને વરુઓનું હદ્ય બિલકુલ એકસરખું હોય છે. ॥ ૩૬ ॥ કીઓ નિર્દ્ય હોય છે. કૂરતા તો તેમનામાં સ્વાભાવિક રીતે જ હોય છે. નાની સરખી વાતમાં ચિડાઈ જાય છે અને પોતાનાં સુખ માટે મોટાં-મોટાં સાહસનાં કામ કરી બેસે છે. થોડા સરખા સ્વાર્થ માટે વિશ્વાસ આપીને પોતાના પતિ અને ભાઈઓને મારી નાખે છે. ॥ ૩૭ ॥ એમના હદ્યમાં સુહદભાવ તો હોતો જ નથી. બલા-ભોળા લોકોને ખોટો-ખરો વિશ્વાસ આપીને રહેસી નાખે છે અને નવાનવા પુરુષોની લાલચમાં ફુલટા અને સ્વેચ્છાચારી બની જાય છે. ॥ ૩૮ ॥ રાજન! તમે ધીર્ય ધારણ કરો. તમે રાજેશ્વર છો. ગબરાઓ નહીં. દર વર્ષ એક રાત તમે મારી સાથે રહેશો, ત્યારે મારાથી બીજાં સંતાનો તમને પ્રાપ્ત થશે. ॥ ૩૯ ॥

રાજા પુરુરવાએ જોયું કે, ઉર્વશી ગર્ભવતી છે, તેથી તેઓ પોતાની રાજ્યાનીમાં પાછા વળ્યા. એક વર્ષ પછી પાછા ત્યાં ગયા. ત્યારે ઉર્વશી એક વીર પુત્રની માતા બની ચૂકી હતી. ॥ ૪૦ ॥ ઉર્વશીના મળવાથી પુરુરવાને બહુ આનંદ થયો અને એક રાત તેઓ તેની સાથે રહ્યા. પ્રાત:કાળમાં જ્યારે તેઓ વિધાય થવા લાગ્યા ત્યારે વિરહના દુઃખથી તેઓ અત્યંત રંક બની ગયા. ઉર્વશીએ તેમને કહ્યું— ॥ ૪૧ ॥ ‘તમે આ ગન્ધર્વાની સુતિ કરો, હિચે તો તેઓ તમારા હાથમાં મને સોંપી શકે છે. ત્યારે રાજાએ ગન્ધર્વાની સુતિ કરી. પરીક્ષિત! રાજા પુરુરવાની સુતિથી પ્રસાન્ન થઈને ગન્ધર્વાએ તેમને એક અગ્નિ-સ્થાલી એટલે કે અગ્નિ સ્થાપન કરવાનું પાત્ર આપ્યું. રાજા તેને જ ઉર્વશી સુમજ્યા, તેથી તેને હદ્ય સાથે લગાડીને એક વનથી બીજા વનમાં ધૂમવા લાગ્યા. ॥ ૪૨ ॥

૧. ત્વયા હત: ૨. દુર્મર્ધા: ૩. સ ઉવાસ।

स्थालीं न्यस्य वने गत्वा गृहानाध्यायतो निशि ।
त्रेतायां सम्प्रवृत्तायां मनसि त्रय्यवर्तत ॥ ४३ ॥

स्थालीस्थानं गतोऽश्वत्थं शभीगर्भं विलक्ष्य^१ सः ।
तेन हे अरणी कृत्वा उर्वशीलोककाम्यया ॥ ४४ ॥

उर्वशीं मन्त्रतो ध्यायत्रपरारणिमुत्तराम् ।
आत्मानमुभयोर्मध्ये यतत्रिजननं प्रभुः ॥ ४५ ॥

तस्य निर्मन्थनाऽज्ञातो ज्ञातवेदाविभावसुः ।
त्रया सविद्या राशा पुत्रत्वे कल्पितस्त्रिवृत् ॥ ४६ ॥

तेनायज्ञत यज्ञेशं^२ भगवन्तमधोक्षज्ञम् ।
उर्वशीलोकमन्विष्टन् सर्वदेवमयं हरिम् ॥ ४७ ॥

ऐक ऐव पुरा वेदः प्रणावः सर्ववाऽमयः ।
देवो नारायणो नान्य ऐकोऽनिर्वर्णो ऐव च ॥ ४८ ॥

पुरुरवस एवासीत्यौ त्रेतामुष्मे नृप ।
अजिना प्रज्या राजा लोकं गान्धर्वमेयिवान् ॥ ४९ ॥

ज्यारे तेमने भान आव्युत्यारे तेऽते स्थाली (पात्र) ने वनमां छोड़ीने पोताना नगरमां पाट्ठा आव्या अने राजिना समये उर्वशीनु ध्यान करता रहा. आ रीते ज्यारे त्रेतायुगनो प्रारंभ थ्यो, त्यारे तेमना हृष्यमां त्रष्णे वेद प्रगट थ्या. ॥ ४३ ॥ पछी तेऽते स्थान पर गया, ज्यां तेमधो अजिनपात्र छोड़ु छतु. हवे ते स्थान पर शभीवृक्षना गर्भमां एक पीपणानु वृक्ष उगी नीकछु छतु, तेने जोઈने तेमधो तेनाथी ऐ अरणी-काष्ठ बनाव्यां. पछी तेमधो उर्वशीलोकनी कामनाथी नीचेना अरणीने उर्वशी अने उपरना अरणीने पुरुरवा अने वच्चेना काष्ठने पुत्रत्वे वित्तन करता रहीने अजिन प्रज्ञज्ञवलित करनारा भंत्रोथी मंथन कर्यु. ॥ ४४-४५ ॥ तेमना मंथनथी 'ज्ञातवेदा' नामनो अजिन प्रगट थ्यो. राजा पुरुरवाअे अजिनदेवताने त्रयीविद्या द्वारा आप्तवनीय, गार्हपत्य अने दक्षिणाजिन—आ त्रष्णा भागमां विभक्त करीने पुत्रत्वे स्वीकार करी लीथो. ॥ ४६ ॥ पछी उर्वशीलोकनी ईच्छाथी पुरुरवाअे ते त्रष्णे अजिनओ द्वारा सर्वदेवस्वरूप ईन्द्रियातीत अजिनपति भगवान् श्रीहरिनु यज्ञन कर्यु. ॥ ४७ ॥

परीक्षित! त्रेतायुग पहेलां सत्ययुगमां एकमात्र प्रणाव (उँकार) ज वेद हतो. बधा वेद-शास्त्रो तेना ज अंतर्भूत हतां. देवता एकमात्र नारायणा हता, बीजुं कोई न हतु. अजिन पश्च त्रष्णा नहीं, मात्र एक ज हतो अने वर्षा पश्च मात्र एक हंस ज हतो. ॥ ४८ ॥ परीक्षित! त्रेताना प्रारंभमां पुरुरवाथी ज वेदत्रयी अने अजिनत्रयीनो आविर्भाव थ्यो. राजा पुरुरवाअे अजिननो संतानत्वे स्वीकार करीने गंधर्वलोकनी प्राप्ति करी. ॥ ४९ ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां नवमस्कन्धे ऐलोपाख्याने^३ चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥
नवमा संक्ष-अंतर्गत ऐल-उपाख्यानमांनो योद्धो अध्याय समाप्त.

—★—

पंद्रमो अद्याय

ऋचीक, जमदग्नि अने परशुरामल्लनुं चरित्र

श्रीशुक्लै उवाच

ऐलस्य चोर्वशीगर्भात्प्रासादात्मजा नृप ।
आयुः श्रुतायुः सत्यायू रयोऽथ विजयो जयः ॥ १ ॥

श्रीशुक्लदेवल्लभे कहुं — परीक्षित! उर्वशीना गर्भथी पुरुरवाना ज पुत्रो थ्या — आयु, श्रुतायु, सत्यायु, रय, विजय अने जय. ॥ १ ॥

१. विलोक्य । २. देवेश । ३. मात्रीन प्रतमां आना पहेलां 'सोमवंशे' ऐट्लो पाठ वमु छे । ४. आदरायणिरवाच ।

શ્રુતાયોર્વસુમાન् પુત્રः સત્યાયોશ શ્રુતજ્જયः ।
રયસ્ય સુત એકશ્ચ જ્યસ્ય તનયોડમિતઃ ॥ ૨ ॥

ભીમસ્તુ વિજ્યસ્યાથ કાંચનો હોત્રકસ્તતઃ ।
તસ્ય જ્હુઃ સુતો ગજાં ગણુષીકૃત્ય યોડપિબત् ।
જ્હોસ્તુ પૂરુસ્તપુત્રો બલાકશાત્મજોડજકઃ ॥ ૩ ॥

તતઃ કુશઃ કુશસ્યાપિ કુશાભુસ્તનયો^૧ વસુઃ ।
કુશનાભશ્ચ ચત્વારો ગાધિરાસીત્કુશાભુજઃ ॥ ૪ ॥

તસ્ય સત્યવતી કન્યામૃચીકોડયાચત દ્વિજઃ ।
વરં વિસદેશં મત્વા ગાધિર્ભાર્ગવમભ્રવીત् ॥ ૫ ॥

એકતઃ શ્યામકર્ણાનાં હયાનાં ચન્દ્રવર્યસામ् ।
સહલાં દીયતાં શુલ્ક કન્યાયાઃ કુશિકા વયમ् ॥ ૬ ॥

ઈત્યુક્તસ્તન્મતં જ્ઞાત્વા ગતઃ સવરુણાન્તિકમ् ।
આનીય દાત્વા તાનશાનુપયેમે વરાનનામ् ॥ ૭ ॥

સત્ત્વાદિઃ પ્રાર્થિતઃ પત્ન્યા શશ્રવા ચાપત્યકામ્યયા ।
શ્રપયિત્યોમયૈર્મન્ત્રેશ્રું સ્નાતું ગતો મુનિઃ ॥ ૮ ॥

તાવત્સત્યવતી માત્રા સ્વચ્છાં^૨ યાચિતા સતી ।
શ્રેષ્ઠ મત્વા તથાડયથ્યન્માત્રે^૩ માતુરદસ્ત્વયમ् ॥ ૯ ॥

તદ્વિશાય મુનિઃ પ્રાહ પત્નીં કષ્ટમકારધીઃ ।
ધોરો દષ્ટધરઃ પુત્રો આતા તે બ્રહ્મવિત્તમઃ ॥ ૧૦ ॥

પ્રસાદિતઃ સત્યવત્યા મૈવં ભૂદિતિ ભાર્ગવઃ ।
અથ તર્હિ ભવેત્પૌત્રો જમદંજિનસ્તતોડભવત् ॥ ૧૧ ॥

સા ચાભૂત્સુમહાપુણ્યા કૌશિકી લોકપાવની ।
રેણો: સુતાં રેણુકાં વૈ જમદંજિનલુવાહ યામ् ॥ ૧૨ ॥

શ્રુતાયુનો પુત્ર વસુમાન् હતો, સત્યાયુનો શ્રુતજ્જય, રયનો એક નામનો તથા જ્યયનો અમિત. ॥ ૨ ॥ [વિજ્યનો ભીમ, ભીમનો કાંચન, કાંચનનો હોત્ર અને હોત્રનો પુત્ર હતો જ્હુ - આ જ્હુ તે જ હતા, જેઓ ગંગાજીને પોતાની અંજલિમાં લઈને પી ગયા હતા. જ્હુનો પુત્ર હતો પૂરુ, પૂરુનો બલાક અને બલાકનો અજક. ॥ ૩ ॥ અજકનો કુશ હતો. કુશના ચાર પુત્રો હતા - કુશાંબુ, તનય, વસુ અને કુશનાભ. આમનામાં કુશાંબુના પુત્ર ગાધિ થયા. ॥ ૪ ॥]

પરીક્ષિત! ગાધિની કન્યાનું નામ સત્યવતી હતું. ઋચીક ઋધિએ ગાધિ પાસે તેમની કન્યાની માગણી કરી. ગાધિએ તેમને તેમની કન્યાને યોગ્ય ન માનીને ઋચીકને કહું - ॥ ૫ ॥ 'મુનિવર! અમે લોકો કુશિક-વંશના છીએ. અમારી કન્યા મળવી મુશ્કેલ છે. તેથી તમે એક હજાર એવા ઘોડા લાવીને મને ડીમતરુપે આપો, કે જેમનું પૂરું શરીર તો શેત હોય પરંતુ તેમનો એક-એક કાન શ્યામવર્ણનો હોય.' ॥ ૬ ॥ જ્યારે ગાધિએ આવી વાત કહી ત્યારે ઋચીક મુનિ તેમનો આશય સમજુ ગયા અને વરણા પાસે જઈને તેવા જ ઘોડા લઈ આવ્યા અને તે ગાધિને આપીને તેમની કન્યા સત્યવતી સાથે લગ્ન કરી લીધાં. ॥ ૭ ॥ એકવાર મહર્ષિ ઋચીક પાસે તેમની પત્ની અને સાસુ બન્નોએ પુત્રપ્રાપ્તિ માટે પ્રાર્થના કરી. મહર્ષિ ઋચીકે તેમની પ્રાર્થના સ્વીકારીને બન્ને માટે અલગ-અલગ મંત્રોથી ચરુ સિદ્ધ કર્યો અને સ્નાન કરવા ચાલ્યા ગયા. ॥ ૮ ॥ ઋધિએ તેમની પત્ની માટે શ્રેષ્ઠ ચરુ સિદ્ધ કર્યો હશે એવું સમજુને સત્યવતીના માઝે તે ચરુ સત્યવતી પાસેથી માંગી લીધો. [સત્યવતીએ પોતાનો ચરુ તો માને આપી દીધો અને માનો ચરુ તે પોતે ખાઈ ગઈ. ॥ ૯ ॥] જ્યારે ઋચીક મુનિને આ વાતની ખબર પડી ત્યારે તેમણે સત્યવતીને કહું, 'તેં ભારે અનર્થ કરી નાખ્યો. હવે તારો પુત્ર તો લોકોને હંડ દેનારો અને ધોર પ્રકૃતિનો થશે અને તારો ભાઈ એક બ્રહ્મવેતા થશે.' ॥ ૧૦ ॥ સત્યવતીએ ઋચીક મુનિને પ્રસન્ન કરીને પ્રાર્થના કરી કે, 'સ્વામી! આમ ન થવું જોઈએ.' ત્યારે તેમણે કહું - 'સારું. પુત્રના બદલે તારો પૌત્ર તેવો (ધોર પ્રકૃતિનો) થશે.' સમય પર સત્યવતીના ગર્ભથી જમદંજિનો જન્મ થયો. ॥ ૧૧ ॥ સત્યવતી સમસ્ત લોકોને પવિત્ર કરનાર પરમ પુણ્યમયી 'કૌશિકી' નદી બની ગઈ. રેણુઋધિની કન્યા રેણુકા સાથે જમદંજિ ઋધિએ લગ્ન કર્યાં. ॥ ૧૨ ॥

૧. કુશાભુર્મંત્રયો । ૨. સા ચરું । ૩. તુ સા ચરું ।

तस्यां वै भार्गवऋषेः सुता वसुमदादयः ।
पवीयाऽज्ञा एतेषां राम ईत्यभिविश्रुतः ॥ १३ ॥

यमाहुर्वासुदेवांशं हैहयानां कुलान्तकम् ।
निःसमकृत्वो य ईमां चकेनिःक्षत्रियां महीम् ॥ १४ ॥

दुष्टं क्षत्रं भुवो भारमध्रव्यमनीनशत् ।
२४ सत्मोवृतमहन्कल्पुन्यपि कृतेऽहसि ॥ १५ ॥

राजेवाच

कुं तदेहो भगवतो राजन्यैरजितात्मभिः ।
कृतं येन कुलं न एं क्षत्रियाणामभीक्षुशः ॥ १६ ॥

श्रीशुक्र॒ उवाच

हैहयानामधिपतिर्जुनः क्षत्रियर्थमः ।
दत्तं नारायणस्यांशमाराय परिकर्मभिः ॥ १७ ॥

बाहून्^३ दशशतं देवे हुर्धर्षत्वमरातिषु ।
अव्याहतेन्द्रियौजःश्रीतेजोवीर्ययशोभलभृ^४ ॥ १८ ॥

योगेश्वरत्वमैश्वर्यं गुणा यत्राणिमादयः ।
चयांराव्याहतगतिलोकेषु पवनो यथा ॥ १९ ॥

स्त्रीरत्नेरावृतः कीडन् रेवाभ्यसि महोत्कटः ।
वैज्यन्तीं अञ्जं बिभ्रद् रुरोध सरितं भुजैः ॥ २० ॥

विप्लावितं स्वशिखिरं प्रतिस्रोतःसरिज्जलैः ।
नामृष्यतस्य तद् वीर्यं वीरमानी दशाननः ॥ २१ ॥

गृहीतो लीलया स्त्रीषां समक्षं कृतकिलिषः ।
माहिषमत्यां संनिरुद्धो मुक्तो येन कपिर्यथा ॥ २२ ॥

रेशुकाना गर्भथो ज्ञमदज्ञिन ऋषिना वसुमान वगेरे धक्षा पुत्रो
थपा. तेमनामां परशुरामण्ड सौथी नाना छता. तेमनी कीर्ति
संपूर्णा संसारमां प्रसिद्ध छ. ॥ १३ ॥ कहे छे के, हैहयवंशनो
अंत करवा माटे स्वयं भगवाने ज परशुरामना इपमां
अंशावतार लीधो छतो. तेमज्जो आ पृथ्वीने अक्षीस वार
निःक्षत्रिय करी छती. ॥ १४ ॥ जोके क्षत्रियोनो अपराध तो
थोडो छतो, परंतु तेओ भ्रामणो साथे वेर राजता छता अने
स्वभावे हुए, भ्रामणोना अलक्ष, रजोगुणी अने आस करीने
तमोगुणी जनी गया छता. आ ज कारणो तेओ पृथ्वीने आरपु
जनी गया छता अने ऐना हणस्वरूपे भगवान परशुरामे तेमनो
नाश करीने पृथ्वीनो भार उतारी दीधो. ॥ १५ ॥

२ राजा परीक्षिते पूष्टयुं – भगवन्! अरेभर ए समयना
क्षत्रियो विषयलोकुप थई गया छता; परंतु तेमणो
परशुरामण्डनो ऐवो क्यो अपराध करी नांझ्यो, जेना कारणो
तेमणो वारंवार क्षत्रियोना वंशनो संहार कर्यो? ॥ १६ ॥

श्रीशुक्रदेवण्ड कहेवा लाग्या – परीक्षित! ते समयमां
हैहयवंशनो अधिपति अर्जुन छतो. ते एक श्रेष्ठ क्षत्रिय छतो.
तेहो अनेक प्रकारनी सेवा-शुश्रूषा करीने भगवान
नारायणना अंशावतार दत्तात्रेयण्डने प्रसन्न करी लीधा अने
तेमनी पासे एक हजार भुजाओ तथा कोई पश्च शत्रु पुढमां
पराजित करी न शके ऐवुं वरदान ग्राप्त करी लीधुं. साथे-
साथे ईन्द्रियोमां अपार बण, अतुल संपत्ति, तेजस्विता,
वीरता, कीर्ति अने शारीरिक बण पश्च तेहो दत्तात्रेय
भगवाननी हृपाथी ग्राप्त करी लीधां छतां. ॥ १७-१८ ॥
ते योगेश्वर जनी गयो छतो. तेनामां ऐवुं औश्वर्य छतुं के
ते सूक्ष्मथी सूक्ष्म, स्थूलथी स्थूल इप पारणा करी लेतो छतो.
बधी सिद्धिओ तेने ग्राप्त छती. ते संसारमां वायुनी जेम
दिना अवरोध विचरतो छतो. ॥ १९ ॥ ओक्षार गणामां
वैज्ययंती माणा पहेरीने सहस्रबाहु अर्जुन धृषी-बधी
सुंदरीओ साथे नर्मदा नदीमां जल-विहार करी रह्यो छतो.
ते समये मदमस्त सहस्रबाहुओ पोतानी भुजाओथी नदीनो
ग्रवाह रोकी दीधो. ॥ २० ॥ दशमुख रावणनी छावङ्गी पश्च
त्यां क्यांक पासे ज छती. नदीनो ग्रवाह उलटो वहेवा लाग्यो
जेथी रावणनी छावङ्गी इबवा लागी. रावण पोताने बहु
मोटो बणवान तो गानतो ज छतो, तेथी सहस्रबाहुनुं आ
पराक्रम ते सांझी शक्यो नहि. ॥ २१ ॥ ज्यारे रावण
सहस्रबाहु पासे जहने गमे तेम बोलवा लाग्यो, त्यारे
सहस्रबाहुओ स्त्रीओनी सामे ज सहजताथी रावणने पकडी
लीधो अने पोतानी राजधानी माहिषतीमां लઈ जहने
वांदरानी जेम पूरी दीधो. पाछणथी पुलस्त्यण्डना कहेवाथी

१. अमुपाहरत. २. बादरायणिरुवाच. ३. बाहोदर्श. ४. व्यशोजुलम्।

સ એકદા તુ મૃગયાં વિચરન વિપિને^૧ વને ।
યદેખ્યાડડશ્રમપદે જમદંજનેરૂપાવિશતુ ॥ ૨૩॥

તસ્મે સ નરદેવાય મુનિરહૃષેમાહરતુ ।
સસૈન્યામાત્યવાહાય હવિષમત્યા તપોધનઃ ॥ ૨૪॥

સ^૨ વીરસત્તત્રતદ્દેષ્ટ્વા આત્મેશર્યાતિશાયનમ् ।
તત્ત્વાદ્રિયતાજિલોઽયાં સાભિલાષઃ સહેહયઃ ॥ ૨૫॥

હવિર્ધાનીમૃદેર્પાત્રરાનુ હર્તુમચોદયતુ ।
તેચ માહિષતીનિન્યુઃ સવત્સાં કન્દતીં બલાતુ ॥ ૨૬॥

અથ રાજનિ નિર્યાતે રામ આશ્રમ આગતઃ ।
કૃત્વાતત્ત્વત્ત્યદૌરાત્મયં ચુકોધાહિરિવાહતઃ ॥ ૨૭॥

ઘોરમાદાય^૩ પરશું સત્તૂણં ચર્મ કાર્મુકમ् ।
અન્યધાવત દુર્ધર્ષો^૪ મૃગેન્દ્ર ઈવ યૂથપમ् ॥ ૨૮॥

તમાપતનં	ભૃગુવર્યમોજસા
ધનુર્ધરં	બાણપરશ્વધાયુધમ् ।
ઔષેયચર્માભરમક્ષામભિ-	
ધૂતં જટાભિર્દશે પુરીં વિશનુ ॥ ૨૯॥	

અચોદયદ્વસ્તિરથાશપતિભિ-
ર્ગદાસિબાણાર્દિશતદ્વિનશક્તિભિ: ।
અક્ષૌહિણી: સમદશાતિભીષજા-
સ્તા રામ એકો ભગવાનસૂદયતુ ॥ ૩૦॥

ધતો	ધતોડસૌ	પ્રહરત્પરશ્વધો
મનોડનિલોજા:	પરચક્ષસૂદનઃ ।	
તત્ત્વસતતશિશ્રભુજોરુકન્ધરા		
નિપેતુર્વ્યા	હતસૂતવાહના: ॥ ૩૧॥	

તેમણે રાવજને છોડી દીધો ॥ ૨૨ ॥

એક દિવસ સહસ્રબાહુ અર્જુન શિકાર કરવા માટે વિશાળ અને ધોર જંગલમાં નીકળી ગયો. હૈવવશ તે જમદંજન મુનિના આશ્રમ પર જઈ પહોંચ્યો. ॥ ૨૩ ॥ પરમ તપસ્વી જમદંજન મુનિના આશ્રમમાં કામધેનુ રહેતી હતી. કામધેનુના પ્રભાવથી જમદંજન મુનિએ સેના, મંત્રીઓ અને વાહનો સાથે આવેલા હૈહ્યાધિપતિનો ભારે આદર-સત્કાર કર્યો. ॥ ૨૪ ॥ વીર હૈહ્યાધિપતિએ જોયું કે, જમદંજન મુનિનું ઐશર્ય તો મારાથી પણ ચઢિયાતું છે. તેથી મુનિના સ્વાગત સત્કારને આદર ન આપતાં કામધેનુને લઈ લેવાનો મનસૂબો કર્યો. ॥ ૨૫ ॥ તેણે અતિમાનવશ જમદંજન મુનિ પાસે માગ્યા વિના જ, પોતાના સેવકોને આણા કરી કે, કામધેનુને આંચડીને સાથે લઈ ચાલો. તેની આશાથી તેના સેવકો વાછરડા સાથે 'બાં-બાં' બાંભરતી કામધેનુને બળપૂર્વક માહિષતી પુરી લઈ ચાલ્યા. ॥ ૨૬ ॥ જ્યારે તે બધા ચાલ્યા ગયા, ત્યારે પરશુરામજી આશ્રમ પર આવ્યા અને તેની દુષ્ટાના સમાચાર સાંભળી લાત મારેલા સર્પની માફક કોપી ઉઠ્યા. ॥ ૨૭ ॥ તેઓ પોતાની ભયંકર ફરશી, તરકસ, દાલ અને ધનુષ્ય લઈને અત્યંત વેગથી વિકરાળ સિંહ જેમ મહાન હાથીની પાછળ દોડે તેમ તેની પાછળ દોડ્યા. ॥ ૨૮ ॥

સહસ્રબાહુ અર્જુન હજી પોતાના નગરમાં પ્રવેશ જ કરી રહ્યો હતો કે તેણે જોયું, પરશુરામજી મહારાજ અત્યંત વેગથી તેની તરફ આવી રહ્યા છે. તે દૃષ્ટિ બહુ જ વિલક્ષણ હતું. તેમણે હાથમાં ધનુષ્યબાણ અને ફરસી પારણ કરેલાં હતાં, શરીર પર કાળું મૃગચર્મ ધારણ કરેલું હતું અને તેમની જટા સૂર્યના ડિરણની જેમ પ્રકાશિત થઈ રહી હતી. ॥ ૨૯ ॥ તેમને જોતાં જ સહસ્રબાહુએ ગઢા, ખડગ, બાણ, ઋષિ, શતધી અને શક્તિ વગેરે આયુધોથી સજાવેલી અને હાથી, ધોડા, રથ તથા પાયદળ સાથે અતિ ભયંકર સત્તર અક્ષૌહિણી સેના મોકલી. ભગવાન પરશુરામે અનાયાસે જ એકલા હાથે તે સંપર્ક સેનાનો સંહાર કરતા જ જઈ રહ્યા હતા. જ્યાં-જ્યાં તેઓ પોતાની ફરસીનો પ્રહાર કરતા ત્યાં-ત્યાં સારથી અને વાહનો સાથે, મોટા-મોટા વીરોની ભુજાઓ અને ખલા કપાઈ-કપાઈને પૃથ્વી પર પડી રહ્યા હતા. ॥ ૩૦ ॥ ભગવાન પરશુરામજીની ગતિ મન અને વાયુ જેવી હતી. બસ, તેઓ શત્રુસેનાનો સંહાર કરતા જ જઈ રહ્યા હતા. જ્યાં-જ્યાં તેઓ પોતાની ફરસીનો પ્રહાર કરતા ત્યાં-ત્યાં સારથી અને વાહનો સાથે, મોટા-મોટા વીરોની ભુજાઓ અને ખલા કપાઈ-કપાઈને પૃથ્વી પર પડી રહ્યા હતા. ॥ ૩૧ ॥

૧. વિજને । ૨. સ ચૈશર્યં તુ તદ્દ । ૩. સ તત્સ્ય । ૪. પરશું ઘોરમાદાય સ શશ્વામ્ર્મકાર્મુકમ् । ૫. દુર્મર્પો ।

देष्वा स्वसैन्यं लघिरौघकर्हमे
रणांजिरे रामकुठारसायड़ेः।
विवृक्षयर्मध्यज्ञापविग्रहं
निपातितं डेहय आपतद् रुधा ॥ ३२॥

अथार्जुनः पञ्चशतेषु बाहुभि-
र्धनुष्यु बाणान् युगपत्स सन्धे ।
रामाय रामोऽस्त्रभृतां समग्रषी-
स्तान्येकधन्येषुभिराञ्छन्त॑ समम् ॥ ३३॥

पुनः स्वहस्तैरचलान् मृद्घेऽश्रिपा-
नुत्सिप्य वेगादभिधावतो युधि॒ ।
भुजान् कुठारेण कठोरनेभिना
चिर्षेद रामः प्रसन्नं त्वेतिव ॥ ३४॥

कृताभाष्टोःशिरस्त्यगिरे:शृङ्गभिवाहरत् ।
हंते पितरि तत्पुत्रा अयुतं हुद्गुवर्भयात् ॥ ३५॥

आज्ञिनहोत्रीमुपावर्त्य सवत्सां परवीरहा ।
समुपेत्याश्रमं पित्रे परिक्लिष्टां समर्पयत् ॥ ३६॥

स्वकर्म तत्कृतं रामः पित्रे भातुभ्य एव च ।
वर्णायामास तच्छ्रुत्वा जमदज्ञिनरभाषत ॥ ३७॥

राम राम महाभाष्टोभवान् पापमकारधीत् ।
अवधीश्वरदेवं यत्सर्वदेवमयं वृथा ॥ ३८॥

वयं हि भ्रातृष्णास्तात क्षमयार्हेषातां गताः ।
यया लोकगुरुदेवः पारमेष्ठ्यमगात्पदम् ॥ ३९॥

क्षमया रोचते लक्ष्मीर्द्वाली सौरी यथा प्रभा ।
क्षमिष्णामाशु भगवांस्तुष्यते हरिरीश्वरः ॥ ४०॥

डेहयाधिपति अर्जुने ज्ञेयुं के भारी सेनाना सैनिकों
तेमनां धनुष्य, धज्ञाओं अने ढालो भगवान् परशुरामनां
करसी अने बाणोथी सतत रीते कपाठिने लोहीथी लथपथ
रुद्धभूमिमां पड़ी गयां छे, त्यारे तेने अत्यंत कोप आव्यो
अने ते स्वयं पुढ़ करवा माटे आवी उिभो ॥ ३२ ॥ तेशे
एक साथे पोतानी एक हजार भुजाओथी पांचसो धनुष्यों
पर बाण चढाव्यां अने परशुरामज्ञ उपर छोड़वां, परंतु
परशुरामज्ञ तो समस्त शस्त्रधारीओना शिरोभिज्ञ छे.
तेमाशे पोताना एक धनुष्य पर छोड़लां बाणोथी एको
साथे बधांने कापी नांझ्यां ॥ ३३ ॥ हवे डेहयाधिपति
पोताना हाथथी पर्वतो अने वृक्षो उभाडीने खूब वेगथी
पुढ़भूमिमां परशुरामज्ञ तरफ ढोड्यो. परंतु परशुरामज्ञओ
पोतानी तीक्ष्ण धारवाणी इरसीथी खूब ज सूर्ति साथे
तेनी सर्पों जेवी भुजाओं कापी नाखी ॥ ३४ ॥ ज्यारे तेनी
भुजाओं कपाठ गाठ त्यारे तेमाशे पर्वतना शिखरनी जेम
तेनु उिच्यु मस्तक धड्थी अलग करी नाख्यु. पिताना मरी
ज्वाथी तेना दश हजार पुत्रो भयभीत थड़ने लागी
गया ॥ ३५ ॥

परीक्षित! विपक्षी वीरोना संहारक परशुरामज्ञओ
वाहिडा साथे कामपेनु पाई भेणवी लीधी. कामपेनु अत्यंत
दुःखी थड़ी रही हती. तेमाशे तेने आश्रम पर लावीने
पिताज्ञने सोपी दीधी ॥ ३६ ॥ अने माडिअतीमां
सहस्रभाषु साथे तथा पोते जे पुढ़कर्म कर्युं ते पोताना
पिताने अने भाईओने कही संबोध्यु. बहुं सांबलीने
जमदज्ञि भुनिए कह्यु — ॥ ३७ ॥ ‘अरे... ऐ परशुराम!
ते मोटे पाप कर्युं छे. राम, राम! तुं महान् वीर छे,
परंतु सर्वदेवमय राजानो ते वर्य नाश कर्यो ॥ ३८ ॥
बेटा! आपको भ्रातृष्ण छीओ. क्षमाना प्रभावथी ज आपको
संसारमां पूजनीय बन्या छीओ. बीजुं तो शुं कहुं, आपका
सोना ढाढा भ्रातृष्ण पड़ा क्षमाना बणथी ज भ्रष्टपदने
प्राप्त थया छे ॥ ३९ ॥ भ्रातृष्णोनी शोभा क्षमा ढारा ज
सूर्यनी प्रभा जेवी प्रकाशे छे. सर्वशक्तिमान भगवान्
श्रीहरि पद्म क्षमा धरावनाराओ उपर ज शीघ्र प्रसन्न
थाय छे ॥ ४० ॥

રાજો મૂર્ખાભિષિકતસ્ય વધો ભ્રલ્લવધાદુરુ: ।
તીર્થસંસેવયા ચાંડો જહ્યકાચ્યુતચેતન: ॥ ૪૧ ॥

બેટા! સાર્વભૌમ રાજાનો વધુ ભ્રલ્લહત્યાથી પણ અધિક
છે. માટે ભગવાનમાં મન પરોવીને તીર્થસેવન કરી એ પાપનો
નાશ કર.' ॥ ૪૧ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમલ્લાગવતે મહાપુરાણે પારમહસ્યાં સંહિતાયાં નવમસ્કરને પરચદશોડધ્યાય: ॥ ૧૫ ॥

નવમા સ્ક્રન્ધ-અંતર્ગત પંદરમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

૩

સોઠમો અદ્યાય

પરશુરામજીએ કરેલો ક્ષત્રિય-સંહાર અને વિશ્વામિત્રજીના વંશની કથા

શ્રીશુક ઉવાચ

પિત્રોપશિકિતો રામસ્લથેતિ કુરુનન્દન ।
સંવત્સરં તીર્થયાત્રાં^૧ ચરિત્વાડકશ્રમમાન્જત ॥ ૧ ॥

કદાચિદ્ રેણુકા યાતા ગજાયાં પદ્મમાલિનમ् ।
ગંધર્વરાજં કીડન્નમધ્સરોભિરપશ્યત ॥ ૨ ॥

વિલોક્યની કીડન્નમુદકાર્થી નદી ગતા ।
હોમવેલાં ન સસ્માર કિર્ચિચિત્રરથસ્પૃહા ॥ ૩ ॥

કાલાત્યયં તં વિલોક્ય મુને: શાપવિશદ્ધિતા ।
આગત્ય કલશાં તસ્થો પુરોધાય કૃતાજ્જલિ: ॥ ૪ ॥

વધિયારં મુનિર્ણાત્વા પત્ન્યા: પ્રકુપિતોડભ્રવીત ।
ઘનૈનાં^૨ પુત્રકા: પાપામિત્યુક્તાસ્તે ન ચક્રિરે ॥ ૫ ॥

રામ: સર્વ્યોદિત: પિત્રા ભ્રાતૃનુભાત્રા સહાવધીત ।
પ્રભાવણો મુને: સર્વ્યકુસમાધેસ્તપસશ્યો સ: ॥ ૬ ॥

વરેણ્યાચ્છન્દયામાસ પ્રીત: સત્યવતીસુત: ।
વબ્રે હતાનાં રામોડપિ જીવિતં ચાસ્મૃતિં વધે ॥ ૭ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! પોતાના પિતાના ઉપદેશને ભગવાન પરશુરામે ‘જેવી આશા’ કહીને સ્વીકારી લીધો. ત્યાર પછી તેઓ એક વર્ષ સુધી તીર્થયાત્રા કરીને પોતાના આશ્રમ પર પાણ આવ્યા. ॥ ૧ ॥ એક દિવસની વાત છે, પરશુરામજીના માતા રેણુકા ગંગા કિનારે ગયાં હતાં. ત્યાં તેમણે જોયું કે ગંધર્વરાજ ચિત્રરથ કમળની માળા પહેરીને અસ્સરાઓ સાથે વિહાર કરી રહ્યો છે. ॥ ૨ ॥ તેઓ જળ લેવા માટે નદીકિનારે ગયાં હતાં, પરંતુ ત્યાં જલકીડા કરી રહેલા ગંધર્વને જોવા લાગ્યાં અને પતિદેવના હવનનો સમય થઈ ગયો છે – એ વાતને ભૂલી ગયાં. તેમનું મન કંઈક અંશે ચિત્રરથ તરફ જેંચાઈ પણ ગયું હતું. ॥ ૩ ॥ હવનનો સમય વીતી ગયો, એવું જાડીને તેઓ મહર્ષિ જમદાર્જિના શાપથી ભયભીત થઈને તુરેત ત્યાંથી આશ્રમ પર ચાલી આવ્યાં. જળનો કળશ મહર્ષિની સામે મૂકીને હાથ જોડીને ઊભા રહ્યાં. ॥ ૪ ॥ જમદાર્જિ મુનિએ તેમના પત્નીનો માનસિક વલિચાર જાડી લીધો અને કોષિત થઈને કહ્યું – ‘મારા પુત્રો! આ પાપિણીને મારી નાખો.’ પરંતુ તેમના કોઈ પણ પુત્રે તેમની તે આશાનો સ્વીકાર ન કર્યો. ॥ ૫ ॥ ત્યાર પછી પિતાની આશાથી પરશુરામજીએ માતાની સાથે બધા બાઈઓને પણ મારી નાખ્યા. તેનું કરણ એ હતું કે પરશુરામજી તેમના પિતાના યોગ અને તપનો પ્રભાવ સારી રીતે જાણતા હતા. ॥ ૬ ॥ પરશુરામજીના આ કાર્યથી સત્યવતીનંદન મહર્ષિ જમદાર્જિને ખૂબ પ્રસન્ન થયા અને તેમણે કહ્યું, ‘બેટા! તારી જે હુચ્છા હોય તે વરદાન માંગો લો.’ પરશુરામજીએ કહ્યું – ‘પિતાજી! મારાં માતા અને બધા બાઈઓ જીવતાં થઈ જાય તથા તેમને એ વાતનું સ્મરણ ન રહે કે, મેં તેમને માર્યા હતાં.’ ॥ ૭ ॥

૧. પ્રાચીન પ્રતમાં આના પહેલાં ‘ચામચરિતે હેઠળાર્થુનવષે’ એટલો વધુ પાઠ છે। ૨. વ્યાયાં। ૩. તેનોકતા: પુત્રકા: પાપા હન્તાં તે ન ચક્રિરે। ૪. જ્લાપસ: સુતા:।

उत्स्थुसे कुशलिनो निद्रापाय ईवाञ्जसा ।
पितुर्विद्वांस्तपोवीर्यं रामश्चके सुहृष्टम् ॥ ८ ॥

१५८
येऽर्जुनस्य सुता राजन् स्मरनः २ स्वपितुर्वधम् ।
रामवीर्यपराभूता लेभिरे शर्मं न क्वचित् ॥ ९ ॥

ऐक्षण्डश्चमतो रामे सभ्रातरि वनं गते ।
वैरं सिसाधयिष्वो लब्धयिष्वा उपागमन् ॥ १० ॥

दृष्ट्वाऽन्यगार आसीनमावेशितवियं मुनिम् ।
भगवत्युत्तमश्लोके जनुसे पापनिश्चयाः ॥ ११ ॥

याच्यमानाः कुपष्ठाया रामभात्रातिथारुषाः ।
प्रसत्व शिर उत्कृत्य निन्युसे क्षत्रज्वन्धवः ३ ॥ १२ ॥

रेणुकादुःखशोकार्त्तनिधनात्यात्मानमात्मना ।
राम रामेहि तातेति विचुकोशोच्यकैः सती ॥ १३ ॥

तदुपश्रुत्य हूरस्थो हा रामेत्यार्तवत्स्वनम् ४ ।
त्वरयाऽक्षमभासाध ददेशे पितरं हतम् ॥ १४ ॥

तद् दुःखरोषामर्धार्तिशोकवेगविभोहितः ।
हातात साधो धर्मिष्ठत्यक्तवास्मान्स्वर्गतो भवान् ॥ १५ ॥

विलम्बैवं पितुर्देहं निधाय भ्रातृषु स्वयम् ।
प्रगृह्य परशुं रामः क्षत्रान्ताय मनो दधे ॥ १६ ॥

गत्वा माहिष्मतीं रामो भ्रष्टविहतश्रियम् ।
तेषां५ सशीर्षभी राजन्६ मध्ये चके महागिरिम् ॥ १७ ॥

तदक्तेन नदीं घोरामभ्रष्टवियमयावहाम् ।
हेतुं कृत्वा पितृवधं क्षत्रेऽमङ्गलकारिषि ॥ १८ ॥

परशुरामश्चना आ प्रमाणे कहेतां ज, जेम कोई निद्रामांथी उठे तेम बधां ज अनायासे सकुशल उलां थई गयां. परशुरामश्च ऐ पोताना पिताश्चनुं तपोबण जाणीने ज तो पोताना स्वजनोनो वध कर्यो हतो. ॥ ८ ॥

परीक्षित! सबलबाहुना जे पुत्रो परशुरामश्चथी लारीने भागी गया हता, तेमने तेमना पिताना वधनी स्मृति क्रयम रहेती हती. क्यांय एक क्षण माटे पढ़ा तेमने शांति न हती. ॥ ९ ॥ एक दिवस परशुरामश्च पोताना भाईओ साथे आश्रमनी बहार गया हता. आ भोजो साधीने वेरनो बदलो लेवा माटे सहलबाहुना पुत्रो त्यां आवी पहोच्या. ॥ १० ॥ ते वधते महर्षिं जमदग्निं अजिनशाशामां बेठा हता अने पोतानी वधी वृत्तिओथी पवित्रकीर्ति भगवानना ज वितनमां भून थई रह्या हता. तेमने बहारनी कोई सूध न हती. ते समये ते पापात्माओंसे जमदग्निं ऋषिने मारी नाख्या. तेमणे अगाउथी ज आवो पापयुक्त विचार करी राख्यो हतो. ॥ ११ ॥ परशुरामना माता रेणुका धूब ज दीनताथी तेमने प्रार्थना करी रह्यां हतां, परंतु ते बधाए तेमनी कोई वात मानी नहीं. तेओ बणज्वरीथी महर्षि जमदग्निनुं मस्तक कापीने लई गया. परीक्षित! भरेखर ते नीच क्षत्रियो अत्यंत छूट हता. ॥ १२ ॥ सती रेणुका दुःख अने शोकथी व्याकुण थई छाती कूटवां अने जोर-जोरथी रडवा लाग्यां - 'परशुराम! बेटा परशुराम! जलदी आव'. ॥ १३ ॥ परशुरामश्च ऐ दृश्या दूरथी मातानुं 'हा राम!' आवुं करुणाकंदन सांभणी लीधुं. तेओ धूब जलदीथी आश्रम पर ढोडी आव्या अने त्यां आवीने जोरुं के, 'पिताश्चने मारी नाखवामां आव्या छे. ॥ १४ ॥ परीक्षित! ते समये परशुरामश्चने दृश्युं हुःअ थयुं. साथे साथे कोप, असहिष्णुता, मानसिक बीडा अने शोकना वेगथी अत्यंत भोहित थई परशुराम विलाप करवा लाग्या. 'हाय पिताश्च! आप तो भोटा महात्मा हता, धर्मना साचा पूजारी हता. आप अमने छोडीने स्वर्गं चाल्यागया!' ॥ १५ ॥ आ प्रमाणे विलाप करीने तेमणे पितानुं शरीर तो भाईओंने सोंपी दीधुं अने पोते हाथमां फरसी लईने क्षत्रियोंनो संहार करी नांखवानो निश्चय कर्यो. ॥ १६ ॥

परीक्षित! परशुरामश्च ऐ माहिषती नगरीमां जहने सहलबाहुना पुत्रोना मस्तकोथी नगरनी मध्यमां एक भोटो पहाड उलों करी दीधो. ते नगरनी शोभा तो ते भ्रष्टविहती नीच क्षत्रियोंने कारडो नाट थई गई हती. ॥ १७ ॥ तेमना लोहीथी एक भोटी लयंकर नहीं वहेवा लागी, जेने जोईने भ्रष्टविहतीओंनुं हृदय भयथी प्रूछ उठतुं हतुं. भगवाने जोरुं के वर्तमान क्षत्रियो अत्याचारी थई गया छे. तेथी

१. अर्जुनस्य । २. स्मरनश्च पितृः । ३. व्यान्यवाः । ४. वृत्तम् । ५. तस्यां । ६. राजां ।

त्रिःसमकृत्यः पृथिवीं कृत्या निःक्षत्रियां प्रभुः ।
समन्तपञ्चके यके सोषितोदान् कृदान्तव ॥ १८ ॥

पितुः कायेन सन्धाय शिर आदाय बहिष्ठि ।
सर्वदेवमयं देवमात्मानमयज्ञन्मणेः ॥ २० ॥

दौप्राचीं दिशं होते भ्रमणे दक्षिणां दिशम् ।
अध्यर्थये प्रतीचीं वै उद्गाते उत्तरां दिशम् ॥ २१ ॥

अन्येत्योऽवान्तरदिशः कश्यपाय च मध्यतः ।
आर्यावर्तमुपदध्ये सदस्येभ्यस्ततः परम् ॥ २२ ॥

तत्क्षावभृथस्नानविधूताशोषकिलिषः ।
सरस्वत्यां भ्रमनद्यां रेष्वे व्यभ्रृ॑ ईवांशुमान् ॥ २३ ॥

स्वदेहं ज्मद्जिस्तु लभ्या सर्वानलक्षणम् ।
ऋधीशां मङ्गले सोऽभूत्समभो रामपूजितः ॥ २४ ॥

ज्ञामद्गन्योऽपि भगवान् रामः कमललोचनः ।
आगामिन्यन्तरे राजन् वर्तयिष्यति वै बृहत् ॥ २५ ॥

आस्तेऽध्यापि महेन्द्राद्रौन्यस्तद्दुःः प्रशान्तधीः ।
उपरीयमानयरितः सिद्धगन्धर्वयारणैः ॥ २६ ॥

ऐवं भृगुपु विश्वात्मा भगवान् उहरिरीश्वरः ।
अवतीर्थं परं भारं भुवोऽहन् भद्रुशो नृपान् ॥ २७ ॥

गाधिरभून्महातेजः समिद्ध ईव पावकः ।
तपसा क्षात्रमुत्सुक्य यो लेभे भ्रमवर्यसम् ॥ २८ ॥

विश्वामित्रस्य चैवासन् पुत्रा एकशतं नृप ।
मध्यमस्तु मधुमृद्धन्दा मधुमृद्धन्दस ऐव ते ॥ २९ ॥

राजन्! तेमणे पोताना पिताना वधने निमित्त बनावीने एकवीस वार पृथ्वीने क्षत्रियो रहित करी दीधी अने कुरुक्षेत्रना समन्तपञ्चकमां ऐवा-ऐवा नव कुंड बनावी दीधा, जे लोहीथी भरेला हता ॥ १८-१९ ॥ परशुरामज्ञाने पोताना पिताज्ञनुं मस्तक लावीने तेमना ५३ साथे जोड़ी दीधुं अने यज्ञो द्वारा सर्वदेवमय आत्मस्वरूप भगवाननुं पञ्जन कर्यु ॥ २० ॥ यज्ञोमां तेमणे पूर्व दिशा होताने, दक्षिण दिशा भ्रमणे, पश्चिम दिशा अध्यर्थुने अने उत्तर दिशा सामग्रान करनारा उद्गाताने आपी दीधी ॥ २१ ॥ आ प्रमाणे अग्निकोळा वगेरे विदिशाओं ऋत्विजोने आपी, कश्यपज्ञने भृथत्वमि आपी, उपद्रष्टाने आर्यावर्त तथा बीजा सदस्योने अन्य दिशाओं आपी दीधी ॥ २२ ॥ आ पृष्ठी यज्ञान्त-स्नान करीने तेओ समस्त पापोथी मुक्त थई गया, जेथी भ्रमनदी सरस्वतीना तट पर भेघरहित सूर्य जेवा तेओ शोभवा लाग्या ॥ २३ ॥ महर्षि ज्मद्जिने स्मृतिरूप संकल्पमय शरीरनी प्राप्ति थई, भगवान परशुरामज्ञना ते पूजनीय पिता सप्त-ऋषिओना मंडणमां सातमा ऋषि थई गया ॥ २४ ॥ परीक्षित! कमललोचन ज्मद्जिननंदन भगवान परशुराम आगामी मन्वन्तरमां सप्तर्षिओना मंडणमां रहीने वेदोनो विस्तार करेशे ॥ २५ ॥ तेओ आजे पण्डि कोई ने कोई प्रकारनी शिक्षा करवानुं छोड़ीने शांत मनथी महेन्द्र पर्वत पर निवास करे छे, त्यां सिद्धो, गन्धर्वो अने चारणो तेमना चरित्रनुं मधुर स्वरे गान कर्या करे छे ॥ २६ ॥ सर्वशक्तिमान विश्वात्मा भगवान श्रीहरिए आ प्रमाणे भृगुवंशमां अवतार धारणा करीने पृथ्वीने भारतरूप राजाओनो धर्षीवार वध कर्यो ॥ २७ ॥

महाराज गाधिना पुत्र थया प्रजज्वलित अग्नि जेवा परम तेजस्वी विश्वामित्रज्ञ. अमणे पोताना तपोबण्ठी क्षत्रियतानो त्याग करीने भ्रमतेज प्राप्त करी लीधु ॥ २८ ॥ परीक्षित! विश्वामित्रज्ञने सो पुत्रो हता. तेओमां वयला पुत्रनुं नाम मधुमृद्धन्दा हतु. तेथी जधा पुत्रो 'मधुमृद्धन्दा'ना ज नामथी प्रसिद्ध थया ॥ २९ ॥

पुत्रं कृत्वा शुनःशेषं देवरातं च भार्गवम् ।
आज्ञगर्त्त सुतानाह ज्येष्ठ अेष प्रकल्पताम् ॥ ३० ॥

यो वै हरिश्चन्द्रमधे विकीर्तः पुरुषः पशुः ।
स्तुत्वादेवान् प्रजेशादीन् मुमुक्षे पाशबन्धनात् ॥ ३१ ॥

यो रातो देवयज्ञे देवैर्गाधिषु तापसः ।
देवरात ईति घ्यातः शुनःशेषः^१ स भार्गवः ॥ ३२ ॥

ये मधुच्छन्दसो ज्येष्ठाः कुशलं मेनिरे न तत् ।
अशपातान् मुनिः कुद्धो म्लेच्छा भवत हुर्जनाः ॥ ३३ ॥

स होवाच मधुच्छन्दाः सार्वं पञ्चाशता ततः ।
यत्रो भवान् सम्भानीते तस्मिंस्तिष्ठामहेवयम् ॥ ३४ ॥

ज्येष्ठं मन्त्रटीशं चकुस्त्वा भन्दम्यो वयं स्म हि ।
विश्वामित्रः^२ सुतानाह वीरवन्तो भविष्यथ ।
ये मानं मेडनुगृह्णन्तो वीरवन्तमकर्त^३ माम् ॥ ३५ ॥

अेष वः कुशिका वीरो देवरातस्तमन्वित ।
अन्ये चाष्टकहारीतज्यक्तुमदादयः ॥ ३६ ॥

अेवं कौशिकगोत्रं तु विश्वामित्रः पृथग्विधम् ।
प्रवरान्तरमापत्तं तद्व चैवं प्रकल्पितम् ॥ ३७ ॥

विश्वामित्रज्ञे लृगुवंशी अज्ञगर्त्तना पुत्रं पोताना भाष्टोज
शुनःशेषने, जेमनुं नाम देवरात पशु हतुं, पुत्रदृपे स्वीकारी
लीघो. अने पोताना पुत्रोने कहुं के, 'तमे लोको आने पोतानो
मोटो भाई मानो.' ॥ ३० ॥ आ ते ज प्रसिद्ध लृगुवंशी
शुनःशेष उतो, जे हरिश्चन्द्रना पशमां पशपशुना उपमां
भरीदीने लाववामां आव्यो उतो. विश्वामित्रज्ञे प्रजापति
वरुण वगेरे देवताओनी स्तुति करीने तेने पाश-बंधनथी
छोडवी लीघो उतो. देवताओना पशमां आ ज शुनःशेष
देवताओं विश्वामित्रज्ञने आप्यो उतो, तेथी 'देवैः रातः' आ
व्युत्पत्ति अनुसार गाधिवंशमां आ तपस्वी देवरातना नामधी
प्रभ्यात थयो. ॥ ३१-३२ ॥] विश्वामित्रज्ञना पुत्रोमां जे
मोटा उता, तेमने शुनःशेषने मोटा भाई मानवानी वात सारी
न लागी. तेथी विश्वामित्रज्ञे कोषित थहिने तेमने शाप
आपी दीघो के 'हुए पुत्रो! तमे बधा खेच्छ थही
जाओ.' ॥ ३३ ॥ आ प्रमाणे ज्यारे ओगङ्गापचास भाई
खेच्छ थही गया त्यारे विश्वामित्रज्ञना वयला पुत्र
मधुच्छन्दाए पोतानाथी नाना पचास भाईओ साथे कहुं -
'पिताङ्ग! तमे अमने जे आशा आपशो, अमे तेनुं पालन
करवा तेयार छीओ.' ॥ ३४ ॥ आम कहीने मधुच्छन्दाए
मंत्रद्रष्टा शुनःशेषने मोटा भाई तरीके स्वीकारी लीघो अने कहुं
के अमे बधा तमारा अनुयाधी - नाना भाई छीओ.' त्यारे
विश्वामित्रज्ञे पोताना आ आशाकारी पुत्रोने कहुं - 'तमे
बधाए मारी वात मानीने मारा समाननी रक्षा करी छ, तेथी
तमारा जेवा सुपुत्रो ग्राप्त करीने हुं धन्य थही गयो. हुं तमने
आशीर्वाद आपुं हुं के तमने पशु सुपुत्रो ग्राप्त थशे. ॥ ३५ ॥
मारा ग्रिय पुत्रो! आ देवरात शुनःशेष पशु तमारा ज गोत्रनो
छ. तमे लोको तेनी आशामां रहेजो.' परीक्षित।
विश्वामित्रज्ञना अष्टक, छारीत, ज्य अने कतुभान वगेरे बीजा
पशु पुत्रो उता. ॥ ३६ ॥ आ प्रमाणे विश्वामित्रज्ञना अनेक
पुत्रो होवाथी कौशिकगोत्रमां अनेक प्रकारो (भेद) उता तथा
देवरातने मोटाभाई मानवाने कारणे तेमनुं पशु अेक जुहु
प्रवर थयुं हतुं. ॥ ३७ ॥

—★—

ईति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां नवमस्कन्दे४ षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥
नवमा संक्ष-अंतर्गत सोणमो अध्याय समाप्त.

—★—

१. वीरपत्तु । २. विमित्रस्तु तानाह । ३. वीरवावक्सतमाः । ४. प्राचीन मतमां आना पही 'परशुरामवरितं नाम' अेटलो वकु पाठ छे.

સટારમો અદ્યાય

૪

કશ્ત્રવૃદ્ધ, રજિ વગેરે રાજાઓના વંશનું વર્ણન

શ્રીશુક^૧ ઉવાચ

યः પુરુરવસः પુત્ર આયુસ્તસ્યાભવન् સુતાઃ ।
નહુષः કશ્ત્રવૃદ્ધશ્ચ રજી રમ્મશ્ચ વીર્યવાન् ॥ ૧ ॥

અનેના ઈતિ રાજેન્દ્ર શૃષ્ટા કશ્ત્રવૃદ્ધોઽન્યયમ् ।
કશ્ત્રવૃદ્ધસુતસ્યાસન् સુહોત્રસ્યાત્મજાખ્યઃ ॥ ૨ ॥

કાશ્યઃ કુશો ગૃત્સમદ ઈતિ ગૃત્સમદાદભૂત् ।
શુનકઃ શૌનકો યસ્ય બહૃચપ્રવરો મુનિઃ ॥ ૩ ॥

કાશ્યસ્ય કાશિસ્તત્પુત્રો રાષ્ટ્રો દીર્ઘતમઃપિતા ।
ધન્યાન્તરિદીર્ઘતમ આયુર્વેદપ્રવર્તકઃ ॥ ૪ ॥

યજ્ઞભુગ્ વાસુદેવાંશઃ સ્મृતમાત્રાર્તિનાર્થનઃ ।
તત્પુત્રઃ કેતુમાનસ્ય જ્ઞો ભીમરથસ્તતઃ ॥ ૫ ॥

દિવોદાસો ધુમાંસતસ્માત્પ્રતર્દન ઈતિ સ્મૃતઃ ।
સ એવ શત્રુજિદ્વત્સ ત્રફતધ્વજ ઈતીરિતઃ ।
તથા કુવલયાશ્વેતિ પ્રોક્તોઽલક્ષ્માદયસ્તતઃ ॥ ૬ ॥

ધાણ્યવર્ષસહલાણિ ધાણ્યવર્ષશતાનિ ચ ।
નાલક્ષ્માદપરો રાજનુ^૨ મેદિનીં બુભુજે યુવા ॥ ૭ ॥

અલક્ષ્માત્સાન્તતિસ્તમાત્સુનીથોડથ સુકેતનઃ^૩ ।
ધર્મકેતુઃ સુતસ્તમાત્ સત્યકેતુરજાયત ॥ ૮ ॥

પૃષ્ઠકેતુઃ સુતસ્તમાત્સુકુમારઃ ક્ષિતીશ્વરઃ ।
વીતિહોત્રસ્ય ભર્ગોક્તો ભાર્ગભૂમિરભૂત્રૂપઃ ॥ ૯ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે — પરીક્ષિત! રાજેન્દ્ર પુરુરવાનો એક પુત્ર હતો આયુ. તેને પાંચ પુત્રો થયા — નહુષ, કશ્ત્રવૃદ્ધ, રજિ, શક્તિશાળી રંભ તથા અનેના. હવે કશ્ત્રવૃદ્ધનો વંશ સાંભળો. કશ્ત્રવૃદ્ધના પુત્ર હતા સુહોત્ર. સુહોત્રને ગજ પુત્રો થયા — કાશ્ય, કુશ અને ગૃત્સમદ. ગૃત્સમદનો પુત્ર થયો શુનક. આ જ શુનકના પુત્ર ઋગવેદીઓમાં શ્રેષ્ઠ મુનિવર શૌનકજી થયા. ॥ ૧-૩ ॥

કાશ્યનો પુત્ર કાશિ, કાશિનો રાષ્ટ્ર, રાષ્ટ્રનો દીર્ઘતમા અને દીર્ઘતમાના ધન્યાન્તરિ. આ જ આયુર્વેદના પ્રવર્તક છે. ॥ ૪ ॥ તેઓ યજ્ઞભાગના બોક્તા અને ભગવાન વાસુદેવના અંશ છે. એમના સ્મરજભાગથી જ બધા પ્રકારના રોગ દૂર થઈ જાય છે. ધન્યાન્તરિનો પુત્ર થયો કેતુમાન અને કેતુમાનનો ભીમરથ. ॥ ૫ ॥

ભીમરથનો દિવોદાસ અને દિવોદાસનો ધુમાન્ — જેનું એક નામ પ્રતર્દન પણ છે. આ જ ધુમાન્ શત્રુજિત, વત્સ, ઋક્તધ્વજ અને કુવલયાશ્વના નામથી પણ પ્રસિદ્ધ છે. ધુમાનના જ પુત્ર અલક્ષ્મ વગેરે થયા. ॥ ૬ ॥ પરીક્ષિત! અલક્ષ્મ સિવાય બીજા કોઈ રાજાએ છાસઠ હજાર વર્ષ સુધી પુવાન રહીને પૃથ્વીનું રાજ્ય ભોગવ્યું નથી. ॥ ૭ ॥ અલક્ષ્મનો પુત્ર થયો સન્તતિ, સન્તતિનો સુનીત, સુનીતનો સુકેતન, સુકેતનનો ધર્મકેતુ અને ધર્મકેતુનો સત્યકેતુ. ॥ ૮ ॥

સત્યકેતુથી પૃષ્ઠકેતુ, પૃષ્ઠકેતુથી રાજા સુકુમાર, સુકુમારથી વીતિહોત્ર, વીતિહોત્રથી ભર્ગ અને ભર્ગથી રાજા ભાર્ગભૂમિનો જન્મ થયો. ॥ ૯ ॥

૧. બાદરાયણીયુવાચ । ૨. રાજા । ૩. સુતોતામઃ ।

इतीमे काशयो भूपाः क्षत्रवृद्धान्वयायिनः ।
रभस्य^१ रभसः पुत्रो गम्भीरश्चाक्षिप्ततः^२ ॥ १० ॥

तस्य क्षेत्रे भ्रत्य जशे शृणु वंशमनेनसः ।
शुद्धस्ततः^३ शुचिस्तस्मात् त्रिकुद्धर्मसारथिः ॥ ११ ॥

ततः शान्तरयो जशे कृतकृत्यः स आत्मवान् ।
रजेः पञ्चशतान्यासन् पुत्राणामभितौ जसाम् ॥ १२ ॥

देवैरल्प्यर्थितो हैत्यानूहत्येन्द्रायादादृष्टिवम् ।
ईन्द्रस्तस्मै पुनर्दृत्वा गृहीत्वा चरणौ रजेः ॥ १३ ॥

आत्मानमर्पयामास प्रक्षादाधरिशक्तिः^४ ।
पितृयुपरते पुत्रा याचमानाय नो ददुः ॥ १४ ॥

त्रिविष्टपं महेन्द्राय यशभागान् समाददुः ।
गुरुणां हृयमानेऽनौ बलभित्तनयान् रजेः ॥ १५ ॥

अवधीद् अंशितान् भार्गात् कश्चिदवशेषितः ।
कुशात्मतिः क्षत्रवृद्धात्सञ्जयस्तसुतो जयः ॥ १६ ॥

ततः कृतः कृतस्यापि जशे हर्यवनो नृपः ।
सहदेवस्ततो हीनो जयसेनस्तु तत्सुतः ॥ १७ ॥

सङ्कुतिस्तस्य च^५ जयः क्षत्रधर्मा महारथः ।
क्षत्रवृद्धान्वयाभूपाः शृणु वंशं च नाहुधात् ॥ १८ ॥

आ लघा ४ क्षत्रवृद्धना वंशमां काशियो उत्पन्न थयेला राजाओ हता. रम्भना पुत्रनुं नाम हतुं रभस, तेनाथी गंभीर अने गंभीरथी अक्षिप्तनो जन्म थयो. ॥ १० ॥ अक्षिप्तनी पल्नीथी ब्राह्मणवंश चाल्यो. हवे अनेनानो वंश सांबणो. अनेनानो पुत्र हतो शुद्ध, शुद्धनी शुचि, शुचिनो त्रिकुद्ध अने त्रिकुद्धनो धर्मसारथि. ॥ ११ ॥ धर्मसारथिना पुत्र हता शान्तरय. शान्तरय आत्मशानी होवाना कारणे कृतकृत्य हता. अेमने संताननी आवश्यकता न हती. परीक्षित! आयुना पुत्र रजिना अत्यंत तेजस्वी पांचसो पुत्र हता. ॥ १२ ॥

देवताओनी प्रार्थनाथी रजिने हैत्योनो वध करीने ईन्द्रने स्वर्गनुं राज्य आयु. परंतु देवताओ पोताना प्रख्लाद वगेरे शत्रुओथी भयभीत रहेता हता, तेथी तेमणे स्वर्ग पाइृ रजिने आपी दीधुं अने तेमना चरण पकडीने तेमने ४ पोतानी सुरक्षानो बार पक्ष सोंपी दीधो. ज्यारे रजिनुं मृत्यु थई गयुं त्यारे ईन्द्रना मांगवा छतां पक्ष रजिना पुत्रों स्वर्ग आयु नही. तेओ पोते पक्षनो भाग पक्ष ग्रहण करवा लाभ्या. त्यारे गुरु बृहस्पतिष्ठ अे ईन्द्रनी प्रार्थनाथी अलिचारविधिथी हवन कर्ता. तेथी तेओ पर्मभार्गाथी बाट थई गया. त्यारे ईन्द्र अनायासे ४ ते लघा रजिना पुत्रों भारी नाभ्या. तेओमांथी कोई पक्ष न थयुं, क्षत्रवृद्धना पौत्र कुशना प्रति, प्रतिना संजय अने संजयना पुत्र जय थया. ॥ १३-१६ ॥ जयथी कृत, कृतथी राजा हर्यवन, हर्यवनथी सहदेव, सहदेवथी हीन अने हीनथी जयसेन नामनो पुत्र थयो. ॥ १७ ॥ जयसेननो संकृति, संकृतिनो पुत्र थयो महारथी वीरशिरोभिष्ठ जय. क्षत्रवृद्धनी वंशपरंपरामां आटला ४ राजाओ थया. हवे नहुवंशनुं वर्णन सांबणो. ॥ १८ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां नवमस्कन्धे चन्द्र-^६
वंशानुवर्णने समदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

नवमा संख-अंतर्गत चन्द्रवंशानुवर्णनमानो सत्तरमो अध्याय समाप्त.

—★—

१. नाभ्या । २. ऋक्षस्ततः । ३. शुद्धः शुचिस्तस्तस्मात् । ४. व्याविशक्तिः । ५. तनयः क्षत्रः । ६. आयुवैशः सप्तः ।

અટારમો અદ્યાય

યયાતિ-ચરિત્ર

શ્રીશુક ઉવાચ

યતિર્યાતિ: १સંયાતિરાયતિર્વિયતિ: કૃતિ: ।
ષડિમે નહુષસ્યાસત્રિન્દ્રિયાણીવ દેહિન: ॥ ૧ ॥

રાજ્યં નૈશ્છદ્યતિ: પિત્રાદતાં તત્પરિષામવિત્ત ।
યત્ત્ર પ્રવિષ્ટ: પુરુષ આત્માનં નાવબુધ્યતે ॥ ૨ ॥

પિતરિભ્રંશિતે સ્થાનાદિન્દ્રાણ્યા ધર્ષણાદ્વિજૈ: ।
પ્રાપિતે અજગરત્વ વૈ યયાતિરભવશ્રૂપ: ॥ ૩ ॥

યતસુષ્યાદિશદ્વિક્ષુ ભ્રાતૃનું^૨ ભ્રાતા યવીયસ: ।
કૃતદારો જુગોપોવી કાવ્યસ્ય વૃષપર્વણ: ॥ ૪ ॥

રાજોવાચ

ભ્રાન્તિર્ભ્રંગવાનું કાવ્ય: ક્ષત્રબન્ધુશ્ચ નાહુષ: ।
રાજન્યવિપ્રયો: કર્સમાદ્વિવાહ: પ્રતિલોમક: ॥ ૫ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

એકદા દાનવેન્દ્રસ્ય શર્મિષ્ઠા નામ કન્યકા ।
સખીસહસ્રસંયુક્તા ગુરુપુત્રા ચ ભામિની ॥ ૬ ॥

દેવયાન્યા પુરોધાને પુષ્પિતદુમસહકુલે ।
વ્યચરતકલગીતાલિનલિનીપુલિનેડબલા ॥ ૭ ॥

તા જલાશયમાસાદ્ય કન્યા: કમલલોચના: ।
તીરે ન્યસ્ય હુકૂલાનિ વિજહુ: સિંચતીર્ભિથ: ॥ ૮ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! જેમ શરીરધારીઓને છ હન્તિયો હોય છે, એ જ રીતે નહુષને છ પુત્રો હતા. તેમનાં નામ હતાં – યતિ, યયાતિ, સંયાતિ, આયતિ, વિયતિ અને કૃતિ. ॥ ૧ ॥ નહુષ પોતાના મોટા પુત્ર યતિને રાજ્ય આપવા હશ્ચતા હતા. પરંતુ તેણે સ્વીકાર ન કર્યો; કારણ કે, તે રાજ્યના પરિણામને જાણતા હતા. રાજ્ય એક એવી વસ્તુ છે કે જે તેના દાવ-પેચ અને બ્યવસ્થા વગેરેમાં ઊડો ઉતારી જાય છે, તે પોતાના આત્મસ્વરૂપને જાણી શકતો નથી. ॥ ૨ ॥ જ્યારે હન્ત્રપત્ની શાચી સાથે સહવાસ કરવાની ચેષ્ટા કરવાને કારણે નહુષને બ્રાહ્મણોએ હન્ત્રપદથી બ્રાહ્મ કરી દીધો અને શાપ આપીને તેને અજગર બનાવી દીધો; ત્યારે તેના બીજા પુત્ર યયાતિ રાજા થયા. ॥ ૩ ॥ યયાતિએ પોતાના ચાર નાના બાઈઓને ચાર દિશાઓમાં નિયુક્ત કરી દીધા અને પોતે શુકાચાર્યની પુત્રી દેવયાની અને દેત્યરાજ વૃષપર્વાની પુત્રી શર્મિષ્ઠા સાથે લગ્ન કરી પૂઢ્યીની રક્ષા કરવા લાગ્યા. ॥ ૪ ॥

રાજા પરીક્ષિતે પૂછ્યું – બગવન્ન! બગવાન શુકાચાર્યજી તો ભાલાણ હતા અને યયાતિ ક્ષત્રિય. પછી ભાલાણ કન્યા અને ક્ષત્રિય વરનો મતિલોમ (ઉલટો) વિવાહ કર્ય રીતે થયો? ॥ ૫ ॥

શ્રીશુકદેવજીએ કહ્યું – રાજન! દાનવરાજ વૃષપર્વાની એક અભિમાની કન્યા હતી. તેનું નામ હતું શર્મિષ્ઠા. તે એક દિવસ પોતાની ગુરુપુત્રી દેવયાની અને બીજી હજારો સખીઓ સાથે રાજધાનીના શ્રેષ્ઠ ઉપવનમાં ફરવા ગઈ. તે ઉપવનમાં સુંદર-સુંદર પુષ્પોથી લચી રહેલાં પુષ્પળ વૃક્ષો હતાં. તે ઉપવનમાં એક બહુ સુંદર સરોવર હતું. સરોવરમાં કમળ ખીલ્યાં હતાં અને અમરો ગુંજન કરી રહ્યા હતા. ॥ ૬-૭ ॥ જળાશય પાસે પહોંચીને તે સુંદર કન્યાઓ ઘાટ ઉપર વસ્ત્રો મૂડી પરસ્પર જળ છાંટતી રહીને જળકીડા કરવા લાગી. ॥ ૮ ॥

૧. યયાતિં । ૨. ભ્રાતા ભ્રાતૃનું પર્વીં ।

वीक्ष्य व्रजन्तं गिरिशं सह देव्या वृषस्थितम् ।
सहसोतीर्थ वासांसि पर्यधुर्मीडिताः^१ लियः ॥ ८ ॥

शर्मिष्ठाऽज्ञानतीवासो गुरुपुत्र्याः समव्ययत् ।
स्वीयं मत्या प्रकुपिता देवयानीदमध्रवीत् ॥ ९० ॥

अहो निरीक्ष्यतामस्यादास्याः कर्म त्वसाभ्रतम्^२ ।
असम्बद्धार्थं धृतवती शुनीव उविरध्वरे ॥ ९१ ॥

यैरिदं तपसा सृष्टं मुखं पुंसः परस्य ये ।
धार्यते यैरिह ज्योतिः शिवः पन्थाश्च दर्शितः ॥ ९२ ॥

यान् वाहन्त्युपतिष्ठन्ते लोकनाथाः सुरेश्वराः ।
भगवानपि विश्वात्मा पावनः श्रीनिकेतनः ॥ ९३ ॥

वयं तत्रापि गृगवः शिष्योऽस्यानः पिताऽसुरः ।
असम्बद्धार्थं धृतवती शूद्रो वेदभिवासती ॥ ९४ ॥

अेवं शपन्तीं शर्मिष्ठा गुरुपुत्रीभ्रमाधत् ।
रुधा थसन्त्युरज्जीव धर्षिता दृष्टद्युष्टा ॥ ९५ ॥

आत्मवृत्तामविशाय कत्यसे बहु भिक्षुडि ।
किन्त्रीक्षसेऽस्माकं गृहान् बलिभुजो यथा ॥ ९६ ॥

अेवं विष्णुः सुपुरुषैः क्षिप्वाऽऽचार्यसुतां सतीम् ।
शर्मिष्ठा प्राक्षिपत्कृपे वास^३ आदाय मन्युना ॥ ९७ ॥

तस्यां गतायां स्वगृहं ययातिर्भृगयां यरन् ।
प्रामो यद्युच्छया कूपे जलार्थी तां ददर्श ह ॥ ९८ ॥

दत्त्वा स्वमुत्तरं वासस्तस्यै राजा विवाससे ।
गृहीत्वा पाणिना पाणिमुञ्जहार दयापरः ॥ ९९ ॥

१. गुरुर्जिताः । २. य साभ्रतम् । ३. वासशान् ।

ते समये त्यांथी पार्वतीज्ञनी साथे नंदी पर बेडेला भगवान शंकर त्यां आवी चढ़ा। तेमने जोईने बधी कन्याओ शरभाई गर्छ अने तेमणे जलदी-जलदी सरोवरमांथी नीकणीने पोता-पोतानां वस्त्रो पहेरी लीधां ॥ ८ ॥ उतावणने लीधे शर्मिष्ठाए अजाणतां देवयानीनां वस्त्रोने पोतानां समछने पहेरी लीधां, ऐटवे देवयानीए कोध करतां कहु— ॥ ९० ॥ ‘अरे, जुओ तो भरा, आ दासीए केवुं अनुचित काम कर्यु छे! राम राम, जेम झूतरुं पश्ननो पुरोडाश खाई जाय, तेवी ज रीते आङ्गे मारां वस्त्रो पहेरी लीधां छे ॥ ९१ ॥’ जे भ्राह्मणोने पोताना तपोबण्ठी आ संसारनुं सर्जन कर्यु छे, जे परम पुरुष परमात्माना मुखस्वरूप छे, जे पोताना हृदयमां निरंतर ज्योतिर्भय परमात्माने धारणा करी राखे छे अने जेमणे संपूर्ण प्राणीओना कल्याण माटे बेटिक मार्ग बताव्यो छे, मोटा-मोटा लोकपालो अने देवराज हँड, श्रव्या वगेरे पश्न जेमना चरणोनी वंदना अने सेवा करे छे, — वधारे शुं कहु? लक्ष्मीज्ञना एकमात्र आश्रय परमपवित्र विश्वात्मा भगवान पश्न जेमना वंदना अने स्तुति करे छे ते आवश्योमां अमे बधाथी श्रेष्ठ भृगुवंशी छीजे, अने आ शर्मिष्ठानो पिता एक असुर छे, वणी अमारो शिष्य छे. आम छतां आ दुष्टाए (जेम शूद्र वेद भक्ती ले तेम) मारां वस्त्रो पहेरी लीधां ॥ ९२-९४ ॥ ज्यारे देवयानी आ प्रमाणे कटुतापश्न करवा लागी त्यारे शर्मिष्ठा कोधथी प्रूजवा लागी. ते ग्रहार करायेली नागज्ञानी जेम उंडा आस लेवा लागी. तेजो पोताना दांतधी होठ दबावीने कहु— ॥ ९५ ॥ ‘बिभारणा! तु आटली बहेकी गर्छ छे. तु पोतानी स्थिति ज्ञाया विना ज कठोर वयन बोली रही छे! जेम कागडा अने झूतरां अमारां बारझे रोटलाना टुकडा माटे प्रतीका करे छे, तेम शुं तुं पश्न अमारां घरो तरक नथी ताकती रहेती?’ ॥ ९६ ॥ शर्मिष्ठाए आ प्रमाणे बहु ज कठोर वातो कहीने गुरुपुत्री देवयानीनो तिरस्कार कर्यो, अने कोपपूर्वक तेनां वस्त्रो पडावी लઈ तेने झूवामां झंडी दीधी ॥ ९७ ॥

शर्मिष्ठाना चाल्या गया पश्नी संयोगवश शिकार करवा माटे राजा यथाति त्यां आवी चढ़ा। तेमने जलपान करवुं छतु, तेथी झूवामां पडेली देवयानीने तेमणे जोई लीधी ॥ ९८ ॥ देवयानी ते समये वस्त्रहीन हती. तेथी राजाए पोतानुं उपवस्त्र तेने आपी दीधुं अने पोताना धार्थथी तेनो छाथ पकडीने तेने बहार कही ॥ ९९ ॥

તં વીરમાહૌશનસી પ્રેમનિર્ભરયા ગિરા ।
રાજંસ્ત્વયા ગૃહીતો મે પાણિઃ પરપુરગ્ય ॥ ૨૦॥

હસ્તગ્રાહીઽપરો માભૂદ્દ ગૃહીતાયાસ્ત્વયા હિ મે ।
એષ ઈશકૃતો વીર સમ્બન્ધો નૌ ન પૌરુષः ।
યદિદું કૂપલગ્નાયા ભવતો દર્શનં મમ ॥ ૨૧॥

ન બ્રાહ્મણો મે ભવિતા હસ્તગ્રાહો મહાભુજ ।
કુચસ્ય બાહ્યસ્પત્યસ્ય શાપાદ્ય યમશાંપ પુરા ॥ ૨૨॥

યયાતિરનભિપ્રેતં દૈવોપહૃતમાત્મનः^૧ ।
મનસ્તુ^૨ તદ્ગતં બુદ્ધધાપ્રતિજ્ગ્રાહ તદ્ગચઃ ॥ ૨૩॥

ગતે રાજનિ સા વીરે તત્ત્વ સ્મ રૂઢતી પિતુઃ ।
ન્યવેદ્યતાતઃ સર્વમુક્તં શર્મિષ્ઠયા કૃતમ् ॥ ૨૪॥

દુર્મના ભગવાન્દ્રકાવ્યઃ પૌરોહિત્યં વિગર્હયન् ।
સ્તુવન્દ્રવૃત્તિં ચ કાપોતીં દુહિત્રા સ યપૌ પુરાત् ॥ ૨૫॥

વૃષપર્વા તમાજ્ઞાય પ્રત્યનીકવિવક્ષિતમ् ।
ગુરું પ્રસાદયન્દ્રમૂર્ખાં પાદયો: પતિત: પથિ ॥ ૨૬॥

ક્ષણાર્થમન્યુર્મગવાન્દ્રશિષ્યં વ્યાચણ ભાર્ગવઃ ।
ક્રમોડસ્યા: ક્રિયતાં રાજન્નૈનાં^૩ ત્યક્તુમિહોત્સહે ॥ ૨૭॥

તથેત્વવસ્થિતે પ્રાહ દેવયાની મનોગતમ् ।
પિત્રા દત્તા યતો યાસ્યે સાનુગા યાતુ મામનુ ॥ ૨૮॥

સ્વાનાં તત્સકૃટં વીક્ષ્ય તદર્થસ્ય ચ ગૌરવમ् ।
દેવયાનીં પર્યચરત્સ્ત્ર ખીસહસ્રેષ્ઠ દાસવત् ॥ ૨૯॥

દેવયાનીએ પ્રેમભરી વાણીથી પયાતિને કહું - 'વીરશિરોમહિ રાજન! આજે તમે મારો હાથ પકડ્યો છે. હવે જ્યારે તમે મારો હાથ પકડી લીધો છે, ત્યારે કોઈ બીજો તેને ન પકડે. વીરશ્રેષ્ઠ! કૂવામાં પડી જવાથી મને તો આપનાં અચાનક દર્શન થયાં છે, આ ભગવાન દ્વારા જ રચાયેલો સંબંધ સમેજવો જોઈએ. આમાં આપણી અથવા બીજા કોઈ મનુષ્યની ચેષ્ટા નથી. ॥ ૨૦-૨૧ ॥ વીરશ્રેષ્ઠ! પહેલાં મેં બૃહસ્પતિના પુત્ર કર્યાને શાપ આપ્યો હતો, તેની સામે તેણે પણ મને શાપ આપી દીધો. તે કારણે બ્રાહ્મણ સાથે મારાં લગ્ન થશે નહિ.' ॥ ૨૨ ॥ શાસ્ત્રમર્યાદાથી વિપરીત હોવાને કારણે પયાતિને આ સંબંધ અભીષ્ટ ન હતો, પરંતુ તેમણે જોયું કે પ્રારબ્ધે સ્વયં મને આ બેટ આપી છે અને મારું મન પણ તેના તરફ જેંચાઈ રહ્યું છે; તેથી પયાતિએ દેવયાનીની વાત માની લીધી. ॥ ૨૩ ॥

વીર રાજા પયાતિ જ્યારે ચાલ્યા ગયા, ત્યારે દેવયાનીએ રડતાં-રડતાં શુકાચાર્યજી પાસે જઈને શર્મિષ્ઠાએ જે કર્યું હતું તે બધું કહી સંભળાયું. ॥ ૨૪ ॥ શર્મિષ્ઠાના વ્યવહારથી ભગવાન શુકાચાર્યને પણ દુઃખ થયું. તેઓ પુરોહિતના કર્મની નિંદા કરવા લાગ્યા. તેમણે વિચાર્યું કે આના કરતાં તો જેતરમાંથી અથવા બજારમાંથી કબૂતરની જેમ દાણા વીણી લાવીને ગુજરાન ચલાવવું સારું છે. તેથી તેઓ પોતાની કન્યા દેવયાનીને સાથે લઈને નગરમાંથી નીકળી ગયા. ॥ ૨૫ ॥ જ્યારે વૃષપર્વને આ વાતાની બબર પડી ત્યારે તેના મનમાં એવી શંકા થઈ કે, ગુરુજી ક્યાંક શત્રુઓને જીતાડી તો નહીં દે અથવા મને શાપ તો નહીં આપી દે? તેથી તે ગુરુને પ્રસન્ન કરવા માટે તેમની પાછળ-પાછળ ગયા અને રસ્તામાં તેમના ચરણોમાં ફળી પડ્યા. ॥ ૨૬ ॥ ભગવાન શુકાચાર્યજીનો કોષ તો અરધી કષણમાં જ શાંત થઈ ગયો. તેમણે વૃષપર્વાને કહું - 'રાજન! હું મારી પુત્રી દેવયાનીને છોડી નથી શકતો. તેથી તેની જે ઈચ્છા હોય તે તમે પૂરી કરી દો. પછી મને પાછા કરવામાં કોઈ આપણિ નથી. ॥ ૨૭ ॥ જ્યારે વૃષપર્વાએ 'સારું' કહીને તેમની આશા સ્વીકારી લીધી ત્યારે દેવયાનીએ પોતાના મનની વાત કહી. દેવયાનીએ કહું 'પિતાજી! મને જે કોઈને તમે આપો અને હું જ્યાં પણ જાઉ ત્યાં શર્મિષ્ઠા તેની સખીઓની સાથે દાસીરૂપે મારી સેવામાં સાથે રહે. ॥ ૨૮ ॥

શર્મિષ્ઠાએ પોતાના પરિવાર પરણું સંકટ અને તેના કાર્યનું ગૌરવ જોઈને દેવયાનીની વાત સ્વીકારી લીધી. તે પોતાની એક હજાર સખીઓની સાથે દાસીની જેમ દેવયાનીની સેવા કરવા લાગી. ॥ ૨૯ ॥

૧. નમાનસ: ૨. મનશ: ૩. જોતાં।

* બૃહસ્પતિજીનો પુત્ર કંચ શુકાચાર્યજી પાસે મૃતસંલુચવની વિદ્યા ભણતો હતો. અથવાન સમાપ્ત કરીને જ્યારે તે પોતાને ઘેર જવા લાગ્યો ત્યારે દેવયાનીએ તેના સાથે લગ્ન કરવાના ઈચ્છા દર્શાવી. પરંતુ ગુરુપુત્રી હોવાને કારણે કંચ તેનો પ્રસ્તાવ સ્વીકાર્યો નહીં. તેથી દેવયાનીએ તેને શાપ આપ્યો કે 'તારી શીખેલી બધી વિદ્યા નિઝળ બની જાય.' કંચ તેને શાપ આપ્યો કે 'કોઈ પણ ભાગ્ય તારો પત્નીરૂપે સ્વીકાર કરશે નહીં.'

नाहुधाय सुतां दत्या सह शर्मिष्ठोशनाः ।
तमाह राज्ञश्चर्मिष्ठामाधास्तल्पे न कर्तित् ॥ ३० ॥

विलोक्यौशनसीं राज्ञश्चर्मिष्ठासप्रजां^१ कवचित् ।
तमेव वद्रे रहसि सम्याः पतिमृतौ सती ॥ ३१ ॥

राज्ञपुञ्चाऽर्थितोऽपत्ये धर्म चावेक्ष्य धर्मवित् ।
स्मरम्भुकवयः काले हिष्ठमेवात्म्यपद्धत ॥ ३२ ॥

यदुं च तुर्वसुं चैव देवयानी व्यक्तायत ।
द्विं चानुं च पूर्वं च शर्मिष्ठा वार्षपर्वषी ॥ ३३ ॥

गर्भसम्भवमासुर्या भर्तुर्विज्ञाय मानिनी ।
देवयानी पितुर्गृहं ययौ कोष्ठविमूर्च्छिता ॥ ३४ ॥

प्रियाभनुगतः कामी वयोभिरुपमन्त्रयन् ।
न प्रसादयितुं शेषे पादसंवाहनाटिभिः ॥ ३५ ॥

शुक्लस्तमाह कुपितः स्त्रीकामानुतपूरुष ।
त्वां जरा विशतां भन्द विशुपकरणी नृष्णाम् ॥ ३६ ॥

व्याप्तिरूपाच

अत्रमोऽस्म्यद्य कामानां भ्रत्यन् दुष्टितरि स्मते ।
व्यत्यस्यतां यथाकामं वयसा योऽभिधास्यति ॥ ३७ ॥

इति लब्धव्यवस्थानः पुत्रं ज्येष्ठमवोचत ।
यदो तात प्रतीच्छेमां जरां देहि निजं वयः ॥ ३८ ॥

मातामहकृतां वल्स न तुमो विषयेष्वहम् ।
वयसा भवदीयेन रंस्ये कतिपयाः समाः ॥ ३९ ॥

शुक्लाचार्यज्ञाने देवयानीनो विवाह राजा पवाति सावे करी दीधो अने शर्मिष्ठाने दासीना इपमां आपीने तेमने कही दीधुं - 'राजन्! आ शर्मिष्ठाने पोतानी शम्या पर क्षारेय आववा देशो नहीं.' ॥ ३० ॥ परीक्षित! थोडा दिवसो पछी देवयानी पुत्रवती थहि गहि. तेने पुत्रवती जोहने एक दिवस शर्मिष्ठाने पक्षा पोताना ऋतुकाणमां देवयानीना पति पवाति पासे अकांतमां सहवासनी याचना करी. ॥ ३१ ॥ शर्मिष्ठानी पुत्र माटेनी ग्राथना पर्मसंगत छे ऐवुं जाजीने धर्मज्ञ राजा पवाति शुक्लाचार्यनी वात याद होवा छतां पक्षा ए ४ निश्चय कर्यों^२ के समये ग्रारब्ध अनुसार जे थवानुं हथे, थहने ४ रहेशे. ॥ ३२ ॥ देवयानीने बे पुत्रो थया - यहु अने तुर्वसु. तथा वृषपर्वनी पुत्री शर्मिष्ठाने त्रष्णा पुत्र थया - द्विं, अनु अने पूरु. ॥ ३३ ॥ ज्यारे अभिमानी देवयानीने ए खबर पडी के, शर्मिष्ठाने पक्षा मारा पति द्वारा ४ गर्भ रखो छे त्यारे ते कोष्ठथी बेसूध बनीने पोताना पिताने घेर चाली गहि. ॥ ३४ ॥ कामी पवाति भीठी-भीठी वातो, अनुनय-विनय अने चरण दबाववा वगेरे चेष्टाओं द्वारा देवयानीने मनाववानी कोशिश करी, तेनी पाषण-पाषण तेओं त्वां सुधी गया पक्षा खरा, परंतु तेने मनावी न शक्या. ॥ ३५ ॥ शुक्लाचार्यज्ञाने पक्षा कोष्ठपूर्वक यथातिने कहुं - 'तुं अत्यंत लीलांपट, मंदबुद्धिवालो अने जूडो छे. जा, शरीरने कुरुप बनावी देनारी वृद्धावस्था तेने ग्राह थहि ज्यप.' ॥ ३६ ॥

व्याप्तिरूपाच कहुं - 'ब्रह्मन्! तमारी पुत्री सावे विषय-भोग बोगवतां हज्ज मने तृप्ति थहि नथी. आ शापथी तो तमारी पुत्रीनुं पक्षा अनिष्ट थथे.' आ संभणीने शुक्लाचार्यज्ञाने कहुं, 'सारं, जाओ, जे प्रसन्न थहि तेमने पोतानी जवानी आपे तेनी पासेथी तमारी वृद्धावस्था बदली लो.' ॥ ३७ ॥ शुक्लाचार्यज्ञाने ज्यारे आवी व्यवस्था करी आपी त्यारे तेमणे गोटा पुत्र यहुने कहुं - 'बेटा! तुं तारी जुवानी मने आपी हे अने तारा नाना (मातामहे) ए आपेली आ वृद्धावस्था तुं स्वीकारी ले. कारण के मारा प्रिय पुत्र! हुं हज्ज विषयोथी तुप्त थयो नथी. तेथी तारी जुवानी लहीने हुं थोडां वर्षों सुधी हज्ज आनंद भोगवीश.' ॥ ३८-३९ ॥

પૂરુષવાચ

નોત્સહે જરસા સ્થાતુમન્તરા પ્રાતયા તવ ।
અવિદિત્વા સુખં ગ્રામ્યં વૈતૃષ્ણં નૈતિ પુરુષः ॥ ૪૦ ॥

તુર્વસુશ્ચોદિતः પિત્રા દુઃખુશાનુશ ભારત ।
પ્રત્યાઘ્યુરધર્મશા ક્ષાનિત્યે નિત્યબુદ્ધયઃ ॥ ૪૧ ॥

અપૃથ્યત^૧ તનયં પૂરું વયસોનં ગુણાધિકમ् ।
ન ત્વમગ્રજવદ્વ વત્સ માં પ્રત્યાઘ્યાતુમર્હસિ ॥ ૪૨ ॥

પૂરુષવાચ

કો નુ લોકે મનુષ્યોન્ન પિતુરાત્મકૃતઃ પુમાન् ।
પ્રતિકર્તું ક્ષમો યસ્ય પ્રસાદાદ્વ વિનંતે પરમ् ॥ ૪૩ ॥

ઉત્તમશ્રદ્ધિનિતં કુર્યાત્મોક્તકારી તુ^૨ મધ્યમઃ ।
અધમોઽશ્રદ્ધયા કુર્યાદકર્તાચ્યરિતં પિતુઃ ॥ ૪૪ ॥

ઈતિ પ્રમુદિતઃ પૂરુઃ પ્રત્યગુણાજજરાં પિતુઃ ।
સોડપિ તદ્વયસા ક્રમાન્યથાવજજુજુષે^૩ નૃપ ॥ ૪૫ ॥

સમદ્વીપપતિઃ સમ્યક્ પિતૃવત્પાલયન્ત્રજાઃ ।
યથોપજોષં વિષયાઽજુજુષેઽવ્યાહેન્દ્રિયઃ ॥ ૪૬ ॥

દેવયાન્યઘ્યનુહિનં મનોવાગ્હેહવસ્તુભિઃ^૪ ।
પ્રેયસઃ પરમાં ગ્રીતિમુવાહ પ્રેયસી રહઃ ॥ ૪૭ ॥

અયજદ્વ યજપુરુષં કતુભિર્ભૂરિદક્ષિણૈઃ ।
સર્વહેવમયં દેવં સર્વવેદમયં હરિમ् ॥ ૪૮ ॥

યस્મિન્દે વિરચિતં વ્યોમ્નીવ જલદાવલિઃ ।
નાનેવ ભાતિ નાભાતિ સ્વખમાયામનોરથઃ ॥ ૪૯ ॥

યહુએ કહ્યું – ‘પિતાજી! કસમયે જ પ્રાપ્ત થયેલું તમારું ઘડપણ લઈને તો હું છવવા હશ્ચતો નથી. કેમકે, કોઈ પણ મનુષ્ય જ્યાં સુધી વિષય-સુખનો અનુભવ નથી કરી લેતો ત્યાં સુધી તેને તેનાથી વૈરાગ થતો નથી.’ ॥ ૪૦ ॥ પરીક્ષિત! આ જ પ્રમાણો તુર્વસુ, દુઃખ અને અનુએ પણ પિતાની આજીવનો અસ્વીકાર^૫ કર્યો. સાચું પૂછો તો તે પુત્રોને ધર્મનું તત્ત્વ જ્ઞાત ન હતું. તેઓ આ અનિત્ય શરીરને જ નિત્ય માની બેઠા હતા. ॥ ૪૧ ॥ હવે યથાતિએ ઉમરમાં બધાથી નાના પરતુ ગુણમાં મોટા પોતાના પુત્ર પૂરુને બોલાવીને પૂછ્યું – ‘બેટા! પોતાના મોટા ભાઈઓની જેમ તારે મારી વાત ટાળવી ન જોઈએ.’ ॥ ૪૨ ॥

પૂરુએ કહ્યું – ‘પિતાજી! પિતાની હૃપાથી મનુષ્યને પરમપદની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. વાસ્તવમાં પુત્રનું શરીર પિતાનું જ આપેલું છે. આવી સ્થિતિમાં એવું કોણ છે, જે આ સંસારમાં પિતાના ઉપકારોનો બદલો ચુકવી શકે? ॥ ૪૩ ॥ ઉત્તમ પુત્ર તો તે છે, જે પિતાના મનની વાત પિતાના કલ્યાણના જ માની લે. કલ્યાણ પછી શક્તા સાથે આજીવાલન કરનાર પુત્રને મધ્યમ કહે છે. જે આજી મળવા છતાં પણ અશ્રદ્ધાથી તેનું પાલન કરે તે અધમપુત્ર છે, અને જે કોઈ પણ રીતે પોતાના પિતાની આજીનું પાલન નથી કરતો, તેને તો પુત્ર કહેવો જ ભૂલ છે. તે તો પિતાના મળ જેવો જ છે. ॥ ૪૪ ॥ પરીક્ષિત! આ પ્રમાણો કહીને પૂરુએ બહુ જ પ્રસન્નતાપૂર્વક પિતાની વૃદ્ધાવસ્થા સ્વીકારી લીધી. રાજા યથાતિ પણ તેની જુવાની લઈને પૂર્વવત્ત વિષયોનું સેવન કરવા લાગ્યા. ॥ ૪૫ ॥ તેઓ સખદીપોના એકછત્ર સામાટ હતા. પિતાની જેમ પ્રજાનું સારી રીતે પાલન કરતા હતા. તેમની ઈન્દ્રિયોમાં પૂરી શક્તિ હતી અને તેઓ યોગ્ય અવસરે પ્રાપ્ત વિષયોનું સેવન કરતા હતા. ॥ ૪૬ ॥ દેવયાની તેમની પ્રિયતમ પણી હતી. તે પોતાના પ્રિયતમ યથાતિને પોતાનાં મન, વાણી, શરીર અને પદાર્થો દ્વારા નિરંતર વધુ ને વધુ એકાંતમાં સુખ આપીને પ્રસન્ન કરવા લાગ્યી. ॥ ૪૭ ॥ રાજા યથાતિએ સમસ્ત વેદોના મતિપાદ સર્વહેવસ્વરૂપ પણપુરુષ ભગવાન શ્રીહરિનું ધર્ષી મોટી-મોટી દક્ષિણાવાળા પણોથી પજન કર્યું. ॥ ૪૮ ॥ જેમ આકાશમાં વાદળોના સમૂહો દેખાય છે અને ક્યારેક નથી પણ દેખાતા, તે જ પ્રમાણે પરમાત્માના સ્વરૂપમાં આ જગત સ્વખ, માયા અને મનોરથના જેવું કલ્યિત છે. તે કેટલીકવાર અનેક નામ-રૂપોમાં પ્રતીત થાય છે અને કેટલીકવાર નથી પણ થતું. ॥ ૪૯ ॥

૧. અપૃથ્યત. સ. તતઃ । ૨. ચ । ૩. વદ્ભુભુજે । ૪. વ્યાગૃહી ।

तमेव हृषि विन्यस्य वासुदेवं गुहाशयम् ।
नारायणमणिपांसं निराशीरयज्ञत्रभुम् ॥ ५०॥

अेवं वर्षसहस्राणि मनःषष्ठैर्मनःसुखम् ।
विद्धानोऽपि नात्यत्सार्वभौमः कदिन्नियैः ॥ ५१ ॥

તે પરમાત્મા બધાંનાં હદ્યમાં બિરાજેલા છે. તેમનું સ્વરૂપ
સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ છે. તે જ સર્વશક્તિમાન સર્વવ્યાપી ભગવાન શ્રી
નારાયણને પોતાના હદ્યમાં સ્થાપિત કરીને પ્યાતિ રાજાએ
નિર્ઝામભાવે તેમનું પજન કર્યું. ॥ ૫૦ ॥ આ પ્રમાણે એક હજાર
વર્ષ સુધી તેમણે પોતાની ઉચ્છૃંખલ ઈન્દ્રિયો સાથે મનને જોડીને
તેના (મનના) પ્રિય વિષયોને ભોગવ્યા. પરંતુ આટલા ભોગોથી
પણ ચક્વતી પ્યાતિને ભોગોમાં રખિ થઈ નહીં ॥ ૫૧ ॥

—★—

ઇતિ શ્રીમદ્બાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં નવમસ્કન્દેઽષાદશોડધ્યાયः^૨ ॥ ૧૮॥
નવમા સુંધ-અંતર્ગત અદ્વારમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

ઓગાણીસમો અધ્યાય

ધ્યાતિનો ગુહત્યાગ

શ્રીરાક ઉવાચ

સ ઈત્�માયરનું ક્રમાનું શૈષ્ડોડપક્ષવમાત્મનઃ ।
બૃદ્ધા પ્રિયાર્થી નિર્વિલુણો ગાથામેતામગાયત ॥ ૧ ॥

शृणु भार्गव्यम् वाथां मद्विधायरितां भुवि ।
धीरा धर्मानशोयन्ति वने ग्रामनिवासिनः ॥ २ ॥

બસ્ત એકો વને કશીદુ વિચિન્યનુ પ્રિયમાત્મનઃ ।
દુદર્શી કુપે પતિતાં સ્વર્કર્મવણ્ણામજ્ઞામ ॥ ૩ ॥

तस्या उद्धरणोपायं भस्तः कामी विचिन्तयन् ।
व्यधत तीर्थभृष्ट्य विषाणुग्रेषु शेषसी ॥ ४ ॥

સોતીર્ય કૂપાત્સુશ્રોણી તમેવ ચકમે કિલ ।
તથાવત્તે સમજીક્ષ્ય બહલ્યોદજા : કાન્તકામિની : || ૫ ||

पीवानं श्मश्रुलं प्रेष्ठं ते भीट्वांसं याभकोविदम् ।
स एकोऽज्ञवृष्टस्तासां बहीनां रतिवर्धनः ।
ऐमे कामश्रुष्टस्त आत्मानं नावभूध्यत ॥ ६ ॥

શ્રીશુકુદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! રાજી યપાતિ આ
પ્રમાણે સ્ત્રીને વશ થઈને વિષયોનો ઉપભોગ કરતા રહ્યા,
એક દિવસ જ્યારે પોતાના અપ્યપતન તરફ દાખિ ગઈ ત્યારે
તેમને તીવ્ર વૈરાગ્ય થયો અને તેમણે પોતાની પ્રિયપત્ની
દેવપાનીને આ કથા કહી— ॥ ૧ ॥ ‘ભૃગુનંદિની! તું આ કથા
સાંભળ. સંસારમાં મારા જેવા જ વિષયોનો આ સત્ય
ઈતિહાસ છે. આવા જ ગ્રામવાસી વિષયી પુરુષોના સંબંધમાં
વનવાસી જિતેન્દ્રિય પુરુષો દુઃખ સાથે વિચાર કર્યો કરે છે
કે આમનું કલ્યાણ થઈ રીતે થશે? ॥ ૨ ॥ એક બકરો વનમાં
પોતાની પ્રિય વસ્તુની શોધમાં વિચરતો હતો. તેણે જોયું કે,
પોતાના કર્મવશ એક બકરી કૂવામાં પડી ગઈ છે. ॥ ૩ ॥ તે
બકરો અત્યંત કામી હતો. તે વિચારવા લાગ્યો કે આ બકરીને
કઈ રીતે કૂવામાંથી બહાર કાઢી શકાય! તેણે પોતાના
શિંગડાની અણીથી કૂવા પાસેની ધરતી ખોટી કાઢી અને
કૂવામાંથી બહાર નીકળવાનો માર્ગ કર્યો. ॥ ૪ ॥ જ્યારે તે
સુંદર બકરી કૂવામાંથી બહાર નીકળી તો તેણે તે બકરા સાથે
પ્રેમ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે દાઢી-મૂછવાળો બકરો શરીરે
ઘણો જ હૃદ-પુદ્ર, જુવાન અને બકરીઓને સુખ આપનારો,
વિહારકુશળ અને પ્રિય હતો. જ્યારે બીજી બકરીઓએ જોયું
કે, કૂવામાં પડી ગયેલી બકરીએ તેને પોતાનો પ્રેમપાત્ર
બનાવી દીધો છે ત્યારે તેમણે પણ તેને જ પોતાનો પતિ
બનાવી લીધો. તે તો પહેલેથી જ પતિની શોધમાં હતી. તે
બકરાના ભાથા (ઉપર કામરૂપ પિશાચ સવાર થઈ ગયો હતો.
તે એકલો જ ઘણી બધી બકરીઓ સાથે વિહાર કરવા લાગ્યો
અને પોતાની તમામ સુધ-બૃધ ખોઈ બેઠો. ॥ ૫-૬ ॥

૧. અથવા । ૨. પ્રાચીન પ્રતમાં આના પહેલો ‘પ્યાતે’ એટલો ભાગ વધુ છે. । ૩. ધોરણ ।

તમેવ પ્રેર્ણતમયા^૧ રમમાણમજાન્યયા।
વિલોક્ય કૃપસંવિજના^૨ નામૃથ્યદ્ભસ્તકર્મતત્ત્વ ॥ ૭॥

તં દુર્હદું સુહદ્રૂપં કામિનં ક્ષણસૌહદ્રમ् ।
ઈન્દ્રિયારામમુત્સુજ્ય સ્વામિનં દુઃખિતા યયૌ ॥ ૮॥

સોડપિ ચાનુગતઃ લૈણા: કૃપણસ્તાં પ્રસાદિતુમ् ।
કુર્વન્તિડવિડાકારં^૩ નાશકનોત્પથિ સંધિતુમ् ॥ ૯॥

તસ્યાસત્ત્રદ્વિજઃ કશ્ચિદજાસ્વામ્યચિનદ્રલુષા ।
લમ્બાનં વૃષણાં ભૂય: સન્દધેડર્થાય યોગવિત् ॥ ૧૦॥

સમ્બદ્વવૃષણઃ સોડપિ હૃજ્યા કૃપલબ્ધ્યા ।
કાલં બહુતિથં ભરે કામૈનાયાપિ તુધ્યતિ ॥ ૧૧॥

તથાહુ કૃપણઃ સુભૂ ભવત્યા: પ્રેમયન્ત્રિતઃ ।
આત્માનં નાલિમજાનાભિ મોહિતસ્તવ માયયા ॥ ૧૨॥

યત્પુથિવ્યાં વ્રીહિયવં હિરણ્યં પશવઃ ખ્રિયઃ ।
ન દુદ્વાનિ મનઃપ્રીતિં પુંસ: કામહતસ્ય તે ॥ ૧૩॥

ન જતુ કામ: કામાનામુપભોગેન શામ્યતિ ।
હવિષા કૃષ્ણાવત્તેવ ભૂય એવામિવર્ધતે ॥ ૧૪॥

યદા ન કુરેતે ભાવં સર્વભૂતેષ્યમજલમ् ।
સમદેષેસ્તદા પુંસ: સર્વા: સુખમયા દિશઃ ॥ ૧૫॥

યા દુસ્ત્યજ્ઞ દુર્મતિમિશ્રયતો યા ન જીર્યતે ।
તાં તૃષ્ણાં દુઃખનિવહાં શર્મકામો દુતં ત્યજેત् ॥ ૧૬॥

માત્રાસ્વશ્રા દુહિત્રાવા^૪ નાવિવિક્તાસનો ભવેત् ।
બલવાનિન્દ્રિયગ્રામો વિદ્વાંસમપિ કર્ષતિ ॥ ૧૭॥

જ્યારે તેની કુવામાંથી નીકળેલી પ્રિયતમા બકરીએ જોયું કે, મારો પતિ તો પોતાની બીજી પ્રિયતમા બકરી સાથે વિહાર કરી રહ્યો છે, ત્યારે તેનાથી બકરાનું આ કૃત્ય સહન ન થયું, ॥ ૭ ॥ તેણે જોયું કે, આ તો બહુ કામી છે, આના પ્રેમનો કોઈ ભરોસો નથી અને આ મિત્રના ઉપમાં શત્રુનું કામ કરી રહ્યો છે. તેથી તે બકરી આ ઈન્દ્રિયોના ગુલામ બકરાને છોડીને બહુ દુઃખ સાથે પોતાના પાલક પાસે ચાલી ગઈ, ॥ ૮ ॥ તે રંક કામી બકરો તેને મનાવવા માટે 'મે-મે' કરતો તેની પાછળ-પાછળ ચાલ્યો, પરંતુ તેને રસ્તામાં મનાવી શક્યો નહીં, ॥ ૯ ॥ તે બકરીનો પાલક એક બ્રાહ્મણ હતો. તેણે કોષમાં આવીને બકરાના લટકી રહેલા અંડકોશને કાપી નાખ્યો. પરંતુ પછીથી તે બકરીનું જ હિત કરવા માટે ફરીથી તેને જોડી પડા દીધો.. તે બ્રાહ્મણ આવા અનેક ઉપાયોનો જાણકાર હતો, ॥ ૧૦ ॥ પ્રિયે! આ પ્રમાણે અંડકોશ જોડાઈ જતાં તે બકરો ફરીથી તે કુવામાંથી નીકળેલી બકરી સાથે વણા સમય સુધી વિષયભોગ કરતો રહ્યો, પરંતુ આજ સુધી તેને સંતોષ થયો નહીં, ॥ ૧૧ ॥ સુંદરી! મારી પણ આ જ દશા છે. તારા પ્રેમપાશમાં બંધાઈને હું અત્યેતા રંક બની ગયો છું. તારી માયાથી મોહિત થઈને હું મારી જાતને પણ ભૂલી ગયો છું, ॥ ૧૨ ॥

પ્રિયે! પૃથ્વીમાં જેટલાં પણ અન્નકણ, સુવર્ણા, પશુઓ અને સત્ત્રીઓ છે – તે બધાં મળીને પણ તે પુરુષને સંતુષ્ટ નથી કરી શકતાં, જે કામના અને તૃષ્ણાઓથી ઘેરાયેલો છે, ॥ ૧૩ ॥ વિષયો ભોગવવાથી ભોગવાસના ક્યારેય શાંત થઈ શકતી નથી, બલકે જેમ ધીની આહુતિ આપવાથી અજિન વધારે પ્રજજ્યાલિત થાય છે તે જ પ્રમાણે ભોગવાસનાઓ પણ ભોગોથી પ્રબળ બની જાય છે, ॥ ૧૪ ॥ જ્યારે મનુષ્ય કોઈ પણ પ્રાણી અને કોઈ પણ પદાર્થની સાથે રાગ-દેખનો ભાવ નથી રાખતો ત્યારે તે સમદર્શી બની જાય છે તથા તેના માટે બધી દિશાઓ સુખદાયી બની જાય છે, ॥ ૧૫ ॥ વિષયોની તૃષ્ણા જ દુઃખનું ઉદ્ગમસ્થાન છે, મંદબુદ્ધિના લોકો બહુ મુશ્કેલીથી તેનો ત્યાગ કરી શકે છે. શરીર વૃદ્ધ થઈ જાય છે, પરંતુ તૃષ્ણા વૃદ્ધ થતી નથી. તેથી જે પોતાનું કલ્યાણ હશે છે, તેણે તુચ્છત જ આ તૃષ્ણા (ભોગ-વાસના)નો ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ, ॥ ૧૬ ॥ વધારે તો શું? – પોતાની મા, બહેન અને પુત્રી સાથે પણ એકલા એક આસન પર સ્પર્શ થાય એ રીતે બેસવું ન જોઈએ. ઈન્દ્રિયો એટલી બળવાન છે કે, તે મોટા-મોટા વિદ્વાનોને પણ વિચલિત કરી દે છે, ॥ ૧૭ ॥

૧. રંતમજયા । ૨. કામસંવિજના । ૩. કુર્વન્ વિડવિડાકારં । ૪. ચ.

पूर्ण वर्षसहस्रं मे विषयान् सेवतोऽसकृत् ।
तथापि चानुसवनं^१ तृष्णा तेषूपज्ञायते ॥ १८ ॥

तस्मादेतामहं त्यक्त्वा भ्रष्टाक्षयाधाय मानसम् ।
निर्बन्धो निरहुङ्कारश्चरिष्यामि भृगैः सह ॥ १९ ॥

दृष्टं श्रुतमसद्^२ भुद्ध्या नानुध्यायेत् संविशेत् ।
संसुतिं चात्मनाशं च तत्र विद्वान् स आत्मदंडः ॥ २० ॥

ईत्युक्त्वा नाहुधो ज्ञायां तदीयं पूरवे वयः ।
हत्वा स्वां जरसं तस्मादादेव विगतस्पृहः ॥ २१ ॥

हिंशि दक्षिणापूर्वस्यां दुह्युं दक्षिणातो यद्युभ् ।
प्रतीच्यां तुर्वसुं चक उदीच्यामनुभीश्वरभ् ॥ २२ ॥

भूमण्डलस्य सर्वस्य पूरुभृत्तमं विशाम् ।
अभिषिद्याग्रज्ञं स्तरस्य वशे स्थाय वनं ययौ ॥ २३ ॥

आसेवितं वर्षपूर्गान् घटवर्गं विषयेषु सः ।
क्षेत्रेन मुमुक्षे नीडे ज्ञातपक्ष ईव द्विजः ॥ २४ ॥

स तत्र निर्भुक्तसमस्तसङ्ग
आत्मानुभूत्या विधुतत्रिलिङ्गः ।
परेऽमले भ्रष्टाणि वासुदेवे
लेभे गतिं भागवतीं प्रतीतः ॥ २५ ॥

श्रुत्वा गाथां देवयानी मेने प्रस्तोभमात्मनः ।
स्त्रीपुंसोः स्नेहैवैकलव्यात्परिहासमिवेतिम्^३ ॥ २६ ॥

सा संनिवासं सुहृदां प्रपायामिव गच्छताम् ।
विशायेश्वरतन्त्राणां मायाविरचितं प्रभोः^४ ॥ २७ ॥

सर्वत्र सङ्गमुत्सुक्य स्वज्ञौपम्येन भार्गवी ।
कृष्णो मनः समावेश्य व्यधुनोल्लिङ्गमात्मनः ॥ २८ ॥

विषयोनुं वारंवार सेवन करतां-करतां मारा एक हजार वर्ष पूरां थृष्ण गयां, छतां पश्च वाणी-क्षणी भोगोनी तृष्णा वधती जाय छे ॥ १८ ॥ तेथी हवे हुं भोगोनी वासना - तृष्णानो परित्याग करीने मारुं अंतःकरण परमात्माने समर्पित करी हठिश अने ठंडी-गरभी, सुख-हुःअ वगेरे द्वितीयी उपर उठीने अहंकारथी मुक्ता थृष्ण ने हरणांओनी साथे वनमां विचरण करीश ॥ १९ ॥ लोक-परलोक बन्नेना भोगो असत् छे, अेवुं समज्ञने न तो तेनु चित्तन करवुं ज्ञेहिअ अने न भोग करवा ज्ञेहिअ. अेवुं समज्ञवुं ज्ञेहिअ के भोगोना चित्तनधी ज जन्म-मृत्युउपी संसारनी प्राप्ति थाय छे अने संसारना भोगोधी तो आत्मनाश थृष्ण जाय छे, वास्तवमां आ रहस्यने जाणीने आ भोगोनो त्याग करनार ज आत्मज्ञानी छे ॥ २० ॥

परीक्षित! यथातिअ पोतानी पत्नीने आ प्रभाषो कहीने पूर्णी जुवानी तेने पाणी आपी दीधी अने पोतानी वृद्धावस्था पाणी लही लीधी. कारण के हवे तेमना चित्तमां विषय-वासना नामशेष थृष्ण गर्ह छती ॥ २१ ॥ त्यार पछी तेमणी दक्षिणापूर्व दिशानुं दुखुने, दक्षिणानुं, यहुने पश्चिमनुं तुर्वसुने अने उत्तरनुं राज्य अनुने आपी दीधु ॥ २२ ॥ संपूर्ण भूमंडणी तमाम संपत्तिओ माटे पोञ्चतम पात्र अेवा पूरुनो पोतानी राजगाही पर अभिषेक करी तथा भोटा भाईओने तेमने आधीन जनावीने तेओ वनमां चाल्या गया ॥ २३ ॥ ज्ञेहिअ पथाति राजाए वज्रां वर्षो सुधी ईन्द्रियो द्वारा विषय-सुख भोगव्यु, परंतु जेम पांझो आवी जतां पक्षी पोतानो भाणो छोडी देहेते ज प्रभाषो तेमणी क्षशमात्रमां भधुं ज छोडी दीधु ॥ २४ ॥ वनमां जहाने राजा पथातिअ तमाम आसक्तिओधी मुक्ति मेणवी लीधी. आत्मसाक्षात्कारद्वारा तेमनुं त्रिगुणामय लिंगशरीर नष्ट थृष्ण गयु, तेमणी माया-मणथी रहित परश्वत्व परमात्मा वासुदेवमां लीन थृष्ण ने ते भगवती गति ग्राप्त करी, जे भोटा-भोटा भगवानना प्रेमी संतोने ग्राप्त थाय छे ॥ २५ ॥

ज्यारे देवयानीअ आ कथा सांलग्नी त्यारे ते समज्ञ के राजा मने निवृत्तिमार्ग माटे ग्रोत्साहित करी रहा छे, कारण के ली-पुरुषना परस्पर प्रेमथी ज विरहनुं हुःअ थाय छे, आवुं विचारीने राजाए आ कथा मज्जकमां कही छे ॥ २६ ॥ स्वप्न-संबंधीओनुं एक स्थानमां बेगा थवुं ए परब पर लेगा थता पश्चिमनो जेवुं ज ईशराधीन छे, आ भधो भगवाननी मायानो जेव छे अने स्वप्न जेवो छे, अेवुं समज्ञने देवयानीअ सर्व पदार्थोमांथी आसक्ति छोडी दीधी अने पोताना मनने भगवान श्रीकृष्णमां तन्मय करी दीधी. ते भगवानने ग्राप्त थृष्ण गर्ह ॥ २७-२८ ॥

१. चानुषिद्वस्त । २. भ्रस्तिलिङ्ग । ३. अभिषेकितम् । ४. विभेदः ।

નમસ્તુભ્યં ભગવતે વાસુદેવાય વેધસે ।

સર્વભૂતાધિવાસાય શાન્તાય બૃહતે નમઃ ॥ ૨૮॥

તેણે ભગવાનને વંદન કરીને કહું - 'સમસ્ત જગતના કારણ, સર્વના અંતર્યામી, સર્વના આશ્રયસ્વરૂપ, સર્વશક્તિમાન ભગવાન વાસુદેવને નમસ્કાર છે. જે પરમ શાંત અને અનંત તત્ત્વ છે, તેમને હું નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૨૮ ॥

=★=

ઇતિ શ્રીમદ્બાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં નવમસ્કન્ધે^૧ એકોનવિશોડધ્યાયः ॥ ૧૮॥
નવમા સ્કંધ-અંતર્ગત ઓગણીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

વીસમો અદ્યાય

પૂરુના વંશનું તથા રાજા દુષ્પંત અને ભરતના ચરિત્રનું વર્ણન

શ્રીશુક^૨ ઉવાચ

પૂરોવેંશં પ્રવક્ષ્યામि યત્ત્ર જાતોડસિ ભારત ।
યત્ત્ર રાજર્ધયો વંશયા બ્રહ્મવંશયાશ્ જણિશે ॥ ૧ ॥

જનમેજયો ઘ્યભૂતપૂરો: પ્રચિન્યાંસતસુતસ્તત: ।
પ્રવીરોઽથ નમસ્યુર્વે તસ્માચ્યારૂપદોઽભવત् ॥ ૨ ॥

તસ્ય સુધુરભૂતપુત્રસ્તસ્માદ् બહુગવસ્તત: ।
સંયાતિસ્તસ્યાહંયાતી રૌદ્રાશ્યસ્તસુત: સ્મृત: ॥ ૩ ॥

ऋતેયુસ્તસ્ય કુશેયુ: સ્થાણિલેયુ: કૃતેયુક: ।
જલેયુ: સાન્તતેયુશ્ ધર્મસત્યવ્રતેયવ: ॥ ૪ ॥

દશીતેઽપ્સરસ: પુત્રા વનેયુશ્વાવમ: સ્મृત: ।
ઘૃતાચ્યામિન્દ્રિયાણીવ મુખ્યસ્ય જગદાત્મન: ॥ ૫ ॥

ऋતેયો રન્તિભારોઽભૂત્રયસ્તસ્માત્મજાનૃપ ।
સુમતિર્ધુવોડપ્રતિરથ: કષ્ટવોડપ્રતિરથાત્મજ: ॥ ૬ ॥

તસ્ય મેધાતિથિસ્તસ્માત્મ્રસ્કષ્ઠવાદ્ય દ્વિજાતય: ।
પુત્રોડભૂતસુમતે રૈવ્યોરે દુષ્પાન્તસ્તસુતો મત: ॥ ૭ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે - પરીક્ષિત! હવે હું રાજા પૂરુના વંશનું વર્ણન કરીશ. આ જ વંશમાં તમારો જન્મ થયો છે. આ જ વંશમાં ધણા રાજર્ધિઓ અને બ્રહ્મર્ધિઓ થયા છે. ॥ ૧ ॥ પૂરુનો પુત્ર હતો જનમેજય. જનમેજયનો પ્રચિન્યાન્, પ્રચિન્યાન્નો પ્રવીર, પ્રવીરનો નમસ્યુ અને નમસ્યુનો પુત્ર હતો ચારુપદ. ॥ ૨ ॥ ચારુપદથી સુધુ, સુધુથી બહુગવ, બહુગવથી સંયાતિ, સંયાતિથી અહંયાતિ અને અહંયાતિનો પુત્ર રૌદ્રાશ્ થયો. ॥ ૩ ॥

પરીક્ષિત! જેમ વિશ્વાત્મા પ્રધાન પ્રાણથી દશ ઈન્દ્રિયો થાય છે, તે જ રીતે ઘૃતાચ્યી આપ્સરાના ગર્ભથી રૌદ્રાશ્યના દશ પુત્રો થયા - ઋતેયુ, કુશેયુ, સ્થાણિલેયુ, કૃતેયુ, જલેયુ, સાન્તતેયુ, ધર્મયુ, સત્યેયુ, પ્રતેયુ અને બ્રહ્મથી નાનો વનેયુ. ॥ ૪-૫ ॥

પરીક્ષિત! તેમનામાંથી ઋતેયુનો પુત્ર રન્તિભાર થયો અને રન્તિભારના ત્રણ પુત્ર થયા - સુમતિ, ધ્રુવ અને અપ્રતિરથ. અપ્રતિરથના પુત્રનું નામ કષ્ટવ હતું. ॥ ૬ ॥ કષ્ટવનો પુત્ર મેધાતિથિ થયો. આ જ મેધાતિથિથી પ્રસ્કૃત્ય વગેરે બ્રાહ્મણો ઉત્પન્ન થયા. સુમતિનો પુત્ર રૈવ્ય થયો, આ જ રૈવ્યનો પુત્ર દુષ્પંત હતો. ॥ ૭ ॥

૧. માચીન ગ્રતમાં 'પ્રયાતે' એટલો વિષુ પાડ છે. ૨. ભાદ્રાયણિરૂપવાચ. ૩. રત્નિનારો. ૪. રૈતિર્ધ્યન્ત.

हुध्यन्ते मृगयां यातः कष्वाश्रमपदं गतः ।
तत्रासीनां स्वप्रभया भएऽयन्तीं रमाभिव ॥ ८ ॥

विलोक्य सधो^१ मुमुक्षे देवमायाभिव लियम् ।
बभाषे तां वरारोहां भट्टः कतिपयैर्वृतः ॥ ९ ॥

तदर्शनप्रमुहितः संनिवृतपरिश्रमः ।
प्रमच्छ इमसत्तमः प्रहसश्लक्षण्या गिरा ॥ १० ॥

क्रित्वा कमलपत्राक्षि कस्यासि हृदयज्ञमे ।
क्रित्वा चिकीर्षितं तत्र भवत्या निर्जने वने ॥ ११ ॥

व्यक्तं राजन्यतनयां वेदभ्यर्थं त्यां सुमध्यमे ।
न द्वि येतः पौरवापामध्यमे रमते क्वचित् ॥ १२ ॥

शुक्लालोकाय

विश्वामित्रात्मजैवाहं त्यक्ता भेनक्या वने ।
वेदैतद्भगवान् कुष्वो वीर क्रिं कुरवाम् ते ॥ १३ ॥

आस्यतां ह्यरविन्दाक्ष गृह्यतामर्हणां च नः ।
भुज्यतां सन्ति नीवारा उप्यतां पदि रोयते ॥ १४ ॥

हुध्यन्ता उचाय

उपपत्नभिदं सुभू ज्ञातायाः कुशिकान्यये ।
स्वयं हि वृषते राशां कुन्यकाः सदेशं वरम् ॥ १५ ॥

ओमित्युक्ते^२ यथाधर्ममुपयेमे शुक्लतलाम् ।
गान्धर्वविधिना राजा देशकालविधानवित् ॥ १६ ॥

अमोघवीर्यो राजर्षिर्भिष्णां वीर्यमादये ।
शोभूते स्वपुरं यातः कालेनासूत सा सुतम् ॥ १७ ॥

१. मुमुक्षे सधो । २. कुरवाणि । ३. ओक्तो ।

एक वार हुध्यन्ते वनमां पोताना थोड़ा सैनिको साथे शिकार करवा गयेला हता, त्यां तेओ एक वृषभनिना आश्रम पर जहू चढ़ा, ते आश्रममां देवमाया जेवी एक मनोहर कन्या बेडी हती, तेनी साक्षात् लक्ष्मीना जेवी अंगकान्तिथी ते आश्रम झगमगी रह्यो हतो, ते सुंदरीने जोतां ज हुध्यन्ते मोहित थहू गया अने तेनी साथे वातचीत करवा लाग्या, ॥ ८-९ ॥ तेने जोहिने राजाने बहु आनंद थयो, तेमना मनमां कामवासना जाग्रत थहू गहू, थोड़ा विश्राम कर्या पछी तेमणे खूब ज मधुर शब्दोमां स्मिताहास्य वेरतां तेने पूछ्यु - ॥ १० ॥ 'कमण जेवां सुंदर नेत्रेवाणी देवी! तमे कोइ छो अने कोनी पुत्री छो? मारा हृदयने पोताना तरफ आकर्षित करनार सुंदरी! तमे आ निर्जन वनमां रहीने शुं कुरवा ईछो छो? ॥ ११ ॥ सुंदरी! हुं स्पष्ट समझ रह्यो छुं के तमे कोई क्षिण्य कन्या छो, कारजा के पूरुषंशीओनुं चित्त क्ष्यारेय अधर्म तरफ ढणतुं नथी, ॥ १२ ॥

शुक्लतलाए कहुं - 'तमारी वात साची छ, हुं विश्वामित्रणनी पुत्री छुं, मैनका आसराए भने वनमां छोड़ी दीधी हती, आ घटनाना साक्षी छे मारुं पालन-पोषण करवावाणा महर्षि कुश, वीरशिरोमङ्गी! हुं तमारी शुं सेवा करुं? ॥ १३ ॥ कमलनयन! तमे अहीं बिराजे अने अमे जे कंठि तमारुं स्वागत-सत्कार करीए, तेनो स्वीकार करो, आश्रममां सामानुं भोजन तेपार छे, तमारी ईच्छा होय तो भोजन करो अने ईच्छा होय तो अहीं रोकाई जाओ, ॥ १४ ॥

हुध्यन्ते कहुं - 'सुंदरी! तमे कुशिकवंशमां उत्पन्न थयां छो, तेथी आ प्रकारनो आतिथ्य-सत्कार तमारा पोञ्य ज छे, कारजा के राजकन्याओ स्वयं पोताने पोञ्य पतिनुं परजा करी लेती होय छे.' ॥ १५ ॥ शुक्लतलानी स्वीकृति भणी गया पछी देश, काण अने शास्त्रनी आशाने जालवावाणा राजा हुध्यन्ते गांधर्व-विधिथी धर्मानुसार तेनी साथे विवाह करी लीधो, ॥ १६ ॥ राजर्षि हुध्यन्तानुं तेज अमोह हतुं, राजिना समये त्यां रहीने हुध्यन्ते शुक्लतलानो सहवास कर्यो अने बीजा दिवसे स्वारे तेओ पोतानी राजधानीमां चाल्या गया, केटलोक समय वीती गया पछी शुक्लतलाए एक पुत्रने जन्म आयो, ॥ १७ ॥

કષ્ટઃ^૧ કુમારસ્ય વને ચકે સમુચ્ચિતાઃ કિયાઃ ।
બહુધ્વા મૃગેન્દ્રાંતરસા^૨ કીડતિ સ્મ સબાલકઃ ॥ ૧૮ ॥

તં દુરત્યયવિકાન્તમાદાય પ્રમદોતમા ।
હરેરંશાંશસમ્ભૂતં ભર્તુરન્તિકમાગમત્ ॥ ૧૯ ॥

યદા ન જગૃહે રાજા ભાર્યાપુત્રાવનિન્દિતૌ ।
શ્રુષ્વતાં સર્વભૂતાનાં એ વાગાહાશરીરિષી ॥ ૨૦ ॥

માતા ભખા પિતુઃ પુત્રો યેન જીતઃ સ અદ્વ સઃ ।
ભરસ્ય પુત્રં દુષ્યાંત માઠવમંસ્થાઃ શકુન્તલામ् ॥ ૨૧ ॥

રેતોધાઃ પુત્રો નયતિ નરદેવ યમકયાત् ।
ત્વં ચાસ્ય ધાતા ગર્ભસ્ય સત્યમાહ શકુન્તલા ॥ ૨૨ ॥

પિતર્યુપરતે સોઽપિ ચકવર્તી મહાયશાઃ ।
મહિમા ગીયતે તસ્ય હરેરંશભુવો ભુવિ ॥ ૨૩ ॥

ચકું દક્ષિણાહસ્તેઽસ્ય પદ્મકોશોઽસ્ય પાદયોઃ ।
ઈજે મહાભિષેકેણ સોઽભિષિક્તોઽધિરાદ^૪ વિભુઃ ॥ ૨૪ ॥

પદ્મયપજ્યાશતા મેધ્યૈર્ગજાયામનુ વાજિભિઃ ।
મામતેય^૫ પુરોધાય યમુનાયામનુ પ્રભુઃ ॥ ૨૫ ॥

આદસમતિમેધ્યાશાન્ બબન્ધ પ્રદદદ્વ વસુ ।
ભરતસ્ય છિ^૬ દૌષ્યનોરજિઃ સાચીગુણો ચિતઃ ।
સહસ્રં બદ્ધશો યસ્મિન્બ્રાહ્મણા ગા વિભેજિરે ॥ ૨૬ ॥

ત્રયાંશચ્છતં શશાન્બહુધ્વા વિસ્માપયન્તૃપાન् ।
દૌષ્યન્તિરત્યગાન્માયાં હેવાનાં ગુરુમાયયૌ ॥ ૨૭ ॥

મૃગાઙ્ઘુકલદંતઃ કૃષ્ણાન્ હિરણ્યેન પરીવતાન્^૭ ।
અદ્દાકર્મણિ મણ્ણારે^૮ નિયુતાનિ ચતુર્દશ ॥ ૨૮ ॥

મહર્ષિ કષ્ટે આશ્રમમાં જ રાજકુમારના વિવિપૂર્વક
જાતકર્મ સંસ્કાર કર્યા. તે બાળક બચપણમાં જ એટલો બળવાન
હતો કે મોટા-મોટા સિંહોને બાંધી લેતો અને તેમની સાથે રમતો
હતો. ॥ ૧૮ ॥

આ બાળક બળવાનનો અંશાવતાર હતો. તેનું બળ-
પરાક્રમ અપાર હતું. તેને પોતાની સાથે લઈને શ્રેષ્ઠ નારી
શકુંતલા પોતાના પતિ પાસે ગઈ. ॥ ૧૯ ॥ જ્યારે રાજા દુષ્યંતે
પોતાની નિર્દોષ પતની અને પુત્રનો સ્વીકાર ન કર્યા ત્યારે જેનો
બોલનાર દેખાતો ન હતો છતાં બધા લોકોને સંભળાય, એવી
આકાશવાઙ્મી થઈ. ॥ ૨૦ ॥ ‘પુત્ર ઉત્પન્ન કરવામાં માતા તો
માત્ર ધમણ જેવી છે. વાસ્તવમાં પુત્ર પિતાનો જ છે. કેમકે, પિતા
જ પુત્રદ્વારે ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી દુષ્યંત! તમે શકુંતલાનો
તિરસ્કાર ન કરો. પોતાના પુત્રનું ભરણ-પોષણ કરો. ॥ ૨૧ ॥
રાજન! વંશની વૃદ્ધિ કરનાર પુત્ર પોતાના પિતાને નરકમાંથી
તારે છે. શકુંતલાનું કહેવું બિલકુલ બરાબર છે. આ બાળકના
પિતા તમે જ છો.’ ॥ ૨૨ ॥

પરીક્ષિત! દુષ્યંતના મૃત્યુ પછી તે બાળક ભરત પરમ
પશસ્વી ચકવર્તી સમ્રાટ બન્યો. તેનો જન્મ બળવાનના અંશથી
થયો હતો. આજે પણ પુષ્ટી પર તેના મહિમાનું ગાન કરવામાં
આવે છે. ॥ ૨૩ ॥ તેના જમણા હાથમાં ચકનું ચિહ્ન અને બનો
પગમાં કુમળની કળીઓના આકારની રેખાઓ હતી.
મહાભિષેકની વિધિથી તેમનો રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો.
ભરતજી મહાન ભાગ્યશાળી રાજા હતા. ॥ ૨૪ ॥ ભરતજીએ
મમતાના પુત્ર દીર્ઘતમા મુનિને પુરોહિત બનાવીને ગંગાતટ પર
ગંગાસાગરથી ગંગોત્રી સુધી પંચાવન પવિત્ર અશ્વમેધ પણો કર્યા.
આ જ પ્રમાણે યમુનાતટે પણ – પ્રયાગથી પમનોત્રી સુધી તેમણે
ઈઠ્યોતેર અશ્વમેધ પણો કર્યા. આ બધા જ પણોમાં તેમણે અપાર
સંપત્તિ દાનમાં આપી હતી. દુષ્યંતકુમાર ભરતજીએ ઉત્તમ
ગુણવાળા પ્રદેશમાં ‘અજિન્યયન’ નામે વૈદિક કર્મ કર્યું હતું. તે
સ્થાનમાં ભરતજીએ એટલી ગાયો દાનમાં આપી હતી કે, એક
હજાર બ્રાહ્મણોમાં દરેકને એક-એક બદ્ધ એટલો કે તેરહજાર
ચોર્યાશી ગાયો મળી હતી. ॥ ૨૫-૨૬ ॥ આ પ્રમાણે રાજા
ભરતજીએ તે પણોમાં એકસો તેંત્રીસ (કુલ અશ્વમેધ ૫૫ + ૭૮
= ૧૩૩) અશ્વો બાંધીને અર્થાત્ એકસો તેંત્રીસ પણ કરીને
સમસ્ત રાજાઓને આશ્રયચક્રિત કરી દીધા હતા. આ પણો દારા
આ લોકમાં તો રાજા ભરતજીને પરમ પશ મળ્યો જ, પરંતુ છેવટે
તેમણે માયા ઉપર પણ વિજય પ્રાપ્ત કરી લીધો અને દેવતાઓના
પરમગુરુ બળવાન શ્રીહરિને પ્રાપ્ત કરી લીધા. ॥ ૨૭ ॥ યજમાં
એક કર્મ હોય છે ‘મણ્ણાર.’ તેમાં ભરતજીએ સુવર્ણાશી વિનૂષિત,

૧. કુમારસ્ય વને ચકે સર્વાઃ સમુચ્ચિતાઃ કિયાઃ । ૨. મૃગેન્દ્રાંતરસા કીડતે સ ચ બાલકઃ । ૩. ઠવિરાદ । ૪. ગંગાતોય । ૫. તુ । ૬. પરિઝૃતાન ।
૭. મણ્ણાર ।

भरतस्य महत्कर्म न पूर्वे नापरे नृपाः ।
नैवापुर्वेव प्राप्त्यन्ति बाहुभ्यां त्रिदिवं यथा ॥ २८ ॥

किरातहृष्णान् यवनानन्त्रान् कड्डान् खशाम्छकान् ।
अप्रलभ्यान्तपांश्चाहन् भ्लेष्यग्निविजयेऽभिलान् ॥ ३० ॥

जित्या पुराऽसुरादेवान् ये रसोऽसि भेष्जिरे ।
देवतियो रसां नीताः प्राणिभिः पुनराहरत् ॥ ३१ ॥

सर्वकामान् हुहुहतुः प्रजानां तस्य रोहसी ।
समालिङ्गवसाहस्रीदिक्षु चक्रवर्तयत् ॥ ३२ ॥

स समाइ लोकपालाभ्यमैश्वर्यमधिराटश्रियम् ।
चक्र चास्मलितं प्राणान्^१ मृषेत्युपरराम ह ॥ ३३ ॥

तस्यासन्तुप^२ वेदधर्मः पत्न्यस्तिथः सुसम्भाताः ।
जघ्नुस्त्यागम्यात्पुत्रान्नानुरूपा ईतीरिते ॥ ३४ ॥

तस्यैवं वितये वंशे तदर्थं पृजतः सुतम् ।
भृत्यतोमेन भृतो भरद्वाजमुपाद्दुः ॥ ३५ ॥

अन्तर्वत्त्यां आतुपत्त्यां मैथुनाय बृहस्पतिः ।
प्रवृतो वारितो गर्भं शप्त्वा वीर्यमवासृजत् ॥ ३६ ॥

तं त्यक्तुकामां ममतां भर्तृत्यागविशङ्किताम् ।
नामनिर्वचनं तस्य श्लोकमेन^३ सुरा जगुः ॥ ३७ ॥

मूढे भर द्वाजमिमं भर द्वाजं बृहस्पते ।
यातौ यदुक्त्वा पितरौ भरद्वाजस्तस्त्वयम् ॥ ३८ ॥

थेत दांतवाणा तथा काणा रंगना चौट लाख हाथी दानमां आप्या हता ॥ २८ ॥ भरतज्ञामे जे महान कर्म कर्यु, तेवु न तो कोई राजा पहेलां करी शक्यो हतो अने न भविष्यमां करी शक्षे. शुं कोई क्यारेय हाथ वडे अर्थात् पुण्य कर्या विना स्वर्गने अहडी रहे? ॥ २९ ॥ भरतज्ञामे हितिविजयना समये किरात, हृष्ण, यवन, अन्त्र, कड्ड, खश, राक, अने भ्लेष्य वगेरे सधाणा ब्राह्मणद्रोही राजाओने मारी नाप्या ॥ ३० ॥ पूर्वकामां बणवान असुरोंमे देवताओं पर विजय प्राप्त करी लीधो हतो अने तेओं रसातणमां रहेवा लाग्या हता.. ते समये तेओं घणी बधी देवांगनाओने रसातणमां लही गया हता. राजा भरतज्ञ तेमने पाषा लही आव्या ॥ ३१ ॥ तेमना राज्यमां पृथ्वी अने आकाश प्रजानी बधी ज जहुरीयातो पूरी करी देतां हतां. भरतज्ञामे सत्तावीश हजार वर्ष सुधी समस्त दिशाओनुं अक्षित्र शासन कर्यु ॥ ३२ ॥ अंतमां सार्वभौम सम्राट भरतज्ञामे ज निश्चय कर्यो के, लोकपालोने पश्च चक्रित करी नांभनारुं ऐश्वर्य, सार्वजनीम संपत्ति, अपांड शासन अने आ श्वन पश्च मिथ्या ज छे. आवो निश्चय करीने तेओं संसारथी विरक्त थही गया ॥ ३३ ॥

परीक्षित! विदर्भराजनी त्रष्णा कन्याओ सम्राट भरतनी पत्नीओ हती. तेमनो भरतज्ञ खूब आहर करता हता. परंतु भरतज्ञामे जपारे तेमने कही दीधुं के तमारा पुत्रो मारा जेवा नवी, त्यारे ते डरी गई के, क्यांक सम्राट अमारो त्याग न करी दे. तेथी तेमणे पोताना पुत्रोने मारी नांप्या ॥ ३४ ॥ आ प्रमाणे सम्राट भरतनो वंश वितय अर्थात् विच्छिन्न थवा लाग्यो त्यारे तेमणे संतान माटे 'मरुत्स्तोम' नामनो यज्ञ कर्यो. आनाथी मरुदग्धाओं ग्रस्तन थहीने भरतज्ञने भरद्वाज नामनो पुत्रआप्यो ॥ ३५ ॥ भरद्वाजनी उत्पत्तिनी प्रसंग आ प्रमाणे छे के, एकवार बृहस्पतिज्ञामे पोताना भाई उत्थनी गर्भवती पत्नी साथे सहवास करवानी ईच्छा करी. ते समये गर्भमां जे बाणक (दीर्घतमा) हतो, तेणे बृहस्पतिने आम करतां रोक्या. परंतु बृहस्पतिज्ञामे तेनी वात पर ध्यान न आप्यु अने तेने 'तुं आंधणो थही जा.' आवो शाय आपीने गर्भाधान करी दीधुं ॥ ३६ ॥ उत्थनी पत्नी भमता आ वातथी डरी गई के क्यांक मारा पति मारो त्याग न करी दे. तेथी तेणे बृहस्पतिज्ञ द्वारा थनारा बाणकनो त्याग करवा ईच्छायुं. ते समये देवताओं गर्भस्थ शिशुना नामनु निर्वचन करतो आ प्रमाणे कर्यु ॥ ३७ ॥ बृहस्पतिज्ञ कहे छे के - 'अरे भमता! आ मारो औरस अने मारा भाईनो बोत्रज - आ प्रमाणे बन्नेनो पुत्र (द्वाज) छे; तेथी तुं डरीश नहीं, आनुं भरण-पोषण कर.' त्यारे भमतामे कर्यु - 'बृहस्पति! आ मारा पतिनो नहीं, आपणा बन्नेनो पुत्र छे, तेथी तमे ज अनुं भरण-पोषण करो.' आ प्रमाणे परस्पर विवाद करतां एक-बीजाने 'भरद्वाजं-भरद्वाजं' (तमे तेनुं पोषण करो - तमे तेनुं पोषण करो) आ प्रमाणे कहेवाथी ते बाणकनुं नाम 'भरद्वाज' थयुं ॥ ३८ ॥

ચોધમાના સુરેરેવં મત્વા વિતથમાત્મજમ् ।

વયસૃજન-મરુતોડબિભ્રન્ દાતોડયં વિતથેડન્યયે ॥ ૨૮ ॥

દેવતાઓ દ્વારા નામનું આવું નિર્વચન કરવા છતાં પણ મમતા એવું જ સમજું કે મારો આ પુત્ર વિતથ અર્થાત્ અન્યાયથી પેદા થયો છે. તેથી તેણે એ બાળકને છોડી દીધો. હવે મરુદુગણોએ તેનું પાલન કર્યું, અને જ્યારે રાજા ભરતનો વંશ નાચ થવા લાગ્યો ત્યારે તેને લાવીને તેમને આપી દીધો. આ જ વિતથ (ભરદ્વાજ) ભરતનો દાટકપુત્ર થયો. ॥ ૨૮ ॥

=★=

ઈતિ શ્રીમદ્બાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં નવમસ્કુલ્યે^૧ વિશોડધ્યાયः ॥ ૨૦ ॥

નવમા સ્કુલ-અંતર્ગત વીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

એકવીસમો અધ્યાય

ભરતવંશનું વર્ણન, રાજા રન્જિદેવની કથા

શ્રીશુકુદેવજી

વિતથસ્ય સુતો^૨ મન્યુબૃહત્કત્રો જ્યસ્તતઃ ।
મહાવીર્યો નરો ગર્ભઃ સહૃકૃતિસ્તુ નરાત્મજઃ ॥ ૧ ॥

ગુરુશ્ચ રન્જિદેવશ્ચ સહૃકૃતે: પાણ્ડુનાનન ।
રન્જિદેવસ્ય હિ યશ ઈહામુત્ર ચ જીયતે ॥ ૨ ॥

વિયદ્વિતાસ્ય હઠતો લખ્યં લખ્યં બુભુક્ષતઃ ।
નિષ્ઠિભ્યનસ્ય ધીરસ્ય સહૃકૃતભસ્ય સીદઃ ॥ ૩ ॥

વ્યતીયુરાષ્ટ્યત્વારિંશદહાન્યપિબત: કિલ ।
ધૃતપાયસ્સસંયાવં તોયં પ્રાતરૂપસ્થિતમ् ॥ ૪ ॥

કૃષ્ણપ્રામદૃકૃતભસ્ય કૃતૃદ્ભ્યાં જાતવેપથો: ।
અતિથિબ્રાહ્મણાઃ કાદે ભોકૃતુકામસ્ય ચાગમત્ ॥ ૫ ॥

તસ્મૈ સંવ્યભજત્સોડશમાદ્ત્ય શ્રદ્ધયાન્વિત: ।
હરિં સર્વત્ર સમ્પશ્યન્ સભુક્ત્યાપ્રયૌદ્વિજઃ ॥ ૬ ॥

અથાન્યો ભોક્યમાણસ્ય વિભક્તસ્ય મહીપતે ।
વિભક્તં વ્યભજતસ્મૈ વૃષલાય હરિં સ્મરન્ ॥ ૭ ॥

શ્રીશુકુદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! વિતથ અર્થાત્, ભરદ્વાજનો પુત્ર હતો મન્યુ. મન્યુના પાંચ પુત્રો થયા – બૃહત્સત્ર, જ્ય, મહાવીર્ય, નર અને ગર્ભ. નરનો પુત્ર હતો સંકૃતિ. ॥ ૧ ॥ સંકૃતિના બે પુત્રો થયા – ગુરુ અને રન્જિદેવ, પરીક્ષિત! રન્જિદેવનો નિર્મલ પણ આ લોક અને પરલોકમાં – સર્વત્ર ગાવામાં આવે છે. ॥ ૨ ॥ રન્જિદેવ આકાશવૃત્તિશી, કોઈ પણ પ્રકારનો ઉદ્ઘોગ કર્યા વિના, ભાગ્યવશ જે પ્રાપ્ત થાય તે વસ્તુનો જ ઉપભોગ કરતા હતા. તેથી તેમની સંપત્તિ દિવસે-દિવસે ઘટતી જતી હતી. તેઓ જે કાંઈ મળી જાય તેને પણ આપી હેતા અને પોતે બૂધ્યા રહેતા. તેઓ સંગ્રહ-પરિગ્રહથી અને મમતાથી રહિત તથા મોટા ધૈર્યવાન હતા. તેઓ તેમના પરિવાર સાથે દુઃખ બોગવી રહ્યા હતા. ॥ ૩ ॥ એકવાર તો લગતાર અડતાલીસ દિવસ બેવા વીતી ગયા કે તેમને પાણી સુધ્યાં પીવા મળ્યું નહીં. ઓગણપચાસમા દિવસે સવારે જ તેમને થોડી ખીર, ધી, શીરો અને જળ મળ્યું. ॥ ૪ ॥ તેમનો પરિવાર મોટા સંકટમાં હતો. બૂધ અને તરસથી તે બધાં કાંપી રહ્યાં હતાં. પરંતુ જ્યાં તે લોકો ભોજન કરવાનું વિચારતા હતાં ત્યાં જ અતિથિના રૂપમાં એક બ્રાહ્મણ આવી ગયો. ॥ ૫ ॥ રન્જિદેવ બધામાં ભગવાનનાં જ દર્શન કરતા હતા. તેથી તેમણે બૂધ શ્રદ્ધાથી, આદરપૂર્વક તે અન્નમાંથી બ્રાહ્મણને ભોજન કરાયું. ભૂલ દેવતા ભોજન કરીને ચાલ્યા ગયા. ॥ ૬ ॥

પરીક્ષિત! હવે વધેલા અન્નાને રન્જિદેવના પરિવારે આપસમાં વહેંચી લીધું અને ભોજન કરવા તૈયાર થયા. તે જ સમયે એક બીજો શૂદ્ર અતિથિ આવી ગયો. રન્જિદેવે ભગવાનનું સ્મરણ કરતાં રહીને તે વધેલા અન્નમાંથી પણ થોડો ભાગ શૂદ્રના રૂપમાં આવેલા અતિથિને ખવરાવી દીધો. ॥ ૭ ॥

૧. માચીન મતમાં ‘પૂરુંશાનુકીર્તનં નામ’ એટલો ભાગ વહુ છે. ૨. સુતાન્ વલ્યે બૂધી.

याते शूद्रे तमन्योऽगादितिथिः श्वभिरावृतः ।
राजन्मे दीयतामन्तं सगणाय बुभुक्षते ॥ ८ ॥

स आदत्यावशिष्टं पद् भृत्यानपुरस्फुतम् ।
तच्य दत्या नमश्के श्वभ्यः श्वपतये विभुः ॥ ९ ॥

पानीपमात्रमुखेष्टं तच्यैकपरितर्पणम् ।
पास्यतः पुल्कसोऽन्यागादपोदेवशुभस्यै मे ॥ १० ॥

तस्य^२ तां करुणां वायं निशम्य विपुलश्चमाम् ।
कृपया भृशसन्तम ईदमाहामृतं वयः ॥ ११ ॥

१ कामयेऽहं गतिभीश्चरात्परा-
मार्दिष्ट्युक्तामपुनर्भवं वा ।
आति प्रपद्येऽप्यिलदेहभाज-
भन्तःस्थितो येन भवन्त्यदुःखाः ॥ १२ ॥

शुद्धृश्चमो गात्रपरिश्रमश्च
हैन्यं कलमः शोकविष्णादमोहाः ।
सर्वे निवृत्ताः कृपाशस्य जन्तो-
जिञ्छविष्णोर्ज्ञवज्ञलार्पणान्मे ॥ १३ ॥

ईति प्रभाष्य पानीयं भ्रियमाणः पिपासया ।
पुल्कसायाददाद्वीरो^३ निर्सर्गकरुणो नृपः ॥ १४ ॥

तस्य त्रिभुवनाधीशाः क्लदाः क्लभिर्युताम् ।
आत्मानं दर्शयाऽन्यकुर्माया विष्णुविनिर्भिताः ॥ १५ ॥

स वै तेभ्यो नमस्कृत्यनिःसङ्गो विगतस्पृहः^४ ।
वासुदेवे भगवति भक्त्या यक्ते मनः परम् ॥ १६ ॥

ईश्वरालभ्यनं चित्तं कुर्वतोऽनन्यराघसः ।
माया गुणमयी राजन् स्वभवत्प्रत्यलीयत ॥ १७ ॥

जयारे शूद्र खाई-पीने चाल्यो गयो त्यारे केटलाक शान
साथे एक बीजो अतिथि आव्यो तेषो कहुं - 'राजन्! हुं
अने भारा शान बहु भूम्या छीओ. अमने कंडीक खावानुं
आपो ॥ ८ ॥ रन्तिदेवे भूबु ज आदरबावथी, जे कंडी बच्युं
हतुं, बधुं ज तेने आपी दीधुं अने भगवन्मय थहने तेमणे
शान अने तेमना मालिकना उपमां आवेला भगवानने
नमस्कार कर्या ॥ ९ ॥ हवे मात्र जण ज बच्युं हतुं अने ते
पश्च मात्र एक मनुष्य पीओ ऐटलुं ज हतुं, तेओ आपसमां
वहेचीने ते जण पीवानुं विचारता हता, त्यां तो एक चांडाण
आपी पहेंच्यो. तेषो कहुं - 'हुं अत्यंत नीच छुं, मने पीवा
माटे जण आपो' ॥ १० ॥ चांडाणनी ते करुणाभरी वाणी,
जे बोलतां पश्च अत्यंत हुःभनो अनुभव करी रहो हतो,
सांबणीने रन्तिदेव करुणाथी अत्यंत संतप्त थह गया अने
आ प्रमाणो अमृतमय वयन कहेवा लाभ्या ॥ ११ ॥ 'हुं
भगवान्नी पासे आठेय सिद्धिओथी पुक्त परमगति ईच्छतो
नथी. बीजुं तो शु, हुं भोक्तनी कामना पश्च करतो नथी. हुं
चाहुं छुं तो मात्र ए ज के, हुं बधा ज ग्राहीओना हृदयमां
स्थित थह जाउं अने तेमनुं बधुं ज हुःभ हुं ज सहन करं,
जेथी बीजां कोई ग्राहीओने हुःभ न थाय ॥ १२ ॥ आ दीन
प्राणी जण पीने छववा ईच्छतो हतो, जण आपी देवाथी
तेना छवननी रक्षा थह गई. हवे मारी भूम-तरसनी पीडा,
शरीरनी शिथिलता, दीनता, ग्लानि, शोक, विषाद अने गोह-
जे बधां ज चाल्यां गयां अने हुं सुझी थह गयो' ॥ १३ ॥
आ प्रमाणो कहीने ते बचेलुं जण पश्च ते चांडाणने आपी
दीधुं. जेके जण विना ते पोते भरी रह्या हता, छतां स्वभावथी
ज तेमनुं हृदय ऐटलुं करुणापूर्ण हतुं के ते पोताने रोकी न
शक्या. तेमना आवा धैर्यनी पश्च कोई सीमा छे? ॥ १४ ॥
परीक्षित! आ अतिथिओ वास्तवमां भगवान्नी रचेली
मायाना ज जुदा-जुदा इप हता. परीक्षा पूरी थया पछी पोताना
भक्तोनी अभिलाषा पूरी करनारा त्रिभुवनना स्वामी ब्रह्मा,
विष्णु अने महेश त्रष्णे तेमनी सामे प्रगट थह गया ॥ १५ ॥
रन्तिदेवे तेमना चरणोमां नमस्कार कर्या, तेमने कंडी लेवुं
तो हतुं नहीं. भगवान्नी कृपाथी ते आसक्ति अने स्पृहाधी
पश्च रहित थह गया तथा परम प्रेममय भक्तिभावथी
पोताना मनने भगवान वासुदेवमां तन्मय करी दीधुं, कशुं
पश्च मांगयुं नहीं ॥ १६ ॥ परीक्षित! तेमने भगवान सिवाय
बीछ कोई वस्तुनी ईच्छा तो हती नहीं, तेमणे पोताना
मनने पूर्णरूपे भगवानमां जोडी दीधुं, तेथी त्रिगुणमयी
माया स्वजनना दृश्यनी जेम नह थह गई ॥ १७ ॥

१. व्युत्पाद मे । २. तस्येति करुणां । ३. द्वीरो । ४. नत्तज्वरः ।

तत्प्रसज्जानुभावेन रञ्जिदेवानुवर्तिनः ।
अभवन् योगिनः सर्वे नारायणपरायणाः ॥ १८ ॥

गर्गाच्छिनिस्ततो गार्थः क्षत्राद्भ्रवः^१ ह्यवर्तत ।
दुरितक्षयो महावीर्यात्^२ तस्य त्रयारुणिः कविः ॥ १९ ॥

पुष्करारुणिरित्यत्र ये ब्राह्मणगतिं गताः ।
बृहत्क्षत्रस्य पुत्रोऽभूद्भस्ती यज्ञस्तिनापुरम् ॥ २० ॥

अजमीढो द्विमीढश्च पुरुमीढश्च उस्तिनः ।
अजमीढस्य वंश्याः स्युः प्रियमेधादयो द्विजाः ॥ २१ ॥

अजमीढाद् बृहदिषुस्तस्य पुत्रो बृहद्भनुः ।
बृहत्कायस्तस्तस्य पुत्र आसीज्जयद्रथः ॥ २२ ॥

तत्सुतो विशदस्तस्य सेनजित्समज्जयत ।
रुचिराश्चो देहेनुः काश्यो वत्सश्च तत्सुताः ॥ २३ ॥

रुचिराश्चसुतः पारः पृथुसेनस्तदात्मजः ।
पारस्य तनयो नीपस्तस्य पुत्रशतं त्वभूत् ॥ २४ ॥

स कृत्यां शुक्कन्यायां भ्रजितमज्जनत् ।
सउयोगी गवि भार्यायां विष्वक्सेनमधात्सुतम् ॥ २५ ॥

कैवल्यपदेशेन योगतन्त्रं चक्राद् ह ।
उद्दक्ष्यनस्तस्तस्माद् भल्लादो बाहृदीपवाः ॥ २६ ॥

यवीनरो द्विमीढस्य कृतिमांसत्सुतः स्मृतः ।
नामा सत्यधृतिर्थस्य दृढनेभिः सुपार्श्वकृत् ॥ २७ ॥

सुपार्श्वात्सुमतिस्तस्य पुत्रः सन्नतिमांसतः ।
कृतिर्हिरण्यनाभाद् यो योगं प्राप्य जगौ समष्टे ॥ २८ ॥

रञ्जिदेवना अनुयायीओ पश्च तेमना संगना प्रभावथी योगी
बनी गया अने बधा बगवानना ज आश्रित परम भक्त
थई गया ॥ १८ ॥

मन्युपुत्र गर्गथी शिनि अने शिनिथी गार्थनो जन्म
थयो. जोडे गार्थ क्षत्रिय हतो, इतां तेनाथी ब्राह्मणवंश
चाल्यो. महावीर्यनो पुत्र हतो दुरितक्षय. दुरितक्षयना त्रय
पुत्र थया — त्रयारुणिः, कवि अने पुष्करारुणिः. आ त्रये
ब्राह्मण बनी गया. बृहत्क्षत्रनो पुत्र हस्ती थयो, तेषो
उस्तिनापुर वसाव्युं हतुं ॥ १८-२० ॥ उस्तीना त्रयो पुत्र
हता — अजमीढः, द्विमीढः अने पूरुमीढः. अजमीढना
पुत्रोमां प्रियमेध वगेरे ब्राह्मण थया ॥ २१ ॥ आ ज
अजमीढना एक पुत्रनुं नाम हतुं बृहदिषु. बृहदिषुनो पुत्र
थयो बृहद्भनु, बृहद्भनुनो बृहत्काय अने बृहत्कायनो जयद्रथ
थयो ॥ २२ ॥ जयद्रथनो पुत्र थयो विशद अने विशदनो
सेनजित् सेनजितना चार पुत्रो थया — रुचिराश्च, देहेनु,
काश्य अने वत्सः ॥ २३ ॥ रुचिराश्चनो पुत्र पार हतो
अने पारनो पृथुसेन. पारना बीजा पुत्रनुं नाम नीप
हतुं. तेने सो पुत्रो हता ॥ २४ ॥ आ ज नीपे (छाया)^{*}
शुक्नी कन्या कृत्वा साथे लग्न कर्या हतां. तेनाथी भ्रजित
नामनो पुत्र थयो. भ्रजित महान योगी हतो. तेने तेनी
पत्नी सरस्वतीना गर्भथी विष्वक्सेन नामनो पुत्र
थयो ॥ २५ ॥ आ ज विष्वक्सेने झैगाषव्यना उपदेशथी
योगशास्त्रनी रचना करी. विष्वक्सेननो पुत्र हतो
उद्दक्ष्यन अने उद्दक्ष्यननो पुत्र हतो भल्लाद. आ बधा
बृहदिषुना वंशज थया ॥ २६ ॥

द्विमीढनो पुत्र हतो यवीनर, यवीनरनो कृतिमान,
कृतिमाननो सत्यधृति, सत्यधृतिनो दृढनेभिः अने दृढनेभिनो
पुत्र सुपार्श्व थयो ॥ २७ ॥ सुपार्श्वथी सुमति, सुमतिथी
सन्नतिमान अने सन्नतिमानथी कृतिनो जन्म थयो. तेषो
दिव्यस्तनाम पासेथी योगविद्या प्राप्त करी हती अने

१. भ्रजितवर्तत । २. व्यीर्थो पर्य । ३. योगी स ।

* श्री सुकदेव असंग हता पर्यतु तेजो वनमां जटी वजते एक छायाशुक मृडी गया हता. ते छायाशुके ज बृहस्थोचित ब्यवहार कर्या हता.

संहिताः प्राच्यसाम्नां वै नीपो हुआयुधस्ततः ।
तस्य क्षेम्यः सुवीरोऽथ सुवीरस्य रिपुञ्जयः ॥ २७ ॥

ततो बहुरथो नाम पुरुभीडोऽप्रज्ञोऽभवत् ।
नलिन्यामज्जभीडस्य नीलः शान्तिः^१ सुतस्ततः ॥ ३० ॥

शान्तेः सुशान्तिसत्पुत्रः पुरुज्ञोऽक्षतोऽभवत् ।
भर्याश्चस्तनयस्तस्य पञ्चासन्मुदगलादयः ॥ ३१ ॥

यवीनरो भृष्टदिष्टुः^२ क्रामिष्वयः सञ्जयः सुताः ।
भर्याश्चः प्राप्त पुत्रा मे पञ्चानां रक्षणाय हि^३ ॥ ३२ ॥

विष्ण्याशामलमिमे ईति पञ्चालसञ्जिताः ।
मुदगलाद् भ्रत निर्वृतं^४ गोत्रं मौदगल्यसञ्जितम् ॥ ३३ ॥

मिथुनं मुदगलाद् भार्याद् दिवोदासः पुमानभूत् ।
अहल्या कन्यका यस्यां शतानन्दस्तु गौतमात् ॥ ३४ ॥

तस्य सत्यधृतिः पुत्रो धनुर्वेदविशारदः ।
शरद्वास्तसुतो यस्माहुर्वशीदर्शनात् उक्तः ॥ ३५ ॥

शरस्तम्भेऽपतह रेतो मिथुनं तदभूत्युभम् ।
तदेष्वाकुपयाऽगृक्षाच्छन्तनुमृगयां चरन् ।
कृपः कुमारः कन्या च द्रोषपत्न्यभवत्कृपी ॥ ३६ ॥

'प्राच्यसाम' नामक ऋचाओनी छ संहिताओं प्राप्त करी छती. इतिनो पुत्र नीप छतो, नीपनो उआयुध, उआयुधनो क्षेम्य, क्षेम्यनो सुवीर अने सुवीरनो पुत्र छतो रिपुञ्जय. ॥ २८-२९ ॥ रिपुञ्जयनो पुत्र छतो बहुरथ. दिमीठना बाई पूरुभीठने कोई संतान न हतु. अज्ञभीठनी भीछ पल्लीनु नाम नलिनी हतु. तेना गर्वधी नीलनो जन्म थयो. नीलनो शांति, शांतिनो सुशांति, सुशांतिनो पूरुज, पूरुजनो अर्क अने अर्कनो पुत्र थयो भर्याश्च. भर्याश्चने पांच पुत्र छता - मुदगल, पवीनर, भृष्टदिष्टु, क्रामिष्वय अने सञ्जय. भर्याश्चने कहुं - आ मारा पुत्रो पांच देशनु शासन करवामां समर्थ (पांच अलम) छे.' तेथी तेओ पंचाल नामधी प्रसिद्ध थया. तेमनामां मुदगलथी 'मौदगल्य' नामना व्रामणाशोत्रनी शहमात थह. ॥ ३०-३३ ॥

भर्याश्चना पुत्र मुदगलथी पमज (जोड़ा) संतान थयां तेमां पुत्रनु नाम हतु दिवोदास अने कन्यानु नाम हतु अहल्या. अहल्यानां लग्न महर्षि गौतम साथे थयां. गौतमना पुत्र थया शतानंद. ॥ ३४ ॥ शतानंदनो पुत्र सत्यधृति छतो, ते धनुर्विद्यामां खूब निपुण छतो. सत्यधृतिना पुत्रनु नाम हतु शरद्वान्. एकवार उर्यशीने ज्ञेवाथी शरद्वाननु वीर्य मुंज धास पर पडी गयुं, तेनाथी एक शुभ लक्षणवाणां पुत्र अने पुत्रीनो जन्म थयो. महाराज शतानुनी तेना पर दृष्टि पडी गई, कारण के तेओ शिकार करवा माटे तां गया छता. तेमधो करुणावश बन्नोने उठावी लीधां. तेमां छे पुत्र छतो तेनु नाम कृपाचार्य थयुं अने छे कन्या छती तेनु नाम थयुं कृपी. आ ज कृपी द्रोषाचार्यनी पत्नी थह. ॥ ३५-३६ ॥

—★—

१. शान्तिस्ततः सुतः । २. भृष्टदिष्टुः । ३. वै । ४. संवृत्तं । ५. प्राचीन प्रतमां 'जरतवंशानुडीर्तने' एटवो जाग वधु छे. ।
नवमा संख्या-अंतर्गत एकवीसमो अध्याय समाप्त.

—★—

१. शान्तिस्ततः सुतः । २. भृष्टदिष्टुः । ३. वै । ४. संवृत्तं । ५. प्राचीन प्रतमां 'जरतवंशानुडीर्तने' एटवो जाग वधु छे. ।

બાવીસમો અદ્યાય

પાંચાલ, કૈરવ અને મગધદેશીય રાજાઓના વંશનું વર્ણન

શ્રીશુક ઉવાચ

મિત્રેયુશ દિવોદાસાર્થ્યવનસ્તત્સુતો નૃપ ।
સુદાસ: સહદેવોડથ સોમકો જન્તુજન્મકૃત.^૧ ॥ ૧ ॥

તસ્ય પુત્રશતં તેષાં યવીયાનુ પૃથતઃ સુતઃ ।
દુપદો દ્રૌપદી તસ્ય ધૃષ્ટદ્યુમાદ્ય: સુતાઃ ॥ ૨ ॥

ધૃષ્ટદ્યુમાદ્ય ધૃષ્ટકેતુર્ભાર્યા: પञ્ચાલકા ઈમે ।
ઘોડજમીદસુતો હાન્ય ઋક્ષઃ સંવરણસ્તત: ॥ ૩ ॥

તપત્યાં સૂર્યકન્યાયાં કુરુક્ષેત્રપતિ: કુરુ: ।
પરીક્ષિલ્લુધનુજ્ઞહુનિપધાશ: કુરો: સુતા: ॥ ૪ ॥

સુહોગોડભૂત્સુધનુધર્થવનોડથ તત્ત: કૃતી ।
વસુસ્તસ્યોપરિચરો બૃહદ્રથમુખાસ્તત: ॥ ૫ ॥

કુશાગમત્સ્યપ્રત્યગ્રચેદિપાધાશ્ય ચેદિપા: ।
બૃહદ્રથાત્કુશાગોડભૂદ્ધભસ્તસ્ય તત્સુત: ॥ ૬ ॥

જણે સત્યહિતોડપત્યં પુષ્પવાંસતત્સુતો જહુ: ।
અન્યસ્યાં ચાપિ ભાર્યાયાં શકલે દે બૃહદ્રથાત્ ॥ ૭ ॥

તે માત્રા બહિરૂત્સુષે જરયા ચામિસન્ધિતે ।
જીવ જીવેતિ કીડાન્યા જરાસંધોડભવત્સુત: ॥ ૮ ॥

તત્શ્વ સહદેવોડભૂત્સોમાપિર્યચુતશ્રવા: ।
પરીક્ષિદનપત્યોડભૂત્સુરથો નામ જાજ્વઃ ॥ ૯ ॥

તતો વિદૂરથસ્તસ્માત્સાર્વભૌમસતોડભવત્ ।
જ્યસેનસ્તાનયો રાધિકોડતોડયુતો હાભૂત ॥ ૧૦ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિતા દિવોદાસનો પુત્ર હતો મિત્રેય, મિત્રેયને ચાર પુત્ર થયા – અવન, સુદાસ, સહદેવ અને સોમક. સોમકને સો પુત્રો હતા, તેમાં સૌથી મોટો જંતુ અને સૌથી નાનો પૃથત હતો. પૃથતના પુત્ર દુપદ હતા, દુપદને દ્રૌપદી નામની પુત્રી અને ધૃષ્ટદ્યુમાદ્ય વગેરે પુત્રો થયા. ॥ ૧-૨ ॥ ધૃષ્ટદ્યુમાદ્યનો પુત્ર ધૃષ્ટકેતુ હતો. અર્થાં સંવરણાં ઉત્પન્ન થયેલા આ રાજાઓ ‘પાંચાલ’ કહેવાયા. અજમીદનો બીજો પુત્ર હતો ઋક્ષ, તેમના પુત્ર થયા સંવરણા. ॥ ૩ ॥ સંવરણાં લગ્ન સૂર્યની પુત્રી તપતી સાથે થયાં. તેમના જ ગર્ભથી કુરુક્ષેત્રના સ્વામી કુરુનો જન્મ થયો. કુરુને ચાર પુત્રો થયા – પરીક્ષિત, સુધાસ, જહુનું અને નિષ્ઠાશ. ॥ ૪ ॥

સુધાસાથી સુહોત્ર, સુહોત્રથી અવન, અવનથી કૃતી, કૃતીથી ઉપરિચરવસુ અને ઉપરિચરવસુથી બૃહદ્રથ વગેરે પુત્રો ઉત્પન્ન થયા. ॥ ૫ ॥ તેમનામાં બૃહદ્રથ, કુશાગ, મત્સ્ય, ગ્રત્યગ્ર અને ચેદિપ વગેરે ચેદિપેશના રાજા થયા. બૃહદ્રથનો પુત્ર હતો કુશાગ્ર, કુશાગનો ઋક્ષભ, ઋક્ષભનો સત્યહિત, સત્યહિતનો પુષ્પવાન અને પુષ્પવાનનો જહુ નામનો પુત્ર થયો. બૃહદ્રથની બીજી પત્નીના ગર્ભથી એક શરીરના બે ટકડા ઉત્પન્ન થયા. ॥ ૬-૭ ॥

તે ટકડાઓને માતાએ બહાર ફેંકાવી દીધા, ત્યારે ‘જરા’ નામની રાક્ષસીએ ‘જીવો, જીવો’ એમ કહીને રમતરમતમાં જ તે બન્ને ટકડાઓને જોડી દીધા; તે જોડેલા બાળકનું નામ થયું જરાસંધ. ॥ ૮ ॥ જરાસંધનો સહદેવ, સહદેવનો સોમાપિ અને સોમાપિનો પુત્ર થયો શુતશ્રવા. કુરુના મોટા પુત્ર પરીક્ષિતને કોઈ સંતાન ન હતું. જહુનો પુત્ર હતો સુરથ. ॥ ૯ ॥ સુરથનો વિદૂરથ, વિદૂરથનો સાર્વભૌમ, સાર્વભૌમનો જયસેન, જયસેનનો રાધિક અને રાધિકનો પુત્ર થયો અપુત. ॥ ૧૦ ॥

૧. જહુજ્ઞકૃત.

ततश्च कोषनस्तस्माद् देवातिथिरमुख्यं च ।
ऋग्यस्तस्यै दिलीपोऽभूत्पतीपस्तस्य चात्मजः ॥ ११ ॥

देवापि: शन्तनुस्तस्य बाह्कीक ईति चात्मजः ।
पितृराज्यं परित्यज्यै देवापिस्तु वनं गतः ॥ १२ ॥

अभवथ्य शन्तनु राजा प्राइमहाभिष्ठसिंशतः ।
यं यं कराभ्यं स्पृशति शङ्खं पौवनमेति सः ॥ १३ ॥

शान्तिमाप्नोति चैवाश्रयां कर्मणा तेन शन्तनुः ।
समा दादश तद्राज्ये न वर्वर्षं यदा विभुः ॥ १४ ॥

शन्तनु भ्रातृष्णैरुक्तः परिवेत्ताऽद्यमग्रभुक् ।
राज्यं देव्य ग्रजायाशु पुरराष्ट्रविवृज्ये ॥ १५ ॥

ऐवमुक्तो द्विजैर्जर्येषु छन्दयामास सोऽध्रवीत् ।
तमन्त्रिप्रहितैर्विप्रेवं दाद् विभूंशितो गिरा ॥ १६ ॥

वेदवादातिवादान् वै तदा^३ देवो वर्वर्षं ह ।
देवापियोगमास्थाय कलापग्रामभाश्रितः ॥ १७ ॥

सोमवंशे कलो नष्टे कृतादौ स्थापयिष्यति ।
बाह्नीकात्योमदतोऽभूद् भूरिर्भूरिश्रवास्ततः ॥ १८ ॥

शलश्च शन्तनो रासीद् गजायां भीज्ञ आत्मवान् ।
सर्वधर्मविदां श्रेष्ठो महाभागवतः कविः ॥ १९ ॥

वीरपूथाग्रणीयेन रामोऽपि युधि तोषितः ।
शन्तनो दीशकन्यायां जशे चित्राक्षिदः सुतः ॥ २० ॥

अयुतनो कोषन, कोषननो देवातिथि, देवातिथिनो ऋग्य, ऋग्यनो दिलीप अने दिलीपनो पुत्र प्रतीप थयो ॥ ११ ॥ प्रतीपने त्रिश पुत्र हता - देवापि, शन्तनु अने बाह्लीक. देवापि पितानुं राज्य त्यज्य वनमां चाल्या गया ॥ १२ ॥ तेथी तेना नाना भाई शन्तनु राजा थया. पूर्वजन्ममां शन्तनुनु नाम महाभिष्ठ हतु. आ जन्ममां पश्च तेओ पोताना उत्थथी जेने स्पर्शं करे ते पृष्ठमांशी जुवान बनी जतो हतो ॥ १३ ॥ तेने परम शांति मणी जती हती. आ अद्भुत शक्तिने कारणे ज तेमनुं नाम शन्तनु थयु. एक वार शन्तनुना राज्यमां बार वर्ष सुधी ईन्द्रे पृष्ठि करी नही. त्यारे भ्रातृष्णों शन्तनुने कहुं के, 'तमे तमारा मोटाभाई देवापियो पहेलां लग्न, अजिनिहोत्र अने राज्यपदनो स्वीकार करी लीयो छे तेथी तमे परिवेता' छो, ऐ कारणे तमारा राज्यमां वरसाद थतो नथी. हवे जो तमे तमारा राज्यनी अने नगरनी उन्नति ईच्छता हो तो तुरत ज तमारा मोटा भाईने राज्य आपी हो' ॥ १४-१५ ॥ ज्यारे भ्रातृष्णों शन्तनुने आ प्रभाष्ये कहुं, त्यारे तेमणे वनमां जहाने पोताना मोटाभाई देवापिने राज्यनो स्वीकार करवा ग्राह्यना करी. परंतु शन्तनुना मंत्री अश्मराते पहेलेथी तेमनी पासे कहिक ऐवा भ्रातृष्णों मोडली हीया हता जेओ वेदने दृष्टित करनारां वयनोथी देवापिने वेदमार्गथी विचलित करी चूक्या हता. तेनु इण ऐ थयुं के देवापि वेदोना सिद्धांत अनुसार गृहस्थाश्रमनो स्वीकार करवाना बदले तेनी निंदा करवा लाग्या. तेथी तेओ राज्यना अधिकारथी वंचित थई गया अने त्यारे शन्तनुना राज्यमां वरसाद थयो. देवापि अत्यारे पश्च पोगसाधना करी रखा छे अने योगीओना प्रसिद्ध निवासस्थान कलापग्राममां रहे छे ॥ १६-१७ ॥ ज्यारे कलियुगमां चन्द्रवंशनो नाश थई जशे, त्यारे सत्ययुगना प्रारंभमां तेओ फरी तेनी स्थापना करशे. शन्तनुना नाना भाई बाह्लीकनो पुत्र थयो सोमदत. सोमदतने त्रिश पुत्र थया - भूरि, भूरिश्रवा अने शल. शन्तनु द्वारा गंगाज्ञना गर्भथी नैछिक ब्रह्मचारी भीज्ञनो जन्म थयो. तेओ समस्त धर्मशोना शिरोमणि, भगवानना परम प्रेमी भक्त अने परम ज्ञानी हता ॥ १८-१९ ॥ तेओ संसारना समस्त वीर पुरुषोमां अग्रेसर हता. भीज्ञनी वात ज क्यां करवी, तेमणे पोताना गुरु भगवान परशुरामज्ञने पश्च युद्धमां संतुष्ट करी हीया हता. शन्तनु द्वारा दाशराजनी

१. ऋक्ष २. समुत्सुक्य ३. तदा ।

* दासाजिनिहोत्रसंयोगं कुरुते पोडग्रजे स्थिते । परिवेत्ता स विशेषः परिवित्तिस्तु पूर्वजः ॥

आपांत् जे पुरुष पोताना मोटा भाईना होवा छतां पहेलां ज लग्न अने अजिनिहोत्रनो संयोग करे छे तेने परिवेत्ता जात्रवो जेहीजे, अने तेनो मोटो भाई परिवित्ति कहेवाप छे.